

70 APR 1971

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

* 4880/D*

SUMAR:

Gala Galaction	Papucii lui Mahmud.
Ion Pillat	Romantismul român.
Gib I. Mihăescu	O prelegere de Drept în aer liber.
Ion Sin-Giorgiu	Generația nouă în lirica germană.
Ion Minulescu	Intregire (Versuri).
Ioan D. Gherea	Modă și valoare în estetica literară.
Dr. S. Irimescu	Congresul național de tuberculoză.
Knut Hamsun	Despre literatura rusă.
D. D. Roșca	Despre o istorie a inteligenței. (Incercări de lărgire a noțiunii de rațional).
Demostene Botez	Călătorii (Egipt).
Petre Pandrea	Pauperizarea României în sistemul capitalist.
Al. A. Philippide	Cronica literară (Considerații confortabile).
Mihai D. Kalea	Cronica ideilor (Utopii).
C. B.	Cronica muzicală (Ritm și măsură).
M. Maievschi	Cronica socială (Planul quinquenal al Sovietelor).
P. Pd.	Cronica externă (I. Și în Anglia uniune națională.— II. Oscilațiile raporturilor dintre România și Germania).
P. Nicanor & Co.	Miscellanea (Populism literar.— Imprejurările din Germania.— Sfirșitul dictaturilor — Știință și subvenții.— Cazul Hoover.— Revenim la arta mută.— Nufărul negru sau micul chip ingeresc — Cîți îngeri sînt în cer.— Tandaler predicator.— «Generația artistă»).

Recenzii: George Lesnea: Ve-c tinăr. Al. A. Philippide. — Annette Antoniu: Anatole France, critique littéraire. — Henri Bremond: Racine et Valéry. Paul Zariopol — Lucien Romier: Le carrefour des empires morts. (Du Danube au Danube). D. D. Roșca. — Pitigrilli: L'Esperimento di Pott. L. S. — M. Barrès: Mes cahiers. — Camille Mauclair: L'Après et splendide Espagne. M. R.

Revista Revistelor: „Despre adevăratul socialism” (Nouvelle Revue Française). — Pace și literatură” (Nouvelles Littéraires). — „Vorbe, gânduri și anecdote” (Nouvelle Revue Française). — „In legătură cu reforma licenței în Franța” (Nouvelles Littéraires). — „Franța anului 1789 văzută de Arthur Young” (Revue Politique et Parlementaire). — „Orient și Occident” (Mercure de France). — „Înoirea spiritului european” (Nation und Staat). — „Cele două amoureaux și poezia franceză” (Commerce). — „Psihanaliza, psihofiziologia și psihologia concretă” (Philosophique). — „Se va merge curînd în Lună?” (La Revue de France).

Mișcarea intelectuală în străinătate: Literatură. — Romane. — Istorie. — Geografie.

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 7-9-11, București

1931

Viața Românească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

Reproducerea oprită.

H. 8805

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTA LUNARA

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARA :

Pe un an . . . . . Lei 500

Pe jumătate an . . . . . „ 250

Pentru Bănci și Societăți anual . . . . „ 600

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an . . . . . Lei 650

Pe jumătate an . . . . . „ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimițind suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Viața Românească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL LXXXVII
ANUL XXIII

ATELIERELE „ADEVÉRUL” S. A.
STRADA CONST. MILLE 7—11, BUCUREȘTI
1931

4890 D

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele când va crede de cuviință, conducându-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor nu li se pot trimite corecturile și, prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția : manuscrite, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească”, Strada Const. Mille No. 7-9-11, București.**

D. V. BARNOSCHI :

———— CĂRVUNARI ———— 50 LEI

———— NEAMUL COȚOFĂNESC — 100 LEI

———— AHILLEION NUDIST PALACE 80 LEI

Editura : Cultura Românească

CĂRȚI APĂRUTE ÎN EDIT. „ADEVERUL” S. A.

A APARUT :

DOCUMENTĂRI ȘI LĂMURIRI POLITICE

de C. STERE

PRELUDII :

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC

și „CAZUL STERE”

PREȚUL 120 LEI

„ADEVERUL LITERAR ȘI ARTISTIC”

— REVISTĂ SĂPTĂMÎNALĂ —

Abonamentul 300 lei anual. Prețul unui exemplar 7 lei

Redacția și Administrația : București, Str. Const. Mille No. 7—9—11.

PREȚUL 60 LEI

ULTIMELE NOUTAȚI :

INTOARCEREA DE PE FRONT

de ERICH MARIA REMARQUE

Traducere de J. BYCK și Al. A. PHILIPPIDE PREȚUL 120 LEI

A apărut BIBLIOTECA DIMINEAȚA No. 137.

CÎȚI-V A ÎNȘI

de CONST. GRAUR

PREȚUL 10 LEI

VIAȚA LUI DISRAELI

de ANDRÉ MAUROIS

Traducere de TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE

PREȚUL LEI 70

Tip. „Adevărul”, S. A.

5 lei 7.00

Papucii lui Mahmud¹

I

H a g i - P a p u c

Au trecut ani de zile... Amintirea nimicitorului vifor de gloanțe, de sânge și de zăpadă, dintre Carpați și Balcani, a început să scadă în sufletele oamenilor și să se adune în rafturile bibliotecilor. România a ieșit din umbrele trecutului dureros și zmerit și a ridicat fruntea în lumină, pînă la coroana regală. Căpitanul de la Plevna — mintosul, socotitul, iubitul de Dumnezeu Carol-Vodă — este azi regele unei țări cu energii deslănțuite și năvalnice, ca riul Peleş, lingă care regele stă vara, și-și desăvîrșește înțeleptele sale planuri. La răsărit, din Dobrogea, cea primită de nevoie și cu inima îndoită, se ridică munți de grâu, biserici, școli, și coșurile fumegînde ale primelor vapoare romînești.

Pusnicul de la Negara a mai trăit pînă la Adormirea Maicii Domnului. În ziua aceea, ajutat de părintele Agatinghel, a slujit Sf. Liturghie și a împărtășit pe cocoana Cleopatra și pe copii. Apoi luminos și singur, ca soarele de iarnă, s'a stins în sihăstria lui de subt pămînt... Soții Pina-Petri și Savu Pantofarul ar fi voit să-i facă deosebită îngropăciune, dar pravila călugărească nu dă monahului adormit de cît o cărămidă, drept căpătîiu, și mantia în care-l învălește ca într'un giulgiu negru. Așa l-au îngropat și pe Silvestru, lingă zidul altarului.

Nu prea tîrziu după Silvestru, s'au dus în lumea dreptilor părintele Năstase și Iordan Ostreanii. Iorgu Mutafu s'a însurat și s'a sălășluit la Dăbuleni, unde a moștenit slujba lui socru-său. Domnul Țigle și Vancea au rămas la aceleași indeletniciri. Savu Pantofaru a ieșit din rostul lui, din casa

¹ Fragment din romanul care va apărea în curînd.

lui și din modesta lui constelație de tirgoveț breslaș și s'a asvirlit în haos, ca acele uimitoare stele filfiitoare, care ni se par niște răsvrătite ale văzduhului și niște contradicții ale pravilelor cerești. Fără grabă dar cu plan neclintit, Savu s'a desfăcut de prăvălie și a trecut-o în mîna calfei celei mai destoinice. A făcut casa vînzătoare celor doi bătrîni Pantilie și Slamna și a vîndut deabinelea cele cîteva pogoane de vie pe care le avea în deal. Cît a mai rămas în Ruși, stătea acasă și lucra în șopronul prefăcut în atelier. Implinea cavoul dat de sihastru!... Cumpăra materialul ce-i trebuia, turna, cu îndemînarea și cu repeziciunea pe care i le cunoșteau toți ceilalți cizmari, cîteva perechi de încălțăminte și apoi, mai ales în sărbători, pornea cu ele în disață... Bătea satele de primprejur, bordeele, colibe, cocioabele mărginașe... Și copilul care alerga la școală, cu picioarele roșii de frig, și moșneagul cu opincile sparte, și baba desculță și poștașul care frămînta noroaiele cu bocanci fără tălpi... se pomeneau, așa pe neașteptate, cu o pereche de încălțăminte, trainică și nouă!... — „Cînd vă veți gîndi la Dumnezeu să spuneți: Dumnezeu să-i ierte păcatele lui Savu Pantofaru!”

Incet, săptămînă cu săptămînă și lună cu lună, Savu și-a cheltuit, pe material de cizmărie, tot ce strînsese din desfacerea prăvăliei și din vînzarea viei... Cu vre-o două sute de perechi de încălțăminte, Savu și-a înscris numele în inima a vre-o două sute de desculți din Ruși și din satele vecine și, fără s'o dorească nici de cum, a dat foc paelor închipuirii populare... Oricît de ascunsă și de ferită era pomană pantofarului, legenda și tilcuirea ei au cuprins tot județul. În zilele de tirg, în bilciurile de peste an, în circiurile de la drumul mare au început să vorbească și să dea mărturie, desculții și degerații, mîngîiați în ceasul greu de Savu Pantofaru. Cu repeziciunea focului mînat de vînt și a apelor pornite din munții cu ploii multe, așa s'a răspîndit, așa a trecut peste mii de capete faima lui *Hagi-Papuc*... Mulțimile, povățuite de instinct, adunau în această poreclă ingenioasă, vagi impresiuni de cucernicie și de înălțime sufletească, culese din preajma cizmarului penitent, cu însăși meseria lui și cu forma specială a dărniciei lui. Hagi-Papuc era pantofarul închinat unui ideal de sfințenie și de îndurare, de puțini priceput, și care și-a găsit acest vad original că încălță de pomană pe cei mai nevoiași și mai desculți dintre calici... Și mitul adîncea pivnițe subt pămînt, arunca foșoare pînă la nouri!... Hagi-Papuc fusese cel mai bogat cizmar din tot județul. Intr'o zi, ducîndu-se să se închine la schitul Negara, în zilele sfîntului Silvestru, a văzut în vis pe Maica Domnului, cu picioarele goale, întepate de mărăcini și singerînde... Cizmarul a căzut cu fața la pămînt, în fața Prea Curatei, și a întreat-o: — Maica Domnului, de

ce-ți sînt picioarele așa de rănite?... — Fiindcă tu și breslașii tăi — a zis Prea Curata — ași scumpit papucii și opincile... și copiii care pasc oile, și fetele care seceră desculte prin pâlămidă și drumetii plecați după muncă... umblă cu picioarele crăpate și umflete, zgîriate de pietre și de spini...

— Stăpînă Milostivă, a răspuns pantofarul, ai grijă de sufletul meu, pe lumea cealaltă, și eu mă voi osteni, pe lumea aceasta, să încalț pe calicii pe care mi-i vei arăta Sfinția ta....

Și Hagi-Papuc visează noaptea pe desculțul cutare, din satul cutare, îi ia măsura în vis și ziua ține minte și, cît ai scoate zece cituri cu apă din fîntînă, ticluște perechea de pantofi ori de bocanci... Și peste o zi, peste două, vine și i-o pune în palmă aceluia pe care l-a visat!...

În drumurile și în cercetările sale, pantofarul a început să vadă, mai bine ca mai 'nainte, greșelile, strîmbătățile, relele apucături ale unora, păcatele din neștiință și păcatele din răutate... Lîngă cele cîteva perechi de încălțăminte, pe care le scoate din disağă, a prins a scoate, din sufletul lui însetat de omenie și de dreptate, sfaturi și învățătură, așa cum le auzea în biserică și așa cum le citea în cărțile lui Rîureanu și în *Viețile Sfinților*... Pantofarul aducea aminte celor ce se certau, se înjurau, se încăerau... cuvintele sfinte ale Domnului, pildele mucenicilor și poruncile dragostei creștine... Cîteodată unii se supărau; cei mai mulți, dacă gîlceava nu era prea mare, îl luau în zeflemea. Și supărarea, zemflemeaua, nedumerirea — întărite cu bănuiala că cel ce dădea papuci de pomană nu era în toate mințile — odrăsleau altă poreclă... Astfel, pe toată albia Vezii, Savu era Hagi-Papuc, dar pe Valea Calmățuiului și pe Valea Oltului Savu era: *Savu Filoscosu, Savu Vraciu, Savu Desnoadă-Cîni*....

II

Vulpile au vizuini și pasările cerului cuiburi..

Cînd Savu a sfîrșit cu totul banii din care cumpăra pie-lăria și sculele trebuincioase, a plecat într'o dimineață cu traista în spinare și nu s'a mai văzut prin Ruși. Tîrgul îl judecase și-i pusese cruce. ....Savu Pantofaru s'a zmintit... A dat peste el o boală grea, în iarna cînd a fost răzbelul, și din boala aia i s'au întors mințile pe dos... Ce prăvălie avea, ce căsuță, ca un păhăruț, ce vie în deal!... Toate le-a vîndut și le-a risipit... Umblă pe coclauri, se vîră în treburile și în certurile oamenilor, îi toacă la cap cu ce-a spus și ce-a făcut Sf. Sisoe, îngHITE la bruftueli și la ocări și pleacă mai departe... Cît a mai avut ceva parale, și-a făcut damblaua lui de pomină, a umplut pe toți calicii de bocanci și de pantofi...

Intr'o vreme, se miniaseră pe el toți cizmarii din Ruși... Nebunul ăsta ne ia pâinea de la gură!... Du-te, nene, de fă pomană cu încălțăminte și prin alte târguri, că în târgul nostru nu putem să mai trăim de tine!...”.

Savu răbda toate înfruntările, căuta pe desculți cît mai departe de târgul răsvrătit împotriva-i și aduna, în inima lui simplă, și dezamăgiri, dar și noi puteri duhovnicești. Vedea pe foștii lui ucenici, pe prietenii de altă dată și pe rude, așa cum erau, în trista și hrăpăreața lor goliciune. De cînd se știa că nu mai are nici o avere, nu-i mai făcea nimeni nici o închinăciune, nu-l mai poșteau la sfat și la petreceri și chiar cei pe care îi credea mai aproape de sufletu-i se uitau la el cu compătimire. Era nebunul târgului!... Bunătatea lui cu toată lumea, dărnicia lui (oricare i-ar fi fost taina și obîrșia) dragostea lui de oameni și pornirea lui să sfătuiască și să învețe de bine pe oricine... se păreau tuturor semne de nebbie și cîți erau cu inima mai moale îl căinau și-l jeleau!...

Dar Savu știa ce face. Înaintea ochilor lui din ce în ce mai pătrunzători își făcea ziua marele adevăr — rezervat celor puțini — că semenii noștri stau cufundați pînă peste creștet, în nerozie și în prejudecată. Va-să-zică — se gîndea Savu — mulțimea cea mare a semenilor noștri se alcătuește din proști și din năvingi. Cîtă minte au oile în turmă, atîta minte au și oamenii, în obștiile lor. Cui i-a dat Dumnezeu un dram de judecată peste măsura celorlalți, se află în mare cumpănă... Înțeleptul Silvestru s'a ascuns în fundul pădurilor, cînd a înțeles cît de nebună este lumea și cît de robită patimei și păcatului... Oamenii nu pot să te mai sufere dacă ești bun, milostiv, iubitor de dreptate și de adevăr, propovăduitor și pilduitor, din toată inima, cu tot dinadinsul, și fără să îți socoteala de pravilele lor cele înguste!

Dintre prietenii de altădată, i-au mai rămas lui Savu Cocoana Cleopatra și Niculache Pina-Petri. Fiica duhovnicească a părintelui Silvestru pricepe și primește cu mare însuflețire această curajoasă schimbare din viața pantofarului. Ori de cîte ori s'a întîlnit cu el, l-a întîmpinat, cu un respect și cu o evlavie aproape bisericască. Era singurul suflet, din vechii prieteni, care, în sărăcia și în zmerenia lui Savu, îl ridicase în cinste, și în prețuire, cu mult peste ce-i arăta mai 'nainte.

— Mă evlavisesc și prind puteri, Kir Savule, cînd stau și cuget la d-ta!... *Adunați-vă comori în cer, unde molia și rușina nu le strică, unde furii nu le sapă și nu le fură...*

Și fiindcă știa bine că pantofarul și-a risipit toată averea în încălțăminte dată de pomană, cocoana Cleopatra îi vărsa lui Savu, în buzunar, tot ce putea să rupă din cheltuelile casei și ale copiilor.

Il înțelegea și Niculache Pina-Petri și se purta cu Savu tot cu prietenia și cu cinstea de odinioară. Sărac, cu cămașa neschimbată de multe zile, cu hainele ponosite și cîrpite. Savu era, pentru arendașul de la Negara, tot omul luat în samă și bine primit din zilele cizmăricii grase și înfolite. Dar Nicolache avea față de *Hagi-Papuc*, cu totul alt punct de vedere și alte socotințe de cît evlavioasa Cleopatra.

Pe Savu îl mai ținuse legat de Ruși, viața celor doi bătrîni. Dumnezeu îi chemase într'o toamnă, unul după altul. Pantofarul le făcuse în cimitir mormînt deosebit și plecase într'o pîrbejie fără cale întoarsă. Petrecuse iarna în Alexandria, lucrase pînă primăvara la un cizmar patron și cu ce câștigase mergea acum din sat în sat, făcînd încălțăminte nouă, încăputînd încălțăminte veche și ridicînd pretutîndeni din dulăpiorul lui cizmăresc amvon de predicator.

În ziua aceea, mergea spre Turnu, cu gîndul să se aciueze lucrător pe lîngă vreunul din cizmarii turneni. Fiîndcă era deosebit de meșter și lucra tot felul de modele, lucrul lui Savu era căutat, dar unii se sfiau să-l primească în atelier, și erau mai bucuroși să-i dea comenzile acasă. Mergea pe șoseaua Ruși-Putineiu-Turnu, cu sacul de scule la spinare, prin pulberea lui August. Cînd se apropia de Putineiu, aude în urma lui clopotele cailor unei trăsuri. Dăduse Dumnezeu Teleormanului cîțiva ani de mare belșug și, în vara aceea, griul curgea spre schela Turnului, ca pîraie de aur. Un moșier se ducea, în trăsura lui cu patru cai înaintași, la desfătatul oraș de lîngă Dunăre.

În dreptul lui Savu, trăsura cu coșul ridicat se oprește și, din fundul coșului și din nourul de pulbere, Savu aude glasul lui Niculache Pina-Petri.

— D-ta ești, Kir Savule?... Noroc să dea Dumnezeu!... Vino colea lîngă mine... și pune sacul la picioarele vizitiului...

— Ei... să trăești Dom' Niculache!... Bogdaproste!... Mergi la Turnu? Și eu tot la Turnu...

— Să mergem împreună, Kir Savule... Da să poposim o jumătate de ceas colea la Putineiu, ca să odihnim caii și să adăpăm boerii...

— Așa să facem, Dom' Niculache...

Și rîseră amîndoi, bucuroși de întîlnire și chemați unul către altul de tainice potriviri sufletești, pe care însă alte convingeri, alte cărări în viață, alte furtuni deslănțuite le stingeau ca pe niște lumînări, lăsînd numai comunitatea miresmei de ceară... și fumul simpatiei.

La han, la Putineiu, poposeau carele pline cu saci de griu, pentru șlepurile din port, și cărașii stăteau și se cinsteau sub un salcîm. Hangiul văzînd pe Niculache Pina-Petri, mușteriu cel mai dorit, sări ars de la teșgha și dădu

peste cap și prăvălia și celelalte odăi din dos, ca să iasă mai curînd fața de masă, șervetele curate și tot serviciul unei gustări, în grădiniță, subț o perdea de zorele... A avea un mușchiuleț proaspăt, avea niște somn de Dunăre — viu, din dimineața aceea! — avea niște murături ca pentru Vodă și mai avea niște pelin!... îl știe Dom' Niculache!...

Mincară cu poftă, arendașul fiindcă aseară, cu plecarea, nu avusese vreme să cineze cu tot dichisul. Savu, fiindcă de multe zile nu mai mîncase de cît pe sponci. Pina-Petri își turna pahar după pahar...

— Hangiule, n'ai ghiață!... De ce nu-ți faci boșcă de ghiață?... Ți-am mai spus și anul trecut...

— Dom' Niculache, îmi fac la toamnă,... zău îmi fac!... Mi-ași fi făcut mai de mult... Da am eu mulți mușterii ca d-voastră!

Savu a făcut dintr'un pahar de vin — trei, amestecate cu apă. Se uită la tovarășul lui de masă: voinic, cărnos, îmbujorat, cu lanț și cu ceas de aur la piept, cu înche scînteetoare în degete, cu mustața răsucită... Și se știe și pe sine cum este — s'a văzut azi dimineață, în găleata unei fintîni; — își privește minicile roase ale surtucului, petecile din genunchi și bocancii lui gata să casce boturile... ca imineii lui Mahmud, da ca imineii lui Mahmud!... Dar Savu e mulțumit și binecuvîntează pe Dumnezeu... „El își împarte darurile și poverile după nesfîrșita sa înțelepciune... Cine poate să cîrtească și să dea sfaturi lui Dumnezeu!...”

— Kir Savule, am mare bucurie că ne-am văzut... D-ta ești pentru mine un om rar, vrednic să stai alături cu cărturarii, cu vlădicii și cu sfinții...

— Dom' Niculache, păcatele mele sînt multe ca nisipul mării și prostia mea e mai lată ca marea...

— Kir Savule, chiar dacă ar fi așa, acestea sînt cuvinte înțelepte și zmerite, pe care nu poți să le auzi din gura orișicui... Eu vorbesc cu Cleopatra adesea despre d-ta... Dar ea își face despre d-ta o idee, eu îmi fac altă idee. D-ta ai umplut județul cu încălțămîntea pe care o faci și o dai de po-mană și tot așa cu sfaturile și cu predicile d-tale... Ai întăritat pe cizmari împotriva-ți... Să știi că nu-ți lipsește mult ca să întăriți și pe fețele bisericesti... Kir Savule, lumea noastră e proastă și nu știe ce să zică despre d-ta... Cei pe care îi faci cu ghete și cu cizme te blagoslovesc, dar se întrebă și ei în dos: Ești un sfînt, ori ești un nebun?... Eu știu bine că nu-ți pasă de gura și de prostia lumii... Un om duhovnicesc, precum ești d-ta, este neclintit și puternic ca un stîlp de piatră... Pe meleagurile noastre n'ai pereche... Da eu am văzut, pe unde am umblat, alții tot ca d-ta... Am văzut, mai ales printre Turci, oameni și mai bătrîni și mai tineri, care nu se înghesuiesc în hîlciul vieții, stau cu ceasurile la gea-

mie și ascultă pe muftiu, cum tilcuește Coranul... Acasă împart pînea cu săracii și nu știu ce este zavistia și ochiul pof-titor la norocul vecinului... Am văzut hagii greci, cu anterior și cu mătănii, oameni pașnici și fără pic de răutate, pe care trebuie să-i porți de mină ca pe copii, fiindcă ei și-au închis toată priceperea și toată inima între Ierusalim și Muntele Maslinilor... Am auzit că au fost și pe la noi, în vremea pă-rinților, asemenea oameni, închinați celor sufletești și ne-păsători de cele pămîntești... Dar la noi, de cîtva timp, lu-crurile și oamenii s'au schimbat cu o iuțeală de vijelie... D-ta nu mă miri, cînd te pun alături în gîndul meu cu ru-dele d-tale din Răsărit, creștini și musulmani, suflete lini-știte, iubitoare de aproapele și iubitoare de Dumnezeu, dar mă miri cînd te văd amestecat — ca o oaie între capre — în lumea asta nouă, care nu mai crede decît în bani, în desfă-tări și în izbînzile vicleniei... Cum te-ai ivit d-ta între noi, păgînii și vameșii? Vezi cum se schimbă fața țării. Vezi cum se scurg spre Dunăre cerealele cîmpiilor noastre!... Vezi cum plouă peste noi mașini agricole, mode străine și vin franțuzesc? In curînd, de la Costești la Turnu-Măgurele vom călători cu trenul... Fiecare județ, fiecare plasă va fi stră-bătută de linii ferate principale și secundare...

Cad pădurile, se închid minăstirile și încep gările și fa-bricile...

— Bine, dom' Niculache... d-ta cu care ții: cu cei ce se duc, sau cu cei ce sosesc?

— Îi cinstesc pe cei vechi, dar mă prind în horă, lingă cei noi!... Dar ia ascultă încoace: Am în Turnu un prieten vechi, cu care te vei înțelege mai bine decît cu mine... E de treabă, e cucernic, nu știe să mintă, nu știe să înșele pe mușterii, citește și spune pe dinafară rugăciuni, și nu bea niciodată vin... fiindcă îl oprește legea lui!... E negustor turc... cel din urmă care a mai rămas în județul nostru... În-a-înte de războiu, avea prăvălie mare în Turnu, prăvălie mare în Nicopol și tovărășie cu alți negustori din Stambul și din Adrianopol... Făcea mare comerț cu untdelemnuri, cu zaharicale, cu sulimanuri, cu stafide, cu masline și cu toate rodurile orientale... Dar războiul l-a calicît... A plecat din Turnu cînd au început scărmănelile între noi și Turci, a lă-sat prăvălia pe mîna unor Greci care au fost răi iconomi, a pierdut toată marfa din Nicopol și, cînd s'a încheiat pacea, a venit iar în Turnu să vază ce mai scoate dintre cioburi... Mi-e drag turcul și-i fac totdeauna alișverîș. Îl laud către toți prietenii și-i îndemn să tirguiască de la el... Dar comer-țul lui Ibraim se cufundă zi cu zi... Ibraim nu amestecă unt-delemnurile — ca ăilaltî, — Ibraim nu înșeală la cîntar, I-braim dă pe datorie și nu mai vede banii decît cînd l-o ve-dea pe Mahomed... Fiindcă intrăm împreună în Turnu, mi-a

venit in minte să te duc la Ibraim și să legi cu el prietenie... Vorbește binișor românește și te înțelegi cu el... Dar o să te înțelegi cu el mai ales cu inima și cu fapta. Ce milostenii făcea Ibraim, înainte de războiu!... Și n'alegea: turc, creștin... dacă era sărac și necăjit: era, pentru el, mușteriu lui Alah! Și-acum varsă destui bani Turcilor caliciți din Nicopol, dar bietul Ibraim a dat de fundul pungii!...

— Sînt bun bucuros, Dom' Niculache!... Să mergem să vedem pe Ibraim... Dar care ar fi vremea cea mai potrivită?...

— Știi ce, Kir Savule?... Să mă aștepți, astă-seară de la aprinsul luminărilor, la otel Zottu... Eu acolo poposesc... Pînă atunci, și d-ta și cu ne vedem de treburi, și diseară, slobozi, ne ducem la prăvălia lui Ibraim.

Gala Galaction

Romantismul român¹

Nu fără oarecare sfială mă apropiu de subiectul ce mi-a fost hărăzit. După strălucita serie a marilor literaturi romantice din Europa și a atîtor nume răsunătoare, care au zguduit adînc nu numai sufletul continentului nostru, ci sensibilitatea Globului întreg, cînd — cum spunea Goethe — pînă și chinezul zugrăvea pe porțelan patima fără leac a lui Werther, romantismul român mi-e teamă să nu vă apară — întîrziat în timp și limitat în spațiu — ca un fenomen literar și uman de o nespuse de mică însemnătate.

E, oarecum, Cenușercasa Europei; și această denumire, pe care îndrăznesc să i-o dau, cred că-i convine de minune, căci arată, pe lingă o înfățișare exterioară modestă, aproape sărăcăcioasă față de surorile ei mai alintate de soartă, o nobleță sufletească și o patimă internă care erau să fie — pentru poporul nostru — mîntuitoare în dezvoltarea lui literară și națională de acum o sută de ani.

Ați văzut din conferințele trecute cît de relativă e noțiunea de *romantism*, care-și schimbă nu numai caracterizările, dar și sensul mai adînc dela țară la țară și dela popor la popor. Nu voi încerca o definiție a romantismului — ar ieși din subiectul conferinței mele; nici nu voi relua paralelismul și antagonismul acestei noțiuni față de noțiunea de clasicism. Țin totuși să vă spun că termenul *romantic* nu capătă vre-un înțeles decît opus contrariului său *clasic*, și că îl presupune așa cum lumina presupune umbra, sau căldura — frigul.

Voi insista însă puțin asupra caracterului relativ al romantismului — fără de care e imposibil, cred, să înțelegem fenomenul romantic la noi.

Nu e numai o formulă comodă cînd se vorbește de popoare clasice și de popoare romantice. De veacuri s'au opus — întregindu-se prin această antiteză — nordul anglo-ger-

¹ Conferința ținută la „Universitatea Liberă” din București într'un ciclu de prelegeri, dedicate Romantismului european.

manic și sudul greco-latin. Sufletul visător, neguros, muzical ai mărilor Nordului față cu sufletul logic, senin și plastic al Mediteranceelor. Tot astfel antiteza Occident-Orient rămâne valabilă și pentru romantism. Apusul catolic al catedralelor și al feudalității medievale a fost prea deosebit de Răsăritul bizantin al mănăstirilor ortodoxe și al invaziilor turco-mongole, ca să nu influențeze puternic asupra sufletului occidental sau oriental. Și mai ales faptul că fenomenul hotărâtor pentru Occident al Renașterii cu descoperirile ei: globul pământesc în spațiu, cultura greco-latină în timp și omul ca entitate estetică și morală totdeodată, în domeniul spiritual — n'a existat în Orient, unde Evul Mediu se prelungește pînă la începutul secolului al XVIII-lea și chiar pînă la începutul și mijlocul secolului al XIX-lea — acest fapt a săpat un șanț și mai adînc între două lumi diferite.

Era deci firesc ca romantismul, ca și clasicismul de altminteri, să ia caractere complet diferite, dacă suim dela Sud spre Nord sau dacă ne deplasăm în cercetările noastre dela Apus spre Răsărit. Așa că la popoarele nordice (Engleji și Germani) se poate spune că însăși operele inspirate direct de modelul clasicilor vechi au păstrat un caracter specific romantic, — și vă voi reaminti numai „Prometeul” lui Shelley și „Hiperionul” lui Keats, ca să nu mai vorbesc de „Odele” lui Hölderlin; pe cînd la popoarele mediteraneene, chiar operele cu conținut ideologic romantic au îmbrăcat dela sine haina clasică de care, cu toate eforturile lor, nu s'au putut niciodată desbăra romanticii franceji și cu atît mai puțin cei italieni, adevărați clasici travestiți. Tot astfel acolo unde n'a fost imitație directă a Occidentului, ci numai însămințare rodnică — romantismul slav, dacă trecem din Apus spre Răsărit, a avut (după cum vă reamintiți dintr'o conferință precedentă) caractere comune, originale, profund diferite de caracterele romantismului occidental — și care au dat „mesianismul polon” al lui Mickiewicz deoparte și opera lui Pușkin atît de specific rusească și orientală de cealaltă.

Între această dublă antiteză sufletească ce desparte romantismul european pe linia Nord-Sud și pe linia Est-Vest — se pune toată problema romantismului românesc.

Și problema pentru noi se mai complică și din faptul că sîntem un popor latin așezat la Răsărit — așa că nu putem să ne integrăm în romantismul slav, de care ne desparte rassa, sensibilitatea și limba — cum nu vom putea asimila complet romantismul occidental, de care ne desparte poziția geografică, dezvoltarea istorică și credința noastră strămoșească: Ortodoxismul.

Din felul însuși cum ne apar datele problemei, se degajează o primă constatare logică pe care experiența operelor o va confirma mai tirziu — anume caracterul mult prea complex al romantismului românesc, ca să-i putem reduce

firea și rostul la un simplu proces de imitație servilă față de literatura franceză bunăoară, cum au pretins-o pe vremuri Pompiliu Eliade și N. I. Apostolescu sau cum azi mai caută să o dovedească cu o inutilă erudiție d-nii prof. Ch. Drouhet și V. V. Haneș în lucrări de specialitate.

Faptul însă că s'a putut nega de unii existența unui romantism românesc, pe care s'au străduit să-l reducă la umbra inconsistentă sau la oglindirea vană a unui fenomen literar străin — ne îndreptățește să insistăm puțin.

Chestiunea pentru celelalte literaturi mari ale Occidentului — italiană, spaniolă, franceză, engleză și germană — nici nu se pune, căci ele au urmat evoluții paralele în sinul aceleiași biserici în tot timpul Evului Mediu — s'au închinat aceluiași umanism în timpul Renașterii și au urmat același ideal raționalist și universal în secolul al XVIII-lea, înainte de a se încredința, fiecare în corabia sa, aceluiași mare curent romantic de simțire turbure și de ideologie vagă, în care fiecare se oglindea și se regăsea numai pe sine. Căci să nu uităm că în Occident romantismul a fost, pe lângă dărîmarea pseudo-clasicismului convențional al secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, revenirea peste capetele lui Boileau, Pope sau Wieland — la o tradiție literară mai veche, adormită pentru un timp, dar egal de autentică: la tradiția lui Dante și a lui Petrarca, a lui Chaucer și a lui Shakespeare, a lui Cervantes și a lui Calderon, a lui Rabelais și a lui Ronsard, a Minnesängerilor și a Evului Mediu german. Fiecare literatură își descoperă un trecut „romantic” pe care îl repune în circulație. Așa că această mișcare romantică mai mult decît o revoluție contra regulilor și stilului clasic ne apare ca o reabilitare și ca o restaurare a unor valori mai vechi, pe nedrept date uitării.

La noi, ca de altminteri în tot Orientul ortodox și slav, lucrurile s'au petrecut cu totul altfel. Evul Mediu s'a prelungit aici de drept pînă la 1821 și de fapt și mai tîrziu, pînă pe la 1830—1840. Numai Sîrbii și mai ales Bulgarii robiți de Turci, au stat în această privință într'o situație mai rea. Rușii dela începutul veacului al XVIII-lea sub Petru cel Mare și apoi sub Caterina mai hotărît, părăsiseră acest Ev Mediu asiatic pentru veacul european al Enciclopediștilor — toată literatura lor, bisericească și de hronică, pe atunci precum era și a noastră, ne ia cu peste o sută de ani înainte. Polonii catolici ca și Cehii Boemiei ca și Croații Dalmației avuseseră alte destine culturale și literare, mai fericite. Tot bisericii îi datoresc Ungurii aceleași avantaje de cultură literară.

Așa că în România problema s'a pus diferit și de romantismul occidental și de cel slav (ruso-polon) sau unguresc. Căci literaturile lor erau ajunse, cînd a izbucnit romantismul, la o treaptă de dezvoltare la care nu ne era permis să rivnim.

Romantismul român nu putea să fie deci rezultatul unei dezvoltări literare normale — reacția puternică față de raționalismul excesiv, de lipsa de sensibilitate a veacului al XVIII-lea în forma lui clasicisantă și prea rafinată din Occident. Căci aceste condiții nu existau în starea culturală atât de primitivă și de înapoiată din Principate, și nici pentru Români subjugată din Banat sau din Ardeal.

Romantismul român nu putea să fie nici desgroparea unui trecut literar strălucit — pe nedrept uitat — și restaurarea lui în viața sufletească și sentimentală a epocii — cum s'a întâmplat în Occident cu Evul Mediu sau cu Renașterea, ostracizate de pseudo-clasicii secolului al XVIII-lea. Acest trecut literar la noi nu se găsea decât sub forme de opere bisericesti sau de hronică istorică și nu fusese șters de strălucirea vre-unui secol de aur dătător de modele și hotărâtor de graniți stilistice, cum a fost secolul lui Ludovic al XIV-lea pentru Franceji.

Când afirm acestea nu vreau cătuși de puțin să micșorez importanța culturală ce a prezentat-o pentru noi literatura noastră veche și nici importanța literară a unor opere ca Psalmii lui Dosoftei, Biblia dela 1688 a lui Șerban Cantacuzino sau hronicele lui Neculcea — dar aceste începuturi au fost prea repede sugrumate de desinteresul pentru limba și scrisul țării sub Fanarioți și de dezvoltarea anormală pe pământ românesc a literaturii neo-grecești, ca să poată într-adevăr crea pentru noi, pe atunci, o tradiție literară.

Problema romantică se pune deci la noi cu date originale care nu sînt valabile aiurea. În locul antitezei literare romantism-clasicism, avem antiteza culturală și politică romantism (adică liberalism anglo-francez — spirit și literatură națională) față cu neo-clasicismul grec (adică autocratism turco-moscovit — spirit și literatură străină greco-anacreontică). Căci în definitiv ce a fost romantismul român altceva decât o liberare a poporului nostru în spirit și în fapt din bezna Evului Mediu Oriental. Romantismul a jucat la noi rolul pe care l-a jucat cu trei secole înainte Renașterea în Apus. Acesta e adevărul. Și cînd, în prefața volumului lui N. I. Apostolescu: „L'influence des Romantiques français sur la poésie roumaine”, Emil Faguet ne spune în treacăt că poezii români au asimilat romantismul francez „exactement comme les hommes dela Pléiade, en leurs moments d'originalité, s'assimilaient la poésie des Grecs et des Romains” — criticul străin a întrevăzut un adevăr pe care autorul român al volumului, preocupat numai de a drămuși cu miligramul asemănări și influențe, nici nu l-a bănușit; anume că între Romantismul apusean și Romantismul din țara noastră nu există o diferență cantitativă dela mai mare la mai mic ci una calitativă provenită chiar din esența lor.

La începutul secolului al XIX-lea, pela 1821—1840, oamenii romantismului român descoperă Europa așa cum cu trei secole înainte oamenii Renașterii apusene descoperiseră America. Un Constantin Radovici din Golești, plecând în rădvan la Beci, adică la Viena, și de aci în Svițera și în Italia, în călătoriile lui din anii 1824, 25 și 26 — mare boer cu antereu, calpac și giubea — dar romantic prin ideile sale moderne, liberale și generoase — sau acel „Peregrin transilvan” Ion Codru Drăgușanu, pe care, din oier ajuns mare negustor, îl vedem pe la 1840 la Paris și la Londra și la lăsat însemnări atât de prețioase despre țările văzute și oamenii întâlniți în cursul romanticei sale existențe: Acești călători, ca și Cristofor Columb, sau Vasco de Gama, descoperă un continent nou.

Cu câțiva ani înainte, ardelenii Maior, Șincai și Micu descoperiseră și ei „mama Roma” și, sub haina de împrumut a slavismului cirilic, sîngele roman și litera romană, așa precum savanții Renașterii desveliseră altădată glorioasele inscripții uitate și tezaurele părăsite ale spiritului și ale artei greco-latine.

Și precum poezii și scriitorii Renașterii regăseau deodată, încălziți de o flacără divină, antica frumusețe a lumii și, pentru a o cînta, o limbă nouă și un vers cu armonii necunoscute de înaintași — tot astfel primii noștri poeți romantici: Eliade, Cîrlova, Alexandrescu după 1930 descoperă o lume spirituală și sentimentală nouă, limba și ritmul versului nostru literar de azi.

Da, Romantismul român a fost o Renaștere fecundată de o parte de Romantismul Occidental și în același timp înviată de mitul propriului său sînge: de mitul poeziei populare. Acest mit îl vedem la temelia Romantismului dela început — a fost unul din izvoarele lui. Colecții ca acele ale lui Percy: „Reliques of English Poetry”, ale lui Brentano: „Des Knaben Wunderhorn” ca să nu vorbim de cercetările unui Herder sau pentru Sirbi de opera lui Vuc-Karacici, au influențat enorm desvoltarea romantică a literaturilor naționale culte.

E tipic în această privință exemplul lui Gerard de Nerval — al cărui lirism și în vers și mai ales în proză e plin de răsunsetul cîntecului popular din „L’Ile de France”. Tot astfel opera, la Ruși a unui Pușkin, sau la Unguri a lui Petöfi, e urzită pe firul inspirației populare, care-i dă o savoare specific națională.

La noi, poezia populară nu era numai ecoul, ce mai răsună doar în vre-un sat depărtat de munte sau într’un cuib uitat de pescari, cum se întîmpla la începutul veacului trecut în Occident, ci un fenomen natural în plină vitalitate, atât de viu, atât de actual, încît crease pe atunci tocmai poezia haideucească în numeroasele balade ce îmbogățesc toate colecțiile noastre de folklor. Această poezie, rod nemijlocit al

geniului rasei noastre, era incomparabil mai puternică decât încercările sfioase ale literaturii culte dela sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, așa că dela Ienăchiță și pînă la Iancu Văcărescu o vedem luptînd cu succes, obligînd pe poeții saloanelor fanariote să-i împrumute, naiv sau mai meșteșugit, ritmul și formele, atunci chiar cînd îi banalizează, în dulcegării de dragoste neoanacreontice, proaspătul lirism și cuvintele pline de sevă.

A trebuit să vină prima generație romantică: Eliade, Cîrlova și Alexandrescu cu poezia lor atît de diferită de a Văcăreștilor și de a lui Conachi — atît de nouă și ca formă dar mai ales ca simțire, atît de mult mai largă și mai umană — cu preocupări europene într'o lume orientală încă — spre a înlocui odată versul popular român, dîndu-i o sonoritate infinit mai amplă și o rezonanță sufletească.

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate

(Alexandrescu)

Tăcere este totul și nemișcare plină

(Eliade)

In negura mîhnirii mai mult s'a rătăcit

(Cîrlova)

sau un ritm nesfîrșit mai viu, mai bărbătesc, mai dramatic, ca, în „Sburătorul”, minunata strofă în care biata Florica se plînge mamei sale:

*Ah! inima-mi svîcnește... și sboară dela mine!
Imi cere... nu-ș ce-mi cere și nu știi ce i-aș da;
Și cald și rece, uite, îmi furnică în vine;
In brațe n'am nimica și par'că am ceva.*

(Eliade)

Pasul însuși al tinerei oștiri pămîntene reînființate de curînd, parcă se aude ritmic și falnic în „Marșul lui Cîrlova” — citez ultima strofă:

*Lacrimă de bucurie curge, curge ne'ncetat!
Veacuri sunt de cînd ascunsă pe al meu sîn tu n'ai picat!
Arma iată că lucește,
Slava iată că zimbește,
Corbul iată s'a'nălțat!*

Sau în „Anul 1840”, strofa atît de virilă în stoicismul ei:

*După suferiri multe inima se 'mpetrește;
Lanțul ce'n veci ne-apasă uităm cit e de greu;
Răul se face fire, simțirea amorțește,
Și trăesc în durere că'n elementul meu.*

(Alexandrescu)

Am făcut aceste citate nu ca să vă reamintesc poezii prea bine cunoscute de d-voastră, dar ca să vedeți cât de mai aproape sînt poezii noștri romantici de spiritul adevărat al poeziei populare — atît de reținută în pasiunea ei, și totuși atît de dinamică, tocmai în momentul cînd creeau un vers nou literaturii noastre — decît Văcăreștii și Conachi, care în metru popular scriau strofe ca:

*Tu ești pușor canar!
Nu te hrănești cu zahar,
Nici măcar cu cînepioară,
Ci hrănești o inimioară,
Ce-ai făcut-o jertfă ție.
Ce-ai cu ea de gînd, nu știe.*

(Ienăchiță Văcărescu)

Sau, și mai plat prozaic, Conachi în „Darul Umbreluții”:

*Umbreluță norocită
Ia seama că ești menită
Să umbrești un obrăjel
Plin de nuri și frumușel... etc.*

Acestei influențe indirecte a poeziei populare asupra romanticilor romîni îi datorim că limba noastră literară a rămas în legătură strînsă cu graiul omului dela țară. Nu s'a creat alături și pe deasupra limbii populare una literară, ci limba poporului a devenit deadreptul vocabularul poeziei. E interesant să comparăm limba lui Eliade din „Sburătorul” cu limba lui Lamartine din „Meditațiile” sale, ca să ne dăm sama cît de academică e din acest punct de vedere opera francezului și cît de neaoș țărănească și de realistă e aceea a lui Eliad.

Aceasta a fost poate — literar — cel mai mare merit al romantismului romîn, care ușor ar fi putut, ca Renașterea franceză cu „Pleiada”, să creeze o limbă străină duhului național. Acest lucru, cînd s'a încercat și la noi să-l facă școala latinistă în Ardeal, și Eliade, convertit la idolii unei filologii false, în Principate, a fost din fericire tardiv și n'a reușit.

Ce îndeplinise însă pe acest tărîm, mai mult inconștient poate, Eliade în „Sburătorul”, Cîrlova în puținele lui poezii și Gr. Alexandrescu — trebuia s'o săvîrșească în Moldova, teoretic mai întîi, Al. Russo și, mai tîrziu practic și cu atîta gust și strălucită pricepere estetică, Alecsandri, prin culegerea sa clasică de poezii populare cu atît de mare răsunset contemporan în străinătate, unde apar traduceri franceze, engleze și germane ale baladelor și doinelor noastre. În fine, această influență populară, asimilată superior în spirit și formă,

trebuia să-și găsească în poezia lui Eminescu, cel mai mare și cel din urmă romantic român, expresia definitivă.

Am văzut pînă acum că literatura noastră romantică a fost o mișcare în sensul Renașterii secolului al XVI-lea, dar o mișcare națională, fecundată literar și mai ales cultural de schimbul de idei și de sentimente ce frământase și frământa încă Apusul și mai ales Franța liberală — și în același timp influențată mai direct de poezia și geniul nostru popular.

Acest romantism român nu putea să aibă alte caractere decît caracterele însăși ale rasei noastre latine, strămutată în Orient, rasă de bun simț, cu spirit realist, cu o simțire concentrată plină de pudoare în expresia pasiunii — pătimașe cînd e vorba de iubirea de „moșie” în îndoita semnificare de țară și de ogor; dar și fire plină de nostalgia „dorului” — dorul, care n'are echivalent în nici o limbă decît în portughezul „saudad”. Dar precum Portugalia, — a spus-o Eugenio d'Ors, scriitorul catalan, — e balconul marin al Europei pe nesfîrșirea Atlanticului, nu e și România privdorul terestru deschis pe infinitul stepelor Euro-Asiei rusești?

Resemnat pînă la abulia voinței în „Miorița” și de o voinicie ce înfrînge cerbicia morții în „Toma Alimouș”, sufletul poporului nostru pendulează între renunțare arabo-orientală și vitejie romano-occidentală. Nimic din sentimentalismul popoarelor germanice și din naivitatea unei simțiri copilărești — dar și lipsă, aproape totală, de acel torent sentimental, de acea poezie a iubirii ce se pierde în muzica pură. Nimic din turburea și distrugătoarea auto-sповedanie pînă la auto-chinuire a sufletului slav — dar și aproape totală lipsă a acelui misticism rusesc care înalță prin umilință pe om pînă la divinitate.

Popor de esență clasică, dar căruia Tracii i-au lăsat moștenire „dorul” și o iubire a naturii, o frăție cu elementele ei: „Codrul frate cu Românul”, cum nu se găsește alta și căruia Orientul i-a învățat cumințenia ca și resemnarea și fatalismul său.

Aceste trăsături de rasă imprimă poeziei și literaturii noastre romantice din prima perioadă (Eliade, Cîrlova, Alexandrescu), din a doua (Alecsandri, Bolintineanu) ca și mai tîrziu operii lui Eminescu, un caracter specific atît de puternic, că înfrînge chiar regulele pe care vor scriitorii să și le impună și îi depărtează de modelele ce și-au ales în momentul tocmai cînd cred ei a le urma mai credincios.

Să luăm de exemplu „Sburătorul”, din care v'am citat tocmai o strofă. Ce a vrut să facă scriind această poezie, traducătorul lui Lamartine și al lui Byron, acel Eliad atît de romantic ca viață — una din existențele cele mai „romanțate” cu întimplările sale eroice, neașteptate — ca aspect — cap „romantic” leonin, vastă capă roșie în care îi plăcea să se

drapeze — ca atitudine, pe atunci, intelectuală și sufletească de revoluționar.

Cu siguranță, Eliade și-a propus un poem romantic „tip” — subiectul însuși îl indică. Să nu uităm că literatura timpului era plină de poezia fantomelor, a nălucilor, a incubilor. Ce subiect apropiat: o tină ră fată chinuită în fiecare noapte de un „Sburător”, care ia chip de mîndru flăcău și, sub masca înșelătoare a dragostei, îi suge sîngele și pe nesimțite viața toată. Fata se spovedește micii sale. Decorul e cîmpenesc și ora e a umbrelor amurgului.

Inchipuîți-vă un poet romantic englez sau german trăind un subiect cam analog. Să-l luăm pe Samuel Taylor Coleridge sau să-l luăm pe Gotfried Bürger — sînt amîndoi tipici pentru romantismul respectiv al țărilor lor și oarecum precursori, ca și Eliade, ai unei întregi mișcări. Vom avea două balade: „The rime of the ancient mariner” (Balada bătrînului marinar) și celebra „Lenore”.

E vorba în amîndouă baladele de un mort „viu”, de un strigoi, un „sburător”. El — sub chipul unui bătrîn marinar cu barbă albă, cu ochi de foc, — povestește în balada engleză fantastica lui navigație pe o corabie nălucă, în tovărășia acelui tainic „albatros”, tot atît de fatidic ca și misteriosul corb: „Nevermore” din poemul de mai tîrziu al lui Edgar Allan Poe.

Balada germană, al cărei subiect e foarte apropiat de poema romînă, e mult prea cunoscută ca să vă reamintesc macabra și nocturna cavalcadă a Lenorii și a iubitului ei. Ce atmosferă de taină, ce lumină lunară filtrată prin ceață și ce spectrale priviri — în amîndouă produsele geniului nordic! Taină mai înfricoșătoare prin detaliile de o precizie vizionară a poetului englez, taină mai înfiorătoare prin fantasticul mortuar al poetului german. Dar la amîndouă baladele, același mister grandios, mărit și pierdut în lungi ecouri sufletești de muzica versului și de ritmul lui, care împrumută în „The ancient mariner”, sborul rotund al albatrosului fatal și la „Lenore” galopul svîcnit al calului nălucă.

Să ne inchipuim acum un poet romantic francez trăind subiectul și să-l luăm pe Lamartine. Fantomele Nordului în lumina aurită dela „St. Point” dispar. Nu mai există alt „Sburător” în sufletul nostalgic al poetului decît Suvenirul mort care-și plimbă fantoma iubită. În locul unei „balade” vom avea o „meditație”. Cuvîntul însuși sună clasic: „meditație” — gîndire poetică, simțire raționalizată. Versul se face amplu, aproape retoric. De un retorism care e una cu expresia însăși a poeziei franceze — aș spune: de un retorism în adevăr poetic. Și în același decor ca al „Sburătorului” lui Eliade, vom avea de pildă:

*J'aimais les voix du soir dans les airs répandues,
Le bruit lointain des chars gémissant sous leurs poids
Et le sourd tintement des cloches suspendues
Au cou des chevreaux dans les bois.*

Citez aceste versuri din „Les Préludes” fiindcă sînt reproduse de N. I. Apostolescu în cartea sa ca un model cunoscut de Eliade și care l-ar fi influențat direct — tocmai ca să vă dovedesc originalitatea poetului român, acolo chiar unde criticul naiv vede o imitație, — și unde poate Eliade a căutat — în admirația lui pentru Lamartine — un paralelism voit:

*Era în murgul serei și soarele sfințise:
A puțurilor cumpeni țipînd, par'că chema
A satului cîreadă ce greu, mereu sosise,
Și vitele muginde la jghiab întins pășia.*

Și acuma să venim la „Sburătorul” lui Eliade. Nu vi-l citesc — îl cunoașteți cu toții. Ce ne lovește dela început e faptul că nu e nici o baladă în stil și ritm popular ca poeziile lui Coleridge și Bürger și nici o „meditație” lirică în felul lui Lamartine. E o sinteză, dacă vreți, din amîndouă, dar o sinteză originală cu totul, prin caracterul aparte, adînc specific al geniului rasei noastre. Dacă acțiunea e de „baladă”, cadrul în care se desfășoară descrierea magistrală a unei inoptări de vară într'un sat românesc — atît de central și de esențial poeziei însăși — e de „meditație”. Epic și liric se îmbină fericit, cum în mod fericit se amestecă vorba realistă, familiară și populară a fetei și a mamei la începutul poemei și a celor două surate la sfîrșitul ei, cu tonul ce se ridică treptat pînă la sublim în pastelul liric și meditativ dela mijlocul poeziei:

*La pune mîna, mamă — pe frunte, ce sudoare!
Obrajii... unul arde, și altul mi-a răcit!
Un nod coala m'apucă, ici coasta rău mă doare;
In corp o piroteală de tot m'a stăpînit.*

*Or ce să fie asta?... întrebă pe Bunica:
O ști vre-un leac ea doară... o fi vr'un sburător!
Ori, haide l'alde baba Comana, ori Sorica,
Ori du-te la moș Popa, ori mergi la vrăjitor.*

*Și unul să se roage că poate mă desleagă,
Mătușele cu bobii fac multe și desfac;
Și vrăjitorul ăla și apele încheagă;
Aleargă la ei, mamă, că doar mi-or da de leac.*

și mai departe:

*Tăcere pretutindeni acuma stăpînește,
Și lătrătorii numa s'aud neconținut.*

*E noapte instelată din mijlocul tăriei,
Vestmîntul său cel negru de stele semănat
Destins coprinde lumea, ce'n brațele somniei,
Visează cîte-aevea deșteaptă n'a visat.*

*Tăcere este totul și nemișcare plină:
In cîntec sau descîntec pe lume s'a lăsat;
Nici frunza nu se mișcă, nici vîntul nu suspină,
Și apele dorm duse, și morile au stat.*

Din aceste scurte citate vă dați sama cît de clasic realită e de fapt această poezie cu subiect atît de romantic. Cît de lipsită e de taina lunară a romantismului nordic și de sentimentul grandios al unei tratări în stil de „Walpurgisnacht” faustian. Dar cît de diferită e și de nobila retorică, de mare ideologie sentimentală, a romantismului latin apusan a unui Lamartine de pildă.

Ce țărănească apare între așa nobile образuri, între „Christabela” lui Coleridge, „Lenora” lui Bürger și „Elvira” lui Lamartine, biata „Florica” a lui Eliade. Dar tocmai acest caracter rustic cîmpenesc, acest caracter neaoș românesc, îi face pentru noi valoarea universală și infirmă părerea acelor care nu văd în mișcarea noastră „romantică” decît imitație de modele străine.

O altă diferențiere a romantismului nostru de acel occidental, atît anglo-germanic cît și latin, îl văd în acel sentiment de umor — în acea sfătoșie glumeață a românului care l-a făcut pe Eliade ca și — mai ales — pe Gr. Alexandrescu să scrie fabule (Cîrlova a murit prea repede ca să ne desmintă teoria) și care dă „Sburătorului” pe lîngă atît de fina analiză a stărilor sufletești ale Floricai, acea morală ușor satirică dela sfîrșit care ar putea aproape fi a unei fabule

*Ce bine-a zis Bunica
Să fugă fata mare de focul de iubit...*

și mai ales la ultimul vers acel „Ferească Dumnezeu”, care — ca și desvoltarea de mai sus — nu s'ar putea concepe nici la Coleridge, nici la Bürger și nici la Lamartine.

Dacă am insistat atît de mult asupra poeziei lui Eliad, și n-am luat de pildă o poezie de Alexandrescu — am făcut-o mai întii ca să vă arăt pe un caz concret, la lumina unui mic exemplu de literatură comparată, care sînt caracterele originale ale romantismului român, tocmai acolo unde s'ar putea

mai ușor vorbi de imitații fie ca subiect, fie ca tratare. Am preferat să arăt caractercele antiromantice adesea, firea intimă aproape clasic realistă a romantismului nostru tocmai la părintele mișcării, la Eliade, mai romantic și decît Alexandrescu (autorul „Satirei spiritului meu” și al „Fabulelor”) și mai ales decît Alecsandri, un clasic desăvîrșit, care a împrumutat haina romantismului cît timp această mișcare se identificase în sufletul românesc cu ideea de eliberare națională, politică și literară de sub jugul oriental greco-sla- von, — ca să o părăsească alipindu-se „Junimei” după 1866, cînd aceste deziderate se împliniseră la noi.

Aș fi putut tot atît de bine să încerc mica mea demonstrație pe o poezie de-a lui Bolintineanu — tip desăvîrșit de romantic și prin viață și prin tendințele operei, dar poet minor pe lîngă un Eliad, un Alexandrescu, un Alecsandri, ca să nu mai vorbim de Eminescu. Bolintineanu al cărui vers în Legendele lui istorice, e atît de clasic sentențios încît sună a maximă romană, adesea lapidar ca o inscripție:

*Cel ce pentru lege, pentru țară moare,
Își privește moartea ca o sărbătoare.
(Mihai și călăul)*

sau ca o imprecăție antică:

*Voi intrați în noaptea de-unde v'am luat!
(Intoarcerea lui Mihai)*

cînd nu sculpează ca pe o friză greacă, clasic de simplu:

*Apoi urmă calea-i. Iară lună plină
Le așterne drumul cu flori de lumină.*

Nu cred să existe, mai concis, mai clar și mai puțin misterios în sensul „romantic”, vers „clasic” asupra lunii, în tot romantismul european.

Bolintineanu, tocmai fiindcă are o personalitate poetică inferioară lui Eliade, Alexandrescu sau Alecsandri, e poate mai reprezentativ, căci factorul său personal mai mic nu se opune epocii și filtrează ușor tendințele literare de atunci, — redîndu-le nealterate.

Or, ce reese dela prima lectură chiar fugitivă a operei lui Bolintineanu — pe lîngă interesul real ce-l prezintă din punctul de vedere tehnic al versului și al ritmului ce întrebuițează citeodată pentru întîia oară la noi? Rees trei tendințe fundamentale, trei motive, care sînt ale întregii generații de atunci, și anume: motivul fantastic-meditativ (al lui „Sorin” și al lui „Mihnea și Baba”), motivul erotic-exotic — depărtarea de prezentul trist și anti-poetic în spațiu:

„Florile Bosforului” și „Macedonele”, Bosforul și Macedonia jucînd față de literatura noastră rolul pe care Spania și Italia îl au în romantismul francez, Italia și Grecia în cel anglo-german, Crimeea și Caucazul în cel ruso-polon. În fine motivul patriotic de slăvire a trecutului glorios în comparație cu mizeria epocii de astăzi (depărtarea în timp) reprezentat prin „Legendele istorice”. De comparăm între ele aceste trei motive (care se găsesc de altminteri mai mult sau mai puțin reprezentate la toți poeții timpului, mari și mici) ne dăm sama cît de superficial și plat a fost motivul „faustian” la noi, la primii noștri romantici. Lucrul e firesc căci — de excepțăm pe Eliade în parte, și în parte pe Alexandrescu (opera lui Alecsandri dinaintea anului 1867, adică a „Pastelurilor”, le e inferioară) — nivelul culturii noastre literare era prea jos ca să poată înțelege, asimila și reda marele proces sentimental și ideologic al poemelor „faustiane” din Apus (vezi „Păgînul și fiicele sale” de Stamati) — cum afară de „Sburătorul” de care am vorbit și de acel straniu „Ucigaș fără voie” al lui Gr. Alexandrescu și poate de „Mihnea și Baba” nu avea încă mijloacele suficiente spre a reda o atmosferă de fantastic.

Al doilea motiv, cel erotico-exotic, e și mai slab: decor convențional de carton pictat cu fond de minarete pe Cornul de Aur sau (la Crețeanu și Alecsandri) cu Campanilul și San-Marco pe lagună — caic și gondolă, în care barcagii și gondolieri sînt figuranți neîndemnatoci în haine prea largi, de împrumut — iar eroinele, cu tot numele lor răsunător: Dilrubam sau Biodinetta — simple eleve de conservator cărora rolul prea greu ce trebuiau să-l joace le-a rămas străin. În ce privește sentimentul: o vagă și fadă sensualitate orientală și o voluptate „à l'eau de rose” — iată tot ce-iace poate să ne ofere nesfîrșitele variații pe aceiași temă: tema „Orientalelor” lui Hugo, dar mai ales tema lăutărească a vechiului kief boeresc oriental, care și-a părăsit oftaturile anacreontice spre a adopta suspinul romantic ajuns la modă.

Singurul motiv însă mai sincer și mai puternic, fiindcă e înțeles și poate fi adînc înțeles și de poeți dar și de publicul lor, e poezia trecutului național glorios, e poezia dorului de țară, e poezia mîndriei de a aparține — cu toate scăderile zilei de-atunci — unui popor de viță nobilă, romană. E poezia lui

Deșteaptă-te, Romîne, din somnul cel de moarte

a ardeleanului Mureșeanu din 1848. E poezia profetică — mai puțin cunoscută — a lui G. Crețeanu, care un an mai tîrziu, adresîndu-se puterilor dușmane, care vor să ne sgrume libertatea, după ce ne-au cotropit pămîntul, le spunea

*Tirani ai Țerii mele! Peirea vă așteaptă;
Romîinii se ridică, de ei să tremurați:
Sunt mii, sunt milioane ce iată se deșteaptă
Din Tisa 'n Marea Neagră, din Dunăre 'n Carpați.*

(Glasul Viitorului)

E poezia re-deșteptării, renașterii noastre naționale — e poezia patriotică a unui Bolintineanu și a unui Alecsandri. E poezia slavei strămoșești pe ruinele Țirgoviștei, cîntată de Cîrlova, de Alexandrescu și de Eliad, care regăsesc, peste și dincolo de tema romantic-umană și filosofică a ruinelor lui Volney, o proaspătă inspirație național-sentimentală. E poezia „Umbrei lui Mircea la Cozia” și „Trecutului la Mînăstirea Dealului”. — E poezia „Sentinela romină” datată: 1848 „Munții Carpați”, în care Alecsandri parcă indică generațiilor ce vin rostul european de păzitor al unei culturi la porțile Răsăritului, hărăzit de soartă neamului nostru. În această inspirație poetică se încadrează armonice opera atît de avîntată a unui Bălcescu, care în „Istoria lui Mihai Viteazul” ne dă adevăratul poem al unirii tuturor Romînilor sub marele Voevod spre a servi de pildă viitorului — și în același timp, în Moldova, proza literară cu subiecte istorice a lui Negruzzi.

Tot în acest cadru trebuie să punem acel straniu, strălucit și romantic tablou, pe care ni-l înfățișează, mai tardiv ca epocă a producției, dar nu ca sentiment, Hajdeu în „Ion Vodă cel Cumplit”.

Faptul că poezia de sentiment patriotic a fost la noi autentică și nu falsă ca poezia pseudo-faustiană sau pseudo-byroniană, se datorește — am spus-o — caracterului esențial național — iubirii de țară și de neam — al Romantismului român. În această privință, el diferă de altminteri de poezia patriotică a romantismului occidental, unde problema națională se pune altfel și cedează pasul celei sociale, — ca și de romantismul vecin al „messianismului polon” legat de ideea creștină și pot spune tot atît de catolic cum e poporul căruia aparține.

După această schițare pe scurt a caracterelor Romantismului român, n'am intenția și nici nu aş avea timpul să fac istoricul influențelor străine asupra lui. Cred însă necesar — cum am insistat asupra punctelor originale, să arăt, foarte sumar, de unde și cînd am importat — și în ce măsură — Romantismul străin.

În toată perioada dela 1821 și pînă la 1866 — care se împarte de revoluția dela 1848 în două: perioada torențială a primilor romantici (Eliade, Cîrlova, Alexandrescu, Crețeanu, Bălcescu în Muntenia; Alecsandri și Negruzzi în Moldova, Stamati în Basarabia; Andrei Mureșanu în Ardeal) apoi, după 48, perioada apelor revărsate a romantismului (Bo-

lentineanu și seizii: Nicolleanu, Depărățeanu, Sihleanu, Mihai Zamfirescu) — influența romantismului francez e precumpănitoare. Era fatal să fie așa din mai multe cauze: Fiindcă limba franceză pătrunsese în Principate încă de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea prin întreitul intermediar: 1. al Fanarioților, care, din faptul chiar al poziției lor de tâlmaci la Poartă, o posedau bine; 2. al Rușilor ofițeri din armatele de ocupații sau funcționari civili pe lângă ele, care de asemenea o vorbeau toți ca, pe atunci, singura limbă admisă în saloanele dela Petersburg și 3. al emigraților franceji goniți de Marea Revoluție și care, ca secretari la Domni și la Boerii Protipendadei sau ca profesori particulari și directori de pensionate pentru odraslele acestora, răspîndiseră operele clasicilor, ale enciclopediștilor și ale preromanticilor franceji în țară.

Apoi fiindcă romantismul francez era mai aproape de priceperea poporului nostru latin decît acel nordic învăluit în cețuri sentimentale și metafizice impenetrabile lui. Fiindcă romantismul francez — deși din alte cauze — era un romantism fals ca și cel român, un romantism de intenții mai mult decît de realizare, de oarece păstrase forma versului clasic: alexandrinul de 12 silabe (e drept cu un joc nou al cezurilor, al rimelor și al combinațiilor de strofă) și chiar adesea spiritul clasic (stoicismul cornelian al versurilor lui Vigny și toată sensibilitatea teatrului lui Musset).

Fiindcă, mai ales, în 1830 ca și în 1848, Romantismul francez simboliza pentru Romîni liberalismul luminat al Occidentului în luptă cu bezna despotismelor orientale: moscovit, turcesc sau chiar austriac. Fiindcă reprezintă pentru noi atunci principiul național, zăgazul opus slavizării dela Răsărit și Maghiarilor germanizați dela Apus.

Fiindcă în fine, în ochii Romanticilor romîni, revoluționarilor de atunci — triumful ideilor generoase pe care la Paris le predicau Michelet, Quinet și, tot în franțuzește, Mickiewicz, era însuși triumful cauzei politice și culturale a poporului nostru.

Pentru toate aceste cauze influența franceză a fost precumpănitoare. Dar modul cum s'a exercitat ea pînă la 1848 a fost mai rodnic pentru noi decît felul cum a influențat după această dată. Căci în prima epocă avînd a face cu personalități puternice: un Eliade (neîmbolnăvit încă de boala italianizării), un Alexandrescu, un Bălcescu, un Alecsandri chiar — nu le dă decît un cadru prielnic ca să-și desvolte propria lor personalitate și geniul lor național. Ea lasă nealterate și stilul, și limba scriitorului influențat, pe cînd mai tîrziu (în special în perioada dela 1854—57 pînă la „Junimea” în 1867) influența devine, la poezii minore ce urmează marilor înaintași, imitație funestă. Vocabularul e năpădit de franțu-

zisme pînă la ridicol și stilul siluit devine stîngaci. Dacă opera lui Bolintineanu, care a fost un poet adevărat, a suferit din această pricină, cine mai citește astăzi pe Mihai Zamfirescu sau pe Nicolae Scurtescu!

Din marii romantici francezi, cel care a fost mai mult tradus și gustat la noi e, în prima perioadă, Lamartine (traducerile din „Meditații” ale lui Eliad apar împreună cu întiile sale poezii originale în 1830) a cărui influență e vădită la Eliade, la Cîrlova, la Alexandrescu, la Boliac.

Apoi, ceva mai tîrziu Hugo (tradus de Negruzzi, care reda în versuri romînești o parte din Baladele sale). Victor Hugo a influențat mai ales prin partea epică a operei lui pe Negruzzi (Aprodul Purice), Bolintineanu (Legende Istoric) și Alecsandri (Legende) precum Lamartine îi influențase prin ritmul său. În fine Musset. E de observat că Vigny n'a avut același noroc în literatura romînă a timpului, și fenomenul se explică prin caracterul de intelectualitate mai grea a inspirației sale.

Tot prin intermediul literaturii franceze au pătruns la noi din romantismul englez celebrele, pe atunci în toată Europa, „Nopti” ale lui Young și „Cîntece” ale lui Ossian — precum și „Melodiile Irlandeze” ale lui Thomas Moore — dar mai ales, dominatoare, figura senzațională a lui Byron. Byron era idolul vremii. Lui i se închinau toate literaturile Europei dela spaniolul Zorilla pînă la rusul Lermontov. Dar, deși tradus de însuși Eliade, figura lui ne depășea și ca sensibilitate și ca intențiuni.

În ce privește romantismul german, el a influențat puțin și tot prin traduceri franceze, la început. Gerard de Nerval tradusesse „Faust” al lui Goethe și „Lenora” lui Bürger. Dar figura olimpică a uriașului dela Weimar nu era la scara preocupărilor noastre ideologice și a posibilităților noastre estetice de atunci — și atmosfera baladelor lui Bürger ne era prea străină. În privința lui Schiller, ceva mai accesibil, îl vedem pe Eliade dedicîndu-i faimoasa lui poezie, dar atît.

Însă romanticii adevărați: Brentano, Novalis și mai tîrziu Lenau și Eichendorf — au trebuit să aștepte ca reacția sănătoasă a „Junimei” față de debordările nefaste ale imitațiilor franceze nesocotite, de către poeții noștri romantici minori de pe la 1866, să deschidă drumul influenței directe, fără intermediul altei limbi, a sensibilității și a teoriilor romantismului german — pentru ca Eminescu, deși venit într'o epocă în care Romantismul european murise, să poată face în mod desăvîrșit fuziunea organică între ce adusesse această mare revoluție sentimentală, ideologică și literară în lume și geniul specific al propriului său popor.

Eminescu, acolo unde toți romanticii romini au dat greș, singur a isbutit. El ne-a dat în „Luceafărul” adevăratul poem byronian al literaturii noastre precum ne-a dat în „Sa-

tira I" prima poezie metafizică în perspective faustiane. În „Strigoi” a reușit să împămîntenească fantasticul baladelor nordice, precum în „Călin” a știut să romanțeze universal basmul nostru neaș popular. El ne-a dat cel dintîi poezia dragostei și a iubirii, acea poezie erotică pe care și Alecsandri și Bolintineanu o căutaseră cu trudă prin decoruri străine orientale sau venețiane în loc s'o găsească — atît de armonios de simplu — în sufletul lor. El în fine în „Sonetul Veneției” a descoperit adevăratul exotic romantic care nu e decor, ci privescîte însuflețită, și tot el în „Doina” lui și mai ales în „Satira III” a înălțat poezia noastră patriotică, în domeniul etern al frumosului pur.

Dar Eminescu, ca orice geniu, sparge cadrele unei școli... și tot atît de bine am putea să-l numim ultimul și cel mai mare romantic ca și primul și cel mai mare clasic al literaturii romine.

Ion Pillat

O prelegere de Drept în aer liber

În seara asta, d. grefier Botoran nu zăbovi mult prin oraș. curios să-și vadă *studentul*. Il găsi nu numai deplin instalat în odaia mobilată, dar, ca și cînd ar fi fost de-al casei de nu se ține minte, în chiar plina posesie a grădiniței. Mihnea Băiașu stătea sub nucul cel bătrîn și, în semiobscurul pe care-l făcea umbra cu lumina felinarului de pe stradă și cu razele ce răzbăteau din casă, lăsa să-i umble agale mîna pe strunele unei mandoline.

La apariția de matahală a sturii domnului Botoran, căreia noaptea îi da proporții și mai respectabile, mandolina mai suspină de două ori și tăcu. Domnul Bănică se opri și-l ținti prin întunerecul diluat; nu prinse însă decît mișcări vagi și luciul puternic a doi ochi de pisică, fixîndu-l statornic și pătrunzător.

Domnul Bănică vroi să înainteze prietenos, dar o sfială parcă, nedeslușită, îl mai ținu cîteva clipe locului, înainte de a se hotărî definitiv. Dar atunci, fixitatea celor doi ochi de pisică se pierdu, arzînd și mai mistuitor în emanațiile lor fosforice, într'o lumină răutăcioasă de satisfacție și de biruință de parcă puterea lor necunoscută ar fi și prins în micile obiective, ezitarea interioară, de animal pus dela început în respect de îmblînzitor, a bine-desvoltatului domn Botoran.

Scăpat de licărul acela de fosfor, domnul Botoran înainte un pas, în vreme ce forma mobilă de sub nuc se apropie de dînsul flexibilă și parcă alunecînd.

— Dacă nu mă înșel, domnul proprietar Botoran, — se auzi o voce prietenoasă și cîntătoare.

— El însuși! Domnul...?

— Mihnea Băiașu, doctorand, — se prezentă domnului proprietar, domnul chiriaș.

— A, urmați medicina dumneavoastră.

— Nu, dreptul... doctorand în drept....

— Ah, urmați dreptul dumneavoastră... aha, știți că-mi

pare bine... Aha, asta e bună... de mult doream să am chirie un student la drept...

Mihnea Băiașu zîmbi fericit că a putut, involuntar, să aducă o astfel de plăcere proprietarului său.

— Va să zică la drept, bun. bun... Cea mai frumoasă știință, domnule, Dreptul, — își mărturisi entuziasmul pentru o astfel de știință domnul Botoran... Cred, — se grăbi să adaoge apoi numaidecît cu modestie. Asta e umila mea părere... Pentru că e știința dreptății și eu nu cred să fie ceva mai greu, dar și ceva mai nobil, decît a studia meșteșugul după care să dai dreptate la oameni. După ce umblă oamenii, domnule, mai lacomi, ca după dreptate? Și ce-i întărită mai mult, domnule, și-i face să devie fiare sălbatece, ca lipsa de dreptate ?

Mihnea Băiașu privi cu îngrijorare entuziasmul grefierului. Cu puțin înainte, cînd îl asistase la depunerea bagajelor, doamna Botoran, plină de vervă, îi destăinuise slujba soțului ei. Și Băiașu, văzînd această izbucnire de lirism juridic, tocmai gîndea:

— Să știi că tipul e 'n stare să-mi pue vre-o întrebare din Civil...

Însă Băiașu, nu era tocmai omul care să se lase la discreția situațiilor dificile. Așa că, amintindu-și lecția de deschidere a profesorului Tanoviceanu, pe care o audiase exact în toamna anului 1915, Mihnea Băiașu constată că entuziasmul actual al grefierului nu se deosebea de entuziasmul răposatului penalist, decît prin termenii pe care îi întrebuița fiecare.

— Științele pure, domnule, — se apucă tam-nesam Băiașu să rezume acel memorabil curs de deschidere, unul din puținele la care asistase în lunga sa carieră de student antebelic (la altele nu prea luase parte, nu pentru că Dreptul Penal n'ar fi fost o știință atractivă; dimpotrivă, i se părea cel mai digerabil din toate cursurile de Drept, plăcut și interesant la cetit, însă bătrînul Tanoviceanu, avea neplăcutul obicei de a-și fixa ora de curs tocmai între opt și nouă dimineața, ceia ce era pur și simplu excesiv), științele pure, domnule, — repetă el pentru a avea timp să-și scurteze memoria, — ca matematicile, fizica, chimia etc., — lămuri pe grefier, — își propun să descopere adevărul; artele și științele adecuate își propun să descopere și să fixeze în legi frumosul, pe cînd Dreptul, *domnilor*, își propune să realizeze cea mai nobilă dintre revendicările spiritului omenesc: dreptatea, *domnilor*...

Cînd îl auzi, pronunțînd pentru a doua oară pluralul „domnilor”, domnul Botoran se uită în lături să vadă dacă nu se mai ivise cineva lingă dînsul, fără să bage de samă.

Dar nu, tînărul ăsta vorbea așa pentru că vorbea ca din

carte, — trebui să conchidă domnul Botoran, luat de șuvoiul violent al unei admirații desăvârșite, care creștea pe măsura debitului verbal al tinărului chiriaș. La fel cum vorbesc advocații mari când descind, dela Palatul de Justiție, la umila lui judecătorie și de bună samă așa cum vor fi vorbind profesorii de pe catedrele universitare.

Tinărul ăsta, — îl privi el cu toată simpatia de care era capabil, — de bună samă că era un ahtiat atît după cursurile lui la facultate, cît mai ales după marile procese și după pledoariile celebre la palat, exact cum ar fi fost și el, — aci domnul Botoran oftă, — dacă ar fi avut norocul să-l aducă pe lume o pereche de părinți mai cu stare. O, Doamne, cum s'ar fi înghesuit atunci la procesele cele mari, cum s'ar fi postat din timp la ușă ca să apuce loc bun, cum s'ar fi împrietenit cu toți aprozii, adică, în cazul acela, cum ar fi cinstit pe toți aprozii palatului, ca să le cîștige simpatia și să-i dea drumul în sală, chiar cînd publicul ar fi fost pofțit cu invitații personale! Ehe, să fie el și acuma cu nițică stare, și ar ști să trăiască...

În timpul acestei adînci reflecții, Mihnea Băiașu, care tocmai făcea o bine meritată pauză, profită de ocazie pentru a întreprinde o strictă revizuire a chestiunilor care-i erau mai familiare, din întreaga materie a Dreptului, ca să-și dea sama către care țărături să vireze brusc conversația, în cazul cînd matahala asta cu capul cît o baniță — numai bun de susținut două coarne crengoase de cerb — ar avea fantezia să-l încolțească cu cine știe ce obscură și stupidă chichiță de judecătorie de ocol. Metoda asta o mai întrebuițase el — nu-i vorbă, fără succes — la mai multe din numeroasele tentative de examene la care se hazardase în van, în cei unsprezece ani numărați de cînd obținuse, la ghișeul secretariatului, mult dorita, pe vremea aceia, carte de student.

Astfel, întreat la Dreptul Roman să spună ceva despre *Traditio*, el care cunoștea bine — acum abia își aduce aminte — *Manicipatio*, începuse: *Traditio* nu-i ca *Manicipatio*, unde părțile aduc cinci martori, un *antestatus* și o balanță...

Și plin de siguranță se apucase să descrie *Manicipatio*. Profesorul l-a lăsat desemnat să sfîrșească, după ce i-a atras de mai multe ori luarea aminte că e în afară de subiect. Cînd a terminat, chiar l-a felicitat: — Bun, perfect, dar acum să vedem ce e cu *Traditio*.

Nu fără a roși, acum aproape imperceptibil, Mihnea își amintește cum mai aplicase metoda asta și profesorului seriei următoare de studenți, la care nădăjduia să aibă mai mult noroc. Acesta l-a întreat despre *fideicomisul* în Dreptul Roman. Băiașu, care nu era edificat nici măcar asupra termenului, a înghițit puțin în sec și a început cu glasul ferm și cu siguranța care-l caracteriza în toate împrejurările: „Fi-

deicomisul nu-i ca Mancipatio, care este modul de dobândire a proprietății cel mai uzitat la Romani...” Se pare însă că Fideicomisul era pe vremea aceea atât de îndepărtat și atât de fără legătură cu Mancipatio, că pe domnul profesor l-a apucat un rîs nervos care s’a comunicat pînă și pe figurile cînd mai albe ca varul, cînd mai funebre ca ceara ale studenților, de parcă erau așezați nu în bănci, ci pe pe-un scaun electric colectiv.

Mihnea Băiașu a rîs și el cu multă poftă și a trecut înapoi în bancă, fluturînd pe buze, ca un steguleț de biruință, un zîmbet șiret și batjocoritor, știind bine că această cădere cu zgomot îi aduce concomitent simpatia colegilor, care admiră pe îndrăsneți și chiar — pentru isprăvi mai de samă — le dă proporții de personaje legendare. „Măi, a fost odată unu’, la examenul lui...”

Astfel că Băiașu a știut atunci să cadă, ca unul din eroii de demult, care știau să moară cîntînd, rîzînd sau bătîndu-și joc de călăi ori de tiranii care-i trimiteau la moarte. O mai mare glorie nici nu visa Băiașu pe vremurile acelea...

Dar atunci avea de furcă cu profesori universitari, oameni savanți și obișnuiți cu trucurile mult imaginativului tineret. Acuma însă, simțea că-l va lăsa cu gura căscată pe acest biet grefier, cu competența lui juridică...

Revăzu deci în minte, — în timp ce domnul Botoran se necăjea să potrivească o așchie mai solidă sub piciorul puțin ridicat al băncii de sub nuc — toate domeniile în care se simțea tare. Mai întii părțile introductive ale tuturor ramurilor Dreptului: Ce este dreptul? Locul Dreptului între științe... Deosebirea între Forță și Drept... Pe urmă desigur: Mancipatio, a cărei descriere amănunțită, cu pronunțarea în latinește a cuvintelor sacramentale, va ului într’atîta pe acest biet jălbar de judecătorie, că-l va face să creadă că are în fața lui chiar pe domnul Longinescu, dela facultate, în persoană. Pe urmă... pe urmă, mai ce? Ah, da... Istoricul, Istoricul Dreptului Roman, subiect de vastă erudiție, pe care poți să-l întinzi în toate părțile, înaintea acestui ignorant, chiar pînă dincolo de margini.

Dar din Dreptul actual?

În definitiv, din arătarea cunoașterii unor date care n’au nimic cu actualul, bietul om ăsta ar putea să-și dea sama că, la o facultate juridică, lucrurile sînt privite sub alt unghi decît la o simplă judecătorie de ocol. Dintr’un unghi universal. — La facultate, domnule, — se auzea spunînd Mihnea Băiașu, ascultătorului uimit, — la facultate, nu învățăm neapărat legile de astăzi, pe care Parlamentul le fabrică dela un timp cu duiumul, după fluctuațiile pieței economice ori politice.... La facultate, domnule, și se face cunoscut esența dreptului, care e vechiul Drept Roman, adică Dreptul în prin-

cipiile lui imuabile, vreau să zic: Dreptul model, după care poți să judeci orice legislație, s'o critici, or să-i propui îmbunătățiri...

Va fi ceva cu totul savant pentru acest umil grefier rămas pe gânduri, dovedindu-i că a ști Dreptul Roman e ca și cum ai fi descoperit o chee, cu care poți descuria orice problemă, cit de încurcată din dreptul actual...

Astfel... astfel... astfel...

Ei drăcia dracului...

Astfel...

Cum, nenisorule, adică n'are el idee de o cât de infimă părțică a nesfârșitului Drept Civil... Din cursul domnului Nolică Antonescu...?

Ah, da... Poftim: Căutarea paternității interzisă, poftim, poftim. Scandalul public, lumina în care ar fi fost pusă familia, fundamentul societății... Și bate zdravăn la fundament... Pe urmă... jurisprudența a variat... Se poate acționa în daune din partea mamei abandonate... Poftim, poftim... Vorbele chiar ale domnului Nolică: — O fi ea căutarea paternității interzisă, dar dumneata mi-ai cauzat un prejudiciu... și articolul... articolul... articolul... în sfârșit numerele articolelor nu importă la Universitate, iar eu am memorie slabă la numere... Vreau să spun e articol în lege, care spune: Ori cine produce prejudiciu altuia, e dator a-l repara...

Iată deci una bună.

Alta, să vedem?... Tot din cursul ăla... Ah da: *En fait de meubles, possession vaut titre*, a ha, ha, a ha, ha!... Or, cum venea asta... Mobilele, va să zică e suficient să le ai în mână... și s'au prescriș... pe când la imobile... e prescripția decenală, iată un termen... sau prescripția de 30 ani, *longa praescriptio*... Romanii, domnilor, mai cunoșteau *longissima praescriptio*, de cincizeci de ani...

Bun, va să zică iacă încă o chestie...

Și asta în Civil... Dar Penalul...

Mai întâi istoricul și filozofia... adică Lombrozo, tipul criminal, vizita la închisoare, criminalii, puși pe două rînduri; Lombrozo trece în revistă și ceteste, după mutra fiecăruia, care ce crimă a săvîrșit... Pe urmă Enrico Ferri, care aplică metoda în literatură... Astfel nebunia lui Hamlet... Forme de nebunie epileptică... A, dar poate nu știți ce e cu Hamlet... O!... poveste lungă.. îmi dați voe...

Și iată partea teoretică... Acum partea practică... Să zicem: Legitima apărare... În sfârșit toate scuzele legale... Aha, da,... aicia intră iertarea uciderii... sau „ca să vorbim în limbajul codului, omuciderea”... iertarea omuciderii soțului infidel, prins în flagrant delict de adulter, de către soțul cinstit... Domeniu... să nu mai ieși din el.

Mihnea Băiașu își desfăcu brațele într'un elan de pose-

siune, ca un proprietar de țară, care de pe un dîmb înalt, vede cu ochii pînă la ce depărtări i se întind hotarele moșiei... Dar el cunoștea, măi domnule, atîta drept, cit nici nu se gîdea că știe...

Domnul Botoran, care între timp isprăvindu-și treaba se ridicase, contempla cu respect pe tînărul convorbitor pierdut în adînci meditații, cugetînd la rîndu-i și mai amărît de soarta lui, că lipsa unei învățături universitare nu numai că împiedecă drumul spre situații mai înalte, dar chiar te face să înțelegi lucrurile prea din scurt, prea la virful nasului și nu să le îmbrățișezi dintr'odată, privindu-le din înălțimea teoriilor, ca acest student fericit.

— La noi, la judecătorie, — îngăimă el cu smerenie, — afacerile penale sînt de puțină importanță. Furturi, bătăi, insulte, distrugeri... Înșă în civil se prezintă uneori chestii foarte încurcate...

— Sînt încurcate pentru că au deviat mult dela adevărata albie a Dreptului Roman, care a fost pus *civile quiritium*, — declară impozant Mihnea Băiașu.

— Dar, tocmai pentrucă au ajuns așa încurcate, e o plăcere să le descurci... să aziști la modul cum știu să le descurce avocați iscusiți, — complectă Botoran modest...

— Dreptul nu trebuie să fie încurcat, — grăi cu înțelepciune Mihnea Băiașu. Idealul e să ai legi, care să cuprindă toate deslegările gata scrise. Așa era la Romani. La ei, desigur, dreptul era mai simplificat pentru că și nevoile vieții erau mai simple. Înșă dreptul la ei era categoric. Magistratul nu mai era nevoit să oscileze de colo pînă colo și să dibuiască în necunoscut. De exemplu: *Mancipatio*. Asta era un mod de transmitere a proprietății unor lucruri sacre numite *res Mancipi*, a căror transmitere era interzisă. Dar îmi vei zice dumneata: Bine, domnule, dacă transmiterea lor era interzisă, cum se mai puteau transmite? Apoi îți voi răspunde, numaidecît: aici era meșteșugul! Așa dar veneau vînzătorul și cumpărătorul într'o piață unde aduceau cinci martori, un *antestatus*, adică șeful lor, și o balanță. Și aduceau și sclavul, ori boul, ori berbecul care trebuiau vîndute. Iar dacă se vindea pămînt, aduceau un bulgăre din pămîntul acela. Cumpărătorul punea mîna pe om ori pe lucrul de vînzare și rostea formula consacrată: *Hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc aere aeneaque libra...* Adică pe romînește: Omul este al meu și l-am cumpărat cu banii și cu balanța asta. Înțelegi dumneata? Așa zicea cumpărătorul față de martori, iar vînzătorul tăcea. Asta se chema o *confessio in jure*, adică neîmpotrivindu-se, tăcînd, lăsa să se creadă că este așa cum spunea cumpărătorul. Atunci *antestatus* lovea un drug de aramă de cîntar, asta în amintirea vremurilor cînd nu erau bani rotunzi și vînzările se făceau

cu drugi de aramă, de argint ori de bronz, care nefiind marcați trebuiau cântăriți...

Băiașu se opri puțin ca să legumească și mai bine efectul pe care acest curs de Drept Roman, îl făcuse asupra d-lui Botoran. Efectul era într'adevăr incomparabil. Razele de lumină care scăpau din casă prin geamlicul pridvorului își dăduseră toate întâlnire în ochii grefierului de judecătorie, reflectându-se ca jocul unei comori descoperite pe neașteptate.

— Se poate să mai existe oameni atât de naivi, ca la o vîrstă ca a acestuia să se îmbete de astfel de istorioare? — se întrebă cu gravitate și sincer interes Mihnea Băiașu. — Eu n'aș fi crezut-o...

Și continuă hotărît să dea lovitura de grație:

— Precum ți-am spus, la începutul începuturilor, în schimbul lucrurilor, se dau la vînzări drugi de metal. Pe drugii ăștia erau desemnate capete de boi, ori de bouri, iar dacă drugii erau mai mici, chiar capete de oaie. De ce? mă vei întreba. Pentru că și mai înainte de acest sistem monetar, domnule, adică înainte de drugi, măsura cumpărătorilor erau vitele. Pămînt, sare, grîu, fîn, bărbați, femei, copii, sclavi, se vindeau contra capete de vită. Un om mai tînăr costa 4 boi, — a firmă el cu toată siguranța, — ori 4×4 ... șaisprezece berbeci sau șapi, ori de 2×16 ... treizecîdoi, treizecidouă de oi. In vaci, *ne afirmă isvoarele noastre*, calculul s'ar fi făcut 4×2 ... = opt vaci... Dar regula nu e fixă. Aci sînt mari controverse între savanți... *Girard, Gaston May, Momsen* sînt de o părere... *Savigny, Ihering*... î... *Laurent, Mourlon, Planiol* sînt de altă părere...

— Planiol! — tresări plin de admirație grefierul, căruia acest nume i-era familiar, din crîncenele pledoarii ale avocaților la bara judecătoriei cînd se dau bătăliile în fond...

— Daa și Planiol, — confirmă cu aplombul obișnuit Mihnea Băiașu, puțin plictisit că, în graba de cunoscător cu care trebuise să dea iama printre savanți, nimerise și cițiva civilişti. — Planiol înainte de a fi civilistul care-l știi, era un romanist de mîna întii...

— Tocmai vream să spun, cît de mari trebuie să fie oamenii ăștia, — își dădu modest cu părerea domnul Botoran, — cît de plini de înțelepciune, dacă ei nu se mulțumesc numai cu ceiace este astăzi, dar merg cu mintea pînă'n fundurile trecutului...

— Ei și vrei să știi dumneata, în fundurile trecutului, cum foarte pîtoresc le numești, cum se făceau transmisiunile de bunuri, domnule? Inainte chiar de a se întrebuița vitele ca monedă? *Trocul*, domnule, — exclamă Băiașul, nu fără o ușoară nuanță de dispreț în ton, pentru a umili complect pe acest ignorant, care nu știe nici atîta lucru măcar și a-l face să-i piară pofta pe viitor, de alte incursiuni în domeniul cu-

noștințelor sale, — *Trocul*, domnule, adică schimbul în natură. Dai un pește pe-o varză, un dovleac pe-un pepene, un copil pe-un ciur de mălai, ca'n poveste... căci îmi închipui că vei fi auzit și dumneata, — răsună glasul lui a batjocură, — că pe vremurile acelea comerțul de oameni era în floare... O femeie tânără și frumușică costa cinci iepe sirepe... dar despre asta în ora vii... vreau să zic altă dată, — închee el brusc cursul, gândind cu mulțumire ce domeniu vast se deschide dinainte-i, abordând pasajul sclavilor.

Ai material... să tot brodezi din el cinci-șase prelegeri, pentru acest grefier iscoditor pe care ignoranța nu pare să-l umilească, la fel cu acei indivizi cărora nu le e rușine de propria sărăcie.

— Bună seara, domnule grefier, — făcu zorit Mihnea Băiașu, îndreptându-se spre casă.

Dar domnul Botoran, literalmente fascinat, se urni după dînsul, ca o remorcă, cu ochii plini de luciul nesățios al mulțumirii.

— Minunate lucruri se cuprind în cărți. Ori cum ați spus că se numea vînzarea aceia la... pe vremea lui Traian, cînd...

Noroc că din prag tocmai intervenea doamna Botoran, care, după ce aruncă în treacăt un zîmbet de aleasă politețe tinărului student, se încruntă spre domnul Botoran.

— Dar nu mai vii la masă, domnule?... Lasă pe domnul... Dînsul are de cetit... Dînsul e tînăr... are alte *aspirații*.

Și întorcîndu-se din nou spre Băiașu, care tocmai se apropiase, îi făcu loc, părăind a cere scuze pentru un bărbat așa de vorbăreț :

— Așa e el... Știți... Cred că nu v'a plictisit prea mult...

Gib I. Mihăescu

Generația nouă în lirica germană

Dacă generația poezilor expresioniști aparține aceluia care în preajma războiului mondial începuseră să facă primii pași în literatură, generația nouă de azi și-a petrecut adolescența în mijlocul marelui războiu. De pe băncile școlii băieții aceștia, nemîncați și neurastenizați, au fost smulși spre a fi trimiși pentru scurt timp într-o tabără de instrucție, iar de acolo în măcelul sîrmelor ghimbate și al tranșelor umede. Mulți au rămas pe pămîntul Franței, victime ale nebuniei universale. Mulți s'au întors în Germania bîntuită de revoluție și sărăcie, aducînd cu ei un suflet îmbătrînit înainte de vreme, în care se cuibărise scepticismul și cinismul.

Expresioniștii au protestat cu violență contra războiului și a materialismului care l-a provocat. Poezia lor a fost un strigăt de chemare a noii umanități. Ei cereau o etică nouă, fiindcă o vedeau prăbușindu-se pe cea veche. Torturați de realitatea războiului și a descompunerii sociale, expresioniștii au negat realitatea, lăsînd să triumfe asupra ei spiritul. Căuțînd sensul primar al lucrurilor, ei au încercat să pătrundă dincolo de realitatea imediată.

Cultul bunătății pînă la extazul înaintea mizeriei și nimicniciei umane, viziunea profetică a lumii și strigătul liric ca expresie a excesului de simțire extatică ce covârșește pe poet, sînt elementele caracteristice ale expresionismului. Evident că stilul poetic izvorît dintr'o astfel de inspirație și atitudine nu poate fi unitar și armonic, și acolo unde el nu e strigăt și exclamare extatică, e notație lirică, scurtă redare sintetică a unei viziuni.

Expresionismul liric a fost de scurtă durată. Unii dintre creatorii lui au murit înainte de vreme, alții au evoluat la o poezie mai potolită și mai aproape de realitate.

Hans Naumann spune cu drept cuvînt în „Die deutsche Dichtung der Gegenwart”, că expresionismul trăește mai departe în noul curent literar denumit „Neue Sachlichkeit”,

prin realitatea absolută și aproape antipoetică pe care o cuprinde în versurile sale, prin sarcasmul, umorul și verva sa drăcească, scrie o pagină nouă și inedită în lirica germană, putînd fi socotit ca unul dintre cei mai tipici reprezentanți ai acestei poezii fără suspine și fără sentimentalism convențional.

* * *

Urmărind pe liricii germani ai ultimei generații, am desprinde două drumuri pe care aceștia pășesc. Unul duce spre eliberarea totală din anarhia expresionistă, spre o evadare din brutalitățile realității și la o reîntoarcere la elementele poetice normale ale oricărei poezii lirice.

Aceasta e calea poezilor minori, care amestecă în inspirația lor anemică reminiscențe din Rilke și Hofmannsthal și au ca suprem ideal forma strălucită și condensată a poeziilor lui Stefan George. Drumul acesta e drum de epigoni și el nu duce la nici o cetate fermecată. Cel de al doilea e drumul către realitatea absolută, pe care călătoresc cinici și blazați, adevărații reprezentanți ai unei generații fără tinerețe și fără entuziasm. Ochii lor treji privesc fără mirare și fără revoltă viziunile unei realități, în care totul este automatizat. Sensibilitatea lor vibrează înaintea vieții de toate zilele care ia proporții ireale și fantasmagorice. Iar viața lor subiectivă este cu desăvîrșire inexistentă. Peste toate acestea, ei aruncă înduioșarea unei bunătăți sceptice și ironia unei spiritualități, pe care nimic pămîntesc nu o frînge.

Desigur că lirismul acesta rece e lipsit de elan și patetism, și că prin aceasta el devine cu desăvîrșire impersonal, negînd însăși calitatea lui esențială care e simțirea. Totuși poezia aceasta domestică și caleidoscopică aduce motive noi de inspirație și încetățenește astfel în lirică o limbă, care se reduce în bună parte la vocabularul de gazetă și de reportaj senzațional.

Cu acest fel de poezie, lirica încetează de a fi poetică și dulceagă, devine prozaică și amară și adoptă în atitudine, motive și stil o serie de elemente domestice și banale, care pînă azi nu se întilneau decît trecător și riscat în cançoneta de cabaret și în parodia literară. Erich Kästner și Ringelnatz sînt reprezentanții ei cei mai tipici. În poezia lor „noua realitate” și-a găsit o îndrăzneală înfăptuire estetică, demarcînd un moment critic și îndrăzneț din evoluția liricei germane, care în viitor nu se va putea însă opri la viziunile neurastenice ale acestor poeți castrați sufletește.

Ion Sîn-Glorgiu

I n t r e g i r e

Azi-noapte am încercat să mă 'ntregesc
Cu focurile globului ceresc.
Dar teama de-a rămîne tot ce sînt,
A sugrumat în mine orice-avînt,
Și azi-noapte n'am putut să schimb nimic
Din existența mea de mozaic...

Azi-noapte am fost învins —
E adevărat...
Invinsul însă n'a capitulat!...

Și, cum mi-am pus în gînd să mă 'ntregesc
Întîmplă-se orice s'ar întîmpla,
La noapte —
Cea din urmă noapte a mea,
Voi fi eroul unui «fapt-divers» banal,
De care numele-am să-mi leg
Ca și defunctul meu coleg —
Sărmanul Gérard de Nerval...
Și atunci, din trupul spînzurat
De felinar,
Se va 'nălța un crin imaculat,

Și Duhul Sfânt va coborî 'n pahar,
Iar spectrul celui care am fost ce sînt,
Se va lipi pe cer, în chip de stea,
Și 'n locul meu, nu va rămîne pe pămînt
Decît mormintul agresiv
Cu textul comemorativ
In care se va proslăvi 'ntregirea mea
Ca și pe Arcul de triumf, de la Șosea!...

Ion Minulescu

Modă și valoare în estetica literară

Tolstoi însuși, ca și mulți din eroii lui, nu se satură mirându-se cum pot oamenii să-și zică creștini cu tot seriosul, și să se poarte totuși necreștinește în chip absolut evident. Cum de nu observă nimeni contradicția aceasta atât de strigătoare? Trebuie să fie ceva, își zicea Tolstoi, o explicație pe care eu nu o știu, dar pe care o știu toți ceilalți. Nu se poate altfel, *prea au toți oamenii aerul convins* de lucruri a căror absurditate sare în ochi.

În realitate explicația e, cred, următoarea: simțurile și judecata omului luat ca individ, ale „omului singur”, sînt mult mai ascuțite decît ale omului social; căci „omul singur” nu se poate rezema pe o tradiție, o judecată greșită îi poate fi fatală. Omul social — mai bine zis oamenii sociali — își pot permite o greșeală de logică transmisă prin generații, pe care experiența a dovedit-o inofensivă. Crezînd și judecînd ca toată lumea, omul social știe că n'are să pățească nimic rău, și sentimentul securității se confundă pentru el — ca și pentru filozofia pragmatistă — cu adevărul. Astfel unirea face slăbiciunea noastră intelectuală.

Omul *social* e acela care, spre uimirea lui Tolstoi, se declară cu tot seriosul creștin, fără să se poarte o clipă din toată viața lui creștinește. Iar cel ce se miră de aceasta, îl judecă cu judecata *omului singur*.

Oricît ar părea de curios, cele ce preced se potrivesc ca introducere a unui articol de estetică literară. Și în acest domeniu întilnești la fiecare pas adevăruri evidente, de la care totuși toată lumea, toți oamenii sociali, își întorc privirile, refuzînd să le vadă. Spre exemplu: închipuiți-vă pe cineva care ar susține că ceiace astăzi numim „spiritual” (în sensul „o glumă spirituală”) e un fenomen care începe abia în secolul al XVIII-lea, că înainte nu apare decît excepțional și oarecum „din întîmplare”. Acel om n'ar ști de ce să se jeneze mai mult: de faptul că trebuie să mai sprijine cu citate și exemple un lucru atât de evident, sau că, dimpotrivă, sus-

ține un paradox atât de îndrăzneț și de depărtat de părerea comună. Adevăruri de acest soi se găsesc și în cele ce urmează. Cititorul de bună calitate le va distinge cu ușurință.

*

Există în domeniul estetic un soi de modă, dar al cărei ritm nu se potrivește deloc cu acel al modei mondene. Vorbind de acest fel de „modă estetică”, nu mă gândesc la acei care, în literatură spre exemplu, vor să fie cu orice preț *à la page*, nu vorbesc cu interes și admirație decât de *ultimul* „roman bun” și disprețuiesc „romanul bun” de acum doi ani. Acest snobism literar nu trebuie confundat cumva cu moda artistică adevărată. Aceasta are un ritm secular și demn, prin contrast cu ignobila goană după ultima frumusețe exclusiv. În plus, ritmul modei estetice n'are nimic convențional. După cum în natură fructele apar, se coc și putrezesc, tot așa operele de artă își dezvoltă numai în voia lor frumusețea în sufletele noastre, și își pierde farmecul, fără ca voința noastră să poată să încetineze sau să iuțească acest proces.

*

Celor mai multe fenomene literare care s'au uzat cu timpul li se potrivește exclusiv epitetul de *învechit*. Singurul defect al acestora constă numai și numai în faptul că au fost de atâtea ori întrebuințate, încât unele nu mai exprimă nimic, altele îți sună insuportabil a banalitate.

De altfel această deosebire reprezintă o mică problemă. Dece „murmurul pîrăului” e nesuferit, pe cînd „apa liniștită” nu? Căci, doar, epitetul al doilea a fost, fără îndoială, aplicat încă mai des apei, decât primul epitet pîrăului.

Rugina împerecherilor devine desagreabilă în primul rînd cînd împerecherea are pretenții, sau cînd e caracteristică unei școale literare demodate: „cerul albastru” nu sună desagreabil pentru că nu conține decât epitetul propriu, pur și simplu, pe cînd „cerul azuriu” e rușinos, deși are același sens, pentru că sună pretențios și romantic în același timp.

Împerecherile de cuvinte mai sînt demodabile în chip desagreabil cînd consistă în comparații; astfel „apă curgătoare” ne lasă reci, pe cînd „murmurul izvorului” ne revoltă simțul literar pentru că, spre deosebire de prima, a doua împerechere e o comparație deghizată, ea seamănă zgomotul apei cu al unei voci.

Invechirea de care a fost vorba nu constituie o inferioritate propriu zisă: *pentru noi* ele și-au pierdut valoarea artistică și atât. Tot astfel comparațiile care ne farmecă azi mulțumită originalității și noutății lor, vor apărea roase de molii în ochii urmașilor noștri. Dar ne putem pune întreba-

rea dacă nu există și o demodare datorită unei inferiorități reale a trecutului față de prezentul literar, după cum o locomotivă de acum o sută de ani e „învechită” față de o locomotivă actuală, nu pentru că forma ei s’ar fi banalizat, ci pentru că cea de azi e mai iute, mai puternică, își împlinește mai bine scopul.

S’ar părea la prima vedere că așa ceva nu e posibil în literatură: într’adevăr, scopul unic al artei literare, ca și al celorlalte arte, e să ne satisfacă simțul estetic; dar cum acest simț evoluează, arta cea mai bună e, de fiecare dată, cea adaptată stadiului respectiv de evoluție. Nu am avea nici o posibilitate să aplicăm noțiunile de *superior* și *inferior* unor arte din epoci diferite, căci singurul criteriu de comparație, gustul estetic, s’a schimbat.

Totuși, analizând unele exemple de învechire, vom constata că literatura e, pe unele țărmuri, susceptibilă de progres asemenea științei; vom vedea și cum și de ce e posibil aceasta. Exemplele propun să le împrumutăm unui scriitor romantic, să zicem lui Chateaubriand, căci școala romantică e un caz ideal de demodare: e destul de veche ca produsele ei să ne apară mîncate de molii, și nu destul pentru a avea farmecul trecutului depărtat.

*

Cităm dintr’o istorie a literaturii franceze: „Chateaubriand refit de l’épithète une marque caractéristique destinée à fixer les nuances, à distinguer deux montagnes l’une de l’autre, à faire comprendre qu’un bois à midi n’offre pas le même aspect qu’au baïsser du soleil et qu’une rivière peut avoir son caractère physique aussi bien qu’un héros de tragédie a sa nature déterminée”.

De aci urmează că înainte de romantici descrierile de natură se mulțumeau exclusiv cu formule generale, care se potriveau tot atît de bine oricărui peisaj de același fel. Desigur, față de predecesori, inovația lui Chateaubriand a fost importantă; dar față de literatura noastră? E evident că i s’ar părea absurd unui scriitor actual să se mulțumească numai să distingă conturul unui munte de al altuia și să fixeze nuanțele zilei și ale serei. Tot așa descrierea proprietăților spațiului datorită lui Euclid a fost cu mult întrecută de geometrii de după el. Și dacă asta nu micșorează întru nimic geniul lui Euclid, nu e mai puțin adevărat că geometria noastră e superioară celei grecești. Tendința spre individualizare, spre descriere în chip propriu a peisajelor, inovația lui Chateaubriand, a fost „perfecționată” de moderni așa cum se perfecționează o invenție tehnică.

Se va obiecta că, vorbind astfel, considerăm lucrul dintr’un punct de vedere extra-estetic. O priveliște e compusă

dintr'o multiplicitate teoreticește infinită de detalii; numărul imaginilor literare și ale comparațiilor câte ar putea îmbogăți viziunea în fantazia cititorului e de asemenea nemărginit. Urmează că o descriere de peisaj ar putea ușor cuprinde zeci de pagini și să întrecă astfel cu mult nevoia noastră de precizie, și totuși, și atunci s'ar putea spune că acea descriere e un progres față de felul de a descrie al literaturii contemporane. Tot așa putem să ne întrebăm dacă, pentru simțul estetic al contemporanilor săi, felul descrierilor lui Chateaubriand nu era tocmai ce trebuia și dacă lor nu li s'ar fi părut ridicol de încărcat felul nostru de a descrie.

E foarte greu de închipuit totdeauna impresia ce ar face-o operele noastre de artă asupra oamenilor din trecut. Probabil că multe din descrierile actuale ar fi părut fastidioase strămoșilor noștri de acum o sută de ani; dar ar fi fost ei oare insensibili la toate perfecționările noastre?

În „Viscolul”, Tolstoi descrie astfel ninsoarea văzută din sanie: „Imprejur totul e alb, alb și mișcător; orizontul apare ba infinit de larg, ba strîmt de toate părțile la depărtare abia de doi pași; câteodată se ridică la dreapta un zid înalt și alb care aleargă cu noi, dispăre, se arată iarăși în față, fuge citva timp înaintea noastră și se face nevăzut. Cînd mă uit în sus, cerul îmi pare în prima clipă senin de tot și am impresia că văd stelele prin ceață; dar stelele fug din fața privirii mele și nu mai văd decît zăpada care, trecînd de ochii mei, îmi cade pe mîni și pe gulerul de blană. Cerul e peste tot egal de luminos, egal de alb, spălăcit, monoton și în continuă mișcare”.

După cum vedem, detaliile sînt într'adevăr foarte numeroase; dar nu asta e lucrul principal. Un număr tot atît de mare de detalii ar putea fi găsit, cred, și prin descrierile lui Chateaubriand. Importantă e aci *calitatea* detaliilor. Dacă analizați cu atenție descrierea de mai sus, veți găsi că e făcută aproape numai din *iluzii optice*: orizontul care pare ba larg, ba strîmt, zidul fantomă care întovărășește sania, cerul care pare uneori senin și instelat, alteleori în continuă mișcare.

În fața unei priveliști de același fel, literatul Chateaubriand s'ar fi gîndit spre pildă la un lițoliu, adică la o comparație convențională, sau cel mult, dacă ar fi vrut să fie original (pentru vremea lui) ne-ar fi vorbit de crinii cerului care se scutură — sau ceva așa: „Les femmes s'arrêtaient à quelque distance pour voir passer les étrangers et puis s'enfuyaient vers les bois: ainsi des colombes regardent le chasseur du haut d'une roche élevée et s'envolent à son approche”. Pentru noi, care nu mai sîntem sensibili la poezia comparațiilor cu porumbițe, asemănarea de mai sus e perfect inutilă. Vorbînd de lițoliu sau crini, Chateaubriand ar fi avut, pentru contemporanii lui, avantajul de a fi „poetic”, dar deta-

liile lui Tolstoi au, *pentru oricine*, avantajul de a fi infinit evocatoare, și aceasta în chip fatal, s'ar putea zice mecanic.

Într'adevăr, zidul iluzoriu care ne întovărășește uneori sania, pe lângă că e abia perceptibil, știm că nu corespunde unui obiect palpabil și real și de aceea cei mai mulți nici nu-l văd propriu zis, percepția lui abia le atinge superficial conștiința. Nu vezi cu adevărat decât ceiace știi că există. În schimb, când în descriere ți se amintește viziunea înșelătoare a zidului alb, ți se pare că autorul ar fi spionat în chip miraculos propriile tale impresii, iluzia pe care singur abia o observaseși e trasă în plină lumină conștientă și trage după sine tot complexul de amintiri.

Aceasta trebuie să se petreacă, cred, în orice conștiință omenească, cu condiția ca omul să știe unde să „caute”, oarecum, amintirea impresiei de care e vorba, să nu încerce să-și amintească, spre pildă, dacă n'a văzut un adevărat zid alb sub ninsoare; trebuie prin urmare să învețe ca cititor să se servească de memoria lui de iluzii, după cum scriitorii au învățat să uzeze de ele ca creatori.

Introducerea iluziilor simțurilor în descrieri e fără îndoială o ispravă contemporană (în sensul larg al cuvîntului) și își găsește desăvîrșirea la Proust, care cu greu ar putea fi întrecut în această privință (dar cine știe?). Descriind, literații de pe vremuri se întrebau, obiectivi, cum sînt lucrurile, și nu, subiectivi ca noi, ce impresii ne dau. Și iată că, printr'un paradox psihologic, ca să-ți amintească mai bine lumea exterioară, scriitorul trebuie să-ți spună cum *nu* e ea.

Să ne întorcem acum la întrebarea de adineaori: evocarea aceasta mai „perfecționată” a peisajelor ar plăcea oare publicului din epoca romantică, sau i s'ar fi părut inutilă și fastidioasă? Am convingerea că i-ar fi plăcut. Căci, tocmai în timpul romantismului, laude ca: „îți descrie lucrul parcă l-ai vedea”, „îți povestește întîmplarea de parcă ai fi fost de față”, sînt foarte dese. Publicul romantic, ca și publicul din alte epoci încă, aprecia evocarea realității și s'ar fi bucurat ca și noi de trucul cu iluziile vizuale.

Bine înțeles că procedeul de care am vorbit, deși foarte important, nu e decît unul din artificiile de care uzează arta contemporană pentru a evoca lumea exterioară, și unele din ele n'ar fi înțelese sau n'ar fi pe gustul publicului de pe vremuri. Am vrut numai să arătăm că unele din aceste artificii ar fi fost la îndemîna unui om din epoca romantică, ba chiar a unor oameni din diverse epoci trecute. Procedeul acesta le-ar fi părut ingenios, nou, și din acest ultim punct de vedere i-ar fi satisfăcut poate mai mult încă decît pe noi.

E iarăși de la sine înțeles că descrierea lui Tolstoi ar fi prezentat pentru cititorul din vremea romantismului și de-

fecte grave; ea i s'ar fi părut din cale afară prozaică și lipsită de figuri și comparații.

*

Nimic nu e mai instructiv în literatura trecutului decât excepțiile și în special „anacronismele *à rebours*”; numesc astfel detaliile rămase actuale printr'un capriciu al soartei. Prin admirația și mirarea involuntară ce ne-o inspiră, ele ne fac să simțim mai bine încă învechirea restului operei.

Un pasaj din „Atala”, spre exemplu, sună astfel: „La lune brillait au milieu d'un azur sans taches et sa lumière gris de perle descendait sur la cime indéterminée des forêts. Aucun bruit ne se faisait entendre, hors je ne sais quelle harmonie lointaine qui régnait dans la profondeur des bois: on eût dit que l'âme de la solitude soupirait dans toute l'étendue du désert.”

Lăsînd la oparte „azurul fără pată”, constatăm cu mirare cîtă viață, cîtă actualitate și-a păstrat caracterizarea aceasta a luminii de lună: „sa lumière gris de perle”. Tocmai faptul că pasajul citat e celebru a prezervat probabil caracterizarea aceasta minunată de banalizare prin imitație. Dar dacă a ajuns celebru înșamnă că a plăcut mult pe vremea lui și de ce ar fi plăcut dacă nu tocmai pentru că e atât de evocator. Astfel se verifică încă odată cele afirmate adineaori. Mai mult încă: vorbind de acea *harmonie lointaine*, Chateaubriand uzează *avant la lettre* de procedeul iluziei simțurilor. Intr'adevăr liniștea, și mai ales cea a nopții, nu o percepem totdeauna ca atare, ci mai adesea ca un fel de punct de orgă fără capăt, depărtat și misterios. Știm că acest zgomot nu corespunde unei realități și de aceia sîntem convinși în general că nu auzim nimic. Astfel vedem cum Chateaubriand aplică, în chip excepțional, procedeul de care era vorba, și aceasta într'un pasaj ajuns celebru. Lucrul ne pare foarte caracteristic.

În ce privește sfîrșitul frazei, „sufletul singurătății care oftează”, el e un exemplu de tonul declamator și gol care ne repugnă atîta la romantici. Pe de-asupra face tot ce poate ca să strice efectul evocator: punctul de orgă, înăbușit și uniform, al singurătății nocturne, cu orice samănă mai mult decît cu oftaturi.

*

Să trecem la alt exemplu, la atmosfera istorică. Se știe că Chateaubriand e considerat ca inițiator în această privință, și meritul acesta rămînea necontestat, indiferent de cele ce vor urma.

Grégoire de Tours spune despre Childeric I, rege merovingian: „Childeric régnant sur la nation des Francs et se li-

vrant à une extrême dissolution, se prit à abuser de leurs filles; et eux, indignés de cela le destituèrent de la royauté". Acum iată cum povestește același fapt abatele Velly, un istoric foarte la modă pe vremea lui, și care scrie o istorie a Franței la 1755: „Childeric fut un prince à grandes aventures.... c'était l'homme le mieux fait de son royaume. Il avait de l'esprit, du courage, mais né avec un cœur tendre, il s'abandonnait trop à l'amour: ce fut la cause de sa perte. Les seigneurs français, aussi sensibles à l'outrage que leurs femmes l'avaient été aux charmes de ce prince, se liguèrent pour le détroner".

Citind aceste pasaje și altele la fel, Augustin Thierry comentează: „Son plus grand soin est d'effacer partout la couleur locale pour y substituer l'air de cour, c'est d'étendre avec art le vernis des grâces modernes sur la rudesse du vieux temps".

Cu toată inaugurarea culoarei locale, Chateaubriand e plin de astfel de „anacronisme de atmosferă". Critica lui Augustin Thierry ar merita-o aproape cât și nostimul istoric-abate. Nu e vorba de unele scăpări din vedere ca aceia când un personaj antic, Eudore, vorbește el însuși de antichitate („Un jour viendra peut-être que les mensonges de la naïve antiquité ne seront plus que des fables ingénieuses") și nici de greșeli istorice, de anacronisme propriu-zise. Mai gravă e introducerea unor idei și sentimente contemporane autorului — în specie idei și sentimente romantice — în descrierea mediului antic, unde ele distrug orice urmă de atmosferă istorică: „Eudore reprend sa place... et se hâte de recouvrir avec une modeste rougeur les cicatrices de son sein" (urme glorioase din bătălii). În general eroii antici ai lui Chateaubriand se poartă și simt cam ca personajele antice din filmele istorice. Descrierea faptelor lor e de asemenea nu se poate mai romantică și nu se poate mai străină de atmosfera antică. Spre pildă: „...toute sa consolation était de prendre sur ses genoux le fruit unique de son hymen et de regarder avec un sourire mêlé de larmes, cet astre charmant qui lui rappelait la beauté d'Épicharis". Și adesea acești Greci vechi vorbesc așa: „Mais, ô fille d'Épicharis, craignons l'exagération qui détruit le bon sens". De sigur, față de Grecii lui Racine, care vorbeau aîdoma ca la curtea lui Ludovic al XIV-lea, progresul e mare. Dar cel puțin Racine n'are pretenția culoarei locale.

Adesea Chateaubriand caută să obție atmosferă istorică îngrămădind termeni și nume antice grecești: „Des cités, des monuments des arts, des mines, se montraient dispersés çà et là sur le tableau champêtre: Audanies témoin des pleurs de Mérope, Tricea qui vit naître Esculape, Gérénie qui conserve le tombeau de Machaon, Phères où le prudent

Ulysse reçut d'Iphitus l'arc fatal aux amants de Pénélope, et Sténiclaré retentissant des chants de Tyrtée. Ce beau pays, jadis soumis au sceptre de l'antique Nélée, présentait aussi du haut de l'Ithome et du peristyle du temple d'Homère, une corbeille de verdure de plus de huit cents stades de tour”.

La rindul nostru ne putem plînge de mulțimea inutilă a detaliilor. Se vede imediat ce ușor de aplicat, ce ieftin e acest procedeu. Noi, cum zice Caragiale, nu înțelegem din mult, ci din puțin, înțelegem un *ce* dintr'un *cum*. Iată un episod din vechiul Corint, datorit lui Anatole France și pe care l-am mai citat — dar lucrurile bune merită citate cît de des:

„Une fille de douze ans, brune et veloutée comme une violette de Zanthé posa par terre son petit frère qui ne savait pas encore marcher, mit près de lui une écuelle ébréchée, pleine de bouillie avec une cuiller de bois et lui dit: „Mange, Comatas, mange et tais-toi de peur du cheval rouge”. Puis elle courut, une obole à la main, vers le marchand de poisson qui dressait derrière des corbeilles tapissées d'herbes marines sa face ridée et sa poitrine nue, couleur de safran. Cependant une colombe, voletant au-dessus du petit Comatas emmêla ses pattes dans les cheveux de l'enfant. Et pleurant et appelant sa soeur à son aide, il criait d'une voix étouffée par les sanglots: „Ioessa! Ioessa!”—Mais Ioessa ne l'entendait pas..... L'oiseau de Vénus n'enleva pas, à l'exemple de l'aigle de Jupiter, le petit Comatas dans le ciel radieux. Il le laissa à terre, emportant dans son vol, entre ses pattes roses, trois fils d'or d'une chevelure emmêlée”.

Aci numărul numelor și termenilor grecești nu e mare. Dar amenințarea cu calul roș analoagă cu amenințările mamei de azi și în același timp atît de stranie, negustorul de pește asemănător unei zeități marine, întîmplarea, legendară parcă, cu porumbelul și copilul, cele trei fire aurii ca din poveste — toate acestea împreună dau o impresie neîntrecută de antichitate.

Să ne întrebăm iarăși: inferioritatea aceasta e numai aparentă, o iluzie rezultată din evoluarea simțului estetic, sau e o inferioritate adevărată?

În ce privește sentimentele și faptele nepotrivite cu Grecia veche, e evident că ele arată o cunoaștere intuitivă istorică inferioară față de a noastră. Publicul care nu simțea anacronismele de atmosferă ale lui Chateaubriand avea un simț istoric mai slab decît noi, și această inferioritate, deși nu e propriu-zis din domeniul estetic, e în strînsă legătură cu el. Putem spune deci că, imediat ce ne rătăcim prin periferiile tărîmului estetic, noțiunile de *superior* și *inferior* devin aplicabile în chip evident.

Artificiul îngrămădirii termenilor grecești pentru crea-

rea atmosferei antice e inferior procedeele actuale chiar din punct de vedere pur estetic, pentru că e din cale afară ușor de aplicat. Ușurința aceasta nu se poate împăca în nici un chip cu noțiunea noastră de procedeu artistic, oricât ar satisface artificiiul respectiv publicul unei epoci.

*

Aceiași psihologie romantică, convențională, de cinematograful, o au și sălbatecii lui Chateaubriand. Astfel, despre o femeie și un bărbat eschimoși, ni se spune: „Aux caresses qu'ils prodiguaient à un enfant je les reconnus pour mari et femme”. — Despre Céluta, o frumoasă piele-roșie: „Les Indiens pour peindre la beauté et la tristesse de Céluta disaient qu'elle avait le regard de la nuit et le sourire de l'aurore”. Astfel sălbatecii lui Chateaubriand întrunesc melancolia și grandilocvența romantică.

*

Ceia ce ne impresionează mai mult decît orice, poate, la toate personajele lui Chateaubriand, fie ele antice, moderne, transoceanice sau oricum altfel, e abundența extraordinară a lacrimilor.

La fiecare pagină, literalmente, întîlnim lucruri ca: „...il s'écrie en versant des torrents de pleurs”..., „son coeur parut touché et des larmes tombèrent sur sa barbe”, „ses pleurs l'inondèrent”, „À la vue du chien... je me mis à fondre en larmes”, „...la mère pleurait de joie en voyant la politesse de l'étranger”.

Uneori plînsul atinge, la Chateaubriand, miracolul, ca iuteală și cantitate: „En achevant ces mots Cymodocée remplit son sein de larmes qui coulaient de ses yeux”. Așa dar „en achevant ces mots”... și inundația e gata.

De sigur, ar trebui să fim obiectivi și să „înțelegem” gustul acesta pentru melancolie și lacrimi; să-l înțelegem și să-l considerăm, asemenea oricărui gust, ca pe aceiași treaptă cu al nostru. Dar nu găsiți că ne vine tare greu?

Cum să te aperi de dispreț față de un public pe care îl emoționezi prezentîndu-i personaje anormal de plîngărețe?

Ioan D. Gherea

Congresul național de tuberculoză

Propusesem de mult să se întrunească și la noi congrese naționale pentru combaterea tuberculozei. așa cum se face în toate țările unde lupta contra tuberculozei ia extensie și se caută să i se dea o așezare sistematică și rațională.

Un prim apel al meu, în vederea organizării unui congres de acest fel a apărut în reviste și ziare în 1925. Congresul nu s'a ținut atunci din cauză că circumstanțele nu erau încă favorabile, ca să ne grupăm, pentru a ne exprima deziideratele și a cere să li se dea ascultare și urmare. Am repetat propunerea în 1928. Congresul era sorocit să aibă loc la Craiova. Oficialii nu ne-au dat nici atunci concursul. Cea-sul congresului trebuia să sune odată. Și a sunat acum. În-tinderea tuberculozei se impunea observației tuturor și o mobilizare a celor ce voiesc să ia atitudine de luptă hotărâ-tă pentru stăvilirea boalei devenea o datorie și o problemă de conștiință pentru ei.

Lipsa unui armament serios de combatere a boalei is-bea ca o mare lacună în organizarea noastră sanitară. Am întreprins de ani întregi prin articole de reviste și ziare, memorii, rapoarte, conferințe publice o campanie, ca să do-vedesc în ce stare de inferioritate deplorabilă ne găsim în această privință.

În alte țări, în care se întrunesc la intervale apropiate, anual de cele mai multe ori, congresele au de scop să țină trează opinia publică asupra necesității luptei contra tuber-culozei și să înregistreze succesele obținute prin organiză-rile de asistență al căror număr crește regulat. La noi, cum aceste organizări sînt cu totul neînsemnate, congresele tre-buie să aibă drept prim scop să semnaleze lipsurile noastre mari ca mijloace de asistență și strigîndu-ne necazul, că nu putem cu toate eforturile făcute, să le urnim de cît foarte puțin și foarte greu din loc, să reclamăm să se introducă cît mai urgent măsuri de combatere.

Avînd în vedere în primul rînd acest program, com-

plectat cu propuneri pentru măsuri de asistență și de terapeutică — de fapt în felul acesta, el se menținea în aceeași linie unitară pentru organizări pe care le cerem să fie realizate — s'a întrunit congresul în intervalul de la 21-23 Iunie. Conjonctura era mai favorabilă. Oficialitatea de acum mai înțelegătoare acordă importanța care i se cuvine celei mai grave probleme sanitare a vremii noastre. Avem actualmente ca ministru al sănătății pe profesorul Cantacuzino care e și președintele Societății pentru profilaxia tuberculozei și e un om de inimă și de gândire clar-văzătoare. Cunoșcînd cît de insuficientă e asistența tuberculoșilor la noi, își simte datoria să caute în ce fel această asistență poate să fie complectată. Intențiilor acestea voește să le dea o aplicare practică. Prin prestigiul pe care-l are, cu autoritatea sa științifică și ascendentul său moral, va ști, — avem toată nădejdea, — să le facă să fie împărtășite de cei cu care împarte atribuțiunile și răspunderea puterii. Acțiunea sa nu poate să nu aibă răsunset cînd printre conducătorii actuali se află oameni de cultură aleasă — cultura minții și a sufletului — care în diferite ramuri de activitate au adus dovada destoiniciei și a devotamentului lor pentru binele obștesc.

Sub aceste auspicii, congresul s'a deschis la Ateneu în dimineața zilei de 21 Iunie, în prezența M. S. Regelui. Sprijinul și încurajarea suveranului au fost un mare imbold pentru lucrările lui. Ca introducere, profesorul Cantacuzino, care prezida congresul a schițat, în linii mari, evoluția problemei combaterii tuberculozei în țara noastră. Multpuținul cît s'a făcut aparține în mare parte Societății pentru profilaxia tuberculozei, puțin, cînd s'ar fi putut face mult, dacă planul de acțiune al acestei societăți ar fi fost adus la îndeplinire, plan nu utopic dar adaptat împrejurărilor dela noi și care a ținut socoteală de posibilitățile de realizări. De 30 de ani, regulat la adunările generale ale Societății pentru profilaxia tuberculozei ca și în toate ocaziile am arătat insuficiența organizărilor noastre și, paralel cu această insuficiență, și întinderea boalei. Deși n'am obținut decît foarte puțin din organizările pe care le cerem, e totuși un fapt care trebuie să ne fie recunoscut: am demonstrat nevoia acestor organizări și prin instituțiile de asistență înfăptuite, am adus dovada că rezultatele dobîndite compensează larg sumele bugetare înscrise pentru a ajunge la ele. Organizările rudimentare de asistență de la început s'au complectat an după an, în limita mijloacelor disponibile și ele vor fi punctul de plecare pentru cele viitoare.

În expunerea sa, profesorul Cantacuzino a arătat că nădăjduiește să ducă aceste realizări cît mai departe cu a-

jutorul fondurilor obținute prin contribuția Casei asigurărilor sociale, a Casei muncii, a unei mari loterii de stat.

Ca manifestație de solidaritate diferite autorități publice — Primăria capitalei, Facultatea de medicină, Asociația generală a medicilor, Inspectoratul general sanitar al armatei, Casa asigurărilor sociale, Societatea studenților în medicină, Asociația internilor în medicină — și-au trimis delegați care au arătat în salutul lor, cât de mare e nevoia organizării sistematice a asistenței tuberculoșilor fiind dată extensia boalei și dezastrele pe care le provoacă. Mi s'a dat apoi cuvîntul ca să expun raportul asupra stării actuale a tuberculozei în țara noastră.

Tuberculoza are o mare extensie cu vaduri vechi la noi. Constatările făcute la mormintele Basarabilor la Curtea de Argeș — 14 morminte cu 15 schelete — arată că în veacul al 14-lea, o întregă familie de domni, cea a lui Vladislav (Vlaicu-Vodă) și a fratelui său Radu a fost răpusă de o boală, care după toate probabilitățile era tuberculoza.

Dealungul veacurilor, pe tronuri domnești ca și printre poporeni de rînd, tuberculoza și-a depănat firul, îndeplinind o operă de pustiere, egal de nimicitoare. Generație după generație, tuberculoza a ajuns să culmineze în dezastrul actual. Acum, tuberculoza a reușit să cotopească și satele după ce la orașe se încuibase de mult. Statistice exacte nu avem. După legea combaterii tuberculozei, boala cînd este cu leziuni deschise ar trebui să fie declarată, ceia ce ar permite înregistrarea de date precise. Medicii nu o declară însă, de oarece declarația pune bolnavului o pecetie și îi creează un stigmat. Sînt multe prejudecăți asupra primejdiei boalei și din această cauză bolnavul e evitat ca un ciumat. De fapt, tuberculoza, boală curabilă descori e în orice caz cea mai evitabilă dintre boale. Precauțiile de apărare contra ei, evitarea răspîndirii sputei și a stropilor baciliferi proiectați în timpul tusei sînt ușor de păstrat. Educația publicului trebuie să fie făcută în două direcții, întii cum să se ferească de boală și apoi ca să nu aibă groaza, fobia tuberculosului și să fugă cu repulsie și teroare de el, creîndu-i situații penibile și izgonindu-l din societatea celorlalți oameni. Medicii nu declară boala, dar nici oficialii nu insistă să se aplice dispozițiile legii, de oarece le-ar atrage obligații de asistență pentru bolnavi și familia lor. Cu bugetele atît de derizorii prevăzute pentru combaterea tuberculozei nu se pot găsi mijloace ca să se facă față acestor obligații. Nu se va ajunge să se alcătuiască o statistică a tuberculozei, care să fie aproape de adevăr decît atunci cînd vom avea spitale și sanatorii în număr mare, în care bolnavii să poată fi asistați și izolați și familia lor să fie ajutată, în timpul cînd își urmează tratamentul. Bolnavul nu va mai avea în

felul acesta nici un motiv să-și tănuiască boala și să fugă de declarație.

Statisticele cite le avem dovedesc cu toată aproximația și insuficiența lor că tuberculoza e în spor continuu.

În tot cuprinsul țării au fost în 1930, 79 mii cazuri de tuberculoză înregistrate de medicii oficiali — bolnavii care se află în căutarea medicilor particulari nefiind declarați scapă oricărei catalogări — cu 7 mii mai mult decît în anul anterior.

Sporul e destul de însemnat. Cifrele acestea trebuie să fie primite cu multe rezerve, și anchete amănunțite cînd ar fi întreprinse cu un personal competente care să le consacreză timpul necesar ar duce la o augmentare considerabilă a lor.

Morți de tuberculoză au fost în 1930, 20 de mii dintre care aproape trei pătrimi, 14.600 la o vîrstă între 15-45 ani, în plină epocă de productivitate a vieții. Numai cînd aceste date vor fi bine cunoscute și e nevoe să le strigăm cît de tare, ca să le audă cît mai mulți — ele ar trebui să fie imprimare cu litere de foc în conștiința celor ce ne-au lăsat să ajungem la ele prin lipsa de măsuri de căutare și de izolare pentru bolnavi — se va recunoaște ce formidabilă primăjdie reprezintă tuberculoza pentru țara noastră. Ne piere floarea neamului din cauza ei și asistăm totuși impasibili la dezastru. Vina e cu atît mai mare, cu cît dovada e făcută prin ceiace s'a realizat în alte țări de cultură sanitară și igienică, că tuberculoza, dacã aplicam și la noi măsurile de combatere întrebuintate acolo ar fi putut să fie redusă la o proporție mult mai mică de cazuri. În Danemarca cu 40 de ani în urmă mureau de tuberculoză cam tot atîtia cît mor încă la noi, 3 la mie. Astăzi nu mai mor decît un sfert din ceiace era atunci, 0,75 la mie. În țara aceasta mică ca întindere și populație, dar de o sănătoasă și chibzuită democrație, a fost o întrecere între stat și particulari ca să se ia măsuri pentru stăvilirea boalei.

E orbire și inconștientă să nu folosim experiențele dobîndite aiurea și să nu întrebuintăm mijloacele de luptă care și-au făcut proba eficacității lor.

Se produc la noi din cauza tuberculozei prin cazurile de moarte și prin cei care bolnavi sînt scoși din cîmpul muncii, în urma incapacității lor de a lucra, pagube anuale de 17 jumătate miliarde lei.

Pe lingă pagubele materiale, e și o lature sentimentală a problemei, încă mai dureroasă și tragică. Atîtea vieți tinere dispar înainte de vreme ducînd cu ele mari nădejdi pentru realizări în viitor.

Nu e nici o mirare ca boala să ia atîta răspîndire cu

lipsa noastră de măsuri de asistență. Când avem 50 de mii de tuberculoși care mor pe fiecare an și cel puțin 200 de mii de bolnavi cu leziuni deschise care circulă pretutindeni, și în sanatoriile și spitalele câte există, numărul de paturi disponibile trece cu puțin peste o mie — două paturi la 100 de decese, atunci când în țările de organizări serioase e un pat de fiecare deces și chiar și mai mult, cum e în Danemarca — situația asistenței tuberculoșilor în lumina acestor cifre apare deplorabilă.

Se poate pune o frâu la această risipă monstruoasă de vieți prin măsuri de combatere energetică.

Tuberculoza, boală extrem de omoritoare când a ajuns la faza de leziuni deschise — 70—80 la sută din bolnavii din această fază sucombă — e o boală curabilă dacă e tratată dela primele ei simptome. Pentru a stăvili boala trebuie făcut un diagnostic precoce. În felul acesta, bolnavul se va căuta cu toți sorții de reușită și prin căutarea lui se va stinge un focar de molipsire.

Tuberculoza prezintă un mare pericol mai cu deosebire la două epoce ale vieții, la copiii mici în vîrstă de mai puțin de un an, cînd infecția e egală cu boala și de cele mai multe ori cu moartea și în perioada de cea mai mare activitate, între 20—45 ani, cînd e cauza de deces pentru jumătate din totalitatea cazurilor de moarte.

Lupta trebuie de aceia să fie concentrată în primul rînd în familiile de tuberculoși cu leziuni deschise care zac în locuințe de mizerie și au în jurul lor copii mici.

La adulți, boala ar trebui să fie descoperită la timp și pentru măsurile curative și pentru cele profilactice.

Examenul clinic nu e suficient. Boala se prezintă cu aparențe înșelătoare, e insidioasă și începuturile ei trec neobservate sau sînt puse pe socoteala unor afecțiuni de altă natură, a gripei în primul rînd, cînd ea se manifestă cum se întîmplă destul de des cu simptome acute. Examenul radioscopic împlinește lacunele cercetărilor clinice.

S'ar descoperi astfel cazuri care trec cu totul neobservate.

În Germania sînt într'unele orașe dispensare atît de active încît aproape toți locuitorii își au dosarul lor radioscopic. Se face astfel o adevărată campanie preventivă, mult mai ușor de realizat și cu rezultate mult mai apreciable decît cea curativă.

Ea e și mai puțin costisitoare. Un bolnav asistat la timp reprezintă pentru comunitate, cum au stabilit statisticienii o cheltuială de zece ori mai mică decît dacă e asistat tîrziu.

Lăsăm la noi ca boala să evolueze în voie și de aceia cei mai mulți dintre bolnavii pe care îi cercetăm prin rarele

și rudimentarele noastre dispensare sau pe care îi putem primi în cele câteva sanatorii disponibile sînt cu leziuni așa de înaintate, încît sorții de curabilitate la ei sînt foarte re-
duși.

Dacă s'ar proceda metodic și am avea în spitale și sanatorii numărul de paturi urgent necesare ca neoc de asistență — le-am socotit scăzîndu-le cît mai mult posibil la zece mii, la mai puțin de o pătrime prin urmare din ceiace se cere pentru o asistență complectă (un pat la fiecare deces) — tratînd bolnavii curabili, izolînd pe cei incurabili pînă la deces, am stinge atîtea focare de molipsire de care astăzi nimeni nu se atinge.

Secțiuni speciale în spitalele generale și unele mici spitale rezervate numai tuberculoșilor ar putea, pînă la organizarea unor mari clinice pentru tuberculoși, așa cum există tendința să se creeze în alte părți, să împace primele nevoi de asistență prin îngrijiri instituite după regulile unei bune cure. Cercetînd pe de altă parte prin dispensare bine organizate pe cei din jurul bolnavilor, am surprinde boala, dacă molipsirea s'a produs, dela primele ei manifestări și am putea-o căuta cu deplin succes.

Campania preventivă ar complecta astfel pe cea curativă și ne-am ține la nivelul organizărilor de asistență sistematică pe care alte țări le-au înfăptuit de mult.

Profesorul Cantacuzino în raportul său dela congres a arătat cu statistice și date numeroase luate din vaccinările pe o scară întinsă — 75 mii de copii vaccinați la noi — ce mari nădejdi se pot pune ca, prin vaccinarea preventivă, copiii nou născuți să fie feriți de contaminarea la care sînt atît de expuși, mai cu deosebire, cînd ocupă aceiași locuință cu părinții lor avînd leziuni tuberculoase. E singurul punct din organizările de combatere a tuberculozei pentru care o acțiune sistematică a fost întreprinsă și la noi. Trebuie însă ca, pregătind viitorul prin realizarea de măsuri în ceiace privește prevenirea tuberculozei să lichidăm în cele mai bune și umane condiții de asistență stocul actual de tuberculoși, enormul stoc care întreține permanența epidemiei și-i asigură continuitatea.

Aiurea cu perseverență se caută și se reușește să fie îngrijiți bolnavii ori cît ar fi de numeroși — sînt zeci și sute de mii — prevăzînd în acest scop bugete care nu înpăimîntă pe cei ce au conducerea și răspunderea sănătății publice, chiar cînd se ridică la sume considerabile, de oarece corespund unor mari îndatoriri de solidaritate omenească și socială. Bugetele acestea sînt larg compensate prin faptul că dintre bolnavi, atîția factori utili își redobîndesc capacitatea de muncă și răscumpără în felul acesta cu prisosință sacrificiile pe care comunitatea le-a făcut pentru ei.

Conducătorii cînd au viziunea clară a acestor avantaje nu ezită să caute felul după care mijloacele necesare pentru asistența tuberculoșilor pot să fie găsite, de oarece știu, că întreprind nu numai o acțiune de înaltă umanitate dar și de excelență și inteligentă gospodărie publică.

La noi se drămuiesc și se preocupăse fondurile acordate pentru asistența tuberculoșilor și se găsește bun ca ele să fie continuu reduse — la ultimul buget cea mai sîngeroasă cotă din curba de sacrificiu: 40 la sută s'a aplicat bugetului combaterii tuberculozei scăzîndu-l la 15 milioane în locul celor 23—25 milioane ale bugetului anterior — pentru rațiuni de economii bugetare. Economiiile acestea sînt însă scump plătite de oarece pierdem miliarde, pe lingă atîtea vieți tinere, valori neprețuit de mari care nu se pot evalua în cifre, lăsînd ca tuberculoza să-și desăvîrșească pustiirile.

Cînd se solicită colaborarea oficialilor concretizată în bugete adecvate nevoilor de asistență ale bolnavilor nu se cer favoruri sau acte de generozitate. Statul care e colectivitatea rezumată în conducătorii pe care aceasta știe să și-i dea are obligații față de ea și arogîndu-și drepturi trebuie să-și recunoască și îndatoriri.

Am suporta vexațiunile fiscoșului așa de apăsătoare, du-se uneori pînă la exasperare, dacă am fi convinși că ni se țin în samă nevoi esențiale printre care paza sănătății e cea mai de căpetenie.

Gesturile de altruism sînt rareori făcute cu mărinimie, așa cum reciprocitatea de raporturi dintre oameni pentru a ajunge la o adevărată armonie socială ar cere să fie stabilite. Cînd nu se produc spontan, ele trebuie să fie impuse.

Legiuiri intervin atunci pentru a pune o regulă în relațiile între oameni, în toate direcțiile, printre care și în cele pe terenul apărării sănătății.

Alcătuiesem la întocmirea legii un buget chibzuit după multă trudă și de acord cu oficialitatea de atunci, care să permită legii să fie pusă în practică, cel puțin în punctele ei mari și esențiale. Legea votată în Martie 1926 s'a născut însă cu un vițiu congenital, care a împiedicat-o să fie viabilă. I s'a omis bugetul.

Dispozițiile din ea au rămas literă moartă. Legea desconsiderată astăzi la noi pentru că nu i se pot găsi mijloace bugetare care să o facă aplicabilă, va renaște din prematura ei cenușe, cînd bugete adecvate nevoilor ei o vor galvaniza.

Bugetele acestea nu pot fi găsite în fondurile ministerului sănătății oricîtă bună-voință ar avea cei care-l conduc.

Cu bugetele actuale de mizerie chiar cînd ele se completează cu mici adaose și cîrpeți, ceiace reușim să facem, e să alinăm și să primim din cohorta tuberculoșilor care se îmbulzesc la porțile sanatoriilor noastre pe cîțiva, pe cei

mai nenorociți dintre ei. Restul rămîne pe din afară, lamentîndu-se, ca acele suflete care formau coruri lugubre, în infern, în poemul nemuritor al lui Dante. Facem cel mult și încă pe o scară foarte mică — foarte puțini bolnavi beneficiază de ea — operă de caritate, dar, ca asistență socială, acțiunea noastră e quasi-nulă. Am pledat de mult în rapoartele mele dela adunările generale ale Societății pentru profilaxia tuberculozei și am revenit continuu asupra acestui punct, în toate ocaziile, recent încă într'o comunicare pe care am adresat-o în parlament ministrului sănătății publice că numai prin asigurările sociale se vor putea realiza fondurile mari, cele cîteva sute de milioane necesare pentru a așeza măsurile de combatere a tuberculozei pe baza mare și adevărată, care pînă acum i-a lipsit aproape cu totul.

O asigurare de acest fel există în Italia, introdusă prin legea din Octombrie 1927.

Ea permite să se realizeze acolo un buget anual de 304 milioane lire (peste 2½ miliarde lei) și să se înființeze în zece ani 20 mii paturi noi pentru asistența tuberculoșilor.

Introducînd și la noi o lege similară și păstrînd proporția asiguraților din Italia — 3½ milioane asigurați pentru țara noastră — am realiza un miliard de lei anual pentru îngrijirea tuberculoșilor. În timpul internării în sanatoriu sau spital, tuberculoșii care automat prin dispozițiile legii ar avea drept la asistență n'ar mai avea grija întreținerii familiei, atît de apăsătoare pentru ei încît le turbură liniștea de care au nevoie în timpul curei, de oarece ea ar rămînea în sarcina fondului de asigurare.

Se discută acum unificarea și complectarea asigurărilor sociale. E cea mai potrivită ocazie să se studieze în ce fel o asigurare specială pentru tuberculoși, după modelul celei din Italia adaptată împrejurărilor de la noi, ar putea fi întocmită. Cum tuberculoza e cea mai mare și frecventă cauză de invaliditate, combaterea și prevenirea ei intră direct în cadrul legii asigurărilor sociale.

Prin fondurile obținute în acest fel am putea dintr'odată să organizăm lupta contra tuberculozei pe o bază largă și sistematică, punînd în acțiune mijloacele de asistență necesare pentru stăvilirea ei.

Atunci și numai atunci vom întrebuința cu folos datele statistice pe care le vom putea culege exact și complect asupra întinderii boalei.

Statisticele în loc de a fi un exercițiu steril și fastidios, cum sînt acum, chiar atît de sumar cît se pot întocmi, vor înregistra nu suflete moarte și trupuri tot atît de moarte ca în romanul lui Gogol, ci forțe care vor rămînea încă vii, de oarece le vom putea reda patrimoniului național cu o

capacitate de muncă redobândită, ca factori de productivitate și de energie.

Rapoartele care au fost expuse în ziua a doua și a treia a congresului au venit să confirme întinderea mare a tuberculozei la diferite vârste și în diferite categorii sociale.

Doctorul Banu a arătat faza în care se află răspîndirea tuberculozei prin școale. Ea e în plin progres. Un serviciu medical îngrijit ar împiedica extensia boalei. Prin copiii dovediți infectați — pe lângă cei cu fenomene clinice ar trebui găsiți cei care reacționează la tuberculină sau au radioscopii pozitive—s'ar descoperi obârșia infecției la domiciliul părinților lor. Școalele ar înceta să continue să fie fabrici de oftică, cum s'a exprimat lapidar actualul președinte de consiliu și ministru al instrucțiunii publice în urma constatărilor făcute la inspecția unora din ele.

Profesorul Manicatide a relatat cu date numeroase atît cît se pot culege la noi, din lipsa unor statistice complete, primejdia focarelor de boală create de tuberculoșii cu leziuni deschise ale căror prime victime sînt proprii lor copii, care se contamineză aproape totdeauna și produc ulterior, cînd nu fac o formă de boală repede omoritoare, — meningite în primul rînd — ceiace se întîmplă destul de des, rezervorul mare, enorm, din care se recrutează viitorii bolnavi la vîrsta adultă.

Colonelul Doctor Bălănescu a stabilit prin statisticele pe care le-a relatat întinderea tuberculozei în armată și a semnalat insuficiența mijloacelor de asistență.

Armata care ar trebui să-și aibă, cum e obligată și după dispozițiile legii pentru combaterea tuberculozei, sanatoriile ei proprii, concediază, din cauza lipsei acestor sanatorii, pe soldații recunoscuți tuberculoși.

Reformați, ei vin la vatră și însămîntează boala creînd focare în familia lor.

Doctorul Belciugățeanu a pus în evidență numărul mare de tuberculoși din serviciul căilor ferate și a propus crearea pentru ei de instituții de asistență.

Casa muncii care dispune de fonduri importante, ar avea puțința — proiectul unui mare sanatoriu de 500 de paturi se discută de cîțiva ani și aminat continuu, el va trebui să fie realizat — să aducă la îndeplinire acest deziderat.

Doctorul Nasta a adus o statistică a tuberculozei în diferitele profesii și a arătat că cei asigurați contra boalei după dispozițiile generale ale legii asigurărilor sociale, ori cît de incompletă ar fi încă această lege pentru capitolul prevenirii și căutării tuberculoșilor, au putut fi totuși asistați în proporție mult mai mare decît cei care nu sînt asigurați.

Doctorii Teodoreanu și Bălănescu au expus cu toate

amănuntele, citind statistice numeroase, starea actuală a colapsoterapiei, a tratamentului plămînilor bolnavi prin **insuflații** de aer steril în pleură, a metodei pneumotoraxului artificial. Statisticile dela noi confirmă pe cele din alte țări. Peste 50 la sută din bolnavii care fără acest tratament cum boala era înaintată, ar fi evoluat pînă la deces, își redobîndesc capacitatea de muncă. Metoda aceasta care se **intrebuințează** încă așa de puțin la noi merită să fie cunoscută de medici care trebuie să fie instruiți ca să știe cum să o aplice, pentru ca să beneficieze de ea cît mai mulți bolnavi.

Doctorul Cosăcescu a arătat în raportul său că atunci cînd pneumotoraxul artificial nu poate fi aplicat, spațiul din pleură unde trebuie să se introducă aerul steril nefiind liber, din cauza aderențelor, intervențiile chirurgicale pot fi de mare folos. Secțiunea nervului frenic care inervează diafragma, frenicectomia, prin paralizia acestui mușchiu și ridicarea lui, așa încît o comprimare a plămînilor bolnav se produce sau toracoplastia, rezecția coastelor din dreptul plămînilor bolnav în scop de a ajunge la imobilizarea lui dau într'unele cazuri rezultate foarte bune. Statisticile intervențiilor dela noi — ele s'au făcut pe un număr încă mic de bolnavi — ca și cele mai bogate ca bolnavi tratați din alte părți arată avantajele acestor metode. Ca să fie răs-pîndite mai mult, ele necesită formarea de chirurghi experimentați și instituții de asistență în care bolnavii să fie internați în timpul tratamentului.

Intr'un raport documentat profesorul Bălăcescu și doctorul Marian au arătat felul cum trebuie să fie înțeles tratamentul tuberculozei coloanei vertebrale (morbil lui Pott)..

Comunicări numeroase au fost făcute în jurul chestiunilor expuse în rapoarte, cuprinzînd observații pline de interes. In darea de samă oficială a congresului, aceste comunicări vor fi publicate integral.

Congresul de tuberculoză, cum a arătat profesorul Cantacuzino la ședința de închidere, a avut un deplin succes. Perfect organizat, el a arătat cît de mare e extensia boalei la noi și ce mult s'ar putea face pentru a o îngrădi prin măsuri de asistență aplicate cu sistem și continuitate, cum reiese din rezultatele așa de favorabile obținute în alte țări.

Dacă aceste organizări s'ar introduce și la noi, la un congres viitor — el e sorocit să se țină peste doi ani, la Cluj — am putea veni cu un program de lucrări în care expunînd aceste organizări, am relata și rezultatele — ele nu pot să fie decît favorabile — obținute de pe urma lor. Tuberculoza nu ne va mai sfida atunci și nu ne va mai domina.

Congresul de anul acesta însemnează o etapă impor-

tantă în lupta contra tuberculozei. Un curent puternic de opinie publică s'a produs și el va fi determinant ca să provoace luarea de măsuri energice în viitor.

Angajamentele oficiale cînd au chezășia morală a actualului ministru al sănătății, vor trebui să fie respectate. Noile fonduri create dela loteria de stat, din centralizarea sumelor repartizate la diferitele autorități pentru nevoi sanitare și cele care se vor mai crea dela asigurările sociale contra boalei a căror introducere se impune, vor permite ca acestor angajamente să li se dea un substrat de realități și de realizări.

O eră nouă se deschide pentru îngrădirea boalei. E o mare satisfacție pentru cei care pînă acum au propovăduit de cele mai multe ori în pustiu.

Intrevedem timpul apropiat cînd vom fi și noi la nivelul țărilor de cultură igienică și sanitară. Vom ști atunci să luăm măsuri pentru căutarea bolnavilor care acum dispar înainte de vreme, ceiace constitue o anomalie, un anacronism și o cruzime, deoarece atîtea mijloace sînt astăzi disponibile pentru îndreptarea și vindecarea lor.

Dr. S. Irimescu

Despre literatura rusă

Poezia rusă e în general foarte mare și greu accesibilă. Cam lungă la vorbă.—aceasta vine dela întinderea țărilor ruse și a vieții rusești. Nemărginire în toate părțile. Pe Ivan Turgheniev îl așez totuși mai la o parte. El se făcuse European, cel puțin tot atîta Francez cit Rus. Personajele sale nu sînt stăpînite de acea impulsivitate, de acea vocație de a deraia, de acea „absurditate”, care sînt proprii poporului rus. În care altă țară, poți vedea, ca un bețiv, în clipa de a fi arestat, să scape, pentrucă a luat, în plină stradă, pe jandarm în brațe și i-a cerut iertare? Oamenii lui Ivan Turgheniev sînt blînzi și dreptliniari, nu gîndesc și nu se poartă rusește, tot cu zmuçituri; ei sînt simpatici, logici și franceji. Turgheniev nu era un creier puternic, dar avea inimă bună. Credea în umanism, în beletristică, în progres occidental. La fel credeau și contemporanii săi franceji, însă nu toți contemporanii săi ruși; unii dintre aceștia, ca Dostoievski și Tolstoi au rupt linia dreaptă. Acolo unde Occidentul vedea mîntuirea, ei văzură desperarea. Și au căzut în cea mai nemodernă idolatrie dela anii 70, în idolatria lui Dumnezeu. Ivan Turgheniev s'a ținut tare; el găsisese odată pentru totdeauna drumul clar, drumul larg, pe care toată mediocritatea îl găsea pe atunci; și drumul acesta îi convenea, și pe el a mers. Se zice despre dînsul așa: „cînd s'a întors acasă dela studii din Berlin, a adus cu el un aer proaspăt de cultură”. Și, pe patul de moarte, Turgheniev trimite lui Tolstoi o scrisoare și-l imploră, să se întoarcă la linia dreaptă și să facă mai multă beletristică. El, Turgheniev, ar fi peste măsură fericit, dacă Tolstoi i-ar asculta această rugăminte.

Cu Turgheniev a murit un credincios sincer.

Însă Dostoievski a murit ca fanatic, ca nebun, ca geniu. Era tot așa de sfișiat și scos din fire ca și oamenii din scrierile sale. Slavofilia lui era poate cam prea histerică, pentru a fi adevărat adîncă. E mai mult îndărătnicie iritabilă a unui geniu bolnav, ceiace auzim în zbieretele și țipetele sale. Iar

credința lui în Dumnezeuul Rusiei nu era mai tare decât a lui Turgheniev în Dumnezeuul Europei, adică: amândoi credeau cit grăuntele de muștar. Acolo unde vrea să fie filosof — ca în *Frații Karamazov* — ne arată o ciudată confuzie. Birie, vorbește, scrie, pare că, cu mătura. Nimeni nu a desfăcut mai bine decât dînsul alcătuirea complicată a omului; simțul său psihologic e covîrșitor, e profetic. Nu avem măsură pentru a-i judeca măreția, e unic. Contemporanii lui voiau să-l măsoare; dar n'au reușit; era de o măreție impertinentă. Gîndiți-vă: era un om numit Nekrasov, redactorul revistei *Sovremenik*. Intr'o zi vine la Nekrasov acela un tînăr cu un manuscript. Pe tînăr îl cheamă *Dostoievski*; manuscriptul său e intitulat: *Sărăcime*. Nekrasov cetește, tresare, și aleargă în puterea nopții la marele Bielinski și-l scoală din somn strigînd: Avem un nou Gogol! Dar Bielinski e sceptic, așa cum trebuie să fie un critic; numai după ce a isprăvit de citit, s'a bucurat și el împreună cu Nekrasov. Intîia oară cînd a dat ochii cu Dostoievski, l-a felicitat foarte călduros pe tînărul scriitor; însă acesta pe loc l-a indispus pe critic, proclamîndu-se, cu dela sine putere, geniu. Geniu, scurt. Micul Bielinski cel mare nu află la Dostoievski obișnuita modestie. Dostoievski era fără măsură, unic. Și am cetit că, fiind lucrurile astfel, Bielinski s'a făcut foarte rezervat. Și a scris așa: Ce păcat! Dostoievski are, negreșit, talent; dar dacă de pe acum crede că e geniu, în loc să caute a se desvolta, nu va putea merge departe. Și Dostoievski își închipuie că e geniu, și căută să se desvolte, și a ajuns atît de departe încît pînă azi nimeni nu l-a putut ajunge din urmă. Dumnezeu știe! Ar fi îndrăznit Dostoievski să atace cele mai mari probleme, dacă nu-și închipuie că e geniu? Acum iată cele douăsprezece volume ale lui; nici o altă duzină de volume ale vreunui alt scriitor nu se măsoară cu acestea. Ce zic eu duzină? Douăzeci și patru de volume ale altuia. De exemplu, are el o povestire scurtă *Krotkaia*. O cărticică foarte mică. Dar pentru noi toți e prea mare, nemăsurat de mare. Să recunoaștem aceasta.

Imi pare delicioasă vorba lui Bielinski, că Dostoievski n'ar fi putut progresa, odată ce își închipuie, din capul locului, că e geniu, în loc să fi căutat a se desvolta. Bielinski cetise și învățase, ce idei circulau în Occident pe vremea lui. Atîtea grame de biftec pe săptămînă, atîtea cărți de cetit, atîtea tablouri de văzut, atîta și atîta „curent cultural”, — așa este evoluția spre genialitate. Dostoievski ar fi trebuit să învețe mai mult, și mai cu samă modestie, care pentru oamarii obișnuieți este o virtute...

Și mă gîndesc la Tolstoi. Și nu mă pot opri de a presupune, că ceva în viața acestui scriitor nu era cum trebuie, un fel de falsitate candidă pătrunsese în el. La început, poate că n'a fost decît sinceră perplexitate; un om tare trebuie să

inventeze ceva, și pentru că plăcerile vieții erau istovite, s'a aruncat, cu brutalitatea sa naturală, în bigoteria religioasă. Mai întâi, poate că se jucase numai; dar Tolstoi era om prea tare, ca să se oprească; și astfel și-a făcut obicei, sau poate chiar natură. E primejdios, să începi a te juca. Henrik Ibsen reușise să facă pe sfinxul, ani de zile, la același ceas, pe același scaun, în aceeași cafenea din München. Mai pe urmă a trebuit să joace mai departe; unde poposea, trebuia la anume ceas, pe anume scaun, să facă înaintea oamenilor pe sfinxul. Fiindcă oamenii așteptau asta dela dinsul. Citeodată poate îi venea greu strașnic; dar era om prea tare, ca să se oprească. Ah, ce pereche de flăcăi voinici, Tolstoi și Ibsen! Un altul n'ar fi putut juca așa joc decât o săptămână, cel mult. Și totuși, amîndoi ar fi dovedit și mai multă tărie, dacă ar fi încetat jocul din vreme. Și iacă noi, oameni de rînd, păcatele noastre! ridem de ei. Ei însă au destulă putere pentru a răbda risul nostru. Și de noi rîde lumea. Dar dacă ei doi ar fi fost ceva-ceva mai mari oameni, nu s'ar fi luat atît de mult în serios. Ar fi zîmbit și ei ceva mai mult de nebunia aceasta a lor ce ținea de ani de zile. E o dovadă că în personalitatea lor era ruptură, faptul că s'au silit să-și probeze lor și altora, că acel joc era pentru ei o necesitate intimă. Și această ruptură îi micșorează, îi degradează. O mare operă literară se poate pierde, pentru a cîrpi o asemenea gaură. Să stai într'un picior e poză; natural e să stai pe amîndouă picioarele, și să nu faci pe nebulul.

Război și Pace, Ana Karenina, sînt — în felul lor — opere literare cum n'a mai făcut nimeni altul. Și nu e de mirare că, chiar pe patul de moarte, un coleg impresionabil îl ruga să mai facă încă de-astea. Dar stau și mă gîndesc: Tolstoi avea mare dreptate să-i fie silă a da oamenilor beletristică, chiar cît de strălucită. Literatură frumoasă, las' să facă alții, căroro le place să o facă și iubesc gloria pe care le-o aduce. Însă mie, aceasta nu-mi place la scriitorul acesta mare, că a vrut să pună în literatură — filosofie și gîndire. De aceia, situația lui Tolstoi a devenit poză. A avut și el soarta lui Ibsen. Nici unul nici celălalt nu e cugetător, dar amîndoi stau într'un picior, și vor să fie cugetători. Ei cred că, făcînd așa, opera lor devine mai substanțială și mai interesantă. Și noi ceilalți sîntem așa de mici, că ridem de ei — iar ei sînt destul de mari ca să suporte risul nostru. Gîndirea e una, raționamentul e alta. Iar bătaie de cap, încă alta. Ei își bat capul, — dar așa de mulți oameni își bat capul! Era un țăran din sus, din Gudbrandstal, care și-a bătut toată viața capul; îi mersese vestea de isteț ce era. Și avea o frunte mare cît o frunte de poet. Intre altele, imaginase un ceasornic care arăta ceasurile pe patru fețe laolaltă. Asta îi dăduse în gînd odată cînd era la munte și ducea nutreț pentru vite acasă. Și totdeauna

cînd povestea mai tirziu întîmplarea asta, plîngea el singur de atîta gîndire adîncă, și zicea că, cu toată filosofia, tot a adus el, în ziua aceea, vitelor de mîncare. Și ajunsese omul acela lucru de mirare, lui însuși și celorlalți.

Filosofia lui Tolstoi e un mișmaș de vechi banalități cu idei proprii surprinzător de imperfecte. Nu degeaba făcea el parte dintr'un popor, care în toată istoria sa nu are nici un singur gînditor. Intocmai cași poporul lui Ibsen. Norvegia și Rusia au făcut multe lucruri mari și bune, numai cugetători nu. Cel puțin nu, mai înainte de venirea celor doi scriitori mari, Tolstoi și Ibsen.

De altfel îmi pare ușor de înțeles, că, în țările acelea, scriitorii s'au făcut gînditori; alții nu erau. Și nu e o preferință arbitrară, nu; e cu totul logic, că scriitorii s'au făcut gînditori, și nu cizmarii. Aș putea explica aceasta mai pe larg, așa cum cred eu că s'au petrecut lucrurile...

Cine a trăit de ajuns, pentru a-și aduce aminte de anii 70, știe ce schimbare a început atunci în lumea scriitorilor. Pînă atunci ei fusese cîntăreți, oameni de sentiment, povestitori; atunci însă i-a luat înainte spiritul vremii și s'au făcut muncitori, educatori, reformatori. Filosofia engleză cu tendințele sale practice spre utilitate și fericire, începuse a stăpîni spiritele și a preface literaturile.

Astfel s'a născut o literatură fără multă fantazie, dar cu multă hărnicie și multă minte. Puteai să scrii despre orice eșea omului în cale, numai să scrii „conform cu realitatea”, și aceasta a produs în diversele țări o mulțime de scriitori mari. Era inflație literară. Literatura populariza știința, trata chestiunile sociale, reforma instituțiile. Pe teatru puteai privi dramatizate, spinarea Doctorului Rank și creerul lui Oswald, iar în romane era loc și mai mult, loc chiar pentru discuții despre greșeli în traducerea Bibliei. Poeții ajunseser oameni care aveau păreri despre orice; publicul se întreba ce vor fi gîndind poeții de teoria evoluției, ce a găsit Zola în privința legilor eredității, ce a descoperit Strindberg în chimie. Din aceasta rezulta că poeții obțineau un loc în viață, cum nu mai avusese altădată. Se făcură învățători ai popoului; ei știau și învățau pe oameni de toate. Jurnaliștii le luau interviewuri despre pacea veșnică, despre religie și politică mondială; și îndată ce într'un ziar străin apărea vre-o notă despre dînșii, ziarele din țara respectivă o reproduceau ca dovadă de ce pui de oameni sînt poeții lor. În sfîrșit trebuia publicul convins, că poeții săi subjugă lumea toată, că intervin energie în viața intelectuală a timpului, că popoare întregi ei le aduceau să cugete. Această lăudăroșie zilnică trebuia să influențeze pe acci ce, din fire, aveau aplecare să pozeze. Al dracului om ai mai ajuns! își spuneau, probabil, ei singuri; în toate gazetele scrie, toată lumea spune

asta; atunci trebuie să fie așa! Și fiindcă popoarele n'aveau pe cine pune, se făcură poezii cugetători. Și ei primiră slujba fără împotrivire, fără a zîmbi măcar. Aveau poate atîtea cunoștințe filosofice cîte are orice om, de bine de rău, cultivat; și, pe baza aceasta, ei începură a sta într'un picior, a încreți fruntea, și anunțară o epocă nouă în filosofie.

În scurt, astfel se vor fi petrecut, probabil, lucrurile. Și jocul odată început, a trebuit să continue. Cu toate că ar fi fost, poate, o probă de tot atîta putere, să se fi oprit jocul acela.

Marele scriitor Tolstoi — și pe el l-a împins soarta, să deschidă atelier de filosofie. Altor nu le pare că Tolstoi avea pentru această meserie, atîta dispoziție naturală cît credea el. Nu știu ce părere au alții; eu însă așa cred. Din cînd în cînd ziarele publică diverse flori alese din cugetările lui Tolstoi; afară de aceasta, scrie și el uneori păreri despre viață și despre viitor. Acum vre-o cîțiva ani, și-a proclamat celebra lui doctrină despre abținerea sexuală absolută. Cînd i s'a obiectat că, în acest caz, pămîntul s'ar despopula, cugetătorul răspunse: da, așa și trebuie, să se despopuleze! — Ah, vechea doctrină a Sfintului Augustin! Și înțeleapta filosofie a Manicheilor!

O scurtă schiță a lui Tolstoi e intitulată „Cît pămînt trebuie unui om?” E vorba de un țaran, numit Pachem, care zicea că are prea puțin pămînt și-și mai cumpără cinsprezece desiatine. După o bucată de vreme se iscă ceartă cu vecinii, și omul se hotărăște să cumpere și pămîntul lor. Și așa a ajuns el proprietăraș de pămînt. A mai trecut încă o bucată de vreme, și iată vine la Pachem, un țaran de prin părțile Volgei și-i spune, ce bine le merge țăranilor acolo, și cît de mult pămînt li se dă degeaba, și de cîte mii de ruble pe an vind griu. Pachem pleacă la Volga. Aici, fără nici o greutate, ia el o mulțime de pămînt; dar atît de mult muncește ca să capete tot mai mult și mai mult, încît moare de ostenit ce era. Argații îl găsesc într'o zi mort pe cîmp. Iată-l. L-au luat și i-au făcut groapa — groapa era lungă de doi metri. Și, zice cugetătorul, tocmai atîta pămînt îi trebuie omului: doi metri pentru o groapă.

Poate ar fi mai exact să zicem, că, pentru un om, doi metri e prea puțin, dar unui *cadavru* nu-i trebuie mai mult. Și tot așa s'ar putea zice, că nici chiar cei doi metri nu-i sînt de trebuință unui om. Mai întii fiindcă un cadavru nu mai e om; al doilea, pentrucă un cadavru n'are nevoie de îngropăciune. Cugetătorul poate să-și ia îndărăt cei doi metri

O altă istorioară a lui Tolstoi: Un om, nemulțumit cu soarta lui, murmura împotriva lui Dumnezeu. Zicea: altora le dă Dumnezeu hogății, și mie nu-mi dă nimic. Cum să trăiesc, dacă n'am nimic? — Un bătrîn îl auzi și-i zise: ești

tu adevărat așa de sărac cum crezi? Nu ți-a dat Dumnezeu tinerețe și sănătate? — Omul trebui să mărturisească, că în adevăr e tânăr și sănătos.

Atunci bătrînul luă mîna dreaptă a omului și zise: lași tu să-ți tai mîna asta pentru o mie de ruble? — Nu, omul nu vroia. — Atunci poate mîna stîngă? — nu, nici aceea. — Ai lăsa tu să-ți scoală ochii pentru zece mii de ruble? — Fe-rească Dumnezeu. — Vezi, zise atunci bătrînul, ce bogății ți-a dăruit Dumnezeu, și tu tot te plingi!

Să ne închipuim un om sărac fără mîna dreaptă, fără mîna stîngă, fără luminile ochilor în valoare de zece mii de ruble; și ar veni la dînsul un bătrîn și i-ar zice: Tu, sărac? Dar n'ai un stomah care face cinsprezece mii de ruble, și o spinare care face și ea vreo douăzeci de mii?

Se zice că numele Tolstoi ar fi însemnînd „gros”...

Logică avea el; din ce apuca, scoatea tot ce, după cre-dința lui, se putea scoate. Organele nu-i lipseau. Dar scaunul gîndirii e gol, la dînsul. Luntrea are vîsle și tot ce trebuie, — n'are vislaș.

Sau poate eu nu înțeleg? Ce vă spun aici, e o părere ce nu obligă pe nimeni altul, e numai a mea. Cred că trebuie să cauți mult pînă să mai găsești astfel de filosofie, cîtă e în studiile lui Tolstoi.

Dar el e mai simpatie totuși decît mulți colegi ai săi care fac și ei pe cugetătorii. Pentru că sufletul lui e bogat și dă-ruieste bucuross. Nu închide gura după primele zece vorbe, ca să te lase să-ți inchipui cine știe ce adîncimi ce ar fi să ur-meze; ci el spune mai departe, și spune, spune, cu vorbe înalte și sfaturi, și cu „Adevăr grăiesc vouă!” Nu prea are teamă să nu vorbească prea mult. Vezi în gîndul lui pînă 'n fund. Ii place foarte să vorbească. Și graiul său e fără mara-feturi, adinc și puternic. E un bătrîn profet. Și în vremea lui n'are pereche.

Și oamenii îi pot asculta cuvîntul, și pot cerceta și rîndui spusele lui. Sau pot învăța din ele, și pot viețui după sfaturile sale. Și aceasta chiar. Dacă oamenilor le e tot una, să-și răs-toarne atît de nerușinat cu capul în jos ideile despre ce se poate pe pămînt și despre dreapta judecată.

Knut Hamsun

(Din germană de P. Z.)

NOTA TRADUCĂTORULUI. — Din atîtea alte cărți ale lui Ham-sun îi cunoaștem puterea humoristică, cu naivitatea ei malițioasă, cu invențiile de un comic violent, adesea de o primitivitate stranie. Credem că ideile literare ale unui artist atît de mare și atît de nou, nu pot fi indiferente nici unui cetitor cu experiență literară bună.

Literatura rusă este subiect considerabil și foarte viu. Criticii literari s'au deprins, se pare, cînd vorbesc de Hamsun, să arate istef

cu ochiul spre literatura rusă. Asemenea gest, criticii îl explică uneori numindu-l, foarte avantajos, considerație de literatură comparată, sau și: descoperire a izvoarelor de inspirație. Dar o comparare a lui Hamsun cu Rușii, poate arăta foarte frumos și ce mult nu seamănă arta lui cu a lor. Pe Dostoievski, Hamsun a avut grije să-l așeze la loc foarte înalt; s'a pus astfel la adăpost de stângăciile nedelicate ale unor critici comparatori.

Traducătorul își permite să adauge încă următoarele lămuriri: de multe ori, sau cel puțin de ajuns pentru a fi deplin înțeles, subsemnatul a dezvoltat părerea că ideile artiștilor despre artă sînt izvorul prim al înțelegerii ei. Judecățile lui Hamsun despre literatura rusă sînt un exemplu prea favorabil, pentru ca să nu-l fi pus, noi, în evidență cu o satisfacție, cum credem, solid justificată. Și, ce noroc! Hamsun, ca să judece literatura rusă, dă a înțelege sau rostește, despre artă în general, idei de a căror intîlnire în așa loc superior, subsemnatul se bucură intens, gîndindu-se, negreșit, la toți acei care binevoesc a cunoaște credințele sale literare. Însfirșit, se vor fi găsind cetitori de literatură care-și imaginează un Hamsun propagandist sentimental. Ne-am gîndit și la aceștia. Cît privește artele, lumea e plină de formule proaste.

P. Z.

Despre o istorie a inteligenței

(INCERCARI DE LARGIRE A NOȚIUNII DE «RAȚIONAL»)

Domnului Ion Petrovici

I

Dacă am căuta să desprindem trăsătura comună și caracteristică a numeroaselor scrieri care au tratat și tratează probleme de istorie a gândirii, am constata că ele consideră evoluția acesteia sub aspectul conținutului. Notînd îmbogățirea pe care cunoașterea a înregistrat-o pe măsură ce și-a asimilat noi și noi porțiuni de realitate, toate aceste scrieri urmăresc pe planul întii istoria problemelor de conținut. S'a făcut, cu alte cuvinte, istoria rezultatelor și nu a efortului către aceste rezultate. Cu excepția cunoscutei „Istorie a logicei” a lui Prantl, operele despre care vorbesc sînt istorii ale *filosofiei* chiar și atunci cînd sînt istorii ale problemelor de teoria cunoașterii.

Iată de ce formulăm întrebarea: Nu s'ar putea oare scrie o istorie a gândirii din punctul de vedere al formei acesteia? Istorie tot atît de utilă, și, poate, mai interesantă decît cea care dă precădere problemelor de conținut. Cu alte cuvinte: să se cerceteze dacă marea realitate care se cheamă rațiune, adică însăși noțiunea de inteligibil, n'a evoluat cumva în cursul timpului grație eforturilor prelungite ale marilor gînditori și autori de sisteme.

După un studiu aprofundat al diverselor procedee de care a făcut uz spiritul omului în opera lui de asimilare a realității¹, să se scrie o istorie nu a *ceiace* a gîndit omul, ci a *felului* cum el a încercat să raționalizeze materia pe care i-o

---

¹ Contribuții la acest studiu au adus, evident, toți marii logicieni și teoreticieni ai cunoașterii dela Descartes și, mai ales, dela Hume încoace. Opera lui A. Spire (*Denken und Wirklichkeit*, Leipzig, 1873) și lucrările lui E. Meyerson pot fi considerate ca acea care au abordat mai sistematic studiu de care e vorba.

furnizau cu profuziune lumea exterioară și cea sufletească. Să se scrie o *istorie a inteligenții*, dupăce s'au scris și se scriu atâtea istorii ale filosofiei.

Evident că unul și același fapt — care poate fi, în istoria gândirii, o problemă, un anumit fel de a pune problemele, un sistem filosofic, personalitatea unui gânditor — va câștiga sau va pierde din importanță, cu schimbarea perspectivei de care vorbim și din care ar urma să fie privită evoluția întregului.

Ce schimbări a suferit noțiunea de inteligibilitate, cum a evoluat inteligența omenească în cursul celor cîteva zeci de secole de cînd există o știință și o filosofie pe care le cunoaștem? — iată o întrebare al cărei răspuns serios ar fi, cred, bogat în învățături cu sugestii rodnice și perspective largi.

Căci nu putem crede că inteligența omenească e o entitate imobilă, aceeași în toate timpurile și locurile, cum s'a crezut și cum cred încă mulți. Și cînd zicem inteligență, facem abstracție de mentalitatea primitivă studiată cu atîta dragoste și analizată cu atîta pătrundere de L. Lévy-Bruhl. Ne gîndim numai la inteligența Europeanului așa cum se întrupează ea de vreo 2500 de ani înapoi în creații diverse și concrete, ca: religie, instituții de tot felul, artă, dar mai ales, și în primul rînd, în sisteme de gîndire și teorii științifice. Efortul pe care această inteligență — organ de adaptare — îl face de atîta timp n'a putut rămînea fără absolut nici o urmă în ceiace privește constituția inițială, forma originară a ei.

Nu este deloc absurd a priori să presupunem că inteligența omului, ca orice organ în perpetuă și intensă funcțiune și avînd să rezolve la fiecare pas probleme nu se poate mai variate, a făcut și face mereu operă de adaptare; nu rămîne în timp absolut identică în ceiace privește procedeele ei și, poate, chiar și în ce privește unele piese ale mecanismului ei de funcționare. Probleme noi ce apar în cursul vremii sîlesc inteligența să-și descopere din cînd în cînd fețe noi. Să-și creeze aptitudini noi, noi posibilități de adaptare la obiect și, într'un anumit sens, să închee compromisuri cu realitatea, făcîndu-i anumite concesii.

Adeseori spiritul uman, căutînd soluții la anumite probleme, a sfîrșit prin a se opri la concepții care înainte i-au apărut a fi complet absurde. Oricîteori întîlnim un astfel de caz, el nu comportă ipoteză explicativă mai plauzibilă decît aceia care constă în a crede că adaptarea unei concepții, la prima aparență absurdă, se datorește faptului că inteligența între timp s'a modificat. Intr'un anumit sens, putem spune, mai departe, că inteligența noastră se modifică mereu, cu fiecare porțiune de nouă știință pe care o cîștigă. Fiecare nouă experiență pe care ea o adaogă la cea deja existentă, o face diferită de ceiace a fost înainte.

Fenomen făcînd parte din natură, inteligența e supusă

schimbării, ca tot ce există, ca tot ce trăește. Ea nu poate rămînea absolut aceeași în toate vremile. O privire cît de sumară, aruncată asupra istoriei gîndirii din perspectiva pe care am indicat-o mai sus, ne arată că — de fapt — inteligența, realitate desprinsă din marea realitate care este universul, a fost nevoită să se adapteze neconținut la rest, pentru că să poată trăi, a fost nevoită să evolueze. Evoluție extrem de lentă, dar, pentru aceia, nu mai puțin reală.

II

Acest efort de adaptare s'a făcut pe două căi :

Pe de o parte, pentru a înțelege lumea, spiritul omenesc a fost și e mereu în căutarea unghiurilor de vedere, a perspectivelor spirituale de unde lucrurile să-i apară tot mai înțelibile. Considerînd istoria gîndirii, constatăm că progresul cunoașterii s'a realizat pe această cale prin faptul că inteligența și-a mărit mereu domeniul investigațiilor sale, reușind să raționalizeze porțiuni de realitate tot mai întinse. Acest progres este înregistrat în chip concret prin progresiva constituire ca științe pozitive a diverselor științe pe care le avem azi.

Pe de altă parte, inteligența a căutat să se apropie de miezul adevărat al lucrurilor, evoluînd în însăși constituția ei interioară. Și această a doua cale de adaptare e cea care ne interesează aici. Progresul cunoașterii realizat în această direcție este totodată un progres al rațiunii însăși. El s'a făcut prin opera de lărgire a propriilor ei limite, operă pe care inteligența a întreprins-o prin unii din cei mai străluciți reprezentanți ai ei.

Cu alte cuvinte, inteligența n'a căutat numai să supună lucrurile categoriilor și legilor ei, silindu-le să intre docile în cadrele riguros desenate de ea, ci a căutat să-și lărgescă aceste cadre, să devie ea însăși mai încăpătoare, după ce a devenit mai elastică. — reușind astfel să-și asimileze elemente fundamentale ale existenței care înainte o tulburau, pe care înainte era nevoită să le declare iraționale, și, ca atari, să le recunoască drept limite ce realitatea le aruncă în calea dorinței ei de a o raționaliza.

Prin urmare, apropierea între cei doi poli ai oricărui act de cunoaștere, între obiect și subiect, între lucruri și inteligență — apropiere al cărei scop și rezultat este tocmai ceia ce numim cunoaștere — s'a realizat printr'o serie întreagă de modificări pe care le-a suferit parte obiectul, parte subiectul însuși.

Dar, cu foarte puține excepții, capetele gînditoare au încercat să obțină apropierea de care e vorba pe calea întii, adică silind singur obiectul să cedeze, să se apropie, și men-

ținând imobilă inteligența. Efort care, de cele mai multe ori, a avut ca urmare o sărăcire a obiectului prin simplificare. Au fost însă și gânditori care au căutat să micșoreze distanța dintre cei doi poli ai cunoașterii pe calea ce-am numit-o „a doua”.

Pînă în secolul al XVII-lea această cale a fost aleasă — cînd a fost — mai mult instinctiv, decît cu intențiune perfect conștientă și cu scop lucid precizat. Abia cu secolul al XVIII-lea spiritul omenesc începe să-și dea sama în chip deplin critic că apropierea despre care vorbim se poate obține, în mod mai greu, e adevărat, dar mai complet și cu rezultate poate mai puțin arbitrare, silind și subiectul să se deplaseze către obiect; lărgind încetul cu încetul cadrele inteligenței, și nu sărăcind obiectul; obligînd inteligența să facă concesii concretului.

Una din limitele geniului grec și a mării speculații europene din secolul al XVII-lea (cu excepția lui Descartes) a fost tocmai faptul că nu și-a dat samă în mod conștient de această a doua cale de progres posibil.

Gîndirea grecească, și cea europeană pînă în secolul al XVIII-lea, au conceput și afirmat variația în ceea ce privește obiectele care pot deveni conținut al inteligenței, dar n'au fost în stare să-și reprezinte o variație a inteligenței însăși. Au conceput adică variația iraționalului, dar n'au putut concepe variația raționalului. Ele n'au considerat inteligența ca o realitate vie, ca o realitate care a devenit: Minerva a eșit adultă și înarmată din capul lui Jupiter! — nu s'ar putea întimpla ca rațiunea însăși să fie o acumulare de obiceiuri intelectuale contractate în cursul unei experiențe de mai multe ori milenare? Iată întrebarea pe care, pînă în secolul al XVIII-lea, nu și-a pus-o în chip perfect lucid mintea omului.

III

Să marcăm acum unele din etapele distanței parcurse de inteligență pe calea a doua, singura care ne interesează aici.

Canonul inteligibilității, al rațiunii așa cum au conceput-o Elinii, a fost formulat mai întii în termeni elaborați cu rigoare de bătrînul Parmenide. Prin el inteligența își descoperă și-și formulează una din legile ei constitutive: principiul identității. Lege fundamentală nu numai a inteligenței, ci și a lucrurilor cu adevărat existente, crede marele Eleat. În numele acestei legi, rațiunea va renunța să înțeleagă lumea dată în senzație, lumea experienței care e prin excelență mișcare, diversitate, multiplicitate, declarînd-o nu numai nerațională, ci și amăgire vană, penitrucă-i irațională, și botezînd-o cu semnificativa poreclă de *ne-existență*.

Platon întreprinde o lărgire a noțiunii de inteligibilitate fixată de Parmenide. Prin el, inteligența își dă sama că nu poate să continue să trăiască păstrându-și frontierele stricte trasate de Eleași. Căutînd să le lărgască, ea își va fixa alte scopuri: nu va mai urmări, ca la Parmenide, numai descoperirea identicului într'o lume de bogate și frumoase forme, dar reduce la valoare de ne-existență, ci se va strădui să definească raportul real și universal care există între identic și neidentic, între existență și ne-existență. Raport de contradicție inițială, dar înlăturată prin faptul că cele două idei, opuse și contrare la început, sînt transformate în termenii *necesari* ai unei *sinteze intelectuale*. Aceasta printr'un efort al spiritului a cărui calitate specifică părintele eleatismului nici n'a bănuțit-o.

Va-să-zică, ne-existența, concept neînțeles și neasimilabil de rațiunea lui Parmenide, este asimilată de rațiunea cu care lărgite concepută de Platon.

* * *

Prin Descartes, inteligența își mai mută odată stîlpul de hotar, mărindu-și și mai mult orizontul. Conceptul de rațiune devine și mai suplu și mai larg. În ce constă această lărgire?

Descartes ne-a învățat să concepem ca inteligibile, ca raționale, ca necesare, raporturi pe care gînditorii premergători le considerau pur empirice (deci nu necesare) și iraționale. Descartes ne-a învățat să legăm în relație de necesitate concepte, lucruri pe care logicianii anteriori le considerau absolut exterioare unul altuia, și între care ei nu vedeau cu putință nici un fel de raport inteligibil.

Logica aristotelică ne învață că a pricepe este echivalent cu a subsuma ceiace e particular sub legea a ceiace e general, cu a deduce din acesta din urmă pe cel dintîi. În cazuri extrem de importante, a înțelege, a gîndi, — ne va spune Descartes, — este nu numai a subsuma, ci și a sintetiza, adică a descoperi relațiuni de uniune necesară între două sau mai multe lucruri separate, între două sau mai multe noțiuni care pot fi concepute ca absolut distincte, ca fără legătură logică între ele.

Să lămurim puțin ceiace am formulat pînă acum în chip atît de abstract și, poate, atît de rebarbativ.

Judecata dela care pleacă autorul *Discursului asupra metodei* este, cum știm, azi banalul *Cogito ergo sum*. Cei doi termeni, adică *cogito* și *sum*, între care fraza lui Descartes stabilește un raport, sînt absolut exteriori unul altuia, nu pot fi „deduși” unul din celălalt; nu pot fi subsumați unul sub celălalt.

lalt; nu sint în raport analitic. Existența materială, concretă, spațială nu poate fi dedusă din idec, și nici viceversa.

Legătura între *cogito* și *sum* este făcută de inteligență printr'o intuiție a cărei evidență se impune cu necesitate spiritului. „*Cogito ergo sum*” nu este partea integrantă a unui silogism care ar presupune în mod tacit judecata majoră: „Tot ce cugetă, există”. Din cauza aceasta, „*Cogito*” nu comportă demonstrație silogistică. El e conceput de inteligență direct, ca adevăr necesar, adică adevăr a cărui negație nu poate fi concepută decît printr'un act de siluire a rațiunii noastre. Siluire, evident, imposibilă, căci știm că în domeniul vieții spiritului nu există posibilitate de constringere venită din afară.

Din această judecată, adică din „*cogito ergo sum*”, care, repet, nu face parte dintr'un silogism¹ și care, din această cauză, ar fi mai just formulată fără „*ergo*”, din această judecată, zic, Descartes va deduce apoi pe cea care se scrie: „Tot ce cugetă există”. Deci pe cea care, într'un silogism, ar fi locul de majoră. „*Cogito*” implică, cum vedem, o lărgire a noțiunii de inteligibilitate, a cadrelor însăși ale inteligenței. Putem afirma prin urmare, și fără să exagerăm, că filozofia carteziană a adus cu sine o îmbogățire a conceptului de „rațiune”.

* * *

Printr'o intuiție genială a unor noi posibilități de lărgire a frontierelor inteligibilului și printr'o lovitură de forță, Hegel va încerca să silească rațiunea să-și anexeze pînă și acele elemente ale concretului, care au scandalizat-o mai mult, care i-au făcut, din vecii vecilor, cea mai intransigentă opoziție, să-și anexeze, să înțeleagă, să raționalizeze schimbarea în timp și multiplul, diversul în spațiu. Scurt: să-și asimileze evoluția realității concrete. Prin autorul *Fenomenologiei spiritului* inteligența face efort uriaș să devie „concretă”. Sau, cum îi plăcea lui Hegel să spună, universal-concret va căuta să înlocuiască universalul-abstract.

Desigur că semnificativa încercare a lui Hegel n'a căzut așa, pe neașteptate, din cer. Ca orice fenomen spiritual im-

¹ Răspunzînd adversarilor săi, care îi obiectau că vrea să-și dovedească existența printr'un silogism, Descartes precizează însuși: „*Cogito*” nu e un silogism, ci o intuiție. „Nu-mi deduc existența dintr'un silogism, ci o văd”, scrie el. (Ed. Cousin a operelor lui Descartes, t. I., 427). Prin urmare și obiecția pe care o aduce Kant lui Descartes apare ca lipsită de fundament solid (Cf. *Kritik der reinen Vernunft*, ed. Kehrbach, p. 302—303; p. 355 a ediției din 1781). — Cele scrise aici despre Descartes le-am susținut înția oară în lecția de deschidere a unui curs despre Descartes, ținut la Universitatea din Cluj.

portant, sau, mai just, ca orice mare fenomen istoric, ea a fost preparată de încercări asemănătoare, schițate timid și mai mult sau mai puțin conștient în tot cursul istoriei gândirii, dela Heraclit și Platon (cărora Hegel le datorește mult) pînă la Cusanus, Böhme, Leibniz, Kant și Fichte. Încercarea lui Hegel a fost preparată apoi și de modificările pe care noțiunea de inteligibil le-a suferit la gânditorii despre care am vorbit mai sus.

Nu intrăm în amănunte spre a arăta cum a procedat Hegel pentru a ajunge să înțeleagă devenirea. Problema este complexă și un examen lămurit al ei cere dezvoltări bogate. (Le rezervăm pentru un studiu ce voim să publicăm cu ocazia centenarului morții marelui dialectician).

Să reținem totuși punctul esențial al reformei pe care a întreprins-o cu curaj mare autorul „Logicii speculative” pentru a face mai suplă și mai cuprinzătoare inteligența.

Știm că, după logica clasică, fiecare noțiune considerată a parte are o anumită comprehensiune și extensiune. Raporturile pe care inteligența le poate concepe între idei sînt asemenea raporturilor care pot exista între părți de spațiu, părți exterioare una față de alta, sau conținute una în alta. Logica clasică asimilează deci raporturile dintre idei relațiilor spațiale de conținut și exterioritate.

O noțiune oarecare nu se găsește în raport de necesitate logică cu altă noțiune decît cînd este conținută în aceasta. Concepte universale vor fi deci acelea care sînt conținute în mod necesar în toate celelalte, implicate de toate celelalte. Hegel își va pune întrebarea următoare, întrebare bogată în consecințe: Nu poate exista raport de necesitate între două noțiuni, o noțiune nu poate implica o altă noțiune chiar și atunci cînd aceasta din urmă nu e conținută în cea dintîi? Nu pot fi cazuri cînd relațiile de implicație între idei sînt ireductibile la relații de conținut, și cînd ele trebuie concepute ca raporturi de participație, așa cum le-a întrevăzut Platon în al său „Parmenide”?

Să considerăm de exemplu, din punctul de vedere care ne interesează aici, conceptele de identitate și de diferență, după noi cele mai importante concepte ale logicii lui Hegel.

Conceptul de identitate nu poate fi gândit decît ca fiind opus conceptului de diferență; și viceversa. Cele două concepte se implică deci reciproc și necesar. Și cu toate acestea, nu se poate spune că unul din ele ar fi conținut în celălalt, cum este conținut genul în speță. Există, prin urmare, între aceste două noțiuni *contrare* relație de implicație necesară, dar ireductibilă la relație de conținut concepută după modelul relațiilor spațiale.

Răspunsul afirmativ pe care l-a dat Hegel la întrebarea formulată mai sus e de același ordin ca și cel pe care l-a găsit

Descartes cind a definit natura raportului dintre *cogito și sum*. Materialismul și spiritualismul, adică cele două mari soluții pe care speculația filosofică le-a preconizat problemei metafizice prin excelență (care e problema raportului dintre spirit și materie), presupun amîndouă credința că nu pot exista între idei alte raporturi de necesitate decît cele de conținut. De aci apoi eforturile materialiştilor de a deduce, de a „scoate” ideea din materie, și tot de aci și străduințele spiritualiştilor de a deduce, de a „scoate” materia din idee, din spirit. Și e evident că, dacă speculația filosofică (și cea științifică) ar părăsi în acest punct planul de gîndire al logicii aristotelice, ea ar pune problema raportului dintre gîndire și materie cu totul în alți termeni, și ar înlătura, ca pe niște pseudo-soluții, răspunsurile care se cheamă, pompos și pretențios: materialism, spiritualism...

Spre deosebire de Descartes, Hegel concepe raporturi dialectice între toate marile forme de existență, deci nu numai între gîndire și materie, între idee și spațiu. Vedem, mai departe, că concepția hegeliană presupune ideea unei relațiuni de *ordine nespațială* între idei, de direcție inextensivă. Ordine oarecum mai generală decît cea de conținut¹, aceasta nefiind decît un caz special al ei; ordine ce presupune lărgirea cadrelor logicii aristotelice. Și mai vedem că răspunsul lui Hegel are următoarea consecință : Anumite raporturi între lucruri, neinteligibile cînd rațiunea rămîne la concepția implicată în logica clasică, sînt considerate raționale din punctul de vedere al logicii speculative ; facultatea noastră de înțelegere devine mai suplă și mai largă.

Cum spuneam mai sus, reforma logicii clasice a fost întreprinsă de dialecticianul german cu gîndul de a face înțelegerea atît de mlădioasă încît să-și poată asimila *devenirea*, aspect universal și nu se poate mai concret al lucrurilor, dar aspect în fața căruia funcțiunea noastră de înțelegere s'a oprit neputincioasă ca în fața unei bariere solide pe care nu o putea trece. În ultima analiză, scopul suprem al lui Hegel a fost să ne dea o sinteză a individualului și a universalului, să ajungă să facă individualul inteligibil.

Nu este locul aici să examinăm dacă filosoful german a reușit într'adevăr să raționalizeze individualul, atîngînd astfel nu numai ținta ultimă a speculației sale, ci totodată și idealul suprem pe care l-a fixat inteligenței, înainte de el, Pascal cel setos de absolut. Nu e locul să cercetăm dacă complexa înțelegere a individualului ca atare nu va rămînea, poate pentru totdeauna, scop pe care rațiunea propriu zisă

¹ În timpurile noastre filosoful englez Bertrand Russell a pus această problemă în termeni foarte preciși.

nu-l va atinge niciodată¹. Este însă fapt că progresul despre care am vorbit aici, adică lărgirea și mlădierea continuă a inteligenței, se face în sensul că aceasta, în urma eforturilor citorva spirite înzestrate cu mare putere de pătrundere, a ținut să se apropie, și s'a apropiat tot mai mult, de înțelegerea formelor particulare ale existenței, de înțelegerea a ceea ce e individualul în lucruri.

Această apropiere s'a făcut, cum afirmam la începutul studiului nostru, și cum am încercat să arătăm în scurta schiță istorică pe care tocmai am terminat-o, mulțumită faptului că inteligența, organ viu cu inepuizabile posibilități de adaptare, și-a lărgit mereu, în afară de terenul de exercițiu, propriile sale cadre, înglobînd progresiv în interiorul acestora elemente de realitate și raporturi care mai înainte deconcertau. Evident, acest efort de adaptare-asimilare nu s'a terminat încă, și nici nu se va termina niciodată, universul fiind nemărginit, și deci și experiența posibilă fiind infinită în spațiu și nesfîrșită în timp.

IV.

Iată citeva reflexii pe marginea unei probleme a cărei importanță și al cărei interes nu pot fi sublinate îndeajuns. Reflexii răscolite de un studiu al lui Lucian Blaga publicat în „Gîndirea” (Dec. 1930 și Ian.-Mart. 1931). Căci problema pe care o pune acest frumos studiu botezat, urît și evitabil, cu preanemțoidul titlu de „Eon dogmatic” intră — prin natura ei, cu rezerve importante de precizat mai jos și într'un fel pe care-l vom examina îndată — în cadrul problemelor a căror sumară schiță istorică am dat-o mai sus.

Cele desvoltate pînă acum, permițîndu-ne să așezăm în ordinea ei naturală problema ridicată de „Eonul dogmatic”, ne procură în același timp perspectiva intelectuală convenabilă pentru a aprecia cu echitate importanța pe care ea o poate avea în ochii oricărui om ce se interesează de istoria ideilor. Căci știut este că, după cum ai nevoie de perspectivă

¹ În arzătoarea-i dorință de a atinge cunoașterea absolută a individualului, omul a cerut adesea ajutorul unor facultăți sufletești alte decît inteligența propriu zisă (intuiție, sentiment, etc.). Prin caracterul lor subiectiv, soluțiile — sau pretinsele soluții — cătate în afară de domeniul inteligenței propriu zise, nu se ordonează pe o linie de continuitate. Filosoful care caută soluții în acest domeniu pentru inteligență incontrollabil, lucrează oarecum numai pentru sine. Sau, în cel mai bun caz, pentru un număr restrîns de spirite foarte înrudite sufletește. Prin urmare, aici, rezultatele obținute de X. nu se adaugă la cele realizate de Y. Ele sînt, cu fiecare gînditor, tot atîtea începuturi fără continuare. Aici nu poate fi deci vorba de istorie în sensul adevărat al cuvîntului.

în spațiu pentru a putea judeca just valoarea arhitecturală a unui edificiu, tot așa pentru a judeca cu dreptate o construcție a inteligenței, ai nevoie de perspectivă în timp.

Care e problema ce-o ridică „Eonul dogmatic”?

S'o spunem cât se poate de scurt, deși ne dăm perfect de bine sama cât e de greu să fii clar și drept când e vorba să concentrezi în cuvinte puține miezul unei lucrări de o remarcabilă densitate cum e aceea a lui Blaga. E o lucrare scrisă cu impresionantă economie de mijloace de expresie acest „Eon dogmatic”. Calitate rară în scrisul românesc. În scrisul românesc de toate genurile! Deaceea țin să remarc că cititorul care vrea să fie perfect lămurit, va fi nevoit să recurgă direct la textul studiului despre care e vorba. Trebuie citit acesta în textul lui, pentru a-ți da sama de efortul mare ce-l face autorul spre a indica cu putere de persuasiune direcția în care ar trebui căutate, după dînsul, bazele unei întregi metodologii a metafizicii.

Miezul „Eonului dogmatic” îl formează distincția fundamentală pe care autorul o face între ceea ce dînsul numește „intellect enstatic” și „intellect ecstatic”. (Noi să înlocuim „intellect” prin „inteligentă”).

1) Ce înțelege autorul prin inteligență „enstatică” și „ecstatică” și

2) De ce această distincție?

1.

Cea dintii este inteligența așa cum o cunoaștem în funcțiunile și creațiile ei din domeniul științelor pozitive și al speculației filosofice; adică inteligența care ascultă de legile codificate de logică sub toate formele ei. Chiar și de logica pe care noi am numit-o *lărgită* de gînditorii despre care am vorbit mai sus. Prin urmare, inteligența despre care spunem că se adaptează, că devine mai elastică și mai mlădioasă, etc., este, cu toate modificările ei suferite în cursul timpului la diferenții gînditori, inteligența „enstatică”. Ca atare, ea leagă noțiunile cu care operează, după legile formulate mai întii de Aristot și după cele, mai mult aplicate decît codificate, de R. Descartes, Hegel și alții.

Nu e nevoie să insist aici asupra formulelor aristotelice arhicunoscute, și nici să reviu asupra modificărilor despre care am vorbit destul mai sus.

Ce înțelege autorul „Eonului dogmatic” prin inteligență „ecstatică”, termen care, în sensul ce i-l atribuie autorul, nu are nimic de-aface cu ceea ce se numește de obicei „extaz”? Extaz are un înțeles de „trăire”, în sens afectiv; iar în filosofia neoplatonică cuvîntul înseamnă unire și pierdere a omului în unitatea absolută a lui Dumnezeu. „Eonul dogmatic” pune în vorba „ecstatic” alt înțeles. Partea cea mai

mare a studiului lui Blaga este consacrată determinării și definiției acestui înțeles.

Inteligența „ecstatică” este cea care s'a manifestat și concretizat, la începutul creștinismului, în dogmele Bisericii. O parte a „Eonului dogmatic” este un studiu pozitiv al dogmei, încercînd să ne dea geneza dogmei prin istoria ei.

Dar, pentru a degaja cît mai precis natura inteligenței „ecstatice”, Blaga întreprinde o foarte atentă cercetare a dogmei ca tip de ideație, o analiză a structurii logice a dogmei, adjectiv ce-l aplicăm aici în chip provizor, căci, după părerea noastră, el nu se potrivește dogmei, sau, în cel mai bun caz, el nu poate fi aplicat acesteia decît cu restricțiile importante pe care le vom indica mai încolo. Cu un delicat și filosofic simț al nuanțelor, autorul „Eonului dogmatic” caută apoi să distingă clar dogma de toate formele de ideație care prezintă aparențe de identitate sau de analogie cu ea.

Sînt pagini dense și luminoase, în același timp, aceste pagini de lucidă analiză! Blaga nu pornește aici dela un fel de intuiție pe care ar numi-o pompos „viziune”, proclamînd neîncredere în ceiace unii numesc cîteodată cu dispreț „logică”. Se lasă condus de forța dialectică imanentă raționamentelor sale, și nu de motivele sentimentale ale momentului. Cu excepția unei singure clipe (cînd face trecerea la concluziile capitolului final), nu cedează impulsului imaginației tocmai în momente cînd, dorind să convingă, trebuie să fie, fără falsă și nemotivată rușine, sclavul docil al unei riguroase înlănțuiri logice a ideilor. Aici scriitorul impune la fiecare pas obișnuitului său clan interior cea mai severă măsură. Se concentrează, se stăpînește, pentru a-și stăpîni și domina cu atît mai imperios îndrăznețul subiect. Subiect a cărui temeritate nu trebuie căutată în „îndrăzneli” de amănunt, presărate ici și colo în tot cuprinsul cărții, ci în însăși ideea fundamentală pe care e ridicată întreaga construcție ideologică a „Eonului dogmatic”, în scopul ambițios ce și l-a impus autorul.

* * *

Ce este dogma ca tip de ideație?

E o formulă care, prin articulația ei interioară, postulează o transcendere a logicei, deci o formulă care e în desacord radical cu înțelegerea, cu inteligența „enstatică”. Ea desolidarizează raporturile logice ale anumitor noțiuni. Deformează aceste raporturi — considerate de inteligența „enstatică” drept necesare — fără ca noțiunilor în sine să le dea alt sens decît l-au avut dintru început. (Vezi exemplele discutate de Blaga.) Din punct de vedere logic, orice formulă dogmatică se reduce la afirmațiuni antinomice. Subiectului i se atribue și i se neagă în același timp și din același punct de vedere același atribut; sau se afirmă despre el de-

terminații contradictorii. D. ex., dogma trinității afirmă că Dumnezeu e o ființă în trei ființe, adică e și unul și multiplu. Antitezei acesteia i se postulează în dogmă o soluție, pe un plan transcendent: „Orice dogmă reprezintă pentru posibilitățile logice ale intelectului uman o antinomie, dar orice dogmă mai cuprinde prin înșiși termenii ce-i întrebuițează și o indicație precisă că logicul trebuie depășit și că antinomia se soluționează dincolo de posibilitățile noastre de înțelegere”. Dogma postulează în transcendent o sinteză imposibilă atât în domeniul logic cât și în cel concret.

Așa dar dogma e o „antinomie transfigurată”. Noțiunile, sau mai exact, raporturile dintre noțiuni, sufăr în dogmă deplasări de perspectivă.

Dogma reprezintă, în ultima analiză, una din atitudinile posibile ale spiritului omenesc: în fața transcendentului, în fața contradicției logice și în fața iraționalului.

Prin urmare, dogma, ca tip de ideație, se desprinde dintr-o atitudine spirituală cu urmări ideologice nu se poate mai mari. Ea, această atitudine, implică nu numai o anumită concepție despre *esența* ultimă a lumii, ci și ideea unei întregi *metode* filozofice și a unei anumite organizări a gândirii omenesti, considerată în toată întinderea și funcțiunea ei.

Se pune acum marea întrebare: Atitudinea dogmatică aparține pentru totdeauna trecutului mort? Nu poate ea deveni, pentru motive inerente spiritului vremii, din nou actuală, sau, eventual, chiar necesară? Întrebare al cărei răspuns afirmativ ar fi încărcat de consecințe importante. Autorul „Eonului dogmatic” răspunde afirmativ. De aci interesul excepțional ce-l prezintă lucrarea sa.

* * *

Care sînt, după Lucian Blaga, afirmațiile pe care le implică — spre deosebire de alte atitudini filosofice posibile — teza dogmatică cu privire la:

- 1) transcendent,
- 2) irațional și
- 3) contradicție?

Transcendent trebuie luat în sensul de ceeace trece nu numai dincolo de experiență, ci și de toate posibilitățile de amplificare a experienței. Teza dogmatică este următoarea: *Transcendentul e neraționalizabil, dar formulabil*. Cu alte cuvinte, teza dogmatică înseamnă renunțare la înțelegere și în același timp credință că transcendentul poate fi formulat ca atare, deci ca mister neînțeles. Formula de mai sus implică și afirmația că transcendentul este irațional și pe aceia că el poate fi formulat în desacord cu legile interioare ale inteligenței. Spusă altfel, teza dogmatică ar putea fi rezumată în termenii următori: Transcendentul este, în însăși esența lui,

irațional și nu poate fi formulat decât în propoziții antinomice, antinomicul fiind prezent în însuși fondul transcendentului.

Pentru a caracteriza mai bine atitudinea dogmatică în fața *transcendentului*, Blaga îi opune, în formule clare și pregnante, celelalte atitudini pe care speculația filosofică le-a luat în cursul vremii față de această mare problemă. Iată-le :

a) Transcendentul e raționalizabil și formulabil. Adică transcendentul poate fi înțeles: cu ajutorul inteligenței discursive (exemple: Plato, Aristot, Spinoza, Leibniz), printr'un fel de intuiție intelectuală (exemple: Plotin, Schelling, Bergson) sau pe cale dialectică (exemplu: Hegel).

b) Transcedentul e neraționalizabil și nformulabil (agnosticismul, criticismul kantian).

Iar pentru a preciza, fără posibilitate de echivoc, atitudinea dogmatică față de *contradicție*, autorul „Eonului dogmatic” îi va opune atitudinea pe care o ia față de antinomie știința pozitivă și diferitele filosofii nedogmatice.

Dela Kierkegaard încoace. teologii dialectici — dintre care Blaga amintește pe K. Barth, pe Gogarten și pe Brunner — au dat multă atenție și au scos cu justă evidentă paradoxia dogmelor. Blaga își propune să ne aducă și mai multă precizie decât acești teologi în ceea ce privește natura particulară a contradicției în dogmă. Autorii amintiți mai sus confundă adesea paradoxia dogmatică cu cea dialectică, sau chiar și cu contradicția așa cum o găsim în gândirea magică.

Paradoxiile se prezintă ca sinteze de afirmațiuni antinomice despre un lucru oarecare. Indiferent dacă aceste afirmațiuni sînt cu adevărat sau numai în aparență antinomice. În multe cazuri paradoxiile metafizice nedogmatice se rezolvă logic. Eleații sînt cei dintîi gînditori europeni care au constatat că lumea concretă (spațiul, timpul, mișcarea, multiplul, diversul) conține o mulțime de contradicții latente. Și, genii logice cum au fost, ei neagă concretul pentru excelența motiv că acesta nu poate fi gîndit logic. Ei afirmă deci logicul ca exclusiv existent. Intuiționiștii consideră contradicțiile concretului nu ca un neajuns al acestuia, ci ca o lacună a logicii. Filosofii raționaliști și dialectica hegeliană încearcă în direcții diferite o conciliere între concret și logic.

Prin urmare, Eleații înlătură contradicția și neagă existența a tot ce conține contradicție. Intuiționiștii o înlătură pe altă cale, și anume negînd sau degradînd logicul la valoare de ficțiune. Dialectica înlătură contradicția logică cu ajutorul ideii de „concret”. Ceiace este antinomic pe plan logic, nu mai este pe plan concret. Antinomicul dogmatic se deosebește de cel dialectic prin faptul că el nu este soluționat nici

în concret. Prin articulația și configurația lui, acesta refuză orice acord cu antinomicul dogmatic. Cu ajutorul ideii de „concret” Hegel poate concepe sinteza conceptelor contradictorii următoare: *Sein + Nichtsein = Werden*. Dar o propoziție dogmatică cum e d. ex. aceasta: „o substanță poate să piardă substanță și totuși să rămână întreagă” nu devine inteligibilă cu ajutorul ideii de „concret”. Concretul respinge o astfel de sinteză, pentru motivul că, deși dogma utilizează concepte obișnuite (persoană, ființă, număr, substanță, etc.), ea diformează, cum am văzut, raporturile logice imanente acestor concepte în așa fel că sinteza lor devine irealizabilă în concret.

Care e acum natura contradicției cu care operează știința și ce atitudine ia aceasta față de contradicție? Știința exactă face uz, cum știm, de idei ca spațiu, timp, mișcare, schimbare, noțiuni care conțin, din punct de vedere logic, contradicții. Dar știința nu ține samă de acestea. Contradicțiile acestea sînt date *implicit* în concretele cu care operează știința; ele sînt latente fără ca știința să caute să le scoată la iveală. Contradicția dogmatică este *explicit* formulată, și ea residă nu în elementele cu care operează gîndirea dogmatică, ci în *raportul* afirmat între aceste elemente.

Există însă alte construcții științifice care, prin natura lor, prezintă analogii cu dogma. Să reținem aici numai două: numărul imaginar $\sqrt{-1}$ și simbolul Alef al lui Cantor.

Cel dintîi este o construcție irațională în sensul cel mai plin al cuvîntului. Din acest punct de vedere, el e o analogie matematică a dogmaticului. Dar numai analogie, căci, deși construcție irațională, în cadrul operațiilor matematice el devine echivalentul unei noțiuni raționale. Sub aspect logic, el e, prin urmare, reintegrabil. O construcție dogmatică însă nu e logic reintegrabilă, ea nu poate deveni echivalentul unei construcții raționale.

Simbolul Alef al lui Cantor e mai mult decît o analogie a dogmaticului. El e un echivalent matematic al acestuia. Prin construcția noțiunii „transfinitului” se face o foarte importantă concesie gîndirii dogmatice.

Ce e simbolul Alef? E numele unei mărimi transfinite care *rămîne identică cu sine, orice mărime s'ar scădea din ea*. Cum vedem, între simbolul Alef și o formulă dogmatică oarecare există asemănare structurală deplină. Căci ce e dogma definită, acum, după toate cele spuse mai sus? Este o formulă a iraționalului.

* * *

Atitudinea inteligenței dogmatice cu privire la transcendent, la contradicție, la irațional astfel definită, am răspuns, cred în mod destul de precis și de complet — și cu cla-

ritatea pe care a permis-o natura însăși a problemei — la întîia întrebare ce ne-am pus-o la începutul prezentului capitol al studiului nostru. Întrebare care a fost: ce este inteligența „ecstatică” ?

2.

Să încercăm a răspunde acum la a doua întrebare formulată tot acolo: care e rostul distincției între inteligență „enstatică” și „ecstatică”? Sau, mai lămurit, care este scopul „Eonului dogmatic”?

Am văzut că „Eonul dogmatic” a examinat dogma numai sub aspectul ei structural, ca tip de idee, rupînd-o din complexul creștin. Astfel privită, dogma devine expresia unui anumit fel de a „gîndi”, fel de a „gîndi” care a apărut mai întîi la Filon din Alexandria (deci și în afară de creștinism), și ar putea—crede Blaga—să mai apară, ca atare, în metafizica profană. E chiar necesar să mai apară, afirmă autorul „Eonului dogmatic”. Și tocmai acesta e scopul pe care-l urmărește: să trezească la viață nouă atitudinea dogmatică și să facă, astfel, din inteligența „ecstatică” un instrument pe care dînsul îl crede eficace pentru organizarea unei noi metafizici.

Să facă din modul de a gîndi manifestat în dogmă și, înainte de dogmă, în unele formule ale lui Filon evreul, un mod de a gîndi al filosofiei, aici stă marele curaj al țintei urmărite de Lucian Blaga. Ceiace făceau Sf. Părinți cu Dumnezeu, cînd precizau că e unul dar în trei persoane, ar dori Blaga să facă metafizica viitorului cu realitatea cosmică. În această voință de generalizare în metafizică a procedului dogmatic, stă semnificația profundă și interesul excepțional al acestei lucrări, bogată în gînd nou și tare.

Blaga preconizează în fața iraționalului o atitudine *principiară* alta decît cele pe care le-au luat, în fața aceleiași probleme, știința și filosofia profană a tuturor vremurilor. Căci ce vrea, în ultima analiză, autorul „Eonului dogmatic”? Vrea ca iraționalul, contradicția să intre ca element constitutiv — adică în mod voit și articulat — în speculația filosofică. Vrea ca inteligența să primească în formule însuși iraționalul, să încerce să formuleze iraționalul!....

Din acest punct de vedere, schița care se chiamă „Eon dogmatic” — căci numele adevărat al ei nu poate fi decît „Prolepomene pentru o filosofie dogmatică viitoare” — intră în ordinea încercărilor despre care am vorbit în cap. III al studiului nostru, încercări de lărgire a cadrelor facultății noastre de înțelegere. Am văzut doar că, printr’o lovitură extraordinară, și Hegel încercase să silească rațiunea să-și anexeze contradicția.

Dar — și în acest „dar” este marea, radicala, enorma deosebire—Hegel a voit să rezolve totuși contradicția cu ajutorul noțiunii de „concret”, în ultima analiză a voit deci să o înlăture. Autorul „Eonului dogmatic” preconizează *acceptarea* contradicției ca atare, deci introducerea ei în speculație ca formulă irațională, antinomică. Dar, care este punctul — singurul, mi se pare — unde doctrinele filosofice, toate, fără excepție, sînt de acord? Iată-l: contradicția este ceiace inteligența nu poate suporta; ea trebuie, prin urmare, suprimată într'un fel sau în altul. Astfel și hegelianismul, cea mai comprehensivă dintre toate concepțiile filosofice apărute pînă azi, este, ca multe alte filosofii, o metodă rațională pentru a înlătura contradicția. Dimpotrivă, pentru gîndirea dogmatică, problema prin excelență a metafizicei ar fi nu înlăturarea contradicției, ci acceptarea ei, mai mult: articularea, adîncirea ei ca formulă antinomică, ca irațional, ca ceva inaccesibil inteligenței și totuși formulabil.

Însă filosofia, de cîte ori a crezut că are în față un obiect neraționalizabil, indiferent că acest obiect era considerat ca transcendent sau ca dat în experiență, a renunțat la formulare. Și a renunțat pentru excelentul motiv că altfel ar fi fost nevoită să propună formule antinomice, să se pună deci în desacord cu legile logice ale inteligenței.

Dar, dacă așa stau lucrurile, o întrebare tulburătoare ni se îmbulzește în condei: mai poate fi considerată metoda dogmatică drept metodă de lărgire a înțelegerii ?

Înainte de a răspunde, să vedem de ce preconizează autorul „Eonului dogmatic” adoptarea acestei metode în metafizică? Pentrucă nu s'a construit pînă acum nici un sistem metafizic cu ajutorul inteligenței „enstatice” în care să nu se fi ivit vre-o contradicție importantă și nedorită de autor. Din această cauză, pînă azi, a fost imposibil să se creze o metafizică durabilă. Pînă cînd, dacă s'ar accepta în mod principiar contradicția ca element constitutiv al metafizicei, n'am mai fi expuși ca ea să se furișeze în gîndire prin nebăgare de samă și să apară prin surprindere în produsele speculației filosofice, producînd în mod fatal locuri de „minoră rezistență”. Introducerea metodei dogmatice ar înlătura, crede Bлага, provizoratul etern în care se găsesc toate soluțiile metafizice apărute pînă azi, căci dogmaticul ar putea îngloba, în sinteze pe care autorul le numește „metalogice”, puncte de vedere raționale contrare.

Cum și cînd s'ar aplica metoda dogmatică? Să dăm cuvînt autorului: „Dogma, spre deosebire de metodele mai mult sau mai puțin exclusiviste ale intelectului enstatic, nu exclude nici una din celelalte metode. Din contra, intelectul ecstetic intră în funcțiune numai după ce toate metodele enstatice au fost epuizate fără rezultat concludent. Dogma nu

impiedecă ca transcendentul să fie adesea raționalizat... fiindcă dogmaticul nu anexează principial tot ce e transcendent. Metoda dogmatică se aplică acolo unde nici una din metodele enstatice nu istovesc transcendentul și unde transcendentul devine absolut opac... Nici un sistem de metafizică întemeiat pe metode de ale intelectului enstatic n'a fost în stare să raționalizeze neted și complet experiența și transcendentul; după toate au rămas resturi neraționalizabile. Nu se solicită prin aceasta chiar suprema hotărîre a dogmatizării?.. În timp ce raționalismul construște transcendentul în analogie cu logicul și cu concretul, în timp ce idealismul dialectic îl construște fuzionînd logicul cu concretul, dogmatismul îl construște în desacord cu logicul și concretul, postulîndu-l ca neraționalizabil. În timp ce criticismul vrea un transcendent neraționalizabil, neconstruibil și neformulabil, dogmatismul susține un transcendent neraționalizabil, neconstruibil, dar formulabil..."

Deci dogmatizarea „nu înșamnă că orice dogmă trebuie, din moment ce e propusă, acceptată fără control. Prin asemenea presupunții s'ar da dogmei tocmai sensul pe care tot timpul am căutat cu tot dinadinsul să-l ocolim... Noua metafizică nu se va clădi pe temeiul unei inspirații de sus, și nu va cere să fie acceptată din motive imaginare. Noua metafizică se va clădi, într'un ritm de eșecuri și triumfuri, constituindu-se încetul cu încetul, sub controlul direct sau indirect al tuturor instanțelor pe care cunoașterea și mintea omească și le-a instituit în măiastră și nepieritoare ierarhie. Prin dogmatizare transcendentul ar înceta de a mai fi expus la acele penibile raționalizări, pentru care se dau asigurări solemne că sînt făcute *sub specie aeternitatis* și care se dovedesc a fi de o desolantă vremelnicie". Deci, admisă contradicția în metafizică, ea n'ar putea intra oricînd și oriunde, ci i s'ar fixa cu precizie locul, zona unde poate fi introdusă.

V.

Care sînt principalele consecințe — consecințe de importanță capitală — ce se desprind din distincția radicală pe care atitudinea dogmatică o stabilește între inteligența „ecstatică” și cea „enstatică”?

Concepția dogmatică implică separație nu se poate mai tranșantă între știință și filosofie, sau, mai precis, între știință și metafizică. Delimitînd cu mare precizie domeniul fiecăreia din ele și fixîndu-le scopuri specific diferite, ea face posibilă cea mai conturată și mai cristalină definiție a însăși conceptelor lor. Definite din perspectiva dogmatică, noțiunile de „știință” și „metafizică” primesc un conținut cu totul altul decît cel care li se atribuie de obicei.

Avînd ca domeniu de funcțiune raționalizabilul, tot ce

poate fi raționalizat, știința este suma tuturor judecăților raționale și tinde să reducă necunoscutul, misterul la minimum. În acest sens, poate fi deci numită știință și acea parte a speculației filosofice care urmărește ținta indicată acum, adică raționalizarea realității. Dimpotrivă, domeniul metafizic ar fi tot ce nu este raționalizabil și scopul ei să fixeze, când și unde se poate, neînțelesul în maximul său de adîncime, formulindu-l în propoziții antinomice. Metafizica devine deci, în concepția dogmatică, un corp de formule contradictorii, absurde din punct de vedere logic...

„Știință” și „metafizică” indică, prin urmare, două tipuri de cunoaștere esențial diferite. Funcțiunile cunoașterii ar trebui să se scindeze în două direcții opuse, crede Lucian Blaga, direcții pe care le și botează sugestiv și precis: plus-cunoaștere (ceiace am numit mai sus știință) și minus-cunoaștere (ceiace am numit metafizică).¹

Ca tendință generală căutarea unei distincții nete între știință și metafizică și separarea funcțiunilor lor se rătăcează unui curent foarte caracteristic speculației secolului al XX-lea, curent ce-și are rădăcina profundă în bergsonism și, prin aceasta, în romantismul filosofic german. Repet: ca tendință generală, căci, după cele dezvoltate pînă acum, e, credem, inutil să mai subliniem că nu poate fi vorba de asemănare între ceea ce urmărește „Eonul dogmatic” cu a sa „intelență ecstatică” și ceea ce urmărește Hegel prin „Vernunft”, sau Bergson cu a sa „intuiție”.

* * *

Această delimitare clară de domenii și de scopuri ar aduce cu sine un câștig de libertate de mișcare, atît pentru „metafizică” cît și pentru cunoașterea „enstatică”. Căci s’ar evita în viitor necontenitele încălcări de teren din partea ambelor părți.

Ea ar face posibilă și o colaborare mai fecundă decît în trecut. În ce sens? În sensul că dogmatismul — dacă l-am înțeles bine — ar fi mai mult o metodă decît o doctrină propriu zisă; deși, ca orice metodă, își are și el fundamentul într’o doctrină. O metodă care admite colaborarea tuturor celorlalte metode, în sensul că ea n’ar intra în funcțiune decît în momentul cînd acestea n’au dus la rezultat. Ar admite, în alți termeni, controlul tuturor celorlalte metode.

¹ Noi am fi preferat numirea de «minus-cunoaștere» celei de «dogmatism». Dela Kant incoace, acest termen și-a fixat un înțeles precis în speculația filosofică. Folosirea lui cu alt înțeles ar putea produce confuzii cari erau evitate adoptînd numele atît de semnificativ de «minus-cunoaștere».

Dar colaborarea aceasta, indirectă drept vorbind, ar fi amplificată de o colaborare directă prin faptul că dogmatismul își propune să facă sinteze — alogice, e adevărat, dar acest lucru nu ne privește deocamdată — între puncte de vedere raționale diferite și contrare. Prin urmare, întocmai ca și fenomenologismul unui Husserl sau Heidegger, dogmatismul, ca metodă, ar permite o largă colaborare între gânditori porniți dela puncte de plecare diverse.

Iată consecințe extrem de importante ne numai prin calitatea lor, ci și prin, și mai ales prin marea lor semnificație, prin orizonturile largi pe care ele vor să le deschidă.

VI.

Dar delimitarea de care e vorba și colaborarea rodnică pe care o dorește autorul „Eonului dogmatic” ar fi posibile numai în cazul când dogmatismul n’ar implica în teza lui fundamentală — ca orice filosofie, dealtfel — afirmații care nu sînt necesare, sau, mai drept, afirmații ce prin însăși esența lor, *nu pot* fi necesare.

Transcendentul este irațional sau, ceiace e tot una: esența ultimă a lumii este irațională și: iraționalul e delimitabil în mod definitiv, iată cele două mari afirmații implicate în teza dogmatică și imposibil de fondat în chip necesar.

În ceiace privește pe cea dintii, se poate spune despre atitudinea dogmatică ceiace se poate susține despre tezele de acest ordin propuse de oricare altă filosofie. Anume: aceste teze, fiind la limita extremă a cunoașterii noastre și neadmițînd deci, prin însăși natura lor, să fie confruntate direct cu transcendentul și să fie controlate, acceptarea lor depinde, în ultimă analiză, de un act de voință, de o liberă alegere, determinată de personalitatea noastră. Astfel încît teza raționalistă (transcendentul e raționalizabil și formulabil) ca și teza agnostică (transcendentul e neraționalizabil și neformulabil) sînt în măsură egală îndreptățite să fie susținute sau respinse.

Nu putem deci afirma că optarea pentru una din aceste teze implică un act de curaj mai mare decît optarea pentru celelalte două. În orice caz, dacă am ține să stabilim, cu orice preț, o ierarhie în această privință, autorul prezentelor rînduri crede, împotriva lui Lucian Blaga, că nu teza dogmatică e cea care implică actul de curaj cel mai mare, ci teza agnostică. După cum ne dăm foarte bine sama că altcineva, privind chestiunea din alt punct de vedere, ar putea afirma același lucru despre teza raționalistă.

În ceiace ne privește personal credem că optarea pentru una din marile teze despre care e vorba, fiind, în fond, un act de credință, nu poate fi justificată în fața forului inteli-

genței, cum poate fi justificată în fața aceluiași for respingerea a toate trei. Vom motiva îndată această convingere a noastră.

Dar, dacă e adevărat că optarea pentru una din tezele de mai sus e un act de liberă și supremă alegere, este evident că teza dogmatică nu poate fi acceptată de toate spiritele cugetătoare. Ecvația personală intrînd în joc, colaborarea generală pe care o dorește Blaga devine imposibilă utopie.

Mai mult: admitînd, în ipoteză că, la un anumit moment, majoritatea metafizicianilor ar opta pentru teza dogmatică, ce ne-ar îndreptăți să credem că aici progresul s'ar realiza printr'o colaborare și printr'o continuitate de efort mai mare decît s'a realizat și se realizează în ipoteza contrară a atitudinii raționaliste? Nu vedem de ce iraționalizarea ar putea fi mai mult decît raționalizarea operă în care eforturile individuale s'ar integra și subsuma mai perfect într'un mare monument colectiv de gîndire. Nu vedem de ce iraționalizarea viciată ca și raționalizarea, prin actul originar de optare personală, de un perpetuu provizorat al rezultatelor obținute, nu vedem, zic, de ce iraționalizarea ar face posibil un anonim mai mare al colaboratorilor decît raționalizarea? În orice caz, autorul „Eonului dogmatic”, proslăvînd acest anonim realizabil prin intrarea în funcțiune a inteligenței „ecstaterice”, nu ne arată caracterul lui de necesitate. Căci analogia la care se gîndește (creația dogmelor creștine) nu comportă decît forța de argumentare inerentă tuturor analogiilor. Vedem în această proslăvire a anonimatului și a colectivismului spiritual ecoul unor curente de gîndire foarte puternice în speculația filosofică germană din zilele noastre.

* * *

Subsumarea rezultatelor într'o mare operă cu caracter de creație colectivă și de permanență asemănător în multe privințe caracterului de continuitate pe care-l arată de 300 de ani încoace științele pozitive, n'ar fi realizabilă decît în cazul cînd gîndirea omenească ar putea delimita iraționale definitive. În acest caz, iraționalele s'ar integra unul lîngă altul într'un mare și unitar corp de doctrină a iraționalului, corp de doctrină care ar constitui metafizica cu caracter de stabilitate, așa cum o definește și o visează dogmatismul inteligenței „ecstaterice”. „Nici un sistem de metafizică întemeiat pe metode ale intelectului enstatic n'a fost în stare să raționalizeze neted și complet experiența și transcendentul; după toate au rămas resturi neraționalizabile. Nu se solicită prin aceasta chiar suprema hotărîre a dogmatizării?” — scrie Blaga.

Da, e adevărat, nici un sistem metafizic n'a reușit pînă

azi, și nu va reuși probabil niciodată, să raționalizeze complet existența. În enormul efort pe care inteligența omului îl face de 2600 de ani încoace pentru a raționaliza concretul, ea s'a isbit de anumite regiuni unde acesta s'a arătat și se arată absolut impenetrabil. Inseși științele fizice — care lucrează cu metode atât de riguroase — recunosc existența acestor regiuni ale concretului unde, pînă acum, toate încercările lor de explicare au eșuat. Senzația, acțiunea transițivă, diversul în timp și în spațiu, iată unele din punctele unde natura a pus pînă azi bariere puternice contra dorinței noastre de a înțelege, de a o concepe ca rațională, adică constituită conform exigențelor inteligenței noastre. Cu toate acestea, cine ar putea spune a priori că aceste puncte, azi iraționale, sînt definitiv și iremediabil iraționale? Viitorul singur ar putea decide. Și cum viitorul este infinit în durată, această decizie definitivă nu va putea fi niciodată perfect justificată...

Convingerea noastră e deci că nu există sau, mai precis, nu putem ști dacă există sau nu, iraționale definitive. Ceiace ne pare a fi azi irațional, mîine poate deveni rațional. Inteligența poate reuși să-l raționalizeze, fie că descopere un nou punct de vedere de unde atacă problema cu șanse de reușită, fie că ea însăși își lărgește frontierele, cum am văzut la începutul acestui studiu.

În sprijinul acestei păreri a noastre invocăm: a) un caz de care vorbește însuși autorul „Eonului dogmatic” și b) un alt caz tot atât de elocvent, acela al raționalizării principiului lui Carnot.

a) Cazul *experimentului lui Michelson*, care a jucat rol mare în geneza teoriei relativității a lui Einstein. Michelson a demonstrat, cum știm, prin experimentul său că nu se poate înregistra nici o diferență în viteza luminii cînd pămîntul se mișcă în aceeași direcție și cînd se mișcă în direcția contrară cu lumina. Totul se petrece ca și cum pămîntul ar sta pe loc.

Negăsind o explicare a acestui fapt paradoxal într'o ipotază în acord cu logica și cu concretul fizic, Einstein îl formulează mai întîi ca atare, adică drept irațional, în faimosul principiu al constanței vitezei luminii: Lumina își păstrează constantă viteza de 300.000 km. pe secundă față de orice sistem în mișcare.

Pentru a înlătura paradoxia acestei formule, pentru a o raționaliza, Einstein a conceput o altă structură a concretului crono-spațial, modificînd tradiționala concepție a acestuia în așa fel încît formula constanței vitezei luminii își pierdu caracterul alogic.

Iată deci că ceiace a apărut mai întîi ca irațional (și

comportind o formulare dogmatică) devine, prin efortul uriaș de construcție al unei mari inteligențe, rațional.¹

b) *Principiul lui Carnot*, stipulind o schimbare continuă în aceeași direcție, nu răspunde exigențelor intime ale rațiunii noastre, care se exprimă prin legea cauzalității, lege ce implică ideea de permanență, de identitate între ceiace e și ceiace a fost, între ceiace e și a fost și ceiace va fi. Principiul lui Carnot însă învață că stările succesive ale unui sistem fizic nu pot fi echivalente și, nefiind echivalente, nu sînt reversibile. Drept ce, multă vreme, acest principiu a apărut ca o lege stipulind ceva ce se opune tendințelor către raționalizare manifestate de inteligența noastră. In termenii de care am făcut atita uz în acest studiu, principiul lui Carnot este o formulă irațională.

Dar iată că savanți ca Maxwell, Boltzmann și Gibbs reușesc, *printr'o teorie mecanică așezată pe conceptul de probabilitate*, să raționalizeze și acest irațional.

Nu intră în cadrele studiului de față să expunem cum anume s'a făcut această raționalizare. Pentru ceiace ne interesează aici, să reținem numai faptul că ea s'a făcut.

Prin urmare, nu putem afirma că ar exista iraționale definitive.

După cum nu putem afirma dealtfel nici că existența este în întregime raționalizabilă.

Ambele aceste afirmații implică o *totalizare* a experienței, a oricărei experiențe posibile. Dar e evident că această totalizare este absolut imposibilă, dat fiind faptul că spațiul și timpul sînt infinite în întindere. Ceiace știm sigur e că, pînă acum, existența s'a arătat în unele părți ale ei rațională, și pe alocurea irațională. Linia de frontieră între aceste două mari porțiuni ale realității este însă mobilă. Ea s'a deplasat mereu lărgind porțiunea raționalului. Iată tot ce știm sigur, și iată de ce spuneam cîteva pagini mai sus că, în ce ne privește, respingem toate cele trei mari afirmații globale referitoare la transcendent, ele neputînd fi motivate în fața inteligenței care renunță la orice considerații streine de exigențele pure ale ei.

* * *

Dar, neexistînd posibilitate de delimitare a ceiace e definitiv irațional, nu există, evident, nici formule permanente ale iraționalului. Opera de aprofundare și articulare structurală a acestuia, opera pe care ar trebui s'o întreprindă, după

¹ Crezînd că e vorba de un irațional definitiv, Blag, a considerat, în «Filosofia stilului», principiul fundamental al teoriei relativității drept echivalent fizical al dogmaticului. (Cf. și explicația acestei greșeli de interpretare dată de autor în «Eonul dogmatic».)

Blaga, inteligența „ecstatică”, va fi pătată de același caracter de provizorat etern de care suferă și opera de raționalizare a inteligenței enstatice. Intocmai ca și aceasta din urmă, metafizica construită cu metodele inteligenței „ecstatice” ar fi o nesfârșită serie de noi și noi începuturi dela capăt, un corp de judecăți cel puțin atît de efemere ca și cele pe care le găsim în orice altă metafizică apărută pînă acum...

„Intelectul ecstatic intră în funcțiune numai după ce toate metodele enstatice au fost epuizate fără rezultat concludent”, — scrie autorul „Eonului dogmatic”. Dar, dat fiind faptul că această „epuizare” este prin esență provizorie, sau, în orice caz, nu putem ști dacă ea e definitivă, de ce am lua calea inteligenței „ecstatice” spre minus-cunoaștere, și de ce nu ne-am opri mai degrabă la zero-cunoaștere? Rămînînd ca, într'un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, terenul de cunoaștere (de plus-cunoaștere) lărgindu-se și punctele de vedere vechi îmbogățindu-se cu altele noi, spiritul omenesc să reia din nou problema care, la un moment dat al evoluției sale, i-a apărut, sau a fost de fapt, insolubilă. Odată stabilit că nu putem ști dacă există sau nu iraționale definitive, nu riscăm, dirijînd inteligența spre minus-cunoaștere, s'o îndepărtăm dela probleme care odată și odată ar comporta totuși soluții pozitive de plus-cunoaștere? Decît să-i sugerăm iluzia, după noi primejdioasă și sterilizantă, că există în domeniul cunoașterii ceva absolut definitiv (în specie iraționalul), nu e mai bine s'o oprim pe poziția prudentă a zero-cunoașterii ?

VII

Iată o serie de îndoieli, de rezerve, de obiecțiuni ridicate de un învechit raționalist — zic raționalist, nu intelectualist — contra unei teze ce își scoate avîntul și seva-i substanțială din rădăcini înfipte adînc în alte meleaguri. Dialectician stăpîn pe toate resursele artei sale, autorul „Eonului dogmatic”, chinuit de neastîmpărata sete de absolut a tuturor Orientalilor, face uz de toate armele pe care i le poate da logica, pentru a descinde profund pe o poziție ideologică ce se află în afară de limitele logicii. Căci trebuie să recunoaștem că teza dogmatică este susținută de Blaga cu o rară supleță de gîndire și cu o supremă precizie logică.

Dealtfel ideea fundamentală din care purced aceste rezerve ale mele, idee destul de pe larg dezvoltată în cele ce preced, evidențiază, cred, că aceste rezerve ale mele se razimă fără jenă și ele, tot pe o poziție cu caracter tezist. Lucru aproape inevitabil în orice discuție filosofică. Evident că acest caracter al lor le ia mult din ascuțiș, dacă cumva îl vor fi avînd.

Și dacă le-am ridicat, am făcut-o cu gîndul să provoc o

discuție mai largă în jurul unei cărți ce prezintă, atât prin calitățile cît și prin lacunele ei, ceva tare și rar, ceva ce forțează stima oricărui spirit liber. Și se prea poate ca unele din obiecțiile ce i le-am adus, fondate acum, să fie înlăturate mai tirziu printr'o desvoltare mai mare și mai articulată a ideii pe care se razimă îndrăzneța construcție a „Eonului dogmatic”, care, așa cum se prezintă acum, nu e decît o schiță, nu face decît să anunțe un program¹. (Fapt subliniat deja mai sus).

Trasînd această schiță, căreia logica înlănțuirii ideilor ce le conține îi împrumută frumusețea visului unui matematician, Bлага ne arată cu elocvență că urăște ceiace e ușor de realizat, că iubește zonele critice — zone adesea bogate în perspective largi — ale facultăților noastre de înțelegere.

Citindu-i cartea, în care elemente importante din lucrările-i anterioare revin, mi-a venit în minte teoria lui Carey, transpusă de André Gide în domeniul spiritului. Contrar lui Ricardo, Carey a susținut că terenurile cele mai greu accesibile sînt cele mai bogate în posibilități. Transpusă pe plan sufletesc, teoria se rezumă în afirmația: regiunile cele mai inaccesibile — critice, am zis mai sus — ale inteligenței sînt cele mai încărcate de promisiuni.

Cine știe? S'ar putea întîmpla ca teoria să fie adevărată... Și'n consecință, teza fundamentală a „Eonului dogmatic” să se dovedească, prin problemele ce le pune, născătoare de adevăruri noi, chiar și în cazul cînd, desvoltată în toate nuanțele și cu toată precizia pe care ea o comportă, s'ar arăta că a pornit dintr'o inspirație greșită: Istoria gîndirii știe să numere în cursul desvoltării ei multe erori fecunde...

* * *

Se pune acum întrebarea, ridicată deja mai sus (cap. IV, § 2) : cum se încadrează încercarea lui Bлага în rîndul celor despre care a fost vorba în întîia jumătate a acestui studiu ? În ce sens se poate spune că „Eonul dogmatic” vrea să fie o încercare de lărgire a înțelegerii?

„Eonul dogmatic”, ca Bergsonismul și ca multe alte sisteme de metafizică, construiește pe afirmația fundamentală că rădăcina ultimă a lumii este de natură irațională. (Nu mai e locul aici să discutăm această afirmație. Am văzut că, întocmai ca și afirmația opusă, ea nu comportă probe care să o justifice sau să o infirme cu necesitate.) Care poate fi

¹ Iată de ce gîndul central al «Eonului dogmatic» nu ne apare încă în chip destul de clar; și iată de ce nici nu s'ar putea pronunța azi asupra lui o judecată dreaptă. Pentru a putea judeca echitabil valoarea metodei dogmatice, trebuie s'o vedem mai întîi la lucru.

scopul propus facultății noastre de înțelegere în această ipoteză? El nu poate fi altul decât acela de a căuta să exprime, să găsească o formulă adecvată a iraționalului, să fixeze în propoziții însuși iraționalul. Această formulă adecvată a iraționalului autorul „Eonului dogmatic” a numit-o formulă dogmatică.

Iată în ce sens se poate spune că încercarea lui Blaga postulează o lărgire a frontierelor facultății noastre de înțelegere, și iată de ce am încadrat — cu rezervele formulate mai sus — teza dogmatică în granițele mai largi ale prezentului studiu.

D. D. Roșca

Călătorii¹

— E G I P E T —

Cu cămilele

Pe-o parte a șoselei, și de-a curmezișul ei, câteva zeci de cămile stau culcate cu picioarele strânse sub ele, cu găturile întinse : păsări ciudate cu penele smulse. Toate rumegă calm și regulat, parcă ar rumega timp. Buzele degustător cartilagineose se mișcă la dreapta și la stînga cu regularitate de pendulă animală. Privirile stau fixe pe deasupra deșertului de parcă ele ar vedea pe deasupra întregii Sahare.

Șeile cămilelor sînt de stil: atîrnă deoparte și de alta ciucuri lungi, covorașe mici, curelușe cu zimți și bumbi de alamă; o artă încărcată și primitivă demnă de toată atenția. Fiecare șea are ceva deosebit, însă în același gen; ca o colecție de muzeu.

Abia ajunși, sîntem asaltați de arabii cu cămilele, ca o pradă. Parcă fiecare din noi ar fi un cadavru aruncat unui trib de antropofagi. Mi se vorbește în englezește, câteva cuvinte, amestecate cu o arabă care-mi aduce aminte de țigani. Arabul însă nu e numai arhitect de piramide, ci și un mare fizionomist. A văzut că nu pricep nimic. Incepe pe nemțește, și amestecă pentru încercare câteva cuvinte franțuzești. Ne-a ghicit. Cuvintele se repetă fără legătură între ele și repetat : Musiu, Musiu, moâ, moâ, chameaux; bons chameaux, jolis chameaux...

Unul mă trage de haină, altul de mîneacă, altul se pune în fața mea, ușă sculptată de altar, ca să nu mai pot face un pas decît peste cadavrul lui!

Rămîn perplex și imobil ca orice victimă în fața unei forțe de neînvins. Domnul Raoul țipă la ei ca un îmblînzitor de fiare care și-a pierdut puțin prestigiul și e în pericol; îi

---

¹ Vezi «Viața Romînească» Anul XXIII, No. 6.

bruschează cu un curaj de european cuceritor, tabu. Dar arabii sînt hotărîți la orice, numai să ne răpească... Sînt tîrît cu adevărat de trei arabi... piramidali, în fața unei cămile. Unul din ei o ia de frîu, începe a o smuci și a-i da cu piciorul. Cămila scoate un răget diform de animal preistoric. Sînt instalat în șea și cămila începe să fie trasă de frîu, de gît, pînă ce se hotărăște să se scoale.

Ridicatul cămilei, pentru cel care-i călare echivalează cu un cutremur japonez sau cu o ciocnire de trenuri. Brusca, cămila scoate de sub ea picioarele de dinainte pînă în genunchi. Sînt aruncat spre spate și mă apuc pripit de oblîncul din față a șelei, salvator. Dar imediat cămila scoate, desfășurînd interminabilele picioare de dinapoi și sînt repezit și aruncat înaintea cu nasul peste gît, oblîncul îmi intră în pîntece și parcă amețesc. Manevra nu s'a terminat însă: cămila sare cu picioarele dinainte, din genunchi, pe copite și iarăși sînt ca apucat de piept și isbit înapoi, pînă ce mă restabilesc în poziție verticală. Încă o mișcare și am „mal de mer”. Cît n'aș da să mă văd jos, pe pămînt!

Cei doi arabi care m'au adus pe sus la cămilă încep să ceară bacșiș, monoton și insistent: bacșiș, bacșiș, bacșiș... mă trag de picior, mă pișcă de pulpă, se uită crunt la mine, mă înjură desigur pe arăbește, cred că vor să mă mănînce. Unde-i domnul Raoul? Unde m'a adus, cui m'a lăsat? Are răspunderea toată înaintea lui Dumnezeu. Dar domnul Raoul nu-i nicăeri. Ba, intră pe ușa unei cafenele din față. Ne-a părăsit. Nu pot cere ajutorul nimănui. Toți tovarășii mei sînt asediați la fel. E un vacarm asurzitor în care predomină, ca o voce a piramidelor: bacșiș, bacșiș... Scot și dau, ca să scap.

Mare greșală. Ca din pămînt au răsărit alți doi arabi, cu același refren: bacșiș, bacșiș... de data aceasta absolut nejustificat. Iar mă trag de picior. Mă cramponez de oblînc și mă aplec de partea opusă ca să pot rezista. Iar mă înjură pe arăbește. Doamne! unde-i un soldat englez cu cravașă? Aici e un masacru al europenilor. De data aceasta nu mai este vorba de mameluci, ci de noi, de europeni, de piei albe. Englezii pentru asta stau în Egipt. Cer protecția lor, absentă tocmai cînd trebuie. Sînt pentru ocupația engleză. Bine le face arabilor. Dar n'am timp pentru considerații diplomatice: „bacșiș, bacșiș”. Încerc să mă evadez și bat cu călcîile în pîntecele cămilei; curelele cu nasturi de alamă sună; mă încurc în franjurii cu ciucuri care spînzură în jos ca într'un laț, și nu mai pot nici să mișc din picioare. Mă uit alături: domnul Aubanel e și el asediat, dar e imperturbabil ca statuia lui Mistral pentru uzul oriental, și suportă totul cu o demnitate aparentă în adevăr aristocratică. Încep să-l respect și să-l admir. Morrot latră înăbușit ca un ventriloc la arabii dimprejur și cu pana frîului lovește în cei care se apropie de el. Din cauza

asta a izbucnit acolo o mică revoltă. Arabii flutură minci largi, și nu mai vorbesc nici englezește, nici franțuzește, ceiace înșamnă că au ajuns la instinctele pur arabe și adînc ome-nești care nu se pot traduce în primul moment, ceiace în-samnă că-i grav. Peste a patra sau a cincea cămilă se aud țipe de femeie, și din cînd în cînd ca 'n vaerul unui cataclism disting cîte-un „mon Dieu, mon Dieu!” spus cu exasperare nu numai ca o formulă de stil, ci ca o invocare adevărată.

Vecinul meu dela deal a pornit. Cămila a ieșit din rînd și s'a îndreptat de-alungul șoselei. Arabul meu îndreaptă și el prora navei mele animale în aceeași direcție: spre Piramide sau, cum ar spune un egiptolog adevărat, spre primul meridian al pămîntului, cu o înclinație de 40 de grade pe direcția N. S.

La primul pas al cămilei am fost smucit din loc ca și cum aș fi fost smuls, și deplasat printr'o săritură în traectorie cu un metru înainte. M'am cramponat cu toate puterile de oblînc. Fiecare pas mă arunca înainte și puțin lateral. Am impresia că sînt pe o barcă trasă pe bolovani, — și că eu eram agățat sus și mă țineam de catarg. N'am crezut niciodată că o cămilă e atît de înaltă, că seamănă cu o girafă. Nu mă uitam în jos de frică, să nu amețesc. Parcă eram suit pe o casă. Imi dădeam samă că dacă voi cădea; este imposibil să mă mai scol.

Am uitat de Piramide, de Faraoni, de Sfinx, de 4000 ani înainte de Hristos, de Herodot, de toate. Mă interesa prezentul imediat, acel ceas cinci din 12 August 19... Nu mai aveam conștiință unde merg, parcă nu aș mai fi avut nici un țel. Așa se răpeau pe vremuri oamenii.

Cu încetul însă încep a mă deprinde cu ritmul acesta larg și îmi armonizez clătinarea trupului meu cu pașii cămilei, făcînd un fel de „tot” unitar și cam „danse du ventre”.

Șoseaua se isprăvește în deșert; parcă ar intra sub nisip ca să apară cine știe unde, în cealaltă parte a Africei, în Algeria.

Arabul se dă lîngă mine, se uită în sus, cu capul strîmb, și începe și el: bacșiș, bacșiș, don moa bacșiș... Cerșetoria asta amestecată cu vorbe neînțelese pentru mine continuă nesfîrșit. Incerc să mă uit în altă parte, la piramide, la deșert, la panorama orașului, dar e imposibil. De îndată ce-l părăsesc din ochi, arabul mă trage de picior, ha, îmi dă și cîte-un pumn în pulpă. Văzîndu-mă rezistent, arabul vrea să-și cîștige dreptul la bacșiș; trage cămila de friu, scoate un fel de țiu-turi curioase, dă din mîni, și cu atîtea mijloace reușește să pue cămila la trap. Cutremurul seismic crește brusc în intensitate, sînt scuturat ca 'n vîrfurile unui pom pe-o vreme de mare furtună; iar mă cramponez de oblînc, de data aceasta cu o hotărîre desperată. O cămilă la trap te clatină ca o clopot-

niță care ar începe să danseze. Dacă aș fi în mijlocul deșertului, aș prefera să mor de sete decât să merg cu cămila la trap. Imi mușc limba, îmi sare falnicul meu casc colonial, mă tem să nu-mi pierd tot din buzunare, și nu pot face nimic fiindcă nu pot lăsa din mâni oblincul șelei. După un parcurs de vre-o treizeci de metri, arabul oprește, îmi suride radios cu o sută de dinți albi, și mă întreabă victorios: „bon? bon? bien!”

Nu știu ce gest am făcut, dar arabul a încercat din nou să pornească la trap. Drept recompensă pentru acest zel sportiv, se apropie iarăși de piciorul meu, cu mâna întinsă cerînd bacșișul ca un drept acum convenit fără putință de refuz. Țip la el pe franțuzește, pe românește, pe nemțește: „après, après... am să-ți plătesc la întoarcere”. Nimic. Arabul mă admonestează cu energie. Mă uit în jur. Sînt izolat. Scot cinci plăștri și îi ofer cu gîndul că am isprăvit. Altă eroare. Arabul continuă ca și cum nimic nu s'ar fi întîmplat... Lupta aceasta în doi cu cîte un piastru, cu cîte cinci, smulși cu teroare, a durat pînă ce ne-am întors!

Imi amintesc numai prin vis de Piramide, de umbra lor crescînd peste spatele meu, de soarele care apune după piramida lui Menchera, de un arab care se agăța pe blocuri în urma unei englezoaice care încerca, împinsă de jos, ascensiunea piramidei, din bloc în bloc, ca pe niște trepte. Ușa de intrare era neagră și scundă pe laturea de Răsărit și omul care intra pe ea părea mic ca un fluturaș alb.

Cine vrea să aibă o satisfacție deplină poate să pue mâna pe un bloc de piatră și să spue declamatoriu „acesta e pus aici de cinci mii de ani”. Poate să se urce pe pietre ca pe un șantier, poate intra pe galerii și tuneluri ca'n pivnițe pînă în camera reginei sau a regelui. Tot ce a fost artă acolo e la muzeu și se poate vedea acolo mai comod, fără cămila și arab asasin.

De aproape, Piramidele par și mai inutile. Massa lor colțuroasă și zdrențuită de vreme te strivește cu grandoarea ei, dar rămîne totuși lipsită de interes. De altfel cred că nimeni nu a vizitat toate trei piramidele. Cea a lui Cheops este cea mai aproape și cea mai „colosală”. Și-apoi o piramidă e totdeauna o piramidă.

S f i n x u l

Scoborîm o pantă de nisip, și, într'o prăpastie dreptunghiulară, Sfinxul. A fost întreg, acoperit de nisip. Nivelul deșertului dimprejur e la înălțimea gîtului Sfinxului.

S'a dat nisipul în lături, și Sfinxul apare astfel ca desgropat din pămînt, ca așezat într'o bortă. Pietrele trupului și ale labelor sînt șlefuite de vreme. inegal, și au acum aspectul unor straturi calcaroase suprapuse, ca'n rîpele dela munte.

Il înconjurăm cu cămilă și cu „bacșiș”. Soarele care vine din spate îi aruncă propria-i umbră peste față. Are prin aceasta un aer posomorît și încruntat. Chipul stilcît de vreme, cu nasul și obrazul mîncat, are totuși o expresie stranie. Dacă te uiți mult la el, te urmărește și te atrage fixitatea acelei priviri paralele peste deșertul de nisip de milenii. Aici noțiunea timpului nemăsurat din urmă este înviată de aspectul acela de om împietrit care ascultă de atîtea secole vuetul prelung al pustiului, care ne privește și pe noi, și pe toți acei care vin spre el dela capătul pămîntului, cu o nobleță înaltă și sfidătoare. În jocul umbrelor citesc pe fața lui urme de amărăciune, zîmbet enigmatic, voință tenace, hotărîre de temut, și am avut în adevăr impresia că la un moment dat Sfinxul va vorbi, că se va întîmpla această minune, sau că se va scula să ne fugărească.

În fața Sfinxului am simțit, fără convenționalism, altceva decît o operă stupidă și inutilă. Este în el o idee nedeslegată, un cuvînt și un simbol pe care nu l-am înțeles deplin și care ne tulbură ca acele cuvinte pe care le spun oamenii înainte de a muri și pe care nu le înțelegem.

Labele lui gigantice se întind acum spre noi. Sfinxul îmi impune ca un zeu adevărat. Simt că aș putea să ingenunchez și să mă închin fără să fiu umilit sau ridicol.

Un fotograf de meserie ne invită pe toți cavalerii de cămile la un grup alegoric sub formă de trib, în preajma Sfinxului. Spun arabului să iasă din grup; îi mai dau un piastru și o clipă rămîn singur cu pustiul în față, cu începutul deșertului.

Nisipul e încă alb și sclipitor în soare; praful lui e fin, cizelat parcă de-un mare amator de miniaturi.

Mai la vale spre Cairo, un cimitir din zilele de azi își seamănă, mărunte și înfiorător de triste, mormintele aproape pierdute în nisip. Un mormînt de acelea mici, cu umbra lui neagră, ca o oae plecată spre deșert și moartă în drum, e mult mai tragic și mai impresionant decît piramida lui Cheops. N'am văzut niciodată în viața mea un simbol atît de concret și de tragic al micimii omului și a pierderii lui definitive prin moarte. După cîteva luni, poate după un an, nisipul va acoperi toate acele mormînte. Le-am simțit acolo izolate și anonime la marginea deșertului ca niște hoituri aruncate șacalilor.

Nu-mi pot închipui un cimitir mai trist. Nu există pe lume cimitir mai trist. Parcă cei îngropați acolo, atunci cînd s'au simțit prea slabi și în ultimul ceas, ar fi plecat ca fiarele să se izoleze, și au căzut în drum spre pustiul cel aproape veșnic. Cum aș fi vrut să mă duc, să pot ridica unul!

Demostene Bctez

Pauperizarea României în sistemul capitalist¹

Critica spiritului și culturii românești intrate în sistemul capitalist apusean a fost în istoria noastră de o rară violență. Dobrogeanu-Gherea vorbea cu patos social-democrat și „lichidatoric” (liquidatorismul a fost un curent puternic de lichidare a Revoluției sociale și de încredere deghizată în capitalism), întrebuițind o comparație astronomică despre intrarea României în „orbita apuseană”. Imagine barocă în care se reflecta fidel concepția mecanicistă a social-democrației oficiale intimidată de „stabilizarea capitalismului” în Occident și de necesitatea „cele mai mari revoluții, aceea a respectării legilor” în Orient.

Răul acestei intrări „în orbită” era adînc simțit, fatalitatea situației cu greu de înțeles, dialectica evenimentelor rar bănuită. După generozitatea, elanul și utopismul Revoluției burgheze (1848, 1866) s'a instaurat în cultura românească o eră de circumspecție, criticism, scepticism și satiră generalizată fără nici o teleologie. Olimpianismul gen Titu Maiorescu și negativismul tragic I. L. Caragiale a obsadat pînă la teroare trei generații culturale: „*Direcția Nouă*”, generația simbolistă a anului 1908 („una mie nouă sute opt, îmi pare”, cum spune un vers de Minulescu) și ultima generație imediat de după războiu. Criticismul a fost pe larg analizat de G. Ibrăileanu.

A existat între timp un splendid intermezzo: „generoșii”

---

¹ Articol dintr'un ciclu de studii de sociologie marxist-leninistă apli ată la fenomenele românești din care au apărut: 1) Bogați și săraci, 2) Determinarea stilului de viață socială în *Viața Românească* și 3) Două potențialuri, 4) Înaintați, înapoiți și criza, 5) Destinul popoarelor răsăritene în *Socetatea de Măine* (toate în 1931). România fiind angrenată în capitalism și posedînd particularitățile statelor răsăritene, metoda întrebuițată la cercetare o credem perfect va'abilă și neobișnuit de fecundă în rezultate exacte.

dela *Contemporanul*, prima aventură a socialismului în România. A fost, în fond, o echipă cu ramificații în pașoptism, cum s'a dovedit ulterior (s'a furnizat burgheziei romine cea mai strălucită falangă de miniștri), derivînd spiritual din bomba bătrînului Ion Brătianu pregătită studentește la Paris cu un terorism fără succes împotriva lui Napoleon III. (Amănunte în cartea d-lui Alexandru Marcu despre „Conspiratori și conspirații”, 1931).

După intermezzo, instaurarea criticismului, circumspecției, scepticismului și satirei generalizate (ironia și auto-ironia ridicată aproape romantic la rangul de criteriu al vieții) căpăta forțe remarcabile și o domnie netulburată. Astfel s'a lichidat tabla adversă de valori: prognoza dialectică, optimismul în forțele revoluționare, iubirea de oameni săraci, credința și lupta pentru progres, naivitatea sublimă, forța simplității, sănătatea și echilibrul spiritual. Dela 1880 pînă astăzi, tonalitatea culturii romînești este pesimismul sceptic.

*

După succesul pașoptiștilor, care au avut darul să dărîme efectiv multe instituții anahronice, au apărut mici grupe cointeresate la binefacerea sistemului capitalist european: simple sucursale, unele afixînd naționalismul sgomotos burghez, altele progresismul, predicînd vizionar și interesat revărsările Nilului european. S'ar putea defini: păsări de pradă în jurul cadavrelor prezente și viitoare.

Apologia sistemului capitalist în România făcută de H. Sanielevici, Vintilă Brătianu și St. Zeletin lua ca exemplu standardul muncitoresc apusean ridicat, uitînd condițiunile speciale cu surse coloniale inexistente la noi, standard ramificat dealtminteri numai la o „aristocrație sindicală”.

La primul lucru, instinctiv probabil, pe lîngă reflexie, tradițiile burgheziei progresiste și interesele ei de clasă, la al doilea interesele micii grupări bancare pe care o reprezenta, la al treilea decizii și atitudini de intelectual rafinat crescut în cafenea literară, cultivînd paradoxul și acrobația, singurul intelectual român care a căutat să justifice „științific” mizeria și proletarizarea masselor, părăsind interesele claselor muncitoare și îmbrățișînd frenetic Banca. Masca „științifică”, „neutralitatea”, „imparțialitatea” în disciplinele sociale se cunosc ceva mai bine în ultima vreme. Distincția introdusă de problematica germană între „Geisteswissenschaften” și „Naturwissenschaften” a terminat o impostură mai veche. În domeniul disciplinelor sociale nu există decît lupte de clasă, atitudini, decizii intime. Originalitatea formulei constă în justificarea „marxistă” a oligarhiei (Șerban Voinea), în loc s'o facă pe latura iluministă și libertară după cum se obișnuia.

Eșafodajul se poate „construi”. Construcția reprezintă o viziune personală a fenomenelor sociale din România. Viziunea este extrem de interesantă. Pretenția ei de „obiectivitate” și „generalitate” e impostură. În domeniile sociale nu există „obiectivitate” și „generalitate”, ci unghiuri care pornesc dintr'un complex de interese. Doctrinile politice și sociale au la bază clasele, votul cetățenesc schimbător. Adică opinia publică exprimată prin aclamație (regalitate, feudalitate, dictatură), vot universal sau restrâns („științificul” sociolog Zeletin a cerut corectarea și restrângerea votului universal prin introducerea votului plural pentru a „favoriza” pe intelectuali și „titrați”). În problemele politice și sociale nu există decît opinii fluente, interese, hotărîri intime, propagandă.

În marea luptă de interese și opinii, angajată de un veac, reprezentanții și apologeții sistemului capitalist în România au justificat mizeria și proletarizarea masselor arătînd în viitor o Mecca irealizabilă. „Generații de sacrificiu” a spus Vintilă Brătianu. Cu o paletă somptuoasă de pictor Kimon Loghi și Böcklin, d-l St. Zeletin a trasat cadrul întunecat al începuturilor capitalismului român și străin, proiectînd în „Spätkapitalismus” epoca de aur unde va curge numai lapte și miere.

Dar n'am avut în epoca antebelică a Apusului condițiunile maxime și cu fundamente coloniale pentru Chanaanul capitalist apusean? Nu s'au ținut lanț grevele? Alături de somptuozitatea unei grupe privilegiate n'a fost foametea intermitentă a masselor, *Existenzangst* și otrăvirea lor sufletească prin discrepanța stilurilor de viață în sinul națiunii?

Prima eroare făcută la evaluarea Chanaanului capitalist și la scrierea ditirambilor a fost neconsiderarea unor elemente primordiale de psihologie a masselor și necunoașterea modalității determinării stilurilor de viață.

Care sînt motivele?

Apologia sistemului capitalist viitor în România — situația actuală e privită de toată lumea ca un provizorat — se datorește unei comparații între doi termeni neegali. Toți doresc ca România să ajungă la nivelul Apusului. Se uită diferența de condițiuni de viață, faptul fixării centrelor capitaliste și imposibilitatea deplasării în favoarea noastră. exploatarea colonială, etc. Comparația stilului de viață apusean nu se face în adîncime și pe latura tuturor straturilor populației, ci se rămîne la aparențe și la micul grup exploatator.

Reprezentanții micului grup capitalist român își continuă în străinătate stilul lor de viață, care coincide cu al burghezului apusean: fraternizare și înțelegere generală.

Intelectualii proletarizați — gen St. Zeletin — au oroarea polemicii sociale și patima „obiectivității”. Meteci închiși în

mansarde solitare și biblioteci oficiale roze, ei nu au sufletește elasticitatea de a trăi pe toate treptele ierarhiei apusene. Relațiile lor sînt restrînse, cunoașterea reală și psihologică inexistentă. Diferențele de clasă, inamicițiile, otrăvirea lentă, diformarea sufletească nu intră în construcția sistemului lor social. Avem de-aface cu o pledoarie cu argumente strînse din izvoare oficiale și oficioase, falsificatoare a adevăratei situații economice, sociale și psihologice. Proletarizarea și chinuirea masselor — spectrul șomajului periodic și discrepanța de stiluri — nu apar în asemenea trandafirii cercetări. Numai cine a avut ocazia și curiozitatea de a trăi toate treptele sociale apusene își dă sama de trista și oribila situație. Reportajele romîne din Apus sînt reportaje de metec izolat și gură-cască.

Sistemul capitalist e un infern pentru masse, adică dela concentrarea producției în cîteva mîni, pentru marea majoritate a populației. În Germania, 26.000 de capitaliști controlează producția unui popor de 66 milioane de oameni.

66.000.000 (minus 26.000) nu au siguranța vieții. Termenul care exprimă această teribilă realitate se cheamă *Existenzangst*, teama pentru existență, și se bucură de cea mai tristă celebritate. Independența individului a dispărut. Vestita umilință de turmă a Germaniei își are explicația aici. Raporturile individului în lupta pentru existență sînt acelea de salariat, adică supus, iar întreprinderile individuale sînt în dependență de bănci și mari concerne. Crizele frecvente și teama de șomaj țin permanent pe individ sub o presiune, care se traduce prin gesturi și temeri unde creatura umană iese umilită și diformată.

Prosperitatea materială nu se traduce printr'o prosperitate sufletească. Criza spiritului și culturii europene își are rădăcinile în condițiunile materiale atroce de viață. Căutarea înțelepciunii, a echilibrului interior, *la douceur de vivre*, creația armonică și de *longue haleine* s'au transformat în trepidate, anxietate, compensație în nevroze și viciu, așteptare, efemeridă, tainic dezechilibru și degenerare. Numai reacțiunea puternică a sporturilor, silind capitalismul și autoritatea stabilită de a construi parcuri, bazinuri, mijloace ieftine de locomoție săptămînale soldate cu deficite publice de miliarde, au creat supape de ușurare.

Criza ultimă mondială datorită raționalizării întreprinderilor, care în loc de a folosi masselor a intrat în sfera exclusivă de influență a capitaliștilor, creînd milioane noi de înfornați, a turburat definitiv organismul social.

Disciplina nouă a psihotehnicii care dă indicațiuni strălucite de economisire a energiei vitale și de scoatere a unui maximum de rendament, a devenit o armă contra masselor. după cum dinamita și chimia binecuvîntată au devenit mij-

loacele sigure de ucidere. Scandalul recent al Profesorului Moede, titularul catedrei de Psihotehnică dela Politehnica din Berlin-Charlottenburg, care într'o broșură dădea sfaturi „științifice” de concediere a personalului prin trucuri și ter-tipuri de-o imoralitate scabroasă, e în mintea tuturor. Ministrul Prof. Bredt a și pronunțat, că Germania are 20 de milioane de locuitori în plus, asemeni credinței intime a lui Clemenceau. Mașina și materia primă a Europei pot hrăni o populație triplă cu o economisire minunată a energiei vitale. Numai mașina și materia primă a Europei aflate în minile capitaliștilor cer holocauste.

Fenomene analoage de înfometare și teamă atroce pentru existență își fac aparițiunea și în România.

La noi situațiunea se agravează. Pozițiunea specială a României față de Europa e pozițiunea muncitorului față de fabrică și bancă, aflat la cheremul capitalismului. Atîrnarea a devenit atît de accentuată, încît nu se poate construi o șosea între București și Brașov, dacă o bancă engleză nu furnizează creditele necesare, cu toate că brațele de muncă, materiile prime, alimentația și specialiștii se găsesc în țară. Dar din scandalul Stewart n'am văzut nicăeri o pricepere cît de slabă despre anomaliele sistemului în care se află România.

*

Toate străduințele actuale sînt îndreptate în direcția formării unui sistem capitalist național perfecționat.

De ce direcția e greșită și țelul imposibil de realizat, pe noi așteptîndu-ne situația Indiei înfometate cu mari bogății și a țărilor sud-americane cu revoluția endemică, posesoare de mine vestite?

Răspunsul vine dela un studiu al condițiunilor istorice de formare a capitalului. Acumulările de capital au fost datorite și se datoresc încă unor condițiuni specifice lui. Există aceste condițiuni pentru capitalismul românesc? (Notăm că actualmente avem *sistem* capitalist, dar lipsește *capitalul* de exploatare pe care trebuie să-l *importăm*.)

Cum s'au format capitalurile în marile centre financiare?

a) mari bogății coloniale. Exploatare în mare stil de materii prime și oameni;

b) putere politică și — subsidiar — administrativ-militară pentru îngenuncherea masselor de sclavi colorați.

Ambele condițiuni ale acumulărilor de capital lipsesc. Există numai în interior bogății de materii prime. Prin introducerea capitalurilor străine acumularea nu rămîne în țară, ci ia drumul originii lui. În țară se fac numai instalațiuni, care nu aparțin teritoriului unde se găsesc, iar începuturile de capital național vor fi ruinate și proletarizate pe baza legii de

concentrațiune, neavînd capacitatea de credit și de rezistență a societăților străine. (Cazul ruinării industriei petrolifere autohtone: Creditul Minier, I. R. D. P., etc.).

Dar să analizăm *faptele* care împiedecă definitiv formarea unui capital național. După cum se știe de toată lumea capitalul de mari proporții nu se formează cu ciorapul. El are nevoie de mari lovituri. Numai moralistii provinciali cu știința lor de broască își imaginează că puii de crocodil ies din ouă verzi de rață. Cercetarea sociologică a stabilit definitiv sorgințile coloniale și prădalnice ale capitalismului. Paginile lui Sombart sînt clasice, iar *Raubwirtschaft* (economie de pradă, banditism, etc.) sînt complimente și mîngieri obișnuite. Să remarcăm că Sombart e sociolog burghez, aproape de dreapta, iar unanimitatea sociologiei și economiei politice de orice nuanțe pe această temă e înduioșătoare. Numai broasca moralistă romînă se lamentează în febra crizei proletariante predicînd biciul de foc al economiilor de ciorap într'o pauperizare crescîndă și iremediabilă.

Puritanismul în *interior* al incipienței capitaliste se trducea în colonii cu schingiuri și vînătoare de sclavi colorați urmăriți cu ciini-lup hrăniți zilnic cu carne colorată pentru a-și păstra calitățile și mirosul. Noi n'avem colonii. Capitalistul romîn și sluga lui citind aceste pagini, regretă grozav că nu se pot întrebuița în interior asemenea metode pentru turmele naționale de muncă. S'ar forma, în sfîrșit, capital și acumulare națională. Anomalia constă în faptul, că însuși capitalismul național le obligă psihologic să cumpere puținele lui fabricate, ridicîndu-le standardul virtual și aruncîndu-l în suferință prin lipsă. Dacă masele ar fi ascetice, iar fabricatele ar fi exportate, s'ar face acumularea. Condițiunile *specifice* ale capitalismului național cer două lucruri contradictorii: fii econom și modest, dar cumpără-mi fabricatele! Cu o mină încruntată de moralist Vintilă Brătianu+N. Iorga îi recomandă să nu se întindă mai mult decît plapuma de sclav și om al jertfei, iar cu amîndouă minile îi vîră sub plapumă *pe credit* (vezi datoriile și camăta) toate meșteșugurile și mărfurile capitaliste. Aici e o primă contradicție care face imposibilă acumularea națională. Ridicîndu-se standardul, începe importul din Apus cu prețuri și procente coloniale dezzechilibrînd definitiv acumularea și ciorapul.

Cîteva lovituri de mare anvergură pe care le-au întreprins și le întreprind căpitani capitalismului național — incendieri de depozite prealabil golite și „acumulate”, mită, furturi rentabile cu aparențe legale — indignează, aruncînd în efervescență și resentimente opinia publică, necreîndu-le acea atmosferă de respect și îndemn, propice desvoltării începuturilor capitalismului. Coloniile tăceau sau nu se auzeau,

iar în patrie era puritanism și respect. „Găinarul” și „escrocul” nostru capitalist era mai înainte învidiat, dar n'a fost niciodată respectat. Acum e arătat pejorativ cu degetul și fiecare îi dorește 10 perechi de palme. Din această cauză căpitanul întrepid de lovituri se diformează sufletește în complexe de inferioritate socială, care se traduc ca o compensare — asta e o lege a sufletului — prin risipă, sfidare costisitoare și neacumulatoare, traiu bun, afișare scandaloasă și cu orice preț, adică la consumarea „loviturii”, iar nu la capitalizarea și productivizarea ei. Vintilă Brătianu a fost de pildă, pentru opinia publică ridicul, fiindcă, deși bogat, umbla cu tocurile scilciate ca un pietist englez sau baptist american. Psihologia e de multă utilitate pentru comprehensiunea sociologică și economică.

Capitalismul român, ieșit din atmosfera latifundiară, n'a trecut prin incendiul purificator, de întreprindere colonială cu puritanism intern în patrie — ca cel englez, francez, olandez, german și american — și nu prezintă niciunul din caracterele capitalismului în facere și ascensiune. El își apropie numai formele de decadență în afinitate structurală cu latifundia și care se caracterizează prin lipsa spiritului de întreprindere, cu preferințe marcate pentru pură consumație somptuoasă și anarhică. Somptuozitatea grupei de capitaliști naționali ridică și standardul intern prin imitație pe care alte sisteme capitaliste l-au ținut multă vreme la un nivel scăzut prin exemplul lor ascetic.

S'a observat de multe ori faptul ciudat, că a doua generație de burgheji români în loc să fie cu Biblia în mână și să umble cu tocuri scilciate citesc pe Baudelaire, se stabilesc la Longchamps uitînd fabrica și sînt complect... degenerați. În fond, ei își asimilează rapid formele de viață ale tovarășilor lor din Occident, sărind personal treptele, deși fabrica e începătoare. Individul poate ușor sări treptele. Economia ceva mai greu. Atmosfera pietistă gen Boodenbrooks, (romanul burghez de mare faimă al lui Thomas Mann), care ar trebui să domnească în începuturile noastre capitaliste se preschim-bă foarte natural în prietenie cu strănepoții familiei Boodenbrooks. Anomalia e în economia specifică. Tradițiile religioase de renunțare și restrîngere personală pentru bunul mers și înflorirea întreprinderii fiind pierdute în atmosfera europeană de *Spätkapitalismus* care se furișează fatal, întreprinderea dă faliment în a doua generație.

Se mai adaogă nesiguranța provocată de războiu, teama revoluțiilor sociale, devalorizările, crizele endemice, factori absolut contrarii unei dezvoltări normale a capitalismului, plantă gingașă, care nu poate crește decît în pămînturi îngrășate special.

Apologia capitalismului român — Sanielevici, Brătianu,

Zeletin & Co. — e o grandioasă autoînşelare. Cultivarea tale-
quale a unei plante apusene a uitat originile ei. În rezumat,
originea capitalurilor e exploatarea colonială a popoarelor
străine. Capitalul român nu poate exploata atât de sălbatic
intern din cauza ridicării standardului de viață și a căpătării
Drepturilor Omului.

Neputindu-se naște în țară, pentru perfecționarea siste-
mului, se rup acum zăgazuri lăsându-se inundarea cu capital
străin, sperându-se fecundități miraculoase de Nil. (Venirea
lui în țară se lasă greu din motive de colonie nesigură — Ex-
proprierea, Rusia — și neîndeajuns de rentabilă — în Africa
și Indii salariile muncitorești sînt mai mici.)

Imaginea Nilului legată de introducerea capitalului străin
în România, pusă în circulație de Take Ionescu și repetată
fără analiză sociologică, uită structura capitalismului:

a) în comparație cu modul de viață, proletarizează mas-
sele, căutînd un profit cît de mare,

b) profiturile capitalului investit nu rămîn în țară.

Munca națională aliată cu bogățiile extrase din solul și
subsolul național, condensate în profituri coloniale, iau dru-
mul Apusului. Dacă pînă la facerea instalațiilor e o perioadă
mică de înflorire în sensul unor noi instalațiuni, după aceia
urmează o subjugare definitivă și o sărăcire treptată. (Ana-
lizele Prof. Alfons Goldschmidt despre America Centrală și
statele sud-americane sînt concludente.)

Forma actuală modernă a producției, prin societăți ano-
nime și trusturi nu favorizează nici măcar spiritul de întreprindere național. Intreprinzătorii adevărați sînt numai re-
prezentanți efectivi apuseni ai băncilor și ai societăților ano-
nime, restul fiind tăietori tot apuseni de cupoane și studioși
ai gazetelor de bursă pentru pîndirea loviturilor. Personalul
național întrebuițat de trusturi și societăți sînt simpli func-
ționari în subordine. Naționalizarea băncilor și a societăților
anonime, de pildă, n'ar schimba din activitatea și modul de
muncă al personalului cu nici o iotă, numai că activitatea
trusturilor și a băncilor ar fi armonizată cu interesele pro-
ducției generale, nu ca pînă acuma, iar veniturile n'ar lua
drumul Apusului, ci ar rămînea în țară și ar fi întrebuițate
din nou acolo.

Titularii care încasează dividendele — și care teoretic ar
trebui să fie ei înșiși conducătorii întreprinderilor — nu mai
stau azi în nici o legătură directă cu producția. Imaginea fa-
bricantului care muncește din zi pînă în noapte pentru bu-
nul mers al fabricii, se concretizează azi printr'un adminis-
trator-delegat energetic sau un inginer salariat fix, care pot
îndeplini exact aceleași funcțiuni — la bază e energia vitală,
ambția de creație și renume personal — și într'un sistem de
naționalizare al producției. Conducătorii direcți ai producției

actuale au ajuns simpli salariați ai societăților anonime și ai bancherilor. Lupta nu se mai dă pe terenul fabricii. Ea se dă în speculațiuni de bursă, aranjamente de mari concerne și credite la umbra băncilor. Fabricantul conducător e comandat, iar comanditarul e marea finanță. Din veniturile producției, conducătorii de fiecare zi ai ei, nu încasează decât o leafă de funcționar calificat. Adică, ceiace se întâmplă și într-o producție naționalizată, care nu mai are pericolul șomajului, ci își intensifică sau limitează capacitatea după nevoile întregii populații. Rezultatele sînt peste orice așteptări în Rusia unde au intensificat producția, acoperind în cîțiva ani (planul de 5 ani) nu numai nevoile interne, ci au invadat și piețele străine.

Sistemul economiei moderne a îndepărtat prin mecanismul său intrinsec, care tinde la concentrare și colectivizare, toate seriile de mici întreprinzători, pe care îi proletarizează. O mică parte devin rentieri prin expropriieri plătite. Există în Apus cîteva țări favorizate prin conjuncturile istorice unde clasa parazitară a rentierilor este destul de dezvoltată — Franța, Olanda, Suedia, Anglia. Introducerea capitalului străin pentru organizarea producției noastre nu va contribui la crearea unei clase favorizate de rentieri romîni, care nu au numerarul pentru a subscrie acțiuni, ci va contribui la susținerea și formarea unei noi grupe de rentieri favorizați în patria de origine a capitalului importat. Sombart numește aceste grupe „pete de grăsime într'o supă”; „ele stau departe de viața economică” (Der Bourgeois, pag. 46).

Aceste pete de grăsime, cum caracterizează Sombart „la haute finance” din Franța și Anglia veacului XVII și XVIII („oameni extrem de bogați, de origine de obicei burgheză, îmbogățiți în operațiuni cu Statul, care plutesc ca petele de grăsime într'o supă și care stau departe de viața economică”) le găsim cîteodată și în România contemporană. Tot pete de grăsime fără legături cu spiritul întreprinzător și direct al producției sînt rentierii actuali, străini, care ne furnizează capitaluri.

N. Bucharin a scris despre psihologia și rolul rentierului o carte clasică: *Die politische Ökonomie des Rentners* (Wien-Berlin, 1926).

Defoe spunea despre negustorul devenit rentier: „mai înainte trebuia să se îngrijească de facerea averii lui, să fie activ și vrednic; acum nu mai are nimic altceva mai bun de făcut decât să se hotărască a deveni leneș și inactiv (to determine to be indolent and inactive”).

„Nu trebuie să credem, că prezentul nu cunoaște o atare psihologie. Dimpotrivă. Evoluția capitalismului din ultimele decenii a adus cu sine o acumulare rapidă de valori. În urma

transformării diferitelor forme de credit plusvaluta acumulată revine unor persoane, care nu stau în nici o legătură cu producția. Numărul acestor persoane crește mereu și formează o întregă clasă socială: clasa rentierilor” (Bucharin, op. cit. pg. 22). „Această grupă socială apare și se întărește odată cu dezvoltarea societăților pe acțiuni, a băncilor și cu nașterea unui comerț enorm cu valorile de bursă. Domeniul activității ei economice se restrânge la problemele circulației bunurilor”. „Este caracteristic, că înlăuntrul acestei grupe, care trăește din venitul acțiunilor se găsesc diferite nuanțe. Tipul extrem este reprezentat de acei care stau, nu numai în afară de producție, ci chiar în afară de procesul circulației. Aceștia sînt mai ales posesorii de hîrtii cu venituri fixe: rente de Stat, obligații de naturi diverse, etc. Aceste categorii nu cunosc nici măcar neliniștea jocului de bursă” (op. cit. pag. 22).

Rentierul e absolut parazitar. „El capătă trăsături sufletești înrudite cu ale aristocrației aflate pe curba descendentă la sfîrșitul vechiului regim și cu căpitanii aristocrației financiare din acciași perioadă. Trăsătura cea mai caracteristică a acestei pături, care se deosebește atît de proletariat cît și de celălalt tip al burgheziei active, este, după cum am văzut, înstrăinarea de viața economică. Ea nu mai participă direct nici la producție nici la comerț. Reprezentanții săi de multe ori lasă pe alții să le taie și să le administreze cupoanele. Domeniul activității unor asemenea rentieri poate fi definit ca sfera consumului pur” (op. cit. pg. 24).

Identitatea de ocupații și stil de viață între latifundiar și rentier este neîdoelnică. România ieșită din latifundii a intrat prin reprezentanții producției sale în stilul rentei cu cea mai mare ușurință. Ar fi fost nenatural să fie altfel, fiindcă ar trebui să ceri dela exponenții capitalului român să devie eroi, cînd ei sînt niște bieți *oameni*. Trecerea a fost pregătită sufletește prin amintirea și influența recentă a latifundiei și prin influența franceză în România.

Franța e țara clasică a rentierilor. Nu vorbesc de mase, care sînt contaminate de aceleași idealuri, deși nu au decît parțial și în mică măsură posibilitatea realizărilor.

Clasa conducătoare cu care vine în legătură directă clasa noastră conducătoare—legături de rudenie, voiajuri, consum de literatură—este o clasă tipică de rentieri. Poziția geografică și destine istorice au creat din Franța o țară fericită și parazitară în actualul sistem. Investițiunile de capital în străinătate, aducătoare de venituri grase, pe care le-a făcut burghezia franceză printr’o politică economică și militară abilă sînt imense. Nu mai introducem date statistice obositoare. Lucrul e cunoscut de toată lumea. Indignarea contra Sovietelor că nu vor să plătească datoriile țariste antebelice — capita-

luri investite colonial de unde au scos sume duble și triple investițiunii, dar pe care le-ar fi dorit prefăcute în rente eterne — este pîrghia lui Arhimede cu care se mișcă opinia publică burgheză europeană contra Sovietelor.

Critica idealului rentier de viață francez a fost făcută cu o neobișnuită violență chiar de Franceji, acest popor echilibrat, amabil, sceptic, clasic și senin. Afluența spre birocratism — v'amintiți lamentul care seamănă ca două picături de apă cu cel român? — se datorește aceluiași ideal de asigurare rentieră (pensia), deși numai un ideal de clasa II. Mărturisesc că între un *séjour* în Franța și altul la București nu pot face deosebire. Aceleași maniere de rentă onctuoasă, același mod de gândire cu tainice venituri nemuncite — durerea discrepanței e numai originalitatea română, — aceeași literatură cu psihologia purului consumator. Estetica lor literară, vestimentară, pură, olimpien-anxioasă (trăiesc nehygienic somptuos), rățoielile, suficiența, egotismul amuză și desgustă.

Dar analizate în substratul lor mi se par apariții naturale și îndreptățite.

* * *

Eșecul capitalismului român actual și viitor îl văd în lipsa condițiilor lui intime de înflorire și în intrarea rapidă a exponenților lui și a țării în *Spätkapitalismus*, iar nu în *Frühkapitalismus*, în lipsa coloniilor, în ridicarea standardului de viață și în poziția noastră specifică în subordine față de Apus unde s'au fixat centrele financiare.

* * *

De ce România nu are nevoie să parcurgă ciclul capitalist?

Eugen Demetrescu, redactorul revistei *Independența Economică*, unul dintre cei 5 economiști români, care sînt și sociologi, iar nu simpli contabili ori negustori, discuta cu o remarcabilă claritate de gândire și scris problema *specificului economic român*: „în afara acestui tablou, care ne dă măsura în care ne cunoaștem, nu a existat decît un singur punct de vedere clar-văzător și acesta cu ajutorul concepției unor economiști care au avut a explica *evoluții înrudite cu a noastră: Rusia*” (3, 1930).

Nu insistăm istoric.

Problema se poate pune într'adevăr cu multă îndreptățire în actuala conjunctură internațională. În schimbul cu Apusul, pe baza sistemului lui, noi ieșim cu o proletarizare și pauperizare crescîndă. Se poate vorbi de un faliment apropiat al Romîniei, faliment pe latura și în morala burgheză.

Experiența de un veac se dovedește dezastruoasă. Dacă am putut organiza un mecanism de Stat și confort limitat, pentru burgheji, rezultatele față de bogățiile naturale și posibilitățile românești sînt catastrofale și menite de a scădea.

În schimbul pe baze de economie privată pe care îl facem cu capitalismul ieșim deficitar. Importul se face anarhic, neproductiv și costisitor. Apusul ne impune condițiuni oneroase pentru produsele lui, iar avuțiile noastre reale — petrolul și grîul — sînt preluate sub cost. Ne aflăm în raportul dintre un European și un Hotentot.

Exemplul rus în această privință este hotărîtor.

Unificîndu-se standardul general, limitarea și trierea importului a fost ușor făcută, fără dureri în masse și fără pericole.

Nemai făcînd capitalul piatra unghiulară a producției, organizarea și intensificarea ei au fost chestie de cîțiva ani. Banul devine instrument simplu de schimbat, iar nu dictatorul producției. Făcîndu-se aprovizionarea masselor prin concerne de Stat, care regulează și controlează producția, pentru facerea de drumuri între București—Ploești, de pildă, nu mai e nevoie de enorme capitaluri engleze, ci o chestie de organizare, alimentație, specialiști și materii prime aflate toate în țară. Importul parțial de capitaluri făcut de soviete are cu totul altă misiune: exclusiv cumpărări de tractoare pentru modernizarea agriculturii, de mașini, fabrici, etc. În actuala criză a industrialismului european, Sovietele cumpără — în deosebi din Germania și Statele-Unite — fabrici întregi de tractoare și în ramurile cele mai productive, pe care le demontează și le transportă cu monteurii cu tot în Rusia unde personalul rus este familiarizat cu ele. Culturalizarea în tempo accelerat a masselor este aliată cu furnizarea de reviste tehnice editate de Stat și răspîndite pretutindeni, pregătind, astfel, și personalul. Actele de sabotaj și indisciplină au un dublu control: al personalului din întreprinderi unde se formează o morală severă și ireductibilă (ca și în sînul muncii din fabricile apusene) și al dictaturii proletariene. Sufletul este labil. Reportajele despre noua generație rusă: mîndră, disciplinată, ascetică, sportivă, activistă și larg deschisă bucuriilor minții și sufletului, nu mai coincide cu reportajul literaturii vechi despre „sufletul slav” cu bețivani vestiți, indolență, puturoșenie — Oblomov! —, aiureli sublime și infecție. Judecățile tipizate despre sufletul popoarelor sînt o stupiditate. Atmosfera generală a unui popor este determinată de fundamentele și mecanismul său economic. Oricine a trăit în Germania postbelică nu mai recunoaște decît din vestigii și obiceiuri în dispariție celebrele „calități germane.” Aflați în debandadă economică, la ei, ca și la noi, corupția întrece orice margini. Afacerea Sklarek, Barmat, cum-

părarea consilierilor comunali și intrarea lor cotidiană și generalizată dela masa verde în închisori, indisciplinarea, resurecția politică, furtul, nepotismul. etc., sînt la ordinea zilei. „Omul e într'adevăr etern” (Chesterton) în sensul, că pus în condițiuni analoge se comportă în consecință. Seniorii noștri conservatori se asemănau și se aseamănă sufletește cu Junkerii germani, cu rentierul francez, cu lordul englez (P. Carp, Alex. Marghiloman, Lahovary), kulacul român se aseamănă cu cel rus, german, etc. Psihologia papoarelor este cu mult mai exactă, atunci cînd se face pe profesii, generalizările actuale identificînd de obicei o profesie de influență și dominantă cu întreg poporul. Generalizarea psihologiei unei profesii într'un popor are o durată exactă cu a domnării și înfloririi profesiei respective și tipizarea e îndreptățită numai în asemenea cazuri.

*

România a intrat dela începutul veacului al XIX-lea într'o criză permanentă care nu se va sfîrși pînă cînd actualele forme de viață economică nu vor fi distruse și nu se va crea noul stil. Criza este epocă de tranziție: indecizie între două stiluri de viață, amestecul lor în dozaje hibride, luptă de guerilla și nerodnicie.

1829, 1848, 1866, 1907 și 1917 sînt stadii ale unei crize și ale unei efervescențe continue.

Potențialul economic și cultural este cu mult mai ridicat decît realizările de pînă acum. „Sărăcirea” și „sărăcia” sînt reale raportate mai ales la potențialul existent aici. Sînt *cîteva particularități ale capitalismului român* și ale sistemului capitalist, în general, aflat în țări coloniale sau quasi-coloniale, care împiedecă ridicarea tehnică la nivelul potențialului de avuții posedat.

Să enumărăm aceste *particularități*:

1) Particularitate la fenomenul „acumulării capitalului”. (A se vedea la problema acumulării cartea clasică a Rozei Luxemburg). Preluarea schemei lui Marx și a sociologiei marxiste de către d. St. Zeletin este justă, în deosebi, la capitolul introducerii capitalismului în România. Este inexactă prognoza stabilizării capitalismului european, luată dela Kautsky și Sombart, precum și analiza „*acumulării capitaliste în România*”, problemă care lipsește cu desăvîrșire, deși face parte integrantă din introducerea și dezvoltarea capitalismului la noi expuse cu hotărîrea de a face sinteză în „Burghezia romînă”. Introducerea capitalismului în România s'a făcut analog cu acelea de pretutindeni, fără a fi un drum cu totul original la noi. Teza e justă. Dezvoltarea capitalismului prezintă „particularități”, în comparație cu Occidentul. N'am avut colonii, ci am fost colonie. „Acumularea” în loc ca să se

reintroducă în forme productive ia drumul Apusului sub formă de procente coloniale ale capitalului împrumutat și prin exportul exagerat de devize ale unei burghezii costisitoare ;

2) Bugetul Armatei, care este acum pur *defensiv*. Țările apusene aveau și au un buget militar ridicat pentru păstrarea coloniilor și apărarea privilegiilor și investițiilor de capital în străinătate. Un buget, deci, indirect rentabil. Al nostru e defensiv și consumator ;

3) Politica industrializării și anarhiei n'a fost urmărită cu tenacitate. *Preussen hat sich grosspehungert*. Rusia sovietică la fel. Părăsirea liniei V. Brătianu este cea mai gravă lovitură adusă capitalismului național incipient ;

4) Poziția noastră față de Apus este aceeași Sat-Oraș. Satul n'a avut și nu poate avea niciodată capital activ și modern, ci numai *sistem capitalist*, ceea ce e cu totul altceva decât *capital național*. Procesul de dizolvare al Agriculturii și acapararea ei de către capitalul financiar se observă pretutindeni în lumea capitalistă. În America, de pildă, avem ruina micilor și a marilor fermieri, înglodarea în datorii și transformarea lor în simpli proletari salariați famelic. În Germania, după datele statistice publicate de „Institut für Konjunkturforschung”, împrumuturile postbelice în agricultură sînt în mediu de 10—14%, iar datoria agricolă germană în 1927 era de 13 miliarde mărci, adică de 520 miliarde lei. Situație analogă cu cea din România. Noi, fiind o țară „eminamente agricolă” avem poziția agriculturii în relație cu dictatura capitalului financiar internațional. Capitalul bancaro-industrial anexează pe cei „eminamente agricoli” cu forța financiară și la un preț derizoriu, forțîndu-i să cumpere cu preț ridicat produse industriale și impunînd prețuri mici produselor agricole. Schimbul e deficitar pentru agrarian. „Das Finanzkapital” are în mîna banca, adică creditul cămătăresc. Împrumuturile Romîniei în străinătate sînt cu dobînzii la nivelul agriculturii apusean îndatorat.

Capitalul are oroarea spațiului economic. Vrea atotputernicia. E conomiceste sîntem *de facto* anexați capitalului internațional, direct și indirect controlați. O colonie cu independență politică. Din punctul de vedere *formal* al dreptului internațional posedăm toate drepturile politice. Dacă am fi fost o colonie definitivă, capitalul internațional ar fi construit mai mult, probabil. Ne-ar fi transformat în sclavi indieni și sud-americani, punîndu-se la sfîrșit chestia izgonirilor. Dar așa situația e și mai tragică: ne-a pus juridic și politic aparent pe picior de egalitate ridicînd virtual stilul de viață fără a-i da infrastructura corespunzătoare.

Petre Pandrea

Cronica literară

— Considerații confortabile —

Sîntem la începutul unui nou an literar.

Fie-ne îngăduit să redeschidem această rubrică cu oarecare considerații generale și fără un subiect limitat. Ne îndeamnă la aceasta amintirea încă proaspătă a vacanței și lipsa de cărți nouă. Curînd, pe masa noastră se vor aduna, în vrafuri proaspete, volumele cu coperte colorate și reclame bine ticluite. Să ne folosim de acest sfîrșit de vacanță pentru ca să aruncăm o privire înapoi, peste lunile de vară, și să încercăm, poate, și cîteva pronosticuri.

* * *

Ne dăm sama că, de cîtiva ani înapoi, în literatura noastră n'au mai fost debuturi interesante. Debuturi au fost, fără îndoială. Pentru că se scrie astăzi mult, neînchipuit de mult. Numai coșurile redacțiilor știu asta — și redactorii, bine înțeleși, pe care profesiunea îi obligă să citească tot. (În public circulă, e drept, părerea că redactorii literari ai gazetelor și revistelor nu citesc manuscrisele trimise. E fals. În ce ne privește, mărturisim că, oridecîteori avem prilejul să descoperim o pagină bine scrisă, o strofă bine compusă sau măcar o imagine frumoasă într'un manuscris trimis de vre-un cititor, simțim o adîncă satisfacție). Am fi fericiți dacă am avea prilejul acesta mai des. Începutul fiecărui an literar ne găsește însufleții de nădejdea că vom descoperi, poate, un debut de valoare. Mărturisim, însă, că la sfîrșitul fiecărui an, cînd încercăm să facem bilanțul literar, sîntem obligați să constatăm că nădejdea noastră a rămas neîmplinită.

Altădată debutanții obișnuiau să scrie versuri. Astăzi, lucrurile s'au schimbat. Tineri de optsprezece ani, abia ie-

știți din liceu, scriu romane. Nu e un semn bun. Romanul cere o experiență de viață și o putere de a judeca viața pe care e cu neputință să le ai la optsprezece ani. Dar se va spune: Cum va debuta atunci un scriitor? Trebuie să înceapă prin opere mai slabe. Nu i se poate cere să fie perfect de la început. — Sintem de acord că un scriitor nu poate începe dintr'odată cu opere perfecte. Credem numai că, pentru un debut, forma romanului nu este deloc cea mai nimerită. Dealtfel rare sînt exemplele de romancieri care să fi debutat cu romane. După cum, iarăși, sînt foarte rari scriitorii care să nu fi făcut, înainte de a scoate primul lor volum, cîțiva ani de ucenicie la o gazetă sau la o revistă. (Cazul lui Flaubert care înainte de „Madame Bavary” a scris două sau trei romane fără să le publice — este unic.)

Se observă la tinerii care, la noi, scriu literatură, o predilecție pentru eseu. De la o vreme încoace am remarcat o abundență de esești, a cărei justificare nu poate fi găsită decît în credința că eseu e o formă ușoară și comodă. Tinerii noștri esești discută cu o ușurință într'adevăr remarcabilă toate problemele literare, sociale, morale, dînd deslegări, formulînd sentințe și decretînd soluții. E un spectacol amuzant și cam penibil. Este ceva comic în această îndrăzneală cu care tinerii se apucă să judece viața pe care încă n'au trăit-o. Același lucru se întîmplă în literatură. Aproape orice debutant, astăzi, începe cu articole de critică. E, într'adevăr, comod. Nimic mai ușor decît să înșiri palavre pretențioase sub pretext că faci critica unei cărți. Dar e trist faptul că tinerii noștri critici își închipuie că critica nu e decît o palavră pretențioasă. Tot astfel cum nu poți fi bun romancier la optsprezece ani, nu poți fi nici bun critic. În critică, mai mult decît oriunde, trebuie ucenicie, studiu, meditație. Toate acestea cer timp, experiență a cărților și a vieții — pe lîngă inteligență și talent.

De ce vor fi fiind atît de atrași de meseria de critic tinerii noștri scriitori? În primul rînd pentru că cred că e mai ușor. Dar ei își mai închipuie, probabil, că rolul de critic e un rol plin de prestigiu și de mare importanță. Rolul criticei nu este așa de strălucit și așa de important. În lansarea unei cărți și în succesul sau insuccesul ei, critica, cel puțin la noi, nu îndeplinește demultea decît funcția muștei la arat, din fabulă. Că e bine sau rău — asta nu ne interesează pentru moment. Probitatea noastră ne obligă, însă, să constatăm faptul. Reclama pe care o face editorul cu colaborarea autorului este, din punct de vedere al tirajului, mult mai folositoare și mai directă. Publicul, în general, este mai sensibil la această reclamă decît la foiletonul critic, laudativ sau injurios, al „eseștilor” care furnică acum prin toate redacțiile ziarelor. Am propune spre meditare ti-

nerilor atrași de mirajul criticei, vorbele lui Stendhal (care a fost un spirit critic în adevăratul și adîncul sens al cuvîntului): „E mic lucru să-ți petreci viața spunînd cum alții au fost mari”.

* * *

Am fi nedrepti față de defunctul an literar dacă ne-am mărgini la aceste considerații, cam sceptice. Am avut anul trecut evenimente literare interesante. E destul să amintim că d. Mihail Sadoveanu a publicat două romane: „Baltagul” și „Măria Sa Puiul Pădurii” despre care s'a vorbit la timp în paginile acestei reviste. D. Sadoveanu, în continuă ascensiune, a ajuns acum la un punct culminant al evoluției d-sale de scriitor. Tot ce scrie d-sa este de o ireproșabilă perfecțiune. Stăpîn pe o tehnică desăvîrșită și pe o tonalitate foarte personală, d. Sadoveanu posedă în cel mai înalt grad puterea de a crea o atmosferă. Există o lume sadoveaniană, care se conduce după obiceiuri și legi proprii, o lume asemănătoare cu cea reală, dar purtînd pecetea personalității d-lui Sadoveanu. Această constatare este cel mai mare elogiu care se poate aduce unui scriitor.

* * *

Ne-a plăcut din cînd în cînd să stabilim în literatura noastră contemporană cîteva influențe. Dar ne-am lovit de un fapt destul de curios. Nici unul din scriitorii noștri actuali n'a făcut școală. (Vorbim, bine înțeles, de cei cîțiva care se pot numi consacrați.) Totuși se poate afirma că marea majoritate a scriitorilor care alcătuiesc generația de după război a învățat cîte ceva de la d. Sadoveanu și d. Arghezi. Ar fi interesant de lămurit la fiecare dintre scriitorii noștri de după război urmele, mai mult sau mai puțin vizibile, ale acestei ucenicii. În orice caz nu poate fi vorba de o influență propriu zisă. Scriitorii noștri de după război (cei care au astăzi între treizeci și patruzeci de ani) s'au ferit de influențe autohtone. Acești scriitori au fost surprinși de război în epoca adolescenței și a tinereții. Generația aceasta a avut, așadar, ocazia să cunoască mai devreme decît alte generații realitatea brutală a vieții. Scriitorii acestei generații au cunoscut această realitate direct, prin proprie experiență, nu din cărți. Au scăpat de marea primejdie a intoxicării literare, de care sufăr aproape toți tinerii. Și s'au deprins să observe, să judece și să scrie fără ajutorul cărților. Un scriitor, în clipa cînd creează, trebuie să știe să uite ce a învățat și să facă abstracție de toată literatura pe care a studiat-o. Acest lucru scriitorii noștri de după război l-au înțeles și l-au practicat — dar numai în ce privește litera-

tura autohtonă. În schimb n'au păstrat aceeași prudență față de literaturile străine.

Tradiția imitației care ne caracteriza înainte de război, s'a păstrat neatinsă. N'a fost școală literară în Franța sau Germania care să nu fi avut sucursale și la noi. Dadaismul, futurismul, suprarealismul, expresionismul, însfirșit toate „ismele” posibile au circulat, în valută națională, pe piața noastră literară, de zece ani încoace. Aproape nu mai este nevoie să spunem că din toate nu s'a ales prea mare lucru. Am avut doar, de multe ori, spectacolul unui bilci amuzant, și atita tot. Cei câțiva scriitori care au știut să se fe-rească, de aceste păcate ale tineretelor, sau au isbutit să treacă prin ele și să se găsească din nou pe ei înșiși, — aceștia au realizat într'adevăr ceva. Aceștia au fost mai prudenți: s'au mulțumit să învețe bine procedeele maiștrilor consacrați. Au scos formule tehnice din Balzac, din Tolstoi, din Flaubert, din Maupassant. Au întrebuițat, poate, câteodată aceste formule, cu prea multă sîrguință. Rezultatul a fost că au „făcut” câteodată prea multă literatură „profesională”, și mai puțină literatură originală. Dar aceasta este altă poveste. Fapt sigur este că de o influență literară adincă nu poate fi vorba.

* * *

Spuneam că s'ar cuveni, în preajma noului an literar, să facem, poate, câteva pronosticuri. Cum se va desfășura oare, în iarna asta, taraba literară — sau ruleta literară, dacă vreți? Cine are să ciștige, cine are să piardă? Bănuim că una din surprizele viitorului sezon are să fie „Fata din Zlataust”, romanul lui Ionel Teodoreanu. Teodoreanu, de la „Medeleni” încoace, a evoluat, fără îndoială. Și-a simplificat stilul și și-a înăsprit atitudinea față de viață. În „Bal mascat”, deja, se observa o tendință realistă, voită, uneori forțată, dar sigură. Ionel Teodoreanu a avut de luptat cu temperamentul lui, pînă să ajungă aici. La început era covîrșit de prea multă poezie, era învins de propria-i imaginație și, de multeori, copleșit de propriul lui stil.

Acum, cînd, printr'o evoluție firească, Teodoreanu a ajuns să-și dozeze mijloacele și să renunțe la ispita popasurilor prea lungi în jungla metaforelor și a imaginilor strălucite dar inutile — acum cu siguranță că talentul lui va căpăta o putere nouă și opera lui un aspect neprevăzut.

„Cultura Națională” ne anunță anul acesta ediția definitivă a „Poeziilor” lui Eminescu, îngrijită de domni G. Ibrăileanu și C. Botez. Probabil că tomul al treilea din operele lui Caragiale, în ediția d-lui Paul Zarifopol, va apărea tot în cursul noului an literar. Aceste ediții ale clasicele

noștri nu vor fi, desigur, cele mai puțin interesante apariții ale noului an literar. Numele celor care le îngrijesc sînt o cheazășie sigură. Publicarea unui scriitor clasic în asemenea condiții echivalează cu un debut senzațional.

* * *

Dar versurile? Lă-am lăsat la urmă nu pentru că le-am uitat, ci pentru că — cu oarecare invincibilă melancolie — ne-am resemnat, de cîțiva ani încoace, să constatăm dispariția gustului pentru versuri — și la public și la scriitori. A scrie și a ceta versuri pare astăzi un lucru demodat, inactual și chiar puțin ridicul. Credem, dealtfel, că este un fenomen general, vizibil și aiurea nu numai la noi.

Poate nici n'am fi făcut loc versurilor în cadrul acestor considerații dacă n'am fi avut, primăvara trecută, surpriza unui volum de versuri bun. E vorba de „Veac tînăr” al lui George Lesnea. Deși apărut în anul literar trecut, ne face plăcerea să-l incorporăm anului literar care începe acuma. E modesta revanșă a poeziei, care nefiind preocupată de actualitate — și poate tocmai din această pricină — e întotdeauna actuală.

Al. A. Philippide

Cronica ideilor

U t o p i i

Emile Faguet, spirit de burghez comod în halat și papuci, îngrozit la perspectiva de a-i pierde, pentru care viața practică nu e decît un ritual de tabieturi, a exclamat la sfîrșitul secolului trecut, cînd totul era liniștit și previzibil: „Mai bine să mor decît să văd schimbîndu-se civilizația în care m'am născut”. Notați bine că ilustrul critic trăia în timpuri extrem de fericite. Nici o grijă nu agita sufletul european și dela mansarda sa din rue des Ecoles pînă la berăria Balzar ori la cursurile dela Sorbona, nimic neașteptat nu se întîmpla nici odată. Se va zice: fire franceză prin excelență. Dar spre onoarea Franței, care închide în ea deopotrivă suflet conservator de clasic dar și morbul revoluționar, Voltaire, cu treizeci de ani înainte de revoluția franceză, presimțind evenimentele, scria: „Ferice de cei tineri căci vor avea plăcerea să asiste la lucruri extrem de interesante. Grozav ași dori să trăiesc ca să le văd și eu”. Intelectual cu pasiunea cunoașterii, ajunsă la paroxism, pe Voltaire nu-l interesa decît noutatea evenimentelor, spectacolul istoriei pe care voia să și-l ofere curiozității sale nesăturate. Deosebirea între Faguet și Voltaire e ca lupta între nevoia de confort și instinctul de curiozitate.

La Voltaire, instinctul de cunoaștere, dezvoltat monstruos ca un cancer în dauna celorlalte, predomină cu aceea insensibilitate quasi sadică care amintește de Neron incendiînd Roma ca să se delecteze privind. Majoritatea intelectualilor sînt însă tabietosi și comozi ca Faguet. Ei n'ar voi să li se schimbe condițiile de trai, care sînt, pe drept cuvînt, și condiții de lucru. Conservatori și aristocrați tocmai din cauza egoismului cărturăresc, care-i face să nu vadă decît îndeletnicirea lor cerebrală, ei consideră îndeobște o revoluție care preface o civilizație în alta, drept suprema nenocire. Dar, gîndind bine, orice civilizație e bună, cu condiția să te naști în ea. Ceeace e tragic e faptul de a-ți schimba viața la hătrînețe. După cincizeci de ani, puțini mai găsesc plasticitatea de a se adapta la o nouă ordine de lucruri.

Și apoi revoluțiile conduse de tineri, sînt implacabile pentru bătrîni cu care n'au ce face. Astfel, condiția cea mai bună de a accepta o revoluție e să ai douăzeci de ani. La acea vîrstă iubirea primează. Se poate iubi în rebeliune și mizerie ca și în lux și securitate. Poate chiar dragostea în timp de revoluție, în cadrul aventuros de risc și moarte, are o savoare romantică și un accent de exasperare în plus.

* * *

Nimeni nu se mai îndoeste azi, că sub ochii noștri se prepară ceva. Ne înconjoară o atmosferă de șantier în plină construcție. Ne asurzesc mașinile cu fluerul lor strident anunțător de veacuri apocaliptice. Muncitorii asudă cu trudă ca să isprăvească mai repede un fabricat misterios. Dar ce anume? Fumul ne îneacă vederea: simțim doar în jurul nostru îmbulzeala înfrigurată pregătitoare de zile noi. „Quo Vadis” e întrebarea îngrijorată pe care și-o pune în fiecare dimineață, cînd se scoală, orice om conștient. Faptele ne uluesc: peste douăzeci de milioane de oameni șomează muritori de foame. Germania e în faliment. Trufașa Anglie, negociază pentru prima oară un împrumut la Paris, cere ajutorul Americii și încheie armistițiul politic. Indopate cu aur, Statele Unite nu le pot digera. O indigestie teribilă le paralizază viața. Toate statele, cu excepția Franței, a țărilor nordice și a Olandei, sînt în cumplită criză. Ce se va întîmpla mîine? Thomas Morus dacă ar vrea să descrie azi insula sa fericită în care se poate trăi paradiziatic, ar avea dificultăți mari. N'ar ști unde s'o situeze. Înspre raiul fascist ori înspre cel bolșevic?

Nu știm cum și cînd se va constitui noua formă de civilizație. Vom ajunge la o nouă formă de organizație sau ne vom prăbuși în anarhie și ruină? Progresul milenar nu e de loc obligator. Perfectibilitatea continuă e o prejudecată optimistă construită de burghezia prosperă și mulțumită a secolului al XVIII-lea. Cele cîteva cetăți suprapuse, desgropate pe locul prezumat al vechii Troia ca și templele de artă perfectă ale civilizației aztece ori incase, descoperite sub păduri virgine în America, ne lasă pe gînduri. Un teolog rus cu glas profetic, cum îi șade bine rasei sale, ne anunță că am lichidat cu moștenirile renașterii și că intrăm în plin ev mediu. Vor invada din nou pe continentul nostru de marmură și oțel barbaria războaielor de treizeci și de o sută de ani, epidemiile de ciumă, haitele de lupi, stolurile negre de corbi care întunecau soarele, călugării îndobitociți și păduchioși, briganzii la răspîntii?

Alții prevăd cucerirea galbenă, în orice caz o invazie asiatică. Surprizele acestea de la răsărit sînt, oricum, în

destinul Europei. Pericolul galben trebuie precizat poate în pericolul rusesc. Dar ce ipoteză rezonabilă se poate face? Dacă lucrurile vor evolua normal, fără prăbușiri și catastrofe, câteva puncte ferme se pot totuși întrevădea. Lipsa de perspectivă în timp care orbește pe contemporani nu mai e așa de gravă azi, cum era pe vremea lui Pontiu Pilat, inconștient de viitorul creștinismului așa cum îl descrie Anatole France într'o nuvelă. Calitatea noastră de actori ai dramei istorice ne împiedică să înțelegem sensul evoluției. Acțiunea ne face sau miopi, sau prezbiți. E greu să faci și să te observi făcînd. Totuși progresele introspecțiunii sînt mari în zilele noastre. Introspecțiunea socială e și ea o formă de Istorie.

Ceiace decade vertiginos subț ochii noștri e vechiul ideal individualist. Personalitatea, cea mai înaltă perfecțiune, elaborat al secolului trecut, se distramă evident. Noua civilizație va fi o civilizație de masse, o civilizație colectivă. Vom asista la domnia grupului. Uniformizarea și omogenitatea vor prefăce societatea într'o suprafață lucie, fără relief, ca marea liniștită, fără valuri. Un conformism impecabil va deveni normă de viață. Orice originalitate, orice veleitate de independență va apare nu numai periculoasă, dar și urită. Va răsări, cu siguranță o estetică a anonimatului.

Cultul eroilor va dispăre, iar însăși pretenția de eroism va apare de prost gust și chiar grotescă. Virtuțile psihice necesare afirmării individuale adică ambiția, emulația, orgoliul vor pieri. În locul lor vor răsări devotamentul, modestia, solidaritatea, spiritul gregar. Va dispăre plaga societăților moderne: arivismul. Sau poate noul arivism va consta în a fi șters, în a nu te remarca. Succesul social suprem se acordă celui care poate trece mai neobservat.

Și ce greu va fi pentru cei deprinși cu toba și cu surlele de astăzi! Se vor topi cabotini, reclamații și toți cei care vor să se remarce. Va fi o aprigă întrecere în a nu fi observat. Succesul maxim va fi, — fără nici o ironie și fără nici o amărăciune, — maximul de platitudine (în sensul bun al cuvîntului). O civilizație de numere, repauzantă, liniștită. Fără chinurile parvenirii și fără efecte de scenă.

Astfel de organizații sociale au mai existat desigur. Că mergem acolo mi se pare destul de sigur: regimul fascist ca și cel bolșevic, unul la antipodul celuilalt, au totuși ceva comun: dispariția individului și exaltarea colectivului. Domnul autonom, elegant, critic, solitar a murit. Copiii săi, mulți și mediocri, au constituit un sindicat și au lăsat să vorbească în locul lor o delegație.

Mihai D. Ralea

Cronica muzicală

Ritm și măsură

Trebuie să stabilim ca punct de plecare, că ritmul este o necesitate în orice realizare artistică. Face parte din structura fizică a artei. Fără ritm nu se poate realiza artisticeste nici o operă, după cum nu se poate comunica în nici un limbaj.

Tot ce este viață, toate acțiunile noastre au un ritm. Funcțiunile fiziologice ale organismelor, respirația, circulația, etc..., sînt vădit ritmate.

Graiul e format din sunete mai lungi sau mai scurte, mai tari sau mai slabe; din diferența lor se naște ritmul. Versul se supune legilor stricte ale prosodiei, grupînd sunetele în formule de expresie. Și arta plastică e ritmată: echilibrul maseilor, simetria formelor, găsesc în noi rezonanțe care sînt și ele un fel de ritm. Acele arabescuri, nereprezentînd nici un subiect, simplu joc de linii, construit după legi estetice, sînt un exemplu de ritm pur, de ritm exprimat plastic. Reprezentarea mișcării e evocatoare a ritmului ce o animă, și, invers, reproducerea ritmului caracteristic ne sugerează mișcarea originară.

Muzica e încă mai robită ritmului; fără de acesta ar fi redusă la aproape nimic. S'au făcut, de altfel, încercări de muzică modernă pură, neritmată din care s'a eliminat ritmul ca un element străin.

Rezultatul a fost o muzică de armonii fără mișcare, fără melodie. Un exemplu, prin analogie, ar fi suprimarea liniei în pictură. Ca și vorba, melodia e un șir de sunete de înălțimi, durate și intensități deosebite.

Se împart, convențional, durata și intensitatea în *timi* și *accente* lungi sau scurți, tari sau slabi. Se presupun aceste unități egale, pentru a le grupa în două categorii, dar egalitatea e relativă: un timp nu e lung el însuși, ci doar față de

altul scurt. Intensitatea, ca și durata, este chestiune de ritm. fraza ritmică, în muzică, cuprinde ambele forme, sintetizându-le: efectul de notă lungă poate fi obținut cu ajutorul unui accent plasat pe un timp scurt.

Durata și accentul nu au nevoie să fie indicate în proză sau vers, care întrebunțează vorbe întotdeauna la fel, a căror pronunțare e cunoscută. În muzică, însă, notarea lor e absolut necesară și astfel s'a creat *măsura*, din nevoia de a determina timpul. Măsura este doar o reprezentare grafică, sumară a ritmului; ea indică numai timpul în care se desfășoară fraza ritmică și se mărginește să fie un șir de formule scurte, repetate ca un tic-tac de ceasornic, luate drept unitate. Auditorul primește ritmul inconștient, independent de măsura scrisă. În cântul gregorian se notau sunetele și durata lor relativă; adică se indicau sunete mai lungi decât altele, fără a se scrie măsura.

Timpii măsurii sînt egali ca durată, dar nu ca intensitate. De exemplu: accentul cade pe primul timp într'o măsură de doi timpi; pe primul și, mai slab, pe al treilea în cea de patru timpi.

Măsura e o perfecționare formală, dar rămîne un element străin, pe cînd ritmul este parte esențială. Din confundarea ritmului cu măsura, în compoziție, se nasc formulele inegante și enervante, scumpe muzicii militare: melodie, cu ritm, acompaniată de armonie bătută în chip de măsură. Se înlocuiește munca șefului de orchestră cu armonia!

Rolurile ritmului sînt multiple. E utilizat în muzica descriptivă mai mult chiar decât timbrul. Leit-motivele, avînd nevoie să fie caracteristice, ușor recunoscute, nu se pot lipsi de ritm.

Disonanțe plasate după un timp tare sînt primite mai ușor, iar tăcerea pe un timp tare devine mai impresionantă. Pe de altă parte, atenția are nevoie să fie trezită și reținută; sunete egale, monotone adorm atenția ori sînt enervante. Neegalitatea lor izbește și reține, prin variație, în timp ce revenirea unui ritm auzit odihnește.

Am întrebunțat termenul de: *frază ritmică*. Intr'adevăr, analizînd ca ritm o frază găsim un sens, o construcție ca și în cea verbală, de unde dispoziția cuvintelor schimbă întreaga frază. Ce este acest sens, de cele mai multe ori e imposibil de spus precis, imposibil de formulat în cuvinte; și asta se întîmplă deobicei la lucrările de o valoare artistică foarte mare. Gîndirea nu e întotdeauna cea verbală, făcută din cuvinte reprezentînd noțiuni precise, sentimente concrete.

„Penser sans concepts. — spune Combarieu, — revenir à l'état de nature, à la libre disposition de soi, au jeu à la fois ingénu et savant de nos forces intérieures”.

Arta e limba; ea exprimă, mai direct decit vorbele, gîndul nostru.

Muzica e sinteză de armonie, melodie și ritm, elemente ce nu se pot despărți. Vocile se suprapun în acord sau se desiră într'un joc pe care ritmul îl face coherent. La fel cu proiectarea formei din spațiu pe un plan, proiectarea în timp a vocilor dă acordul. Sunetele ritmate capătă oarecum un loc în timp și o altă valoare unele față de altele. Sunetele cele mai disparate capătă un sens, cînd sînt ritmate, iar concepția frazei muzicale, adică combinarea armoniei și melodiei este opera directă și exclusivă a ritmului.

C. B.

Planul quinquenal al Sovietelor

A vorbi despre Rusia ca despre o țară a tuturor posibilităților, a contrastelor și a experiențelor grandioase, e ceva devenit foarte banal. Dealtfel faptele nu desmint această reputație a vecinei noastre de la miez-noapte și cu o stăruitoare perseverență aduc lumii, la intervale mai lungi sau mai scurte, noi probe de vitalitate și putere creatoare a popoului rusesc. Turnate în forme câteodată numai curioase, alteori amenințătoare și periculoase, prefacerile prin care trece acest popor, sunt totdeauna adânci și mari. Ele mențin în opinia publică a lumii întregi un interes mereu reînnoit și niciodată amăgit.

Și totuși acest interes e adesea hrănit cu informațiuni insuficiente sau fanteziste. În general, marele public nu știe niciodată precis ce se petrece în mijlocul vastelor câmpii rusești. Se scurg decenii și cu tot progresul pe care îl înfăptuiește opera apropierii dintre popoare și a cunoașterii reciproce, Rusia nu încetează de a rămâne o țară enigmatică, gata în orice moment să-ți furnizeze o surpriză neașteptată și nouă.

Anul trecut ne-a adus din partea ei această nouă surpriză succesivă, sub forma primelor realizări reale și palpabile ale planului quinquenal. Primit la început cu batjocură și neîncredere și socotit ca o nouă întreprindere utopică a oligarhilor comuniști de la conducerea URSS, el a pus pe gânduri opinia publică a întregii lumi, din momentul în care dumpingul cerealelor rusești a turburat adânc în toamna trecută piața mondială, sdruncinată dinainte de o cruntă criză de proporții universale. Se produce un nou val de interes pentru Rusia Sovietică, se face o reexaminare și o reevaluare a realităților și perspectivelor și atitudinea opiniei publice față de planul quinquenal al Sovietelor, suferă un reviriment sensibil. Alături de alte manifestări anterioare pe terenul vieții internaționale, dumpingul rusesc a con-

stituit o afirmare hotărîtă a Statului Sovietic ca factor politic și economic de importanță mondială și a furnizat încă odată prilejul de a se constata că transformările prin care trece astăzi viața poporului rusesc nu sînt vremelnice și superficiale, ci constituie un proces vast și complex, care, început acum cincisprezece ani, schimbă radical condițiunile și așezămintele prerevoluționare, creînd acolo o viață nouă sub toate aspectele.

Aceste transformări, care pînă astăzi s'au răsfrînt mai sensibil asupra celorlalte țări prin laturea lor cea mai universală — laturea economică, ne rezervă pentru viitor încă multe surprize. În acest domeniu, vecinii Rusiei Sovietice, — și printre aceștia ne prenumărăm noi în primul rînd, — vor avea de suportat cei dintîi toate loviturile succesive ale sistemului sovietic, aceasta cu atît mai mult cu cît avem de luptat cu o țară care are același caracter economic, anume o țară în primul rînd agricolă. Situația e de așa natură că examinarea actualei politici a Sovietelor și a repercusiunilor viitoare, nu probabile, ci sigure, pe care le va avea această dezvoltare asupra țării noastre, nu mai poate rămînea o preocupare a oamenilor de știință, sau a celor pe care îi leagă de Rusia simpatii și afinități de ordin sufletesc și ideologic, ci trebuie să constituie o datorie socială. Dacă opinia publică romînească ar cunoaște despre Rusia Sovietică măcar atîta, cît se știe despre ea în Franța și Germania, — or, noi ar trebui să știm încă mai mult, — studierea aprofundată și atentă a condițiunilor noi din Țara Sovietelor și a urmărilor pe care aceste condițiuni pot să le aibă asupra țării noastre, nu ar mai constitui o preocupare privită adesea ca subversivă, ci o problemă mereu la ordinea zilei. Numai astfel am putea fi gata în fața unor lovituri, între care dumpingul agricol din toamna trecută nu e decît începutul unei serii, a cărei amploare nici nu se poate bănuși pe de-a'ntregul. Vocile rătăcite ale cîtorva oameni, care-și dau sama de situație, — între aceștia d. prof. Chirișescu-Arva, care a făcut în vara anului trecut o călătorie de studii în Rusia, trebuie pus în frunte, — nu sînt încă suficiente pentru o trezire a opiniei publice. Forțe cît mai multe și mijloace cît mai variate trebuie atrase în acest scop.

Planul quinquenal al Sovietelor prezintă, în momentul de față, aspectul cel mai caracteristic din viața Rusiei comuniste și unul dintre cele mai interesante fenomene sociale din istoria omenirii. Amploarea și însemnătatea lui pentru viața de astăzi a poporului rusesc pe care o îmbracă în toate aspectele sale de la industrie și agricultură pînă la

literatură și artă, nu poate fi însă pedepă înțeleasă fără o incursiune cât de fugară în trecut, pentru că planul quinquenal este strâns legat de un șir de experiențe, începute acum un deceniu și mai bine. Mai înainte însă o mică digresiune.

Incontestabil, planul quinquenal este elaborat din inițiativa și sub conducerea guvernanților comuniști, care stau la cîrma Rusiei de 13 ani de zile, este aplicat de ei și succesul sau prăbușirea lui va constitui gloria sau înfrîngerea comuniștilor. Totuși acest plan care constituie cel mai uriaș plan de acțiune sistematică colectivă, din cîte a cunoscut omenirea, nu aparține în întregime regimului comunist. E adevărat că sub nici un alt regim de stat, nu ar fi fost posibilă aplicarea unui astfel de plan, deoarece el presupune o centralizare și o concentrare de forțe posibile numai sub un regim dictatorial; e adevărat deasemeni că el este impregnat de idei comuniste și odată cu edificarea socialismului în Rusia urmărește și cucerirea lumii pentru cauza comunistă; dar e tot așa de adevărat că mai rămîne în planul quinquenal o latură, aceea a prevederilor și realizărilor de ordin economic general, care nu mai are caracterul comunist decît pentru că poartă și atîta vreme cît poartă masca comunismului, valoarea cărora este intrinsecă și universală și care rămîn perfect valabile și tot atît de puternice sub orice stăpîn și orice direcție. Popoarele merg pe drumul lor natural de evoluție, condiționat de o multiplicitate de factori naturali și sociali, care nu fac decît foarte relativă opera personalităților izolate sau a grupurilor restrînse. Nu există posibilități pentru deturnarea prin voință omenească a soartei unui popor. Lucrurile își au logica lor implacabilă și mergînd împotriva ei riști să-ți rupi capul. Napoleon nu a forțat istoria, el a dominat-o pentru că geniul său corespundea în chipul cel mai potrivit timpului și împrejurărilor. Ceiace la Napoleon era instinct, la bolșevici constituie știință. Ei nu deturneză soarta poporului rusesc. Ei se adaptează în mod conștient mersului fatal al istoriei acestui popor, dîndu-i pentru un timp mai îndelungat sau mai scurt, — totul e, doar, vremelnic, — colorația doctrinei lor, a ideologiei lor, dar nefăcînd în ultima analiză altceva decît să servească în felul lor evoluția lui firească.

Rusia antebelică prezenta paradoxul unei puteri politice mondiale de rangul întii, ridicată pe un fundament economic dintre cele mai puțin dezvoltate. Factor politic mondial, Rusia țaristă, cu suprafața sa acoperind o șesime a uscatului pămîntesc și cu o populație de 150 milioane de locuitori, nu deținea în 1913 decît 3.5% din cifra totală a comerțului mondial. Situație cu atît mai paradoxală, cu cît resursele Rusiei sînt dintre cele mai mari de pe fața pămîntului.

tului. Dar această situație era menită să dispară foarte curînd. Ultimele decenii marcase în Rusia un avînt economic, în special industrial, care, dacă nu ar fi intervenit războiul și revoluția, ar fi prezentat toate semnele caracteristice unei dezvoltări capitaliste de cea mai largă anvergură, de cea mai mare forță. Rusia are astăzi și avea și mai mult înainte de războiu (să nu se uite amputările teritoriale pe care le-a suferit la granițele sale apusene), toate premisele pentru o rapidă dezvoltare capitalistă. În cîteva decenii ea a făcut progrese, care cu toată amplexarea lor cantitativă nu se puteau încă compara cu realizările țărilor capitaliste înaintate, dar care marcau începutul unei ere, ce trebuia să aducă Rusia la nivelul celorlalte țări industriale înaintate. Era un mers care reeșia fatal din toate împrejurările și datele dezvoltării poporului rusesc și pe care un șir de calamități putea să-l întîrzie și să-l îngreueze, sau să-l canalizeze în forme cu totul neașteptate — lucru care s'a întîmplat, — dar care nu putea fi împiedicat cu desăvîrșire de nici un războiu și nici o revoluție. Rusia este destinată prin întinderea suprafeței sale, prin bogăția enormă a solului și subsolului, prin numărul și însușirile populației sale și prin situația sa geografică, să constituie o putere politică și economică mondială de primul rang. Acest lucru s'ar fi întîmplat chiar dacă nu intervenea revoluția comunistă, chiar dacă s'ar fi menținut republica democratică a lui Kerenschi și chiar dacă Rusia ar fi rămas numai monarhie constituțională. Examinarea cît de rapidă și cît de sumară a datelor istoriei economice a Rusiei din ultimele decenii, confirmă pedepin această afirmație.

Lenin, a cărui lucrare intitulată „Dezvoltarea capitalismului în Rusia” constituie cea mai amplă și cea mai profundă analiză a evoluției economice a Rusiei în pragul secolului nostru, era cel mai indicat să-și dea sama de importanța Rusiei ca factor economic mondial și de rolul pe care îl comportă această situație. Genialitatea lui stă tocmai în clarviziunea realităților și în folosirea lor pentru o canalizare a dezvoltării Rusiei în conformitate cu concepțiunile lui Marx, prelucrate ad-hoc în mintea lui proprie. Discipolii și urmașii au înțeles bine tactica lui și toată însemnătatea ei pentru promovarea comunismului în Rusia, și dacă s'au despărțit adesea la amănunte și interpretări, nu au pus nici un moment la îndoială valoarea ei generală. Opera lui Lenin constituie pînă astăzi evanghelia nediscutată a partidului comunist rusesc.

Un reflex fidel al concepțiilor lui Lenin asupra dezvoltării economice a Rusiei, găsim în următorul pasaj împrumutat din lucrarea unuia dintre cei mai de samă economiști ruși de astăzi, S. Gorfinkel:

„Nu e atât de important ritmul de dezvoltare al economiei sovietice, cât raportul său față de ritmul dinamicei generale a întregii economii mondiale și, mai ales, a economiei țărilor imperialiste. Dezvoltarea forțelor noastre productive, ridicarea nivelului material și cultural al proletariatului și al țărănimii muncitoare, succesele repezi ale industriei noastre metalurgice și a mașinilor, toate acestea desigur măresc într'un grad enorm puterea dictaturii proletariatului în interiorul țării, creiază noi cadre de milioane ale proletariatului și întăresc pozițiunea sectorului socialist economic față de elementul burghez interior. *Dar oricît de favorabile ar fi aceste momente, noi trebuie să știm să adaptăm toată politica noastră economică ritmului de dezvoltare al economiei mondiale.*”¹ (Subliniat de noi).

Politica economică a comunismului rusesc urmează întru totul această concepție. În ajunul războiului, Rusia țaristă constituia o forță politică enormă și era pe pragul unei situații economice foarte importante în lume. Rusia comunistă reia locul Rusiei țariste în lumea politică și în același timp își cucerește cu îndrjire situația economică corespunzătoare. Din acest punct de vedere situația s'a schimbat foarte puțin prin schimbarea stăpînilor. Acesta este adevărul de care se ține prea puțin sama încă astăzi și care a fost complet neglijat în deceniul precedent. „Era destul de copilăresc a crede că se putea fixa echilibrul relațiilor și al schimburilor în lume fără a rezerva, cel puțin în ipoteză, o parte poporului alb celui mai numeros — un popor de mai mult de 150 milioane de indivizi. Era prin urmare suficient, ca Rusia nouă, oricare ar fi dealtfel regimul său interior, să facă o sfortare de ridicare economică, pentru ca îndată să fie deranjate toate calculele și toate planurile care s'au lucrat ca și cînd ea era ștearsă pentru totdeauna de pe harta schimburilor internaționale. Asistăm de cîtva timp la turburarea produsă tocmai de această reapariție a Rusiei pe piețele externe.”²

Am socotit necesară această introducere pentru a pune planul quinquenal și realizările lui în adevărată lumină. Insuși planul e prea impregnat de ideologia comunistă pentru ca la examinarea lui detașarea precizărilor de mai sus să nu dăuneze expunerii. Ne vom depărta însă de realitate dacă în dosul progreselor regimului sovietic, nu vom vedea dezvoltarea economică a Rusiei, datorită situației sale de factor politic și economic mondial.

¹ S. Gorfinkel, U. R. S. S. în sistemul economiei mondiale. Moscova, 1929, pag. 15 (In l. rusă).

² Lucien Romier, Le problème de la concurrence russe. L'Europe Nouvelle, No. 684, 1931, pag. 385.

Trec la expunerea planului însuși, începînd cu împrejurările și datele care au pregătit concepția și punerea lui în aplicare.

* * *

După trei ani de războiu inutil, pe care poporul rusesc nu l-a simțit și nu l-a înțeles niciodată, imperiul tricentenar al Romanovilor se prăbușește sub valurile unei revoluții ce mocnea în sînul societății rusești de cîteva decenii. Un guvern burghez democratic încearcă să țină frînele unei situații din ce în ce mai grave. Nevoind sau neștiind să înțeleagă că armata și poporul nu mai au energia sufletească de a continua războiul și nu se gîndesc decît la întoarcerea acasă și la acapararea pămînturilor boerești promise din primele zile ale revoluției, acest guvern este la rîndul său răsturnat de o mîină îndrăzneată de oameni, care au înțeles psihologia momentului și cu o simplă deviză: Pămînt și pace! aruncată în cele patru vînturi, au cucerit puterea. Aceștia erau bolșevicii. Înțelegerea și adaptarea abilă la psihologia momentului îi caracterizează pînă astăzi și este una din marile lor pîrghii cu ajutorul cărora mențin regimul comunist.

Pămînturile fiind împărțite la țărani, cu Germanii se încheie o pace separată. La ocupațiunile anterioare ale inamicului se adaugă Ucraina. În restul Rusiei rămas sub stăpînirea bolșevicilor se încearcă pentru prima oară introducerea unui comunism integral, prototipul celui ce va fi re luat mai tîrziu prin politica lui Stalin. Dar victoria aliaților și prăbușirea imperiului german dă lucrurilor o nouă întorsătură. Desfacerea provinciilor baltice, renașterea Poloniei, independența Ucrainei și a Georgiei și intervențiunile aliaților în sud, prepară și deslănțuiesc un crîncen războiu civil, care durează trei ani. Este o perioadă foarte importantă atît pentru istoria bolșevismului în Rusia, cît și pentru dezvoltarea economiei planificate de mai tîrziu, reprezentată astăzi prin planul quinquenal.

Țara întregă este pusă pe picior de războiu. Dictatura dusă la maximum centralizează toate energiile existente și scontează toate puterile de producție. Orice devieri sînt reprimare cu cruzime. Tot ce în mod activ se opune politicii comunismului este împins pe drumul morții sau al exilului. Poporului i se impune o sforțare sub care se înăbușă, dar care aduce respingerea tuturor intervențiunilor armate. Această perioadă a pus primele jaloane ale unei economii planificate care a adus mai tîrziu quinquenalul. Acum se pun bazele politicii reluate mai tîrziu de Stalin, acuma se formează cadrele de conducători militanți ai comunismului, ajutorii credincioși de astăzi ai dictatorului roșu. Această perioadă, rămasă în istoria Rusiei sub numele de „perioada

comunismului de războiu", iar în literatura sovietică denuțită și „perioada eroică a revoluției”, a fost aceea care pentru prima oară a cunoscut elanul socialist al proletariatului rusesc, merit să-și joace încă odată rolul în zilele noastre, la realizarea quinquenalului. Fără experiența comunismului de războiu nu poate fi pe deplin înțeles comunismul rusesc de astăzi.

Dar bilanțul războiului civil a fost dezastros. Centre industriale puternice rămăseră în granițele noilor state independente dela apus. Ucraina, Caucazul și Uralul, regiunile cele mai prospere din restul Rusiei au fost devastate de războiul civil. Producția agricolă e redusă la jumătate, cea industrială la 20%. Proletariatul rusesc pierde în lupte jumătate din efectivul său, populația întreagă este adusă la capătul puterilor. Pedeeasupra izbucnește groaznică foamete, urmată de epidemiile de tifos și holeră, care seceră două milioane și jumătate de oameni. Bolșevicii au rămas biruiitori pe cîmpul de luptă, dar acest cîmp era acoperit cu ruine și puterea ideii nu mai putea face nimic în fața dezastrelor materiale. Roțile unui uriaș mecanism zdruncinat în temelie și sleit pînă la ultima picătură nu mai funcționau. Singur instinctul de viață al omului mai putea face ceva în mijlocul acestui haos.

Și atunci intervine celebra stratagemă a lui Lenin, bătarea în retragere, decretarea unei noi politici economice, perioada NEP-ului. Se dă curs liber vitalității și inițiativei particulare, o sumă de libertăți burgheze sînt retrocedate poporului, lumea respiră mai ușor și se pune pe lucru. Dușmanii regimului predică căderea din moment în moment a dictaturii roșii.

Din această perioadă de slăbire a frînelor dictaturii comuniste, nu rămîn pentru perioada de astăzi, aceea a economiei planificate, decît activitatea Institutului de conjunctură dela Moscova și aceea a Consiliului Suprem al Economiei Naționale (Gospian = Planul de Stat), înființat în 1921 în scopul de a rezolva grava problemă a coordonării economiei etatizate, care luase o dezvoltare însemnată în perioada precedentă, cu sectorul privat, căruia i s'au acordat acum libertăți și posibilități noi de existență și dezvoltare. Din colaborarea acestor două instituțiuni s'au născut primele planuri parțiale de edificare economică, între care planul de electrificare a Rusiei în zece ani de zile, inspirat de Lenin și considerat ca utopic chiar de mulți colaboratori ai săi. Nimeni nu se gîndia pe atunci că acest prim plan de acțiune planificată pe terenul economiei naționale, va constitui prototipul uriașului quinquenal, că ideia electrificării va domina toată edificarea socialistă a Rusiei și că formula grandiloquentă, dar atît de plastică a lui Lenin: „Comunis-

mul este putere sovietică plus electricitate", va deveni de-
viza unei întregi perioade.

Perioada NEP-ului pur nu durează mult. La 21 Ianua-
rie 1924 moare Lenin și politica urmașilor săi ia un curs
care în doi de zile o îndepărtează complet de principiile
acestei perioade, apropiind-o din nou de metodele comunis-
mului militant. Încetul cu încetul se afirmă și se impune
politica lui Stalin, vechiu tovarăș de luptă al lui Lenin,
și leader al partidului. NEP-ul care și-a îndeplinit misiunea,
care a dat posibilitate poporului rusesc să-și refacă econo-
mia distrusă (industria atinge nivelul antebelic de produc-
ție în 1926, agricultura în 1927/28), să se reculeagă și să
adune noi forțe de rezistență pentru noi experiențe, este
părăsit și viața poporului rusesc este din nou îndreptată pe
drumul socialismului integral.

Politica lui Stalin preconizează întărirea, dezvoltarea
și înmulțirea acelor achizițiuni ale comunismului rusesc,
care au rămas chiar în perioadele cele mai critice ca esen-
țiale pentru caracterul regimului și anume: dictatura pro-
letariatului, naționalizarea completă a solului și subsolu-
lui, monopolul comerțului exterior, limitarea și distrugerea
elementelor capitaliste atât la țară, cât și la orașe, într'un cu-
vînt îndreptarea întregului mecanism al vieții de Stat către
realizarea unei societăți socialiste.

Cu perseverență, abilitate, energie, iar câteodată, la ne-
voie, cu o lipsă de scrupule și o cruzime pe care numai un
fanatism asiatic ca acel al lui Stalin putea să le întruchi-
peze, sînt eliminate rînd pe rînd, învinse sau distruse toate
grupările opoziționiste față de „linia sa generală”, tot ce
cuprindea o atenuare, o deviere, un compromis, precum și
tot ce era socotit ca unilateral și ineficace pentru realizarea
unui socialism integral. Congresul al 14-lea al Partidului co-
munist (1926) respinge politica așa numiților „agrarizanți”,
care vedeau în dezvoltarea agriculturii pe bazele proprie-
tății individuale o cheazășie a progresului ei. Congresul ur-
mător aduce defectiunea și apoi izgonirea lui Troțchi, ero-
ul războiului civil și creatorul armatei roșii, acum socotit ca
dușman al regimului din cauza concepțiilor sale „super-
industrialiste” și a subevaluării rolului țăranilor în desvolta-
rea economică și socialistă a țării. În fine, ultimul congres,
din Iulie 1930 aduce condamnarea grupului lui Buharin,
deviație oportunistă de dreapta, cum e denumită în limba-
jul sovietic și care a păcătuit față de „linia generală” a lui
Stalin prin aceea că consideră ritmul preconizat de quin-
quenal pentru dezvoltarea industrială a Rusiei ca exagerat
și primejdios și susține formele individuale și comerciale
pentru exploatarea agricolă și economică orășanească.

În urma acestei victorii, Stalin rămîne stăpînul auto-

crat peste U. R. S. S. Politica lui triumfează, planul quin-
quenal este adoptat ca normă unică și exclusivă pentru
conduita și activitatea partidului și a întregului popor ru-
sesc pe timp de cinci ani de zile. Țara întreagă este pusă
pe picior de războiu, eforturi și sacrificii maxime i se cer
pentru realizarea scopului, întreaga producție a țării este
îndreptată într'o singură direcție — spre victoria comunis-
mului. Planul quinquenal se poate asemăna cel mai bine cu
un plan de războiu. Biruința finală va trebui să justifice
toate eforturile făcute și să răscumpere toate jertfele aduse.
Reușita quinquenalului va însemna instaurarea unei ere de
prosperitate pe teritoriul U. R. S. S., — în numele fericirii
viitoare se fac toate jertfele.

* * *

Ce este și cum s'a alcătuit planul quinquenal? Din
punct de vedere tehnic și științific el nu prezintă noutate de-
cît prin amploarea lui. Elementele lui constitutive le găsim
însă toate în realitățile economice ale lumii capitaliste.
Unul din aceste elemente este noțiunea de economie rațio-
nală, sau economie sistematică cum îi zic bolșevicii. Această
noțiune este strîns legată de noțiunile de prevedere și coor-
donare. A-ți calcula eforturile în vederea nevoilor și posibi-
lităților viitoare și a le armoniza pentru a atinge maximum
de siguranță și eficacitate, iată caracterele esențiale ale
unei economii sistematice. Noi nu cunoaștem decît aplicări
parțiale ale acestor principii. Exemplul cel mai fami-
liar tuturor este bugetul unui stat, care înglobează dinamica
unei gospodării financiare pe un an înainte. În America
această idee și-a găsit o aplicare largă în economia privată.
Acolo întreprinderi de tot felul își alcătuiesc sub conduce-
rea unor experți în materie, planuri de lucru pe 5—10—15
ani. Institute speciale de conjunctură, pe care în Europa le
posedă numai Germania și Rusia, pun la îndemîna acestor
întreprinderi datele necesare (așa numitele indice Harvard)
privitoare la împrejurările și perspectivele conjuncturii eco-
nomice, de care trebuie să se ghideze conducătorul întreprin-
derii. Se înțelege că aceste planuri trebuie să fie extrem
de suple, pentru a putea fi adaptate tuturor fluctuațiilor
pieții. În fine dacă mai pomenim de celebra doctrină a lui
Fayol, care a preconizat aplicarea principiilor economiei
raționale la administrația de Stat, vom avea aproape toate
elementele teoretice constitutive ale planului quinquenal.
Aceste rădăcini ale sale în știința și practica economică a
lumii capitaliste se explică prin faptul că autorii lui sînt în
primul rînd oameni de specialitate, economiști, tehnicieni
de școală veche, adesea străini de preocupările politice și
călăuziți numai de ideea îndrăzneată și măreață în același

timp a aplicării celui mai uriaș sistem economic concertat și planificat din câte a conceput vreodată mintea omenească.

Caracterul acesta științific al planului ne va explica pe de o parte adeziunea atitor specialiști ruși și străini la realizarea lui, pe de altă parte îi consacra o valoare teoretică necontestată. Nici un studiu și nici o încercare de aplicare a ideii economiei sistematice nu mai poate astăzi să se dispenseze de contribuțiunile aduse de vasta experiență rusească.

Politica de comunism militant și de edificare a socialismului a lui Stalin ne apare astfel dublată de un substrat științific de o importanță și de un interes foarte mari. Acest caracter al planului quinquenal, care în aplicare se manifestă prin căutarea stăruitoare a punctelor celor mai eficiente și mai armonice de legătură între teorie și practică în toate domeniile vieții economice și sociale, constituie unul din aspectele cele mai interesante ale vieții de astăzi a poporului rusesc.

* * *

Fixarea jaloanelor pentru edificarea unei economii sistematice începe, după cum am văzut, imediat după instaurarea NEP-ului, prin activitatea Gosplan-ului. Un pas însemnat înainte în activitatea acestei instituțiuni îl constituie începerea publicării așa numitelor „cifre de control ale economiei naționale” prezentate pentru prima oară pentru anul economic 1925/1926, care sînt niște planuri anuale stabilite în toamna fiecărui an, după cunoașterea rezultatelor recoltei agricole, pentru un an înainte și avînd ca scop orientarea generală a politicii economice. Publicate, discutate în presă și în cercurile specialiste, susținute printr'o abilă propagandă, cifrele de control devin din an în an mai complete, mai exacte și mai în măsură de a prevedea conjunctura anului următor. După trei ani de experimentare, cifrele de control sînt transformate într'un *plan de economie națională*, iar toamna anului 1928 vede inaugurarea în practică a unui plan de ansamblu pentru producția națională pe timp de cinci ani — celebrul plan quinquenal.

Dece nu s'a continuat cu termenul de un an și s'a recurs la ideea hazardată a quinquenalului? Perioada de reconstrucție a economiei rusești antebelice fiind terminată prin 1927, guvernului sovietic i se punea problema: ce facem mai departe? Răspunsul pe care și l-a dat singur este tot așa de laconic ca și alte devize ale comunismului rusesc: a ajunge și a întrece țările capitaliste! În acest scop un plan de ansamblu pe termen lung, la sfîrșitul căruia „poporul sovietic” să se găsească într'o situație materială și culturală superioară aceleia a păturilor proletare din celelalte

țări și care să constituie prin urmare, pe de o parte o garanție pentru siguranța ideii comunismului în Rusia, iar pe de altă parte o premisă pentru cucerirea lumii în folosul acestei idei.

Ideile principale ale quinquenalului sînt următoarele:

Desvoltarea economică a Rusiei Sovietice trebuie să fie o edificare socialistă;

Această edificare trebuie să aibă ca scop a ajunge și a întrece în timpul cel mai scurt posibil nivelul atins de țările cele mai avansate ale Europei și în special ale Americii; în consecință un ritm forțat la limita puterilor populației;

Edificarea socialistă trebuie să asigure independența economică a Rusiei Sovietice, pentru a o feri de toate pericolele ce i s'ar opune din afară;

Industrializarea trebuie extinsă la agricultură pentru a ridica producția și pentru a obține proletarizarea țaranului — un nou punct pentru promovarea socialismului;

Intre oraș și sat, odinioară separate și chiar adverse, trebuie să se realizeze o coeziune strînsă, clădită pe o colaborare rațională și pe ștergerea antagonismelor izvorite din deosebirile de nivel de viață;

Față de naționalități se va aplica o politică concordantă cu principiile autodeterminării și independenței lăuntrice, de unde necesitatea de a da fiecărei republici constitutive un plan economic special, corespunzător pe deplin nevoilor ei și rolului pe care îl joacă în Uniune.

Așa dar, scopul principal — promovarea socialismului prin desvoltarea industriei și prin mărirea cadrelor proletariatului. Pentru a nu produce în acest proces o discordanță și deci o rupere de echilibru între desvoltarea industriei și aceea a agriculturii, se acordă o atenție maximă unei coordonări strînse a acestor două ramuri ale economiei naționale. Industria se va desvolta în măsura necesară pentru mașinizarea agriculturii, aceasta din urmă va merge într'un ritm corespunzător celei dintîi. Dar cum pentru regimul sovietic nu orice mijloace sînt bune, vor fi acceptate numai acelea care ajută socializarea. Prin urmare nicidecum o desvoltare capitalistă a agriculturii pe bazele proprietății individuale, cum cereau „agrariștii”, ci o desvoltare care să realizeze distrugerea elementelor capitaliste din agricultură. Această înfăptuire este plănuită în planul quinquenal prin colectivizare, urmărită prin înmulțirea a două tipuri de gospodării agricole: *sovhoz* și *colhoz*.

Sovhozul (prescurtat din: *sovetskoe hoziaistvo* = gospodărie sovietică), reprezintă o întreprindere rurală socialistă, ridicată pe terenuri aparținînd Statului și exploatată de către Stat cu ajutorul muncii salariate (de aici denumi-

rea de fabrici de grâu ce li se dă acestor întreprinderi). Prototipul unor astfel de gospodării, pe care l-au imitat comunistii, îl constituie fermele-model ale Statului din America de Nord.

Dar dacă Americanii le-au dat Rușilor sovhozul, „noi, spun aceștia din urmă, vom da lumii colhozul!” Colhozul (colectivnoe hoziaistvo = gospodărie colectivă) este o exploatare agricolă colectivă, alcătuită din parcele țărănești, în care mijloacele de producție sînt complet socializate, iar repartitia produsului este egalitară. Această gospodărie menită să înlocuiască gospodăriile milioaneilor de agricultori cu parcele infime, cere o transformare radicală a metodelor de exploatare și a psihologiei țăranului și constituie forma cea mai înaltă de întreprindere socialistă. Se înțelege de ce planul quinquenal îi acordă o atenție cu totul specială.

Pentru realizarea tuturor acestor scopuri, prin partea tehnică a quinquenalului, toate enormele regiuni ale Uniunii, toate bogățiile sale uriașe din sol și sub-sol, toate forțele reale și latente au fost evaluate, scontate, coordonate între ele și supuse unui ritm forțat la limita puterilor populației, care să le aducă într'un termen de 5 ani la o dezvoltare pe care nici un popor nu a realizat-o într'un timp așa de scurt. Ca să ne dăm sama de amploarea planului și de viteza ritmului prevăzut, să ne oprim puțin asupra prevederilor planului, luat deocamdată numai ca plan, fără a-i examina puterile de îndeplinire și realizările efectuate.

Mai întii un tablou general. Cifrele de mai jos reprezintă miliarde de ruble în valoarea lor din 1927. Prima coloană reprezintă totalul investițiilor existente în anul 1927/28, a doua coloană capitalurile ce au a fi investite conform quinquenalului în perioada 1928/29—1932/33.

Totalul investițiilor economice	26.5	64.6
Din care în a) Industrie	4.4	16.4
b) Electricitate	0.8	3.1
c) Transporturi	2.7	10.
d) Agricultură	15.	23.2

Dacă mai adăogăm acum că aceste cifre privesc din punctul de vedere al repartitiei lor pe cele trei sectoare componente ale economiei sovietice: de Stat, cooperativ și privat, se prezintă în proporțiile următoare la începutul și sfîrșitul quinquenalului

	1927/28	1932/33
Sectorul de Stat	51.	63.6
« « cooperativ	1.7	5.3
« « privat	47.3	31.1
	100.—	100.—

putem cu ușurință degaja următoarele constatări cu privire la dinamica urmărită de quinquenal:

O deplasare a bazei economice a țării cu modificarea capitalului fundamental în profitul industriei (și în special al celei grele, care primește 75% din totalul investițiilor pentru industrie);

O dezvoltare puternică a sectorului de Stat și a celui cooperativ;

O dezvoltare enormă a bilanțului energetic;

Enorme investițiuni în agricultură și transporturi.

Acum, câteva din realizările principale, prevăzute de plan pentru perioada de cinci ani.

În industrie 22 miliarde de kilowați-ore energie electrică, 75 milioane de tone cărbuni, 26 mil. tone petrol, 10 mil. tone fontă, 8 mil. tone îngrășăminte, aproape 150.000 de tractoare și circa 250.000 automobile, 2 miliarde ruble de construcțiuni mecanice, mai mult de un miliard de ruble mașini agricole.

Odată cu dezvoltarea industriei cifra proletariatului va crește cu 40%; randamentul muncii industriale cu 110%; a celei din transporturi cu 75%; salariul real cu 70%; finele quinquenalului va vedea, pedesupra, realizarea zilei de lucru de 7 ore.

În agricultură sectorul colectiv va trece de la 2.3 mil. ha. la 27 mil. ha, sau 18% din suprafața însămințată a țării, va da țării circa 17% din producția agricolă totală, 20% din producția de cereale și 43% din cerealele destinate exportului.

Industria transporturilor cu investițiunile ei de 10 miliarde de ruble în 5 ani de zile, prevede construcția a 3000 de locomotive noi, 160.000 vagoane, 22.000 km. cale ferată; se acordă o mare atenție căilor fluviale în care se investesc 600 mil. ruble; se construște canalul de legătură între Volga și Don în lungime de 110 km.; se intensifică rețeaua drumurilor șoseluite și se prevede automobilizarea transporturilor pe ele (400 mii automobile în loc de 20.000 la începutul quinquenalului); o extindere a rețelei căilor aeriene dela 12.000 la 45.000 km.

O sarcină enormă caută s'o rezolve planul quinquenal în legătură cu problema orașelor și a locuințelor. Creșterea enormă a populației rusești (coeficientul 23, cel mai înalt pentru Europa) și dezvoltarea urbanismului necesită investițiuni colosale în construcțiuni de case și chiar de întregi orașe noi, care, se înțelege, sînt concepute după un model socialist.

În fine încă o problemă pe care o tratează planul, aceea a cadrelor necesare pentru edificarea regimului socialist în Rusia, astăzi prea reduse față de necesități și în bună

parte, anume cea alcătuită din elementele moștenite dela vechiul regim, nesigure. Deci zeci și sute de milioane pentru mărirea cadrelor tehnice, formarea de lucrători calificați pentru noua industrie grea și pentru toată producția agricolă mașinizată, formarea de specialiști pentru aplicarea economiei sistematice, proletarizarea învățămîntului superior, ridicarea nivelului cultural al maselor proletare.

Totalul resurselor necesare pentru aducerea la îndeplinire a prevederilor planului este evaluată la suma de 86 miliarde ruble în valoarea lor din 1927 (circa 1 bilion 32 miliarde franci francezi), reprezentînd 50% din totalul venitului național din acești cinci ani, socotit 24.6 miliarde în 1927/28 și evaluat la 175.2 miliarde în cei cinci ani ai planului. Cum guvernul sovietic nu poate conta nici pe economiile naționale, nici pe împrumuturi în străinătate, realizarea acestor cifre se face pe calea mobilizării venitului anual al națiunii prin utilizarea resurselor sectorului socializat și a bugetului în proporțiile următoare:

	Mil. ruble	Procentul
Bugetul general	44.704	52.8
Industria naționalizată	18.94	22.1
Băncile	6.777	7.9
Fondurile de asigurare socială	8.650	10.2
Surse diverse	6.645	7.5
	<u>85.719</u>	<u>100.—</u>

Acestea sînt pe scurt prevederile gigantice ale planului quinquenal, în care cei 16 redactori ai lui, au înglobat toată dinamica unei economii enorme. Să vedem acum cu ce forțe și mijloace au pornit Sovietele la realizarea lui, pentru a vedea mai departe ce au realizat pînă astăzi și ce perspectiva le oferă viitorul.

La o analiză sumară, forțele cu care pornește guvernul sovietic la realizarea planului quinquenal, s'ar putea reduce la dictatură. G. Valois se întrebă cu drept cuvînt în prefața pe care o scrie la discursul lui Stalin în fața Congresului Partidului Comunist rus din Iunie 1930, „dacă regimul sovietic fără dictatură va fi capabil să producă aceleași rezultate”.¹ Dictatura proletariatului înglobează în Rusia toate acele resurse și mijloace cu ajutorul cărora bolșevicii se mențin de 13 ani la putere, iar mine vor realiza o bună parte din planul lor de cinci ani. Această dictatură a

¹ I. Staline, Discours sur le Plan Quinquenal. Paris, 1930, pag. 19.

creat în Rusia o forță spirituală inedită în istoria popoarelor — partidul comunist, cel mai numeros și cel mai disciplinat ordin al tuturor timpurilor. Acest partid e cu bună dreptate asemănat de către publicistul francez L. Bourguès¹ cu o tagmă religioasă, a cărei stăpînire are forma unei teocrații mai mult decît oricărei alte forme de dominație. Țesută deasupra întregii Rusii cu o savantă minuțiozitate, această organizație menține punctele cele mai îndepărtate ale Uniunii într'un permanent contact cu centrul. Ea paralizează orice mișcare, orice voință, orice pornire, care ar putea dăuna „liniei generale” a edificării socialismului. Partidul comunist care-și are în centrele cele mai mici și cele mai îndepărtate, cîte un Stalin în miniatură, este în permanență mobilizat. Dacă ne gîndim acum cu ce severitate sînt aleși în Rusia conducătorii comuniști și ce disciplină oarbă domnește în partid, iar pe de altă parte cît e de greu indivizilor neorganizați de a se opune unei voințe ferme și organizate, ne vom da ușor sama cum reușește partidul comunist, chiar cu prețul abuzurilor inevitabile într'un astfel de sistem, să mobilizeze maximum de energie al populației pentru realizarea planului quinquenal.

Dar se înțelege că acest lucru nu ar fi suficient. În condițiunile descrise mai sus, munca prestată de poporul rusesc nu ar fi *decît* o muncă silnică, care prin rezistența pasivă pe care o comportă, ar constitui un obstacol în măsură să zădărnicească toată opera Sovietelor. Aici intervine un alt factor, mînuit de guvernării ruși cu o abilitate unică, anume participarea populației la opera partidului comunist, spiritual socialist, „emulația socialistă”. Există acestea într'adevăr în Rusia Sovietică, sau sînt numai invențiuni menite să inducă în eroare opinia publică? Dacă ținem sama de faptul că de treisprezece ani de zile în Rusia durează dictatura absolută a unui singur regim, că în tot acest răstimp populația U. R. S. S. nu a cunoscut altă ordine decît cea comunistă, că o generație nouă — copiii din timpul războiului și revoluției — care nu a cunoscut nici una din libertățile burgheze și care nu cunoaște decît într'o formă diformată și unilaterală condițiunile actuale din țările capitaliste, s'a ridicat astăzi pînă în pragul vieții de conducere a Statului; dacă ținem sama că în Rusia Sovietică nu există altă presă, altă literatură, altă școală, cu un cuvînt altă viață politică și socială decît cea comunistă, ne vom da ușor sama că ceiace este ridicat în slavă de 13 ani nu putea în cele din urmă să nu-și găsească răsunset într'un cerc mai larg, decît acel al comuniștilor militanți. Desigur acest factor nu trebuie exagerat. Curente subterane există și guvernul so-

¹ Ce qui se passe en Russie. La Revue de France, 1 Ianuarie 1931.

vietic are foarte mult de lucru cu opera de sabotaj a elementelor dușmane regimului (să ne amintim numai de cele câteva procese industriale, ultimul din Noembrie-Deceembrie 1930, care au stîrnit atîta vîlvă în lumea întregă). Forțe ostile mocnesc fără îndoială în straturile adînci ale populației sovietice, așteptînd momentul prielnic pentru acțiune. Dar este deasemeni înafară de orice îndoială, că în masele largi ale populației există un curent puternic în favoarea edificării socialiste, fără de care nu ar fi posibil nici un pas înainte pe calea realizărilor de astăzi. Acest curent este hrănit cu toate mijloacele care stau la îndemîna conducătorilor sovietici și printre aceste mijloace nu e de neglijat propaganda abilă a acelor puncte din acțiunea comunistă, care sînt în măsură să impresioneze mai puternic imaginația indivizilor, psihologia maselor. Teatrul a pătruns de mult în viața publică din Țara Sovietelor. De la o prezentare patetică a planului quinquenal în fața Congresului Partidului Comunist pînă la folosirea tractorului ca mijloc de propagandă în folosul colectivizării, comuniștii au știut să găsească și găsească mereu noi mijloace pentru a impresiona și atrage populația la edificarea socialismului. Mijloacele au reușit. Harta planului quinquenal se găsește pe pereții celor mai umile cocioabe muncitorești din munții Urali, iar tractorul a ajutat opera de colectivizare mai mult decît toată activitatea pregătitoare științifico-economică. E adevărat că țărani intrînd în gospodăriile colective își omorau inventarul viu și-l mînceau, dar o făceau poate tocmai pentru că tractorul îi convingea prea bine de avantajele și superioritatea muncii mașinizate... În orice caz sistemul de propagandă întrebuintat de bolșevici își merită pedepplin numele de „sistemul pirghiilor” (Hebelsystem).

Un spirit socialist există astăzi fără îndoială în Rusia Sovietică. Problema transformării „eului” individualist al culturii vest-europene într-o conștiință colectivă, nu se mai pune ca un deziderat al comuniștilor teoreticieni, ci ca o realitate. Spiritul nou s'a răsfrînt asupra tuturor formelor vieții, nu numai materiale, dar și spirituale ale poporului rusesc, ajungînd pînă la literatură și artă, care intră astăzi și ele în sfera prevederilor și realizărilor planului quinquenal.

Planul quinquenal — *piatiletca* — le dă tuturor un scop și fiecăruia cîte o speranță. A face planuri pentru sine, a-ți rîndui propria viață este permis numai unei bande de negustori coalizați. „Pînă în 1932 vom avea o cale ferată”, „pînă în 1931 trebuie să instalăm o mie de fuse noi”, „cooperativa noastră trebuie să organizeze în 1930 o centrală a laptelui pentru oraș”, astfel de fraze se aud pretutindeni, ele s'au

implintat în viața populației și îi dau perspectivele necesare. Astfel se formează un nou spirit... Despre *piatiletca* vorbesc și copiii”...¹

Un rol foarte important pentru opera de socializare îl joacă în Rusia cooperația, asupra căreia încă Lenin atrăgea atenția maximă a discipolilor săi. În 1929 se numărau numai la țară 110.000 de cooperative de tot felul, înglobând 12.5 mil. de membri. Printr'o amenajare abilă a legăturilor și interdependențelor, cooperația a ajuns în Rusia să fie o etapă premergătoare și pregătitoare a colectivizării. Aceasta din urmă se face de obicei în trei etape succesive, dintre care prima este o simplă cooperativă de producție, a doua „artelul”, forma cea mai simplă de organizare colectivă în care sînt socializate munca, solul, mașinile, vitele și fermele, dar rămîn în folosință privată grădinile, locuințele, animalele mărunte, și în fine forma colectivă superioară, descrisă mai sus, colhozul.

Așa dar, în primul rînd, guvernul sovietic dispune pentru promovarea scopurilor sale de puternice și numeroase forțe de ordin politico-social. Se înțelege că ele nu ar fi de ajuns fără existența obiectului la care să se aplice. Or, în această privință, dictatura bolșevică se găsește într'o situație unică prin avantajele ei. Ea își întinde stăpînirea asupra unei șesimi din suprafața întregă a uscatului, locuită de 7% din întreaga populație a globului, acoperită cu cele mai mari bogății de suprafață și conținînd în măruntaiele sale zăcăminte de multe ori neîntrecute de nici o altă țară în lume. Prin urmare posibilități aproape nelimitate. Un vast domeniu, care se pretează unei activități oricît de uriașe, unor experiențe oricît de îndrăznețe. Importanța acestor fapte, care determină Rusiei un drum de evoluție și un rol asupra cărora m'am oprit mai amănunțit de la început, le subliniez încă odată, deoarece însemnătatea lor este capitală pentru dezvoltarea Rusiei ca factor economic. Posibil ca regimul sovietic să fi contribuit mult la accelerarea ritmului reconstrucției tehnico-economice a Rusiei și la înzestrarea ei cu un aparat economic mai rațional decît ar fi fost realizat sub un regim de concurență al intereselor privat-capitaliste, incontestabil că acest regim a imprimat întregii dezvoltări de după război a Rusiei un caracter care-și va lăsa urmele pentru totdeauna, dar — repet — este tot așa de incontestabil că avîntul industrial pe care-l ia astăzi Țara Sovietelor ar fi venit și sub orice alt regim.

Dar printre forțele care vin să contribuie la edificarea socialismului în Rusia nu trebuie să uităm încă unul, de o

¹ H. von Eckardt, *Russland*, Leipzig, 1930, pag. 505.

importanță hotărâtoare, și anume: colaborarea țărilor capitaliste. Această colaborare se manifestă sub mai multe forme. Avem în primul rînd aportul uman. Lipsită de specialiști, Rusia a făcut un apel larg la tehnicienii și economiștii țărilor capitaliste și în special ai Statelor Unite și Germaniei, care i-au împrumutat cu sutele și miile. Doritori s'au găsit cu prisosință nu numai pentru că condițiunile materiale propuse de Soviete sînt dintre cele mai atrăgătoare, ci și pentru că, deși populația Sovietelor trăiește sub un regim lipsit de cele mai elementare libertăți spirituale, inițiativa, avîntul și ingeniozitatea tehnicienilor își găsesc acolo condițiuni unice astăzi de existență și dezvoltare. E deajuns să citești cîteva din impresiunile inginerilor americani din Rusia Sovietică, ca să vezi, cum pentru acești oameni care își consacră viața perfecționărilor tehnice ale materiei și care sînt mai puțin preocupați de condițiunile sociale în care se înfăptuesc aceste perfecționări, Rusia Sovietică apare ca o țară binecuvîntată. Zeci de mii de Germani, mii de Americani, sute de Italiani au răspuns la chemarea guvernului sovietic și au plecat în Rusia să lucreze pentru desăvîrșirea socialismului în această țară.

Dar pe lîngă experiența și știința specialiștilor săi, străinătatea furnizează Rusiei și tot acel utilaj industrial perfecționat, pe care înfăptuitorii planului quinquenal îl preșară din abundență pe tot cuprinsul Uniunii. Fabricile de tractoare, automobile și aeroplane, șantierele navale, gospodăriile agricole colective, sînt înzestrate cu mașini, care reprezintă ultimul cuvînt al tehnicei. Lumea începe tot mai mult să-și dea sama că, prin acest sistem, capitalismul își sapă singur groapa. Exportator de produse prin excelență agricole, Statul sovietic va deveni mine cu ajutorul țărilor industriale capitaliste, un exportator de produse industriale. Acest export care nu va înceta să-și mențină caracterul de dumping, va fi tot atît de dezastros pentru economia mondială ca și dumpingul agricol. Dar o acțiune concertată, care să opună ofensivei economice a comunismului un bloc unitar, este imposibil de realizat în sistemul bazat pe concurență al capitalismului. De acest lucru își dau perfect de bine sama conducătorii Rusiei de astăzi și tocmai pe acest viciu al capitalismului își bazează ei pronosticurile asupra apropiatei lui prăbușiri și asupra triumfului comunismului în lumea întreagă.

Desigur că o expunere sumară nu poate cuprinde nici pe departe acea enormă varietate de factori care mișcă economia sovietică de astăzi, totuși — cred — că cele arătate mai sus sînt în măsură să ne dea o idee despre factorii pozitivi care conlucrează la realizarea quinquenalului. E clar că dacă nu ar fi decît acestea, planul de cinci ani nu ar

merge decît din triumf în triumf. Lucrul nu se întîmplă nici pe departe în realitate și aceasta datorită faptului că economia sovietică are de întîmpinat în dezvoltarea ei planificată o mulțime de piedici și neajunsuri, care nu vor permite decît o realizare parțială — nu mai mică totuși de 75—80%, după părerea marelui expert financiar Jules Parmentier, exprimată într'o declarație din 20 Februarie 1930, — a planului quinquenal. Să ne oprim puțin asupra greutăților care stau în calea realizării lui totale.

* * *

Amplourea însăși a planului, care incontestabil în anumite privințe depășește puterile omenești de prevedere și realizare, constituie una din cauzele care îl fac să eșueze în multe din prevederile sale. Ritmul adoptat nu poate fi suportat de firea lucrurilor; armonizarea, coordonarea lor nu se poate face decît cu încetul. Legătura prea strînsă între diversele capitole face ca încetinirea sau nereușita într'un domeniu să provoace repercusiuni succesive în toate domeniile dependente direct și indirect, ajungînd să influențeze mersul întregului plan. Un singur exemplu. Nereușita planului de a ridica randamentul muncii în întreprinderile industriale a făcut imposibilă reducerea prețului de cost al produselor; în consecință — necesitatea de a reduce salariile muncitorilor și deci de a le înrăutăți condițiunile de trai și calitatea muncii; această înrăutățire a adus la rîndul său scăderea calității cărbunilor produși pentru nevoile industriei, ceiace s'a repercutat asupra transporturilor și fabricațiunii de oțel.

Vin deasemeni să atenueze rezultatele planului quinquenal acele părți ale sale, care prevăd construcțiuni disproporționate cu nevoile imediate sau ridicate în dauna satisfacerii altor nevoi urgente și mari. Astfel, în timp ce muncitorii din basinul carbonifer Cuznețc trăiesc cu miile în cocioabe, la Magnitogorsk, noul oraș socialist, se construiește o „Casă a Sovietului” în valoare de 5 milioane ruble (500.000 ruble sînt suficiente pentru a construi un palat măreț), un crematoriu, un edificiu școlar în valoare de 15 mil., și un institut tehnic în valoare de 10 mil.

Extrem de interesante și caracteristice pentru regimul comunist sînt zdruncinările pe care le provoacă, în anumite momente, avîntul exagerat luat de cutare sau cutare ramură a economiei naționale și care amenință cu ruperea echilibrului și dejucarea prevederilor planului. Astfel s'a întîmplat în primăvara anului 1930 cu opera de colectivizare agricolă. Primele sovhozuri și colhozuri datează dela începuturile regimului. Totuși numărul lor este mic pînă la pu-

nerea în aplicare a quinquenalului. În anul 1927 nu existau în toată Uniunea Sovietică decît 15.000 de gospodării colective, în 1928 numărul lor se ridică la 38.000. Dar după inauzurarea planului quinquenal, sub presiunea propagandei, a mijloacelor de coercițiune și a înviorării sentimentului de emulațiune socialistă, începe o adevărată goană a cifrelor. La 20 Ianuarie 1930 erau deja 59 de mii, iar la 1 Martie mai mult de 110.000 de colhozuri. Numărul gospodăriilor țărănești colectivizate a crescut astfel în cîteva săptămîni dela 4 la 14 milioane, ceiace reprezintă mai mult de jumătate din numărul total al gospodăriilor țărănești din Rusia. Aceste rezultate, care întreceau cu mult prea mult prevederile cele mai îndrăznețe, au îngrozit pur și simplu pe conducătorii sovietici, deoarece o astfel de precipitare a colectivizării ar fi fost în măsură să răstoarne toate prevederile planului în ceiace privește corespondența dintre dezvoltarea agriculturii și a industriei, să facă imposibilă utilizarea noilor gospodării cu mașinile necesare și să zdruncine puternic producția agricolă a țării, periclitînd chiar dela început reușita planului quinquenal și odată cu el existența însăși a regimului comunist. În consecință, Stalin lansează un decret, prin care colectivizarea nu numai este oprită, dar chiar dată înapoi pînă la limita puterilor de utilizare a colhozurilor cu mașinile necesare exploatării în mare. Numărul gospodăriilor colectivizate este redus astfel la data de 1 Octombrie 1930 la 5 mil. și jum., ceiace reprezintă 22% din totalul gospodăriilor țărănești din Rusia. Se poate ușor închipui că o astfel de experiență nu a trecut fără urmări peste economia agricolă a Sovietelor și s'a repercutat simțitor și asupra succesului final al planului quinquenal.

Am pomenit mai sus de rezistența elementelor ostile regimului. În agricultură aceste elemente le alcătuiesc țărani înstăriți — culacii, lupta împotriva cărora răpește multe mijloace, multe energii și mult timp. În industrie edificarea socialismului are de luptat cu dușmănia cadrelor tehnice alcătuite din intelectualii vechiului regim. Insuficiența acestor cadre constituie și ea una dintre cele mai mari piedici pentru menținerea ritmului de realizare a planului.

Din lipsa de ingineri, tehnicieni și lucrători calificați, s'a întîmplat ca fabrici înzestrate cu utilajul cel mai perfecționat să producă tractoare sau alte mașini costisitoare cu defecte care le fac inutilizabile, fără a mai vorbi de faptul că cifrele de producție reală, rămîn din această cauză, în special pentru industria grea, cu mult sub prevederile planului. În afară de aceasta, chiar atunci cînd calitatea mașinilor produse, dar mai ales a celor importate, este ireproșabilă, lipsa de oameni care să știe a umbla cu ele, lipsa de ateliere pentru reparații și de depozite cu piese de schimb,

fac ca ele adesea să ajungă foarte repede într'o stare deplorabilă. Aceste fapte își pierd din importanța și acuitatea lor pe zi ce trece, dar ele și-au jucat pedepplin rolul dela începutul aplicării quinquenalului și încă nici astăzi nu sînt de neglijat. Într'adevăr problema elementului uman este una dintre cele mai grele în opera edificării socialismului în Rusia. Experiențele comuniste l-au tratat mereu pe individ asemenea celorlalte categorii de forțe, pe care le întrebunțau în economie. El era supus aceluiași operațiuni statistice, care se făceau cu producția industrială și agricolă și aceluiași norme de prevedere și organizare. Dar tocmai acest element viu al economiei, omul, s'a adaptat mai greu ritmului impus de quinquenal, a dejucat mai simțitor prevederile și a făcut să eșueze tot ce nu ținea sama cuvenită de condițiunile psihologice ale maselor și indivizilor. Am văzut ce repercusiuni grave asupra producției a avut lipsa de cadre tehnice. Urmările acestei situații au provocat în 1930 o reformă radicală a învățămîntului, menită să accelereze ritmul studiilor de specialitate cu scopul de a umple într'un timp minim golurile acestor cadre. Aceiași rezistență a materialului uman, aceeași imposibilitate de a forța psihologia individuală și puterea ei de recepțiune, a dejucat prevederile reformei. Primul semestru al noului an școlar a dat 25% repetenți, ceea ce înseamnă o eșuare complectă a planului de formare al cadrelor necesare în termenul prevăzut.

Dar greutatea cele mai mari le are de întîmpinat conducerea sovietică în domeniul financiar. Am văzut mai sus că planul quinquenal mobilizează 50% din totalul venitului național al perioadei 1928/29—1932/33. Bugetului de Stat îi revin 56.4% în 1927/28 și 53.4% în anul următor. Restul este furnizat de industria naționalizată, bănci, fondul de asigurări sociale și numai în proporția de 7.5% din surse diverse, altele decît ramurile sectorului de stat sau colectiv. Dacă ne gîndim că în cele mai înaintate țări capitaliste mobilizarea venitului național pentru nevoile publice nu a întrecut niciodată proporția de 15—20%, putem ușor să ne închipuim ce greutatea enorme stau în calea mobilizării unor mijloace, care se cifrează la bilioane într'un termen de numai cinci ani. Nu ne vom mira deci, că astăzi guvernul sovietic se sbate într'o criză financiară atroce. Inflație monetară (circulația monetară a crescut dela 342 mil. ruble în 1927/28 la 1622 mil. în 1929/30), ridicarea impozitelor, împrumuturi interne, credite externe din ce în ce mai oneroase, export cu prețuri tot mai joase pentru a paraliza orice concurență, iată aspecte curente din situația finanțelor sovietice.

Eșuarea calculului privitoare la ridicarea rentabilității

producției industriale, scăderea prețurilor de cost și mărirea randamentului muncii s'au repercutat asupra întregului plan de finanțare. S'a născut pe de o parte necesitatea de a exporta cu orice preț pentru a acoperi plățile în străinătate, de unde dumpingul sovietic, pe de altă parte a devenit imposibilă realizarea planului în ceiace privește ridicarea standardului de viață al maselor. Toate neajunsurile financiare pentru realizarea prevederilor quinquenalului sînt recuperate pe socoteala bunei stări a populației. Succesele industriale și comerciale de astăzi ale Rusiei sînt cumpărate cu prețul tuturor economiilor și privațiunilor posibile. Exportul înghite orice prisos peste cele mai elementare nevoi ale individului. Cetățeanul sovietic numai că nu este lăsat să moară de foame și de frig. El nu are nici un prisos material, nu se bucură de nici unul din avantajele pe care le oferă civilizația muncitorilor celor mai umili din Statele Unite, Germania, Australia. Realizările tehnice ale planului încă nu au ajuns să influențeze nivelul de viață a populației. Deocamdată mașinile produc una pentru alta, lăsînd la o parte elementul uman, aservit unei idei abstracte. Trebuie să recurgem la tradiționalele apeluri la psihologia specifică a poporului rusesc pentru a putea explica cum această stare materială îmbinată cu o aservire spirituală poate să se mențină atîta vreme. „Populația urbană a trebuit să se împace cu gîndul că satisfacerea nevoilor ei de îmbrăcăminte, hrană, încălzit și luminat nu va putea fi îmbunătățită într'un timp apropiat, deoarece cîrmuirea sovietică face totul pentru a susține, întări și desăvîrși edificiul de Stat și cel economic, dar nu poate să ofere și condițiuni mai bune de viață omului. Dimpotrivă: specialiștii, tehnicienii, inginerii, medicii, profesorii, învățătorii, împovărați de muncă și răspundere, trăiesc din an în an mai greu. Ceiace a mai rămas depe timpuri de-ale gospodăriei și utilajului, este deteriorat sau uzat. Lumea trebuie să se restrîngă tot mai mult, într'un chip pe care noi nici nu ni-l putem închipui. „La ce, citează A. Feiler în excelenta sa carte, o frază curentă, — la ce se întrebuintează tot mai mulți bani, dacă nu există nici mărfuri, nici locuințe”.¹

* * *

Dar care sînt în definitiv realizările reale ale planului quinquenal?

Ultimul raport al noului președinte al Sovietului comisarilor Poporului, V. M. Molotov, prezentat către al șaselea Congres Panrus al Sovietelor, ținut la Moscova în zilele de

¹ H. v. Eckardt, op. cit. pag. 510.

8—17 Martie a. c., ne dă următoarele cifre cu privire la realizările planului în primii doi ani de zile.

	Programul planului quinquenal	Realizat în 2 ani	Proporția
Venitul național	58.3 miliarde	59.5 miliarde	102 %
Bugetul Statului	17	21	124 %
Investițiuni în sectorul colectivizat	12.7	13.8	109 %
Mărimea prod. industriei planificate	29.3	30.5	104 %
Suprafața însămânțată	239 mil. ha.	245.8 mil. ha.	103 %
Producția de cereale	221.2 mil. g.	267.3 mil. g.	117 %
Transportul mărfurilor	350.5 mil. t.	409.2 mil. t.	117 %

Pentru mersul colectivizării, același raport dă următoarele cifre:

	Numărul gospodăriilor colectivizate	Raportul gosp. col. față de total
1 Oct. 1927	286.000	1.1 %
1 Oct. 1928	595.000	2.3 %
1 Oct. 1929	2.131.000	8.1 %
1 Oct. 1930	5.565.000	22.2 %
1 Martie 1931	8.830.000	35.3 %

Nu voi face analiza acestor cifre, voi aminti numai toate acele rezerve pe care le-am făcut mai sus și voi sublinia că datele raportului lui Molotov sînt cifre brute care ne dau — aceasta în special pentru industrie — ceiace s'a lucrat, dar nu ceiace a rămas efectiv ca utilaj tehnic și ca producție. Desigur procentul producției pierdute din cauza calității inferioare a produselor și deteriorărilor nu poate schimba radical situația prezentată, dar nici nu se poate neglija.

Fapt este că planul quinquenal departe de a fi un „bluff” formidabil, după cum afirma într'o recentă lucrare K. Kautski,¹ și cu toate neajunsurile pe care le-a adus populației întregi a Uniunii — căci după cum spune un publicist german, dacă „s'au făcut realizări mari din punct de vedere cantitativ, care în domeniul industrial au mers chiar mai departe decît cifrele primitive ale planului, totuși situația social-economică generală a Uniunii este în momentul de față mai puțin favorabilă decît înainte de punerea în aplicare a gigantului plan”², — el constituie un proces care a îmbrăcat forme reale, a pătruns adînc în toate dezvoltarea Rusiei de astăzi și înfăptuește pentru ea un edificiu tehnico-economic foarte important.

În urma miliardelor investite, pe teritoriul U. R. S. S. au răsărit în ultimii doi ani de zile, uriașe stațiuni hidroelec-

¹ «Bolschewismus in Sackgasse». Berlin, 1930.

² Otto Anhagen, Ost-Europa. April 1931, pag. 425.

trice cu celebrul Dneprostroi — neterminat încă — în frunte, oțelării dintre cele mai mari în lume, fabrici de tractoare și automobile, gospodării colective enorme, ferme și crescătorii de vite model uriașe. S'au construit 20.000 km. cale ferată, între care 1.800 km. ai liniei Turksib care leagă sudul Siberiei bogat în cereale, cu Turkestanul, producător de bumbac. S'a început săparea canalului dintre Don și Volga, care va permite scurgerea produselor enormului basîn al Volgăi spre Marea Neagră. Este în curs de executare și anul acesta va vedea punerea în funcțiune a primelor uzine din centrul metalurgic Magnitostroi, care cuprinde în masivele Magnitnaia, la poalele cărora e așezat, 275 mil. tone de minereuri. Va fi cel mai mare centru metalurgic din Europa, pentru care se ridică și un oraș nou, model al orașelor socialiste, cu o socializare maximă a formelor de viață. Se efectuează lucrări importante în nordul Siberiei între care crearea unui port la Oceanul Inghețat, Igarca, care va permite valorificarea necalculatelor bogății ale tundrei și pădurilor siberiene. În domeniul muncii s'a realizat săptămîna neîntreruptă, permițînd o accelerare a ritmului de producție. În multe ramuri industriale s'a introdus munca efectivă de 7 ore.

Progrese însemnate sînt de relevat, în special, în economia agricolă. Suprafața însămîntată, depinzînd de Trustrul cerealelor, care era în 1928/29 de 150.000 ha, este de 1.060.000 ha în 1929/30 și va trebui să atingă 14.000.000 ha în 1932/33.

Suprafața însămîntată depinzînd de Centrala Economiiilor Sovietice, care era la început de 430.000 ha este în 1929/30 de 860.000 ha și va atinge 2.500.000 ha în 1932/33.

Astfel singur trustul cerealelor va cultiva la sfîrșitul quinquenalului o suprafață egală cu aceea a Argentinei, iar întreaga economie agricolă sovietică va dispune în 1932/33 de o suprafață mai mare cu un milion decît suprafața cultivată în Canada. În plus suprafața însămîntată a colhozurilor este în 1930 de peste 36 mil. ha. (suprafața Franței plus aceea a Italiei), astfel că pentru sectorul privat rămîne o parte din ce în ce mai mică atît în suprafață, cît mai ales, în partea cu care intră în alcătuirea venitului național.

Producția de cereale care a fost de 249 mil. quintale în 1929 s'a ridicat la 281 mil. în 1930 și va atinge 400 milioane în 1932. Această producție se sprijină mai ales pe recoltele gospodăriilor colective și de stat (colhozuri și sovhozuri), între care în special cele din urmă se compun adesea din suprafețe de zeci și chiar sute de mii hectare (sovhozul „Gigant” din Caucazul de Nord cultivă 130.000 hectare) și sînt utilizate cu mașinile cele mai moderne. Denumirea de

„fabrici de griu” care se dă acestor întreprinderi uriașe, nu este deloc exagerată.

Adaptînd producția acestor gospodării la condițiunile geografice speciale pentru regiunea dată, cultivînd numai acele plante care își găsesc în condițiunile locale un mediu optim de dezvoltare, punînd în lucru enormele disponibilități de terenuri încă nedefrișate și extrem de fertile, aplicînd munca mașinizată și raționalizată precum și toate achizițiunile științei și practicei agricole și economice, Sovietele au reușit nu numai să ridice producția de cereale, dar să realizeze și o reducere simțitoare a costului. Dumping-ul agricol al Sovietelor nu poate fi considerat ca un dumping adevărat din punct de vedere strict economic, nu numai pentru că noțiunile de valoare și de cost sînt altfel în regimul comunist decît în economia capitalistă, dar și din cauza unei ieftinătăți indiscutabile a producției în masă, mașinizată în ultimul grad.

În ceiace privește exportul sovietic în ultimii ani, avem următoarele date.

Valoarea exportului a crescut de la 708 mil. ruble în 1927/28 și 890 mil. ruble în 1928/29 la 1.001 mil. în 1929/30. (Exportul anului 1913 este evaluat la 1.140 mil. ruble; deci abia în anul trecut, Rusia sovietică s'a apropiat de nivelul comerțului său antebelic).

Din punct de vedere cantitativ este deosebit de interesant a urmări creșterea exportului celor trei articole care formau baza comerțului rusesc și înainte de războiu, anume: cerealele, lemnul și petrolul.

Exportul cerealelor a sărit dela 391.000 tone 1927/28 și 111.000 tone în 1928/29 la circa 4 milioane tone în 1929/30.

Exportul lemnului care în 1913 reprezenta 3.270 mii. de picioare patrute de scîndură, în 1929 întrece acest nivel pentru a ajunge în 1930 la circa 8.000 mil., așezînd Rusia în primul loc printre exportatorii de lemn.

Exportul petrolului a crescut și el dela 2.728 mil. tone în 1928 la 4.628 mil. tone în 1930, ceea ce așază Rusia în locul al treilea printre producătorii de petrol.

Situația Rusiei pe piața mondială a acestor trei produse, se consolidează cu fiecare an, iar prețuri derizorii care desfid orice concurență le asigură debușee la care nici nu se pot gîndi ceilalți producători, prinși în ghiarele crizei de astăzi.

Dar situația nu e mai puțin îngrijorătoare și pentru alte produse. De exemplu inul.

Rusia era și înainte de război producătorul principal de in. Dar pe cînd înainte vreme ea nu exporta decît in brut, astăzi a ajuns să plaseze în Anglia, în 1929, 1.055.916 yarzi patrați de *pînză de in*. Incepînd cu anul trecut Rusia a de-

venit o țară exportatoare de mari cantități de conserve și carne. Desvoltarea culturii bumbacului în Turkestan amenință exportul american. Cărbunele rusesc, care înainte de război nu ajungea pentru nevoile interne, astăzi este exportat în Franța, Anglia și chiar în Statele Unite. Producția ruscască de manganез a silit multe mine străine să înceteze exploatarea. Exportul de blănuri brute dinainte de război, se transformă în export de modele imitate după cele franceze, pentru care constituie o concurență zdrobitoare, etc.

Aceste realizări enorme din punct de vedere cantitativ și în comparație cu ceiace exista înainte, nu sînt încă, e adevărat, în măsură să pună Rusia de pe acuma în rîndul țărilor industriale celor mai înaintate, ele constituie însă realizări care permit să se susțină edificiul complex al planului quinquenal, să se mențină ritmul forțat al aplicării lui, să se hrănească speranța în reușita totală și în dispariția tuturor privațiunilor și suferințelor la terminarea lui.

Rezultatele planului quinquenal din primii doi ani de aplicare ne explică încrederea îndrîjită în reușita lui și mîndria conducătorilor sovietici. Ele ne explică cum încă din primele luni ale aplicării planului au fost părăsite variantele minime ale planului și s'au adoptat variantele maxime, care la rîndul lor au suferit amplificări, trecînd cu mult peste cele mai îndrăznețe prevederi inițiale. Acclerarea aceasta aduce ideia aplicării planului quinquenal în patru ani.

„Quinquenalul în patru ani!” constituie astăzi în Rusia o formulă tot așa de populară ca și alte formule cu care bolșevicii frapează opinia publică. Singura concesiune în timp făcută acestui nou salt înainte, este intercalarea unui „trimestru special” (der besondere Quartal), Octombrie-Decembrie 1930, pentru a face să coincidă anul de plan cu anul economic. Faptul că prevederile pentru acest trimestru special, nu au fost realizate decît în proporție de 87%, nu a descurajat pe conducătorii sovietici și nu i-a împiedicat să dea în discuția instituțiunilor speciale și a presei, problema adunării datelor și alcătuirii planului următor, ce va veni să succedez primului quinquenal și care va trebui să constituie o nouă etapă pentru desăvîrșirea ordinii socialiste în Țara Sovietelor și cucerirea lumii în folosul ideii comuniste.

* * *

Ce concluziuni se desprind din datele relatate mai sus?

„Eu cred că mașina va funcționa, — spune un inginer american care a lucrat timp îndelungat în Rusia. Vor fi scîrșituri și troznituri, dar va merge. Stalingradul, care

nu era acum doi ani, decît o cîmpie goală, produce în prezent 22 de tractoare pe zi. E adevărat că această cifră nu atinge cele 250 prevăzute, dar primele 22, ca și primul milion sînt cele mai grele. Uzinele sînt acolo, ele sînt complet utilizate și nu e chestie decît de timp și de experiență pentru ca producția să se desvolte. Ceiace e surprinzător, e că se produc 22 de tractoare pe zi și nu faptul că nu s'a reușit să se producă 250. Rusia nu va realiza toate prevederile planului quinquenal, dar ea va realiza o bună parte din ele".¹

Același autor care citează părerea de mai sus a inginerului american și al cărui studiu este un raport confidențial, ajuns în presă prin d. Raymond Philippe, membru în Comitetul Experților din 1926, după ce recunoaște în urma unei călătorii în Rusia Sovietică că foamea se simte acolo; că există o lipsă accentuată de articole fabricate; că viața e grea; că există o stare de tiranie și teroare pe care nu ar suporta-o nici un popor occidental; că libertatea individuală este limitată din punct de vedere economic și spiritual, — încheie, exprimîndu-și credința că experiența comunistă are multe șanse de reușită și că o mare parte din planul său interior va fi realizat.

Considerațiunile pe care își bazează el această părere, sînt următoarele:

1°. Singurul grup central puternic, capabil de a guverna Rusia în prezent, este partidul comunist;

2°. Majoritatea tinerilor și un mare număr de muncitori și țărani nu se mulțumesc a susține guvernul, dar cred sincer în dogmele revoluției;

3°. Interesele imediate ale capitaliștilor îi vor face să vîndă Rusiei mașini, echipamente, sfaturi tehnice, servicii care vor asigura construcția Rusiei socialiste;

4°. Există suficiente produse alimentare și materii în Rusia, pentru a-i permite de a o duce de azi pe mîine și dacă, poate, anumite clase de oameni vor avea de suferit, marea majoritate are cu ce să trăiască.¹

Aceste concluziuni rezumă părerile a numeroși specialiști care au călătorit în Rusia în ultimii doi ani.

Planul quinquenal al Sovietelor nu va reuși să inaugureze în Rusia paradisul socialist; el nu va reuși să realizeze nici măcar o ridicare a nivelului de viață a populației, sau cel puțin a masselor proletare; chiar producția industrială — excepție făcînd de cea agricolă — se va dezvolta încă multă vreme în mod neegal și în neputință de a satisface

¹ W. S. Wasserman. La Russie facteur mondial. L'Europe Nouvelle No. 682-931. Pag. 307.

¹ W. S. Wasserman. Op. cit. «L'Europe Nouvelle» No. 680 din 21 Februarie 1931. Pag. 235.

nevoi interioare dintre cele mai elementare. Totuși planul quinquenal marchează în istoria Rusiei o etapă în care cu o îndrjire și cu eforturi pe care le-au cunoscut, poate, numai ridicarea piramidelor egiptene, se caută a se cuceri pentru ea locul de putere economică și politică mondială. Progresele tehnice ale Rusiei vin să se adauge pericolului comunist. Dar pe cînd pătrunderea ideilor comuniste poate fi stăvilită prin puterea altor idei, nimic nu va putea opri, în sistemul de astăzi al economiei mondiale, acapararea piețelor internaționale de către produsele rusești. În dosul Rusiei comuniste stă Rusia ca putere economică mondială. Subt un regim sau altul ea își are rolul ei de jucat în istoria lumii, cuvîntul ei de spus. Acest lucru nu trebuie de pierdut din vedere.

Țara noastră este vizată în primul rînd.

M. Maievschi

Cronica externă

I. Și în Anglia „uniune națională !...“

Leo Trotzki într'o carte de polemică din 1926 cu Baldwin și MacDonald („*Incotro merge Anglia?*”), analizînd cu sigură dialectică marxistă raporturile de forță între clasele sociale engleze pe deoparte și situația Angliei în complexul de politică și de economie politică internațională pe de altă parte, prevedea cîteva din conflictele grave de azi, care amenință zguduirea din temelii a Capitalului englez în patria lui mumă și în colonii. Drumul urmat era desenat aproape cu precizie matematică. Atît e de adevărat, în anumite limite, că *savoir, c'est prévoir*, iar *prévoir, c'est pouvoir* (mai rar, fiindcă *Pouvoir* nu se aliază cu *Savoir*).

Pentru salvarea actualei societăți burgheze în Anglia s'a ajuns la o „antantă cordială între clase”, sau mai exact între conservatori și cîțiva șefi muncitorești. Cînd puțină vreme după greva generală din 1926, Leo Davidovici Trotzki continua să vorbească despre MacDonald în aceiași termeni pejorativi ca și despre Baldwin — vestitul stil trozkist amestecat cu amărăciune, dispreț, ironie sclipitoare și orgoliu revoluționar, care au făcut pe Bernard Shaw să-l denumească „prinț al pamfletarilor europeni” — multă lume era nedumerită.

MacDonald dăduse oarecare probe de intransigență de clasă și de caracter politic. Imediat după declararea războiului a avut curajul să nu facă cor cu burghezia imperialistă autohtonă amintind proletariului englez prin atitudinea lui quasidefetistă, că în această societate nu are nimic altceva de pierdut decît numai lanțurile și o lume nouă care nu se cîștigă prin războiul contra proletariului altor națiuni, ci împotriva propriei clase stăpînitoare. Proletariatul nu cunoaște intim noțiunea de patrie. Războiul declarat era o afacere a burgheziilor imperialiste aflate în certuri pentru piețe de desfacere și hegemonii economice, iar trans-

formarea războiului patriotic-imperialist într'un războiu civil de clase se desemna ca unica lozincă justă și în concordanță cu interesele claselor muncitorești. MacDonald n'a avut curajul să predice sub formula revoluționară „transformarea războiului imperialist în războiu civil”, așa cum au făcut câțiva revoluționari veritabili ai Europei (Lenin, Trotzki, Liebknecht, Roza Luxemburg, Münzenberg), ci s'a mulțumit să se înfășure prudent în flamura cenușie a tăcerii.

Capitalul politic strâns printr'un act de semi-curaj a fost bălut în monezi cu circulație întinsă. După războiu, MacDonald a devenit una din figurile proeminente ale politicii mondiale. În călătoriile din America și colonii era întâmpinat ca adevăratul rege neîncoronat al Angliei. Al doilea act de energie dovedit prin proclamarea grevei generale a împiedecat pentru mulți ani clarificarea situației politice și formarea unui partid care să lupte sub lozinci revoluționare, așa după cum există o linie despărțitoare în Germania între partidul comunist (4½ milioane votanți) și social-democrați (8 milioane), în Franța (1.000.000 comuniști și 1.600.000 socialiști), etc. Se părea, că partidul laburist nu va face niciodată pact cu burghezia și la prima conjunctură favorabilă va încerca realizarea socialismului. Greva generală fusese un faliment. John Pepper, cunoscutul teoretician marxist o numește chiar: *Grève générale et trahison générale* (Ed. de l'Humanité, prețul 4 fr.). Incepută sub auspicii grandioase s'a terminat prea repede *en queue de poisson*. MacDonald și Șefii sindicatelor au trădat, speția de proporțiile ei.

Aristocrația sindicală engleză și de pretutindeni are oroarea violenței, iar schimbarea sistemului nu poate fi realizată pașnic. Din această neînțelegere a istoriei și prin ocuparea locurilor de comandă de către mici burgheji într'o mișcare proletară revoluționară, prin definiție și necesitate nasc hibriditățile pe care le înregistrăm zilnic, când socialiști intră în coaliții și salvează burghezia de la cele mai grele impasuri.

Ce interes putea avea proletariatul englez să salveze societatea capitalistă engleză în actuala criză? Dacă la fiecare criză a burgheziei, proletariatul stă cu brațele încrucișate și își trimite exponenții săi în „uniuni naționale”, când se va mai realiza socialismul? *Ad calendas graecas?* Nu mai incapa nici o îndoială, că intrarea celor doi corifei laburiști MacDonald și Snowden într'un guvern de „concentrare a forțelor naționale”, alături de conservatorul Baldwin reprezintă o trădare tipică a proletariatului.

Criza a săpat adînc temeliile capitalismului englez. Proverbul: „*sigur ca Bank of England*” a devenit o simplă ironie. Lira sterlină este amenințată cu căderea, iar Franța a rămas singură conducătoarea politică și tutorele financiar al Europei. E. Lorenz (Berlin) arată într'o statistică elocventă din „*Internationale Presse-Korrespondenz*” (31 Iulie), creșterea aurului în pivnițele băncilor și rentierilor franceji și pierderile suferite de Anglia:

	Germania	Anglia	Franța	U. S. A.
1913	4180	4881	5887	7937
1924	819	3179	2981	19090
1929	2349	2983	6854	17984
1930	2282	3030	8817	19282
Mai 1931	2456	3107	9150	20150

(Cifrele sînt socotite în milioane mărci. O marcă are aproximativ 40 lei).

După criza germană a urmat imediat criza engleză. Din creditele străine acordate Germaniei, 35% sînt de origine engleză, adică suma de 80-100 milioane lire sterline. Participația Franței este cu mult mai mică (5%), deaceia piața financiară a Parisului s'a resimțit mai puțin de deruta germană. Concomitența unui crah financiar general anglo-german era prevăzută de financierii franceji, de vreme ce între 13 și 25 Iulie 1931 — cele două săptămîni negre — au fost retrase 40 milioane de lire sterline din cele 150 milioane cît reprezintă participația creditului francez la Londra.

R. Palme Dutt (Londra), conducătorul lui *The Labour Monthly*, una dintre cele mai bune reviste de teorie socială din Europa, spune următoarele: „nu avem de-aface numai cu reflexele prăbușirii economice germane cu care capitalismul britanic este strîns împletit, ci și cu o ofensivă directă deschisă de Paris și New-York avînd drept țel distrugerea Londrei ca centru financiar al lumii...” „Marea Britanie s'a dovedit ca al doilea inel slab din lanțul puterilor imperialiste”. (*Int. Presse-Korr.* 31 Iulie 1931, pg. 1657).

Șefii de erii ai partidului laburist au sărit să salveze capitalismul englez. Dar masele s'au radicalizat și nu vor mai fi așa de ușor înșelate. Fostului șef și „rege neîncoronat” i se contestă de către muncitorime pînă și mandatul de deputat. Evident, burghezia l-a luat în brațe. Dar toată lumea își dă sama că acesta este sfîrșitul carierei lui MacDonald și idealurile tinereții lui de care vorbea ipocrit la Radio au fost renegate într'un moment grav.

Plasarea lui Henderson, alt social-reformist și legalist, în fruntea partidului laburist a fost o abilă tactică de a împiedeca sciziunile și purificarea cadrelor.

Anglia a uitat revoluțiile, deși e patria revoluțiilor moderne, cum a fost leagănul capitalismului. Ea e de mult coaptă pentru socialism...

II. Oscilațiile raporturilor dintre România și Germania.

Oscilațiile raporturilor diplomatice romîno-germane sînt tipice pentru contradicțiile intime ale imperialismelor europene ca stadii finale ale capitalismului. Dialectica marxistă și cartea clasică a lui Lenin despre structura imperialismului ne dau alfabetul cu care se pot descifra variațiile de politică externă dintre cele două țări.

Imperialismul german antebelic încadraseră România în ramura sa orientală concretizată în formula vestită *Drang nach Osten*. Alianța capitalului austro-german acaparase rapid piețe de desfacere importante și surse bogate de exploatat în Bulgaria și România. Industria petroliferă de pe Valea Prahovei a cunoscut o perioadă de înflorire datorită mai ales afluenței de capital german. Prin Regele Carol I, toate comenziile pentru armată (în deosebi artileria grea) se dau uzinei Krupp, asigurîndu-se un monopol extrem de rentabil.

Sprînjinit pe România și Bulgaria, capitalismul german și-a întins tentaculele în Turcia construind drumuri de fier pînă la Bagdad. Acest „*Bagdadbahn*” a fost mîndria de un deceniu a intelectualității și presei șovine germane.

Cu această bază se putea ataca în scurtă vreme Anglia în inima ei: drumul spre Indii.

Conflictul n'a întîrziat. Armele au dat victoria imperialismului englez printr'un măcel de patru ani, în care au pierit milioane de vieți nevinovate și de pe urma căruia bancherii au cîștigat averi fabuloase.

Drang nach Osten, care organizase colonii și posibilități de exploatare a fost lichidat în favoarea capitalului franco-englez. Zonele de influență au fost împărțite frățeste.

Grecia, Turcia, Mossul și (pentru scurtă vreme) Republica din Georgia iubită de Kautsky și Sir Deterding au căzut în lotul Angliei. Serbia, România, Polonia și Siria au intrat sub tutela Franței.

Între 1916-1925 relațiile diplomatice romîno-germane au cunoscut perioada cea mai grea: războiul, pacea de la București, pacea de la Versailles, certurile pentru Reparații și pentru plata biletelor emise în timpul ocupației de către *Banca Generală*. Încercările pentru a încheia un tratat comercial, înlocuind acordurile parțiale în vigoare, au eșuat pînă în 1931, cînd s'a încheiat un simulacru de tratat.

Schimbul de mărfuri, care ar trebui să existe natural

și intens între cele două țări cu structuri economice variate se lovește de greutăți specifice capitalismului în veacul XX.

Burghezia romină a creat piețele interne și ar vrea intensificarea lor în folosul ei exclusiv. În lăuntrul granițelor naționale nu admite concurența străină. În această vitală problemă eminate burgheză a învățat multe lucruri chiar dela capitalismul german. O serie de teoreticieni și economiști ai burgheziei romine sînt elevii lui List. Marțian, P. S. Aurelian, Carada, Costinescu și dinastia Brătianu ar putea fi denumiți din punct de vedere ideologic ca reprezentanți ai *listianismului în Romînia*.

Burghezia germană ar dori populația de 18 milioane transformată într'o colonie, adică să vîndă textilele colorate din Saxonia și alte produse industriale cu prețuri ridicate, iar producția agricolă valahă s'o preia cu prețuri derizorii. Burghezia romină dorește aceste profituri pentru acumularea unui firav capital național și întărirea proprie. În aceste certuri, proletariatul romin și german nu au nimic altceva de cîștigat decît poate lanțuri noi de adăogat. Din miliardele scoase anual în regiunile petrolifere rominești de către capitalul străin și indigen, proletariatul din Romînia nu s'a ales decît cu salarii de mizerie. Crizele ciclice ale capitalismului au găsit totdeauna muncitorimea fără fonduri de rezervă pentru cazurile de șomaj, iar ultima criză de disoluție însemnează „retrimiterea la vatră”, adică: întoarcerea la vechiul stil agrarian de mizerie și de incultură de unde plecase.

Conflictul dintre capitalismul germano-romin este de natură economică și are multiple reflexe politice. Romînia aflate în apele capitalismului Marii Antante se găsește regulat de partea Franței și Poloniei, în cazul cînd aceste țări sînt în conflict cu Germania. Or, aceste conflicte sînt extrem de frecvente. Chestia Reparațiilor și a Coridorului polonez sînt două puncte dureroase ale politicii internaționale de azi. În certurile din sînul Ligii Națiunilor, drapate atît de copios cu demodată retorică wilsoniană și pacifică, Romînia e contra Germaniei în mod regulat și viceversa. Chestia optanților și certurile nesfîrșite germano-polone au demonstrat cu elocvență aceste inamicități latente.

Un eveniment senzațional a venit să turbure o tradiție de un deceniu în politica noastră externă. Guvernul Brüning prin tactica iezuită a unui cancelar catolic și a ministrului de externe Curtius — reprezentantul mării industrii (*Die Deutsche Volkspartei*) — a pregătit pe neașteptate „Anschluss”-ul, adică Uniunea dintre Austria și Germania. Pentru legitimarea acestei uniuni, care însemnează o încălcare flagrantă a textelor tratatului dela Versailles, trebuia ratificarea cancelariilor europene și a Ligii Națiunilor.

Marea Finanță a Antantei imperialiste și învingătoare, cu deosebire cea franceză atotputernică, se opune cu îndârjire la o modificare a tratatelor. În această manevră politică, Germania avea nevoie de o coaliție de state europene, pe care s'o opună imperialismului francez. Spargerea frontului ar fi fost un succes ușor de exploatat la Liga Națiunilor și începutul unei deplasări de forțe.

Berlinul se arată dispus să răscumpere amicitia României cu palpabile avantaje economice. Este în mintea tuturor graba indiscretă pe care au avut-o delegații germani să vină la tratativele dela București pentru încheierea unui tratat comercial, înainte de deschiderea sesiunii la Liga Națiunilor, spre a se prezenta cot la cot cu o „victimă” salvată de sub influența franceză. Se cunoaște și scandalul diplomatic provocat de brutalitatea Ministrului de externe franco-român Dem. Ghyka și inexperiența însărcinatului german de afaceri Kircholtes (titularul von Mutius fiind tras în „șeapă” filipescană). Delegații germani au trebuit să se întoarcă înapoi la Berlin, după ce făcuseră drumul cu rușine pînă la Cernăuți.

După alte tratative laborioase conduse la Geneva și Berlin de către d. Cezar Popescu, delegatul român, și directorul ministerial Posse, s'a ajuns într'adevăr la un tratat de comerț bazat pe tratament preferențial pentru o cotă-parte a cerealelor românești. (Pentru tehnica tratatului am avut un specialist economic ca d. George Aurelian dela Legația din Berlin, diplomat de carieră și un adînc cunoscător al problemelor romîno-germane, aflat acolo de mulți ani).

S'au scris multe considerațiuni generale de istorie a doctrinelor economice și de istorie contemporană în jurul acestui tratat cu regim preferențial pentru cereale, care a schimbat clauza națiunii celei mai favorizate obișnuite pînă acum. D. G. Tașcă îl crede, într'un interesant interview, epocal.

De ce?

S'ar putea face o împărțire tripartită a peisajului european actual. Europa roșie, Europa verde și Europa neagră (cârbune, fier, furnaluri). În Europa roșie se experimentează ultimele formule de viață economică și socială cu un curaj demn de toată admirația și cu un succes fără pereche. Europa cu plaiuri verzi continuă a-și duce o viață mizeră și aproximativ patriarhală sguduită periodic numai de către deprecierea produselor agricole și de asalturile standardului apusean adoptat de clasa lor dirigentă. Europa verde adoptă fragmente europeiste și cade repede în somnolență și nonșalanță. Europa neagră este Europa cărbunelui, a fierului, a mașinii, a băncii și a Capitalului.

Intre Europa verde și Apus exista un schimb pe care

I-a analizat Fr. Delaisi în cartea celebră: *Les deux Europes*. Clauza națiunii cele mai favorizate din tratatele comerciale pune în concurență atroce Europa verde cu America și Canada pentru furnizarea Europei occidentale cu piine, iar din această concurență Europa verde ieșea extenuată și eliminată din procesul circulatoriu al bunurilor industriale. Delaisi și noul tratat cu regim preferențial propun un lucru simplu ca *bonjour*: să se facă un schimb rațional cu prețuri juste între cele două Europe. Simplitatea e o *sancta simplicitas* modernă. Capitalismul cumpără unde e mai ieftin și caută să vîndă cît de scump, fără a se gîdi la consecințe. Cunoașteți opereta „De-aș fi rege”? S'ar putea scrie o tragi-comedie „*Dacă burghezia imperialistă ar fi înțeleaptă...*” cu muzică de bombe, tunuri, aeroplane, conflicte diplomatice (*Katzenmusik*), vaete de criză, sudălmii de șomeri, etc. etc.

Moratoriul Hoover și hotărîrea Statelor-Unite de a vinde Germaniei grîu ieftin pe credit eșalonat cu termene lungi (ceeace nu poate oferi România) a adus svonul, că noul tratat va intra în desuetudine. Cît timp nu se cunosc noțiunile elementare ale politicii externe și economiei politice moderne, ca: Profit, Capitalism modern, Imperialism, contradicțiile intime ale sistemului burghez, Concurența burgheziilor naționale, Masca pacifică, etc., vor mai exista iluzii și incomprehensiune pentru oscilațiile politicii externe dintre România și Germania.

P. Pd.

Miscellanea

Populism literar.

Pe cînd în țara noastră, bintuită de cele mai sumbre griji, de chinuitoare lipsuri, tot se agită în materie literară prescripții de estetică pură, după care scriitorul trecînd cu vederea grandioasa simfonie a tuturor problemelor pe care le pune viața, ignorînd diversitatea atrăgătoare a tuturor caracterelor omenești, combătînd reacția integrală față de toate aspectele existenței, trebuie să se ocupe numai de o rece și pedantă gramatică tehnică, de proceduri ingenioase și de „trucuri” subtile, aiurea, anume în prea artistică Franță, se desenează din ce în ce mai mult o reacțiune față de literaturismul excesiv, caracterizat prin subiectivism, prin „inchiitudini”, prin subtilitate formală. Se cere din nou, ca pe vremea naturalismului, dar fără erorile acestuia, o literatură substanțială, obiectivă, făcută din observația directă și din notație conștiincioasă, o literatură de „creație”, nu una de spovedanie lirică ori de echilibristică estetică. Și, firește, a-dîncirea și studierea moravurilor populare în straturile profunde ale societății, devine tema principală pentru o astfel de atitudine.

Proletariatul trebuie iarăși studiat ca pe vremea lui Zola.

André Therive și L. Lemonnier au luat asupra lor începutul determinării acestui curent care corespunde unor nevoi simțite în opinia publică literară.

Cel din urmă a lansat și teoria noii mișcări într'o lucrare de curînd apărută: „Le populisme” (ed. Renaissance du livre).

Noua literatură, profund onestă, care trebuie să se opună curentelor la modă și tuturor strîmbăturilor subiective, nu va fi o literatură de idealizare a poporului, a proletariatului, așa cum a făcut Zola sau alți naturaliști cîteodată. Ea va cerceta numai ruinele imense de documentare literară pe care le închide într'însa viața populară.

Astfel, creditul literaturii bizare sau prea subtile, de care gustul public e obosit, începe să scadă. Adevărata literatură, fresca grandioasă care prinde în ea dezinteresat și imparțial aspectele vieții în cadrul ei larg, infinit, începe să-și reia locul pe care-l merită. — X. Y.

Imprejurările din Germania.

Petru a treia oară dela marele război mondial, Germania se găsește pe pragul falimentului.

Dacă n'ar fi fost decît plata reparațiilor, firește destul de oneroase, Germania cu puterea ei de muncă și cu organizația ei uriașă încă ar fi putut face față plăților.

J. Keynes, în mod profetic prevedea încă din 1920, imposibilitatea Germaniei de a plăti tot ce i se pusese în sarcină de către tratatul din Versailles. Au urmat apoi diferitele reduceri stipulate prin planurile Dawes și apoi Young. După acesta din urmă, Germania poate s'ar fi achitat dacă n'ar fi intervenit criza economică mondială. Cu toată calitatea superioară a industriei sale, Germania trebuie să importe o bună parte a materiilor prime, să suporte din cauza unei extraordinare organizări sindicale salarii mari, să plătească acționarilor americani care participă la industria ei dividende mari, iar exportul a scăzut enorm în ultimul timp.

Zilele trecute s'a vorbit, astfel, de falimentul total.

Marca germană, cu toată importanta ei garanție metalică, amenința să se prăbușească în urma retragerilor de credite din străinătate. Bursa s'a închis. Multe bănci importante printre care vechea „Darmstädter Bank” și-au închis ghișeurile. Fabricile au început să concedieze lucrători. Politica demagogică și violentă a hitleriștilor caută să speculeze această stare de lucruri în folosul lor.

Astfel una din cele mai importante țări ale Europei se găsește azi pe marginea abisului și a anarhiei. Consecințele prăbușirii Germaniei pot fi incalculabile. Se poate pur și simplu încheia prin aceasta o pagină care sfirșește uneori și o civilizație. Revoluția intrată în mijlocul Europei, la un popor așa de ordonat, ar contagia, fără îndoială și restul țărilor.

America interesată în primul rînd prin participațiile sale s'a grăbit a da un ajutor. Anglia enervată de chestia „Anschluss-ului” cu Austria și de politica șovinistă și dictatorială a național-socialiștilor a condiționat ajutorul său. Franța a făcut și ea cîteva sacrificii.

Dar aceste paliative sînt, evident, insuficiente.

Ca să nu se ajungă, cu voe ori fără, la soluții extreme, cum e cea comunistă, scăparea nu poate veni decît dela raționalizarea economică a continentului. Pînă nu vom avea un sistem de alianțe economice care să ducă cu încetul la reali-

zarea proiectului Briand în privința Statelor Europene, o securitate desăvârșită nu se poate spera. Va învinge instinctul de conservare pe deasupra patimilor sau se va prăbuși în barbarie bătrînul nostru continent. E o întrebare azi aproape legitimă pe care orice om lucid și conștient trebuie să și-o pună.

Sfîrșitul dictaturilor.

Era o vreme, acum cîțiva ani, cînd partizanii dictaturilor erau radioși și optimiști. De la un capăt la altul țărîmul mediteranean al continentului nostru era cuprins de furia dictatorială: Spania, Italia, Jugoslavia, Grecia, Turcia. S'a și alcătuit atunci, cu ușoare aplicări și la noi, o teorie a spiritului mediteranean în dictatură. Dar visul frumos s'a risipit cu timpul. Excepționalul nu poate dura.

Dictatura e ca o operație chirurgicală extraordinară la care se supune cineva doar cînd numai are alt remediu. Dar nu s'a văzut încă nimeni pînă acum eternizîndu-se pe masa de operație după ce intervenția s'a efectuat. Astfel regimurile tari au dispărut ca să facă loc, după o mecanică socială implacabilă, guvernărilor normale după tipul democratic. Dictatura a svîrlit Spania în plină anarhie, ea n'a putut rezolva marile probleme economice ale Italiei și a ruiinat Grecia. Iată acum că și în Jugoslavia se revine la regimul parlamentar și constituțional și se reîncepe viața partidelor politice.

Pentru că democrația, bună sau rea nu mai discutăm acum, se impune cu necesitate.

E un fapt peste care nu se poate trece. Pentru a nu mai discuta teoretic și deci gratuit, avem astăzi, în această privință o adevărată experiență crucială. Dictaturile și-au arătat opera, au funcționat ani de zile.

Dacă erau bune de ce au fost înlăturate?

Dacă Jugoslavia se socotea fericită fără partide și parlament, de ce a revenit la ele?

Adevărul e că guvernarea popoarelor prin ele însăși e un semn de civilizație și de maturitate politică. Cum spune eminentul constituționalist francez J. Barthélemy, popoarele democratice sînt *majoré*. Și orice om de stat are datoria să-și conducă poporul său către majorat. — M. R.

Știință și subvenții.

Preocuparea științifică este pentru o anumită mentalitate rudimentară un lux sufletesc. Negustorul „onorabil” și „respectabil”, omul politic adînc influențat de negustor direct prin bani și indirect prin preocupări de „onorabilitate” și „rentabilitate” privesc știința și cultura ca ceva accesoriu.

Destinul științific și ideologic este cea mai cruntă pedeapsă nu numai în țara noastră. Criza mondială și valul de economii bugetare au dovedit pentru tot restul Europei valabilitatea proverbului de brinzari „*primum vivere, deinde philosophari*”.

Tehnica și confortul actual au fost create de știință. Psihotehnica a dovedit, că un Institut științific pe lângă o fabrică sau întreprindere însemnează o afacere strălucită, mărirind randamentul și rentabilitatea. Totul e în zadar...

Laboratorul nu aduce un câștig vizibil, lipsindu-i anexa comercială și știința propagandei. Lipsa de câștig imediat și simțul „plastic” al negustorului (văd, pipăi, gust) condamnă iremediabil în rangul animalelor de lux pe omul de știință și cultură.

Subsemnatul nu mai poate fi convins cu niciun argument, că d. N. Iorga, actualul prim-ministru al României-Mari, a fost cândva un om de știință sau a făcut sufletește parte din oastea destinului anti-negustoresc (negustor și negustoresc în sensul de brinzar). Nu numai că nu s'a atins de privilegiile altor profesii „rentabile” și „onorabile”. Prigoana contra școalelor, laboratorilor, Universităților și spitalelor înscrie cea mai neagră pagină din istoria științei și culturii în România.

Știința și cultura nu pot trăi fără subvenții. Se știe de pe vremea lui Pericles, Augustus, a familiei Medicis, Regelui Soare, Friedrich II, Bismark. Inflorirea tehnică a veacului XX se datorește în cea mai mare parte capitalurilor mari puse la dispoziția laboratoarelor, care au fructificat acești talanți.

Bolșevicii au priceput legătura dintre știință și subvenții. Să povestim câteva lucruri.

* * *

Dr. Sven von Müller, după o călătorie îndelungată în Rusia sovietică, a scris o serie de articole în trei mari ziare berlineze unde informația se unește cu o critică acerbă a sistemului sovietic din punctul de vedere al sistemului capitalist. Articolele au apărut în *Vossische Zeitung*, un ziar democrat burghez pentru aristocrația intelectuală germană, în *Tempo*, ziar bulevardier de seară și în *Morgenpost*, care are cel mai mare tiraj în Berlin — peste un milion — dedicat masselor, cu tinctură democrată nesocializantă. Din punct de vedere propagandist, Dr. Sven von Müller a adus cele mai mari pagube bunului renume sovietic și o lovitură grea politicei socialismului contemporan german. Fantoma lui G. P. U. a fost din nou profilată în fața conștiinței milioanei de cititori germani. Tristul ei renume poate concura pentru omul de stradă cu vechea *Ochrană* țaristă și cu „*Sigurantza*”. „Temuta

Sigurantza"... „Infama Sigurantza"... „Sălbatica Sigurantza"... are astăzi rivala în „temuta, infama, sălbatica G. P. U." — pentru lectorul berlinez.

Dr. Sven von Müller a contribuit din toate puterile la crearea unui nou mit al conștiinței publice germane. Avem deci, trinitatea: Ochrana, Sigurantza și G. P. U. Ca să zicem, așa, Nemții sint imparțiali...

Acesta este omul și publicistul.

Dar ce spune Sven von Müller despre științificizarea producției sovietice? Să atragem atenția că între *dumping* și intensificarea producției care se obține ușor prin aplicarea metodelor științifice este o strinsă legătură.

Intensificându-se producția în anumite ramuri capabile să primească corecturi științifice costul produselor și cheltuelilor scad enorm. Prețul de vânzare poate fi și el redus cât de mult. O exploatare rațională a agriculturii și a pescăriei are ca rezultat atâtea înlesniri și o producție calitativă și cantitativă atât de ridicată, încât poți scădea prețul de cost. În loc să arunci surplusul de cereale în mare, cum făcea Argentina pentru a menține un preț ridicat — o adevărată crimă adusă omenirii înfometate în alte regiuni —, se poate aplica a doua metodă: să vinzi oricât de ieftin, dar să vinzi. Vînzînd cantități mai mari, diferențele de preț se atenuiază și tot ieși cu un câștig.

Înainte de a introduce reportajul lui Sven von Müller despre modalitățile de subvenționare a institutelor științifice de către Soviete pentru a intensifica producția, voi atrage atenția asupra unui fapt: Sovietele au trimis în Germania cohorte întregi de studenți pentru specializări în ramuri precise.

Studenții romîni au avut ocazia să întâlnească pe colegii lor ruși la institutele și universitățile germane în ultimii 5-6 ani tot mai des. Trimiterile se fac pe timp scurt, fără cerința oficială de titluri, ci pentru a lucra în laboratorii o problemă bine definită. La München, Leipzig, Berlin sint cuiburi întregi, care studiază după această fericită metodă. Unii studiază exploatarea rațională a lacurilor de apă dulce, alții conservarea fructelor, etc. Mandatul precis împiedică pierderea de vreme, ajută la o repede orientare, pune în contact direct cu o problemă fără a mai fi nevoie de reflexii îndelungate, tatonări, indecizii, etc. Cu asemenea elemente bine pregătite în fiecare materie, Sovietele și-au realizat institutele științifice de care vorbește Sven von Müller.

În călătoria din Rusia, publicistul german a vizitat amănunțit și *Academia Agricolă* din Voroneț. Impresiile de-acolo au făcut obiectul unui articol în „*Vossische Zeitung*" (5 Octombrie 1930) sub titlul „*Printre studenții ruși*":

„Institutele bolșevice de cercetare științifică sint legiuni.

Inzestrarea lor (cu laboratorii și materiale) este de prima clasă. Mijloacele financiare care le sînt puse la dispoziție sînt fantastice, chiar în comparație cu cele americane. Cînd la noi în Germania o ramură de cercetare este dotată cu 5000 mărci, de exemplu — în Rusia acciași ramură primește milioane de ruble. O pildă: institutul de cercetare științifică al Academiei Agrare din Moscova are un buget anual de 20 milioane de ruble”.

Investițiunile în laboratorii și institute științifice sînt cele mai rentabile pentru economia unei țări. Pe lîngă că au darul de a descoperi noi metode — problemă gingașă unde se cere geniu personal ajutat de faptul de a avea tot materialul de experimentare la îndemînă —, laboratoriile și institutele științifice dau posibilitatea pregătirii anuale a unui personal excelent care pleacă, apoi, pe fronturile muncii naționale. Subvenționarea laboratoriilor a fost introdusă în ultima vreme și de capitaliști în domeniile respective unde își au ciștigurile. Oricine a vizitat fabricile unui concern mare în străinătate știe că a fost purtat și în laboratorii unde lucrează o întregă armată de cercetători. Rezultatele acelor laboratorii, în loc de a fi un bun al mării comunități respective sau cel puțin al cercetătorilor, sînt monopolizate de concerne. Se păstrează cu strictețe secretele, iar cazurile senzaționale de „spionaj economic”, expresie stranie și cifrată, însemnează tocmai demascarea uneia din crimele concernelor adică ascunderea progreselor pentru a fi exploatare numai atunci și numai în acea măsură care se soldează cu dividende pentru ele.

Subvenționarea laboratoriilor științifice de către Soviete îndepărtează dezavantajele laboratoriilor concernelor capitaliste. Pe lîngă aceasta mai rămîne faptul pregătirii sistematice a unui personal împrăștiat anual în toate colțurile Rusiei, capabil, de a da exponenți prețioși ai unui program de tehnicizare al producției. Despre noua generație rusă, Dr. Sven von Müller spune: „tineretul crescut pe băncile universităților și școlilor superioare rusești de astăzi, caracterizat printr’o rîvnă fanatică de a învăța și printr’un puternic idealism, va zdrobi cîndva el însuși lanțurile în care cred că l-au legat așa de bine epigonii lui Lenin, omul cu ura cea mai genială din istoria lumii” (*Vossische Zeitung*, 5 Octombrie). Putem lăsa la o parte epitetele adresate lui Lenin și urmașilor săi. Sînt prea ieftine. Și nici nu ne interesează. Lenin a murit, deci nu poate răspunde. Stalin n’are vreme, fiind prea ocupat cu realizarea planului de 5 ani. Notăm numai un fapt pe care Dr. Sven von Müller l-a verificat la universitățile rusești: „rîvna fanatică de a învăța” și „puternicul idealism”. Pofta învățaturii este un fenomen de care sînt izbiți toți că-

lătorii în Rusia. Cînd te gîndești, că dorința de a învăța este considerată în România ca o poftă criminală, închizîndu-se pe capete școlile, te apucă o disperare pe care trebuie să o mărturisim aici cu rușine și umilință...

Biroul de conducere al unei fabrici sovietice trimite anual cîțiva tineri inteligenți pe cheltuiala fabricii să studieze problemele referitoare la producția fabricii. De obicei pentru 2-3 ani și cu obligația de a lucra ulterior 3-4 ani în atelierele proprii. Cu această metodă fiecare ramură a economiei și-a creat specialiștii necesari, legați printr'o dublă experiență: anterioară perfecționării tehnice, deci știind ce va trebui să învețe și ulterioară, punînd în slujba funcției tot cecece a adunat în 2-3 ani de învățatură.

Să notăm că fabrica, în general, prin structura ei nu cere timp îndelungat de specializare. O prejudecată medievală persistă în România. Dacă în evul mediu un cizmar bun trebuia să învețe 3-4 ani pe lîngă un maistru cizmar, ca să poată face și el o pereche de ghetе bune, o fabrică modernă unde fiecare pîrticică este făcută de mașini, iar reunirea părților urmează mecanic, lucrătorul are funcțiuni modeste. În general, producția modernă și tehnicizată cere dela om și capacitatea lui foarte puțin. Marele industriaș american Ford a făcut următoarea statistică asupra personalului și pregătirii lui, care se cere într'o fabrică: 43% pot fi lucrători simpli, care învață mișcările și activitatea raionului respectiv într'o *singură* (una) zi, 36% din lucrători învață în timp de 1-8 zile și numai 21% au nevoie de timp mai îndelungat. Starea culturală inferioară a cetățeanului rus, moștenită dela țarism, nu poate fi, deci, o piedică absolută pentru realizarea modernizării tehnicei rusești. 79% din muncitorii unei fabrici pot fi analfabeți. Nu mai vorbim de faptul, că analfabetismul a fost combătut de către Soviete cu metode atît de radicale cum nu s'au aplicat în nici o țară din lume. Cursurile serale, cluburi muncitorești și țărănești cu ziare, reviste și cărți, cursuri prin Radio (introdus în ultima colibă), ediții de milioane de clasici, broșuri, etc., etc. „A învăța” a luat caracterul unei sublime psihoze colective.

În România se închid școlile pe capăt și lupii reacțiunii rînjesc satisfăcuți, că se împiedecă culturalizarea țărânimii... Le e teamă de „bădăranii”, care pot forma armata de rezervă a industrializării romine inevitabile, deci și de soldații proletariatului... Le e teamă de „proletariatul intelectual”, care se poate gîndi nu numai la antisemitism, ci și la a doua treaptă, care se cheamă o justă și umană Repartiție... N'avem prea mult grîu, petrol, cărbuni, lemne, gaz metan și posibilități de electrificare? Dar e mai bine să rămînă „țăranul” la plugul arhaic și să nu treacă la tractor, să rămînă la opaiț și

să nu citească la bec electric; la bordeiu, în întuneric, pauperism și patriarhalism pitoresc, pentru fericirea domnilor Orașului. — *Petre Pandrea.*

Cazul Hoover.

Chestiunea pactului Hoover nu are atît valoare în sine cît valoare de simptom. Moratoriul nu e o soluție, ci un simbol.

Nu arată cum va fi rezolvată criza, ci că această criză a început să *trebuiească* să fie rezolvată. Oricum. Absolut oricum. Și dacă piedici răsar, aduse de cine știe ce șovinisme locale, interese particulare și susceptibilități de orgoliu național, — cu atît mai rău pentru toate aceste frumoase lucruri. Vor fi sacrificate fără milă. In epocile de mare criză începe să devină din ce în ce mai interzis luxul de a fi idiot. Incomprehensiunea adusă de microbul naționalist nu mai e atotputernică. Și, din timp în timp, izbucnește cîte o bombă care surprinde în loc, dimpotrivă, să lămurească. Cu adevărat nelămurit este tocmai faptul că fenomene de felul loviturii lui Hoover nu se produc mai des și mai de grabă. Căci nu-i oare curios să constatăm cum economia modernă este categoric mondială; cum sistemul politic al naționalităților încuiate și învrăjbite fac imposibilă funcționarea regimului economic; cum toată lumea știe astăzi că acesta e răul și că remediul nu-i decît unul singur; cum criza, care ține din 1900, a ajuns astăzi la punctul cel mai de sus al curbei sale, — și cum noi, în loc să ne întrebăm nedumeriți de ce nu se produc evenimente gen convenția Hoover, din contra, rămînem cu gura căscată în fața lor, ca în fața unui hazard ilogic.

Ori de cîte ori, în decursul ultimilor zece ani, am vorbit despre politica și economia contemporană am avut constant aceeași atitudine doctrinară, care se poate rezuma cam astfel:

Subt o formă sau alta, trebuie să se realizeze o combinație politico-economică nouă care să conște dintr'o federalizare oarecare a diverselor State naționale europene. Orice am face — nu putem împiedica asta. Cînd și cum se va face — nici nu putem, nici nu e prea interesant să precizăm. Se poate ca lucrul să aibă loc chiar mîne, după cum ar putea tărăgăni încă ani de zile. Dar oricînd — fie tîrziu, fie de vreme — atunci cînd faptul se va produce, îl vom privi cu toții ca pe un lucru la mîntea omului, ca ceva care ar fi existat de cînd lumea, deși prodromurile lui ne-au isbit ca niște adevărate lovituri de destin.

Imi place să citez, în toate aceste chestiuni, exemplul impozitului progresiv. Ideea era socotită încă în 1914 că e de inspirație categoric socialistă; deși în sine perfect echi-

tabilă, instituția rămânea totuși utopică pentru că era organic legată de întronarea prealabilă a regimului socialist pe care îl presupunea.

Iată însă că la un moment dat s'a întâmplat ca Statele să aibă nevoie de parale. *Toate* statele, și *mare* nevoie. A fost deajuns. Aproape fără să avem vreme să simțim cum, unde și când, noua reformă era deja extinsă asupra întregii Europe, în așa fel încît, un an după votarea ei, cetățeanul ajunsese a nu mai putea concepe un Stat modern fără impozit progresiv.

Așa-s evenimentele foarte necesare, cerute de nevoi foarte generale și populare, cum este — tipică între toate — nevoia de bani ajunsă maladie, o nevoie de care să sufere toată lumea, dela primul pînă la ultimul cetățean.

Cam în această fază a crizei a ajuns și Europa de azi. Iată de ce este indispensabil ca orgoliul prostesc să dispară. Exemplul Germaniei e probant, al Germaniei care nu se rușinează a întinde mîna și a striga: „ajutor, mor!”

Sentimentul de grotescă mîndrie caracterizează nu atît marile națiuni, cît liftele mărunte gen Serbia, România, Ungaria, Polonia, etc... Imi amintesc cum odată Vintilă Brătianu — care personifica strălucit acest soi de amor-propriu — a refuzat net un împrumut foarte avantajos prin Societatea Națiunilor sub motiv că a recurge la intermediul Ligii în chestiuni financiare însemnă *a lua atitudine de popor* învins, ceiace cu orice sacrificiu trebuie să evităm.

Nu este oare delicios? Există în romînește o anecdotă din acelea „plus vraie que nature”, adevărată nicăieri și pretutindeni. O fată foarte țațoșă tăia scurt vorba altuia cu care se certa, spunîndu-i: „*la urma urmelor, nu este de demnitatea mea să stau la discuție cu cineva a cărei mamă este ofticoasă.*” Sau închipuiți-vă pe un Român care e ministru, înecîndu-se în largul mării și preferînd să moară decît să ceară ajutor unui înotător care trecea pe acolo, sub motiv că nu e de demnitatea unui profesor universitar (ministrul român e totdeauna nițel profesor universitar) să se umilească în fața unui pîrlit care n'are nici patru clase gimnaziale.

Acest gen de amor propriu este încă azi foarte curent în Europa minoră.

Națiunile cu demnitate reală nu-l mai practică. Și ne este dat să vedem cum State ca Germania, cu privirea încruntată și căutătura amenințătoare, cer, bătînd din picior, pomană.

Căci există un soi de filantropie care se chiamă solidaritate, cu care se împacă chiar și un președinte al Statelor Unite.

Revenim la arta mută.

Statisticele americane sînt dezolante. În ultimul an sălile de cinematograful sînt deșerte. Un local ca Roxy, pe Broadway, în care încap 20.000 de persoane, și care pe vremea filmului mut era în permanență plin, dela 10 dimineața și pînă la 1 noaptea, acum nu mai umple decît cam 10% din sală, și asta doar după amiaza, dela 3 încolo. Scumpețea? Dar un loc costă acolo 20 de cenți, o cincime de dolar, adică o sumă cu totul derizorie. Nu criza generală e deci de vină. Nu ca să facă economie cetățeanul se duce mai rar la cinematograful, ci pentru un motiv mult mai simplu. Se plictisește. Și să se observe: e vorba de cetățeanul american; cînd pînă și el descoperă că un lucru e plicticos, e semn sigur că acel lucru realmente este.

Filmul actual e literalmente inept, așa de inept, așa de evident cretin încît și-a putut dat sama de asta chiar consumatorul cel a-tot-înghițitor din Statele-Unite. Și să nu uităm un lucru: nicăeri ca în această industrie reclama nu este mai savant practică, iar pe de altă parte nicăeri ca aci desfacerea nu se pretează mai bine la o reclamă eficace. Și totuși totul se prăvălește: marile case nu știu ce să mai inventeze: schimbă regisori după regisori, tocnesc toate vedetele lumii (dacă a ajuns Maurice Chevalier stea de cinema!), desgroapă talente teatrale europene, scotocesc în music-hall-urile celor cinci continente, se gîndesc la filmul colorat, la filmul în relief, etc., etc.; zadarnic; publicul nu mai vrea, — și pace!

Desigur, producătorii nu se împacă lesne cu această idee. Sînt zeci de milioane de dolari angajați în industria de „talkies”, tot utilajul studio-urilor a fost reorganizat în ultimii ani în vederea vorbitoarelor. Nu se poate reveni. Dar nici publicul nu mai vrea azi filme mute. Ce este atunci de făcut? Să se renunțe cu totul la arta ecranului? Cu neputință! Și, încă odată: toate astea n’au nimic de a face cu criza mondială. Poate că tocmai dimpotrivă ea ar fi teoretic avantajoasă cinematografului. Căci acesta e o *distracție*, un amuzament *popular și eștin*. Or, știut este că în epocile de mizerie singurele cheltueli care nu scad, ba uneori se umflă excepțional, sînt consumațiile de petrecere.

Dar nu; am spus mai sus că nu criza, ci proasta calitate a filmelor începe să alunge pe cetățean din sălile de spectacol.

Nu mai repet aci ceiace am spus în mai multe din cărțile mele și în nenumărate cronici cinematografice. Încă înainte de a fi apărut primul film vorbitor în România, am adus, pe larg, toate argumentele pentru care estetica aceasta nouă este radical falsă și soarta ei pecetluită. Nu mai reve-

nim. (v. eseuul „Superioritatea artei mute” în volumul „Puncte de vedere”, și primele două capitole din „Curs de cinematograf”). Putem doar să adăogăm o mică remarcă nouă: realizatorii unui film vorbitor, chiar dacă au foarte mare talent și multă inventivitate, nu pot totuși inventa nimic. Și iată de ce.

Inchipuiți-vă doi călători, care se află în două trenuri accelerate, mergînd paralel și în aceeași direcție. Se poate foarte bine imagina o conversație mai lungă între ei, dela geam la geam. Dacă acum, în loc de două accelerate, avem un rapid și o căruță cu boi, înțelegeți că nici o tovărășie, nici o convorbire nu mai este cu putință. E o deosebire de ritm care face imposibilă combinarea.

Cam același lucru se petrece cu filmul vorbitor. Vorba, discursul are alt ritm decît mișcarea. Este cînd mult mai rapid, cînd mult mai lent, niciodată însă egal. O serie lungă de acte, un actor le poate strînge în cîteva secunde de text vorbit. Și vice-versa : o situație, subtilă pentru a fi redată prin cuvinte, necesită replici multe, o întreagă lungă conversație; pe cînd, prin alfabetul mimic, o viziune de o clipă, un tablou instantaneu o sugerează întreg și adînc. Nici un moment din cele două aluri, alura vorbei și alura mișcării, nu coincid. Sau atunci ne mîrginim la cuvinte extrem de simple ca: da, nu, du-te, regret, vino, îmi pare bine, plec, mă doare, etc., cuvinte care sînt un lux, care nici nu au nevoie să fie rostite pentru ca spectatorul să înțeleagă despre ce e vorba. Ele-s puse aci doar așa, ca să ne dea *zgomotul general al vorbirii umane*. Sînt zgomot, n'au valoare pentru înțelesul lor intrinsec.

În rezumat, omul care acționează vorbind și omul care acționează tăcînd se mișcă cu totul altfel, într'un tempo absolut diferit. Din acestea două, numai alura condiției taciturne se pretează la imagini vizuale cinematografice; celelalte nu. A le combina este o erezie care, oricît de mare ar fi talentul autorilor, tot la insucces artistic duce.

Și mai e ceva. Înainte vreme, cînd nu era cuvînt în filme, realizatorii erau nevoiți să inventeze neconținut mișcări, gesturi nouă. Ce uimire au produs în spectatori primele reprezentări de pumni care se încleștează, de ghetecare care bat podeaua în semn de perplexitate, sau așazisele „supraimpresii”, fotografiile suprapuse, și cîte alte trucuri de scenă care, desigur, trebuiesc depășite, dar care, în momentul cînd apar prima oară, ne dau o excelentă impresie artistică. Asta era cauza progreselor cinematografului de acum cinci ani. Ca să arăți cel puțin zece „gag”-uri, adică scene scurte ca de pildă apariția unui cîne, sau a unui ceas cu cuc, sau un colț de odaie de culcare, sau salutul unui servitor credincios, sau un accident umoristic oarecare, — însfîșit trebuiau zeci

de asemenea tablouri rapid mișcătoare prin care să ni se spună că eroul a *sosit*. În filmul vorbitor, toate acestea sînt suprimate. Eroii stau confortabil în fotolii, nemișcați, iar unul din ei spune celuilalt: „Și atunci am sosit”. Și nu mai e nevoie de nici o invenție.

Așa se explică de ce arta ecranului a adormit deabinelea (să nu mai vorbim de arta europeană care este Corneille prost la Franceji și operetă anostă la Germani). Publicul are dreptul să ia în oroare filmul vorbitor, și chiar și pe cel mut (căci acesta e făcut tot după calapodul celui vorbitor, doar că n'are cuvinte; nu este film mut, ci film vorbitor cu cuvintele scoase; ceiace-i mai rău ca toate).

Dar un lucru mare și real ca arta cinematografică (cea pură, arta pe care o mai apără azi Charlot, arta filmelor cuprinse între 1924—1928) nu poate muri așa, în mod pur și simplu. Și nu este imposibil ca, mai curînd sau mai tîrziu, sub o formă sau alta, să vedem reînviind, de data asta pentru mai multă vreme, filmul cel adevărat, care știe să evite acel mare obstacol pentru artă care este cuvîntul. — *D. I. Suchianu.*

Nufărul negru sau micul chip îngeresc.

Cine citește articolele d-lui Nichifor Crainic din „*Universul*” despre munca monahală și rugăciune și despre atîtea alte probleme duhovnicești, cine-l vede predicînd mizeria pentru corpul didactic pe care îl visează, pe semne, ca un fel de nou ordin franciscan al sărăciei și învățîndu-ne să ne lepădăm de lume pentruca printr'o asceză, asemeni sfinților părinți ai bisericii, să ne ridicăm la „convorbirea cu Dumnezeu”, la „micul chip îngeresc” ce este „ca o anticipare pămîntească a vieții de dincolo de mormînt”; cine înfirșit l-a urmărit cum în articolele sale literare caută să descopere în fiecare scriitor român o treaptă îngerească și să facă, de pildă, din Nicolae Bălcescu „un profet cu verb de jar”, un contemporan sufletesc „cu cei care au primit în creștet virgula de văpaie a Cincizecimii”, cu Sfîntul Pavel, (toate acestea într'un stil de seminarist puțînd încă a refectoriu și cu o tendință fanatică de a transforma *Istoria literaturii romine* într'un fel de *Viețile Sfinților*), e pornit să-și facă despre chipul lumesc și duhovnicesc al d-lui Nichifor Crainic o iconă cu totul greșită.

Cititorul acestor producțiuni cuvioase poate crede că d. Crainic e un schimnic emaciat, slinos de palori ca o luminare groasă de biserică, cu falangele dela degete, rotulele dela genuchi, bazinul, toate ciolanele în fine, ieșite prin pielea pergamentată în fum de tămîie, asemeni moaștelor sfinte, că veștmintele de pe sine, în putrefacție, miros a vin de cu-

minecătură și a brad de coșciug, că sus-pomenitul se hrănește cu lapte de căprioară și burueni, postind șase zile din șapte, ca fericitul monah Vichentie dela Agapia, care este „un nufăr candid plutitor peste toate mlaștinele acestei vieți” sau ca eremitul din *Trionfo della Morte* din Pisa, — își poate închipui că doarme pe scîndură goală cu capul pe piatră și se flagelează în așa chip încît să-și atrofieze trufașul organ al ispitelor și să rămînă într’o veșnică, îngerească feciorie. În mintea cititorului naiv, răsar în cete trupurile sfinților mucenici strivite în bandaje fastuoase, cu capetele apărate de grele aureole de metal masiv, într’o ventilație înfricoșătoare de aripi rotative; răsar arhanghelii Mihail și Gavril cu săbii ondulate de foc „sfinții apostoli Petru și Pavel, mutilați de străvechiul abur al bolților, Sfintul Nicolae cu omul care și-a dat fetele la curvie și însfirșit, priveliște cu gingășie de basme, sfinții Dimitrie și Gheorghe călări și o procesiune de serafimi și heruvimi, umplînd cerul de discuri străfulgerătoare.

Inșelăciune a cuvintelor! Din toată iconografia religioasă, d. Nichifor Crainic nu-și poate găsi asemănare decît cu unul din cei trei magi aducînd daruri pruncului Isus, care, așa cum ne este zugrăvit de Dürer, pare un exponent al Țării Somalilor sau al Congului. Departe de a fi descărnat de posturi, el are trupul consolidat al unui popă de țară sau al unei țărci grase pe toamnă. Și încă aceste imagini duc prea mult gîndul către cer. Pe un drum de țară mi s’a năzărit odată înainte un grup muzical compus din trei inși desculți și oacheși care frămîntau pulberea, executînd din nai, țambal și scripcă o improvizație focoasă. „Șeful” tarafului, rotofeiu și negru ca un ceavn întors, scund și rubicond, ridică către cer ochii pe jumătate închiși de simțăminte aproape mistice și pătați la margine cu alb; și cînta în tremolo, în vreme ce gușa îi svîcnea pripit ca pieptul de rîndunică:

Haulică ce tăcereee
Mă furnică prin piceree.

Așa mi se înfățișează și d. Crainic și cam tot un fel de furnicătură este și mistica d-sale.

De altfel lumea de bun simț, chiar cea iubitoare de problemele religioase, își dă seamă de ipocrizia vulgară a predicatorilor sale. Om incapabil de orice privațiuni, doritor de arginți, de plăceri lumești, mare căutător de ziafeturi sgomotoase cu descărcări de pistoale, lingușitor și cățărător: închinînd în chip jignitor *Gîndirea*, azi Majestății Sale Regelui Mihai, mîne Majestății sale Regelui Carol al II-lea, poimnîne Marelui profet al neamului Nicolae Iorga, tocmai în momente cînd omagierea poate fi asociată de urmărirea unui interes personal, D. Nichifor Crainic a adus preoțimii noas-

tre un rău greu de vindecat: a trezit anume o ambiție de reclamă și de paradă religioasă, o goană după recenzii și inserții prin gazete, mai ales prin *Universul*. Multe biserici te invită acum cu afișe tipărite cu argumentații în chip de prospect, iar preoții tineri te prind de mîncă să te „recreștineze” pentruca să se illustreze măcar o zi în coloanele ziarelor, în acest chip:

„Neobositul preot și misionar Teofil a adus în sinul bisericii ortodoxe pe d. — să zicem — G. Călinescu. După taina botezului care va avea loc mîine în Biserica *Alipirea Maicii Domnului* Sfinția Sa P. Teofil va predica despre „Mîngierile și roadele credinței ortodoxe”.

Acestea despre chipul d-lui Nichifor Crainic care de e nufăr — este negreșit „un nufăr negru” plutitor „în mlaștini.

Ciți ingeri sint în cer.

Dacă nici astăzi nu știm bine cît norod se află în țara romînească asta se datorește metodelor biblice de propagandă utilizate de Direcția recensămîntului, prin pana d-lui V. Voiculescu, blindul poet cu barba mîncată ca de mucenic. Nu e vorbă! Antichitatea și în special Romanii s'au arătat îndemînateci în asemenea operațiuni și d. Voiculescu putea trage un ce folos din răsfoirea *Scripturii* pe care o consultă mai des decît tratatele de *patologie generală și diagnostic*. Intr'adevăr întiul recensămînt depe lume a fost pus la cale chiar de Domnul:

„Grăit-au Domnul către Moisi în pustia Sinai în cortul „mărturie în ziua dintiui a lunii a doua, în anul al doilea „după ce a ieșit din pămîntul Eghiptului, zicînd:

„Numărați toată adunarea fiilor lui Israel după neamurile lor, după casele rudeniilor lor, după numărul numelor lor, după capetele lor”.

„Tot bărbatul de la douăzeci de ani și mai sus, tot cel „ce poate ieși la oaste în Israil, numărați-i pre ei cu puterea „lor, tu și Aaron numărați pre ei”. (*Num.* 1, 1-3).

După cum vedem recenzorii Moisi și Aaron au primit instrucțiuni de o limpeziciune cu adevărat divină. Dată fiind competența sa, Moisi mai este însărcinat să facă încă o numărătoare a tinerilor de oaste, asistat de astădată de preotul Eleazar. (*Num.* 26, 1-5).

Și David face un recensămînt al poporului:

„Și a biruit — zice Scriptura — cuvîntul împăratului la „Ioav și la mai marii oastei, și a ieșit Ioav și mai marii oștirea de la împăratul ca să numere pre poporul lui Israil”. (*Imp.* II, 24, 4).

Dar Nașterea lui Isus nu s'a întîmplat oare într'o împrejurare asemănătoare? Iosif și Mariam mergeau pentru

recensămînt la Betleem, fiindcă fiecare trebuia să se ducă la urma sa, precum sună sfînta Evanghelie de la Luca citire:

„Și a fost în zilele acelea; ieșit-a poruncă de la Chesa-
„rul Avgust, să se scrie toată lumea.

„Această scrisoare s'a făcut, domnind în Siria, Chirineu.

„Și mergeau toți să se scrie, fiecare în cetatea sa”. (*Luca 2, 1-3*).

Dacă dar recensămîntul este un act de administrație de esență oarecum divină, era foarte firesc ca d. Voiculescu, asemenea lui Moisi, Aron, Eliazar, Ioav și Chirineu, să pășească la numărarea credincioșilor și necredincioșilor din țara romînească. Ceeace însă va umple de sfîntă mirare pe oricine, este că d. Voiculescu știe nu numai cîți păcătoși sînt pe pămînt ci și cîți îngeri sînt în ceruri, deoarece în îndemnul de înscriere în liste, aducea aminte norodului că „pînă și îngerii din cer sînt numărați”, precum scrie la Apocalipsă”.¹ Semn de înaltă bunătate și milostivire față de *Gîndirea* în deobște și de d. Voiculescu în deosebi este aceea din partea Domnului! Căci numai Dumnezeu putea pune lumină printre rînduri pentruca drept credinciosul său doftor de boli trupești și sufletești să citească ceea ce nu se arată ochilor noștri orbiți de necredință. Neajutat de nicio putere cerească m'am străduțit și eu în zadar să adun la olaltă îngeri din văzduh precum urmează:

Un heruvim cu sabie de foc învîrtitoare, pus de Domnul să păzească calea pomului vieții.

Item, Trei îngeri primiți de Avram.

Item, Cei doi îngeri de la Sodoma pe care i-a văzut Lot.

Item, Un inger al Domnului care strigă lui Avram să nu jertfească pe Isac.

Item, Ingerii care întîmpină pe Iacov în căutarea taberei lui Dumnezeu.

Deasemeni, Ingerii care se suiau și se coborau pe scară către cer văzută de Iacov în vis.

Item, Ingerul care a ucis pentru Ezechia în tabăra Asirienilor o sută optzeci și cinci de mii, „și s'a sculat dimineața și iată toți erau trupuri moarte”.

Item, Ingerul Gavril care s'a arătat lui Zaharia în templu, vestind nașterea lui Ioan Botezătorul și Mariei, vestind nașterea lui Isus.

Așișderi, Ingerul care a vestit lui Iosif că Maria va naște prunc înainte de „a se aduna” cu dînsa.

Item, Ingerii cu glas mare de trîmbiță care vor aduna la judecata de apoi pe cei aleși.

Item, Douăsprezece legheoane de îngeri pe care Isus ar

¹ Citat din memorie, cu ușoară aproximație.

fi putut să le aibă la îndemână când un apostol a tăiat cu sabia urechea unui soldat.

Item, Ingerul care a prăvălit piatra pe ușa Sfintului Mormînt.

Item, Ingerii slujind lui Isus în cele patruzeci de zile din pustie.

Item, Ingerul care turbura apa scaldătoarei oilor, Vitezda, din Ierusalim și alții nenumărați ca nisipul mărilor, pe care minte omenească nu-i poate număra, afară de aceea binecuvîntată de Dumnezeu a d-lui V. Voiculescu.

Am cercetat de aproape Apocalipsul și n'am găsit urmă decît de numărătoarea celor 144.000 pecetluiți ca dreptcredincioși ai lui Cristos și firește feluriți îngeri nerecenzăți, ca cei șapte îngeri ai celor șapte biserici, cei patru îngeri din patru unghiuri ale pămîntului, Arhanghelul Mihail și cetele sale în luptă cu balaurul și alte asemenea fețe cerești.

Trăind așa de aproape de anticamera cu îngeri a Atotfăcătorului, *Gîndiriștii* vor simți cum le încolțesc la umeri, ca hoțului din legendele Sfintului Francisc, muguri de aripi care vor crește treptat ca aripa de lăstun, de porumbel, de barză, de avion, de serafim și-i vor înălța ca pe un stol de candori din mlaștinile noastre spre o viață de vecinice fericiți spirituale. Parcă-i văd pierduți în marginea de azur a cerului! Dar în mijloc, ce sburătoare neagră, ca o uriașă stăncuță, bate din aripi?

E d. Nichifor Crainic, starețul *Gîndirii*, care-și va păstra și la penele îngerești culoarea pielei.

Tandaler predicator.

Este ca de la sine înțeles că d. Crainic, ca un adevărat apostol al cuvîntului Domnului ce se află, nu putea fi mulțumit cu predica din gazete și că năzuia să se urce în amvonul bisericii. Bănuind că în această această acțiune sacră avea să fie un adevărat „mic chip îngeresc” în stare să mă pregătească pentru „convorbirea cu Dumnezeu”, m'am fost dus, plin de nădejdi duhovnicești, în Dumineca trecutelor Rusalii la biserica Curtea-Veche, cu hramul Sf. Anton, unde d. Crainic trebuia să țină o predică, invitat — pare-se — de către studenții teologi. Am ascultat multă vreme în semi-obscuritatea aureolată a bisericii, nesfirșita, monotona slujbă, făcută cu un zel de prim creștin de către un preot tînăr, blînd, cu fața de martir, îmbrăcată într'o barbă măruntă ca astrahanul, de o asemănare izbitoare cu d. V. Voiculescu. Un dascăl masiv, tuns turcește la cap și cu o mare barbă afumată de luminări a scos tot timpul urlete încolăcite de bi-

vol căruia i s'a înfipt un cui în copită. Răgea cu un calm înfiorător, privind înspre catapeteasmă ca spre a culege elogiile bolții cerești. În această producție se întrevedea o artă pe deplin stăpînită: scotea un muget savant pe care îl tăvălea succesiv înspre altitudini, îl lăsa pe loc să se odihnească și apoi îl urnia iarăși în aceleași opinteli. Urletele dervișilor amestecate cu litania subțire a tînărului preot, acesta fu dialogul liturgic, care însă, ca în oricare din pitoreștile noastre biserici bizantine, decurse gravă, fără cea mai mică umbră de ridicol.

Intr'un tirziu descoperii într'o strană din dreapta și pe d. Crainic. Rumen, cu vecinicul rîs al ochilor, se silia să simuleze, cu onctuozitate, evlavie. Se închina la fiecare *Amin*, îngenuchia... o comedie întreagă! Intr'un timp merse către ușa de la altar, făcu o scurtă închinăciune stîngace, o sărută cu buze groase avide și intră. Teama că vreo primejdie amenința sfînta zidire a fost, se înțelege, absurdă, deoarece biserica nu era de caș. Corul cînta acum strident ca trîmbițele vestitoare ale Județului cel mare, iar babele dădeau din cap alinate de un unguent intern. La citirea unei evanghelii două femei strînseseră într'un cordon viu pe tînărul preot. Ședeau într'o îngenuchere nedesăvîrșită, ținînd capul în cartea preotului, ca spre a sorbi de la sursă balsamul lecturii.

Insfirșit frumoasa slujbă terminată, puțina lume rămasă, printre care și cu plinul de păcate, se strînseseră în jurul predicatorului, care, scoțînd din buzunar niscai foi scrise, citi, încet, fără convingere și elocvență, un articol, prea prost ca să fie publicabil, prea savant pentru publicul amărit al unei biserici, în care expunea cele două aspecte ale ortodoxismului: universalitatea și ideea națională. Lumea a ascultat sfioasă, nedumerită pe Tandaler devenit predicator și o! efect al înduioșării inimilor prin gura scumpă de abanos, babele se închină ră oftînd, la cuvîntul „*universalitate*”. — G. Călinescu.

„Generația artistă”

Este, fără îndoială, de mult preț în istoria culturii, a determina epocile, a caracteriza generațiile, a le găsi titulatura care să le definească. Ca tot ce privește studiul poporului nostru, istoria culturii românești este o știință relativ fragedă; o contribuție la întărirea sa, în punctul de care vorbim, este dar cu atît mai prețioasă. O asemenea contribuție ne-a dat, nu demult, d. N. Petrașcu, meritosul critic și biograf, în amintirile sale despre Ollănescu-Ascanio. Avem impresia că acestei lucrări a d-lui P. — *Dimitrie Ollănescu (Ascanio)* (București, Cultura Națională, 1926) — nu i s'a dat

destulă atenție. Căutăm aci a umplea această lacună a criticei noastre curente, referind mai de aproape despre acest izvor nou al istoriei noastre literare și culturale. Zic izvor, pentru că d. P. ne dă aci amintiri personale.

Autorul atrage atenția asupra faptului că, ultimul sfert al veacului trecut „a adus o nouă preocupare pe lângă cele vechi, și anume preocuparea de artă, care lipsise aproape cu desăvârșire mai înainte”. În anii 1880-1885 ne vin din Franța o sumă de tineri, arhitecți, pictori, sculptori români; se deschid muzee, se organizează concerte simfonice, teatrul național înfloreste, „spiritele înclină către frumos și artă”. Cu drept cuvânt d. P. propune să numim generația aceia „generația artistică”. Pe lângă meritul acestei definiții a unei generații istorice marcante, îi revine d-lui P. și acela de a fi început, el cel dintâi, prin amintirile despre d. C. Ollănescu, a ne da materialul pentru cunoașterea ei. Spicuiem în lucrarea d-sale, pentru a deștepta curiozitatea nobilă a celor interesați.

Ollănescu era „înalt, frumos la corp și la față. Imbrăcămintea totdeauna curată... Zimbet spiritual, — și, mai ales, dedea impresia că-ți vorbea un poet... Inteligență sclipitoare”. Era plin de „observații hazlii”, de „anecdote posnașe”, „Cine ar putea da, însă, o idee măcar de toate nostimadele câte le înșira dînsul cînd îl vedeam?” (E poate un amănunt numai, dar regretăm înfinit că d. P., tocmai, nu ne poate da o idee despre acele „nostimade”). Poeziile războinice (ale lui Alecsandri, mai ales, din 1877) „îl mișcau până la lacrimi”. Inșă, mai în deaproape legătură cu caracterul specific al „generației artiste” trebuie să considerăm, cred, următoarele detalii din biografia psihologică a poetului Ascanio:

„Pentru el, femeia avea o însemnătate extraordinară, era ca o minune pămîntească. Un corp frumos, un braț rotund, o piele delicată, o carnație colorată, erau în ochii lui mai mult decît încîntătoare... Îi plăcea să asculte cu deosebire întîmplările sentimentale (*sic!*) de prin călătorii, ocaziile fericite, *les bonnes aubaines* sau *les bonnes fortunes*, cum le numea el; nădrăvăniile de prin drumurile de fier, de prin otelurile străinătății, de prin restaurante, de prin stațiunile de vară. Îți punea întrebări la fiecare moment: Ce lîffă era ființa aceea, cam ce vîrstă avea, cum era la trup? Voia s'o vadă dinaintea lui aidoma. Cînd i-o descriai accentuîndu-i formele, ochiul lui se scurgea de bucurie și o mîngăia din cînd în cînd cu grecescul *Matia-mu* sau cu românescul *Puica maichii*... Frumoase au fost mai toate femeile care i s'au arătat și l-au oprit în cale, arătoase și pline de podoabe firești. Frumoasă artista V., *le velour fait femme*, cum zicea el, și care avea ceva sfînt în riturile dragostei.

*Credeai că e o preoteasă în altar. Frumoasă artista D., femeie întocmită ca o statueta, cu dinții cunună în gură pînă a dispărut din viață. Cînd rîdea, cu glasul ei cristalin, părea că auzi o gamă de clavier, iar cînd închidea ochii pe jumătate, te răscolea pînă în a treia generație. Frumoasă celebra artistă B., care terminase atunci conservatorul din Viena și care prin corpul ei athletic, prin brațele ei rotunde și umerii ei albi, o luai drept o apariție din basme. Ea era ingenuă și novice în ale sentimentului (sic!), așa că seducea și mai mult pe păgînul Ollănescu. — Frumoasă încă cîntăreața din societate Z. N., blondă cu ochii albaștri răsîndind un parfum natural care întrecea toate florile din lume (toate cuvintele subliniate sînt ale lui Ollănescu). Frumoasă încă artista M., rusoaică maiestooasă ca o regină, care lăsă pe bărbatul ei în tren și veni la București. Frumoasă în fine vieneza G., despre care, cînd o văzu întîia oară, spunea înfiorat: *Ochi mari ca irmilicul și verzi ca brotacul*. Atît era dînsul de dominat de frumusețea corporală, încît îmi aduc aminte, cum mă luă odată, aproape cu sila, și mă făcu să intru cu el în locul unde vieneza G. își lua baia de dimineață. La vederea formelor ei perfecte și a sînului său *ca două pistoale* (Ollănescu!), Ollănescu avu în ochi o transfigurare, iar cînd îi replicai că el îmi reinviază imaginea lui Orațiu cu Lidiile lui, Ollănescu păru mulțumit de comparație. La Viena, a pironit patru ore pe scaun la masă — după insistențele ei — pe nevasta unui industriaș mare din Belgrad, o femeie cu mult vino-încoace, căreia el îi spunea ce-i trecea prin minte și care nu se mai îndura să plece, pînă ce nu s'a închis în sfîrșit restaurantul... Pe lîngă acestea și pe lîngă multe altele pe cari Ollănescu le-a cunoscut în treacăt, a fost un cortegiu întreg de femei, pe cari el le-a privit cu dragoste și cari la rîndul lor l-au privit și ele cu ochi simpatici. Fiindcă el, în afară de faptul că era bine ca om, îngrijit și elegant și că impresiona și magnetiza dela distanță simțirea femeiască, dar mai avea și o privire cu subînțelesuri sentimentale (*da!*) în fața lor, o convorbire confidențială cu dînsese..."*

Acum și ceva versuri de Ollănescu:

(Inedite) *Iar cînd îmi vorbești de aproape
Și mă chemi dulce pe nume,
Am vedenii fermecate
Parc'aș fi pe ceea lume.*

Sau (un exemplu sintetic, pentru a ilustra concentrat, generația artistă):

*Ochii negri-s plini de foc,
Cei albaștri de dulceață,
Cei căprii aduc noroc,
Iar cei verzi ne dau viață...*

Ollănescu cu d. P. în lojă la Comedia franceză. „Cînd se ivea cite un cuvînt de spirit puternic, spus cu savoarea lui, Ollănescu se întorcea și mă întreba din privire, dacă am văzut ceva mai frumos vreodată.

E un copil natural, zicea un personaj; iar contesa, rîdînd cînd capul și privind pe deasupra ochelarilor, cu zîmbetul încet și grațios: *dar oare nu toți copiii sînt naturali?...* Ollănescu mă strînse cu mîna de genunchi”.

Și așa cu „generația artistă”. E drept că era prima de acest fel, în istoria culturii noastre. Indrăznesc să adaog: d. P. este un istoric puțintel malițios. — C. A.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

George Lesnea, *Veac tânăr*. Poezii. Iași. Tip. «Viața Românească», 1931.

Nu e niciodată prea trîziu să vorbești de un volum de versuri. Ne-am obișnuit să nu mai răsfoim decît în trecut volumele de versuri — destul de rare, de altfel — care ne cad în mîna. Mărturisim că, în timpul din urmă, aveam chiar impresia că versurile au intrat în agonie. Ne pregăteam să le facem panegiric și să le îngropăm în amintire, alături de visurile și iluziile adolescenței. Ne spuneam că omenirea e prea bătrînă acum ca să se mai poată încînta cu versuri. Ne întrebam dacă nu cumva versurile sînt o formă de exprimare nenaturală și artificială. Dar oare viața modernă este naturală? E natural progresul tehnic, e naturală toată această dezvoltare frenetică și exasperată a inteligenței în detrimentul caracterului?

Volumul d-lui Lesnea ne-a obligat să uităm de intențiile noastre panegirice și să constatăm că versurile încă n'au murit.

Iată un scriitor tânăr, căruia nu i-e rușine să debuteze cu versuri și care nu scrie altceva decît versuri. În epoca noastră faptul pare aproape neverosimil.

George Lesnea cunoaște bine meșteșugul versurilor. Are ritmuri sigure și pline, rime bogate și sonore. Imaginile lui sînt aspre și tragice. Îi plac amurgurile, toamna, cimitirele, mănăstirile. Prin sufletul lui colindă vînturi de stepă și se desfășură orizonturi largi și proaspete, nu întotdeauna senine. Nouri crunți le întunecă cîteodată. În versurile lui Lesnea se sbat demulțori furtuni și gîlgîie, subțeran, torente de patimi. E o poezie plină de o delicioasă sălbătăcie și de un primitivism puternic, sincer și irezistibil. Poetul își dă sama de valoarea artistică a acestui primitivism și a acestei sălbătăcii. Și exploatează această valoare cu mult meșteșug. Lesnea nu e un cerebral, nici nu vrea să fie. Dar știe să-și judece propria-i simțire și să se privească pe el însuși în față, limpede și sincer.

In „Izvod” poetul își explorează trecutul atavic, adîncindu-se în el însuși.

*E multă vreme 'n mine: Sînt basme și colinzi,
Descîntece 'n fîntină și vrăji pe la oglinzi.
Sînt nopți de spaimă cruntă, cînd luna-i ca un corn
Și se năzare chipul strigoilor pe horn.*

*Sînt șoaptele scornite pe lume de cei dragi,
Tropare de 'nviere și plîngeri de iobagi.
Sînt hreamăte de taberi subt buciom de viteji
Și schituri ctitorite de voevozi și cneji.*

*E multă vreme'n mine: Sînt împletiri de grai,
Cuvinte de hrisoave și sunete de nai,
Cimilituri din gura glumeșului norod,
Orații vechi de nuntă și stihuri de prohod.*

*Sînt jocuri vișoroase prin bătături de han,
Cu vinuri ruginite și chiot năzdrăvan.
Zăbavele cu plosca la cumetrii, și haz
De fete adunate cu pînzele la iaz.*

*Sînt fîntirimuri pline de oase omenești
Și pietre de morminte cu slove slavonești,
Subt care zac deavalma, din veac, străbunii mei,
Cu rădăcini pătrunse prin pulberea din ei.*

Cînd a apărut „Veac tînăr”, astă-primăvară, cîtiva „critici” s'au grăbit, cu multă înverșunare, să-i purice influențele și să-i descoase reminiscențele. După cît știm nimeni nu s'a gîndit să-i scoată la iveală nota personală, imaginile proaspete și viguroase, sinceritatea sălbatică și parcă desnădăjduită, expresia sigură și fondul sufletesc bogat și original. Cu alte cuvinte, „criticii” cu pricina au vrut să ignoreze ceia-ce e poezie în versurile lui Lesnea și s'au repezit cu toții să vadă ceia-ce este numai literatură. Au observat imediat ceia-ce Lesnea a învățat, dar n'au vrut să știe nimic de ceia-ce Lesnea a simțit și a exprimat. Domnii aceștia „critici” ar voi poate ca scriitorul să se nască prin generație spontanee, să nu învețe nimic dela nimeni, să-și creeze singur meșteșugul și să repete singur în cîteva luni ceia-ce oamenii au imaginat și au născocit în mii de ani. Nu se poate o mai falsă concepție a originalității — și nu se poate o mai strălucită dovadă de rea credință din partea unor oameni care se pretind obiectivi.

Fără îndoială se pot lămuri la Lesnea procedee luate din Arghezi sau din alții. (Și e drept, de exemplu, că poezia „Is-pita” e de o inspirație prea direct argheziană, aproape un pastîș!) Dar asta nu dovedește nimic. Lesnea n'a luat din Arghezi teme, subiecte, atitudini. Inspirația lui Lesnea, sufle-

ul lui, viziunea lui, modul de a simți — toate acestea îi aparțin incontestabil.

Volumul lui Lesnea a fost pentru noi una din cele mai plăcute surprize. Ne-a dat prilejul să amănăm (pentru cât timp?) trista ceremonie a înmormintării Versului.

Al. A. Philippide

* * *

Annette Antoniu, (docteur de l'Université de Nancy), *Anatole France, critique littéraire*. Paris. 1929 (Boivin et C-ie éd.).

Deși titlul lucrării sale nu o obliga strict, d-ra A. Antoniu ne dă, introductiv, o foarte prețioasă biografie a tinereții lui France. *Pierre Nozière, Le livre de mon ami, Le petit Pierre, La Vie en fleur*, aranjări în deosebi autobiografice, sînt aci negreșit izvoarele prime, al căror cuprins d-ra A. îl verifică și îl îmbogățește prin o foarte îngrijită cercetare a tot ce au publicat cei ce au cunoscut pe autorul său. Compatrioata noastră oferă cea dintîi contribuție în spirit istoric pentru biografia marelui scriitor. Deplin stăpînă pe metoda studiilor erudite, d-ra A. aduce, prin monografia sa, un întreg manual de informație exactă asupra acestui autor pe care generația literară de față îl respinge violent în trecut.

Intr'o foarte prețioasă bibliografie, autoarea a inventariat cu toată precizia dorită, vasta colaborare a lui France la o sumă de reviste slab răspîndite, ca *l'Amateur d'autographes, le Chasseur bibliographe, le Bibliophile français, la Gazette bibliographique*. Colaborarea aceasta ni-l arată pe scriitor, din prima tinerețe, în strînsă legătură cu pasiunea și cu pasiunea cărții. Cu egală îngrijire este comentată apoi literatura relativă la viața și opera lui France, dela prima notiță consacrată tînărului editor al clasicilor lui Lemerre, pînă la instantaneul lui Galsworthy în *Revue de Paris* din 1927. Ne lipsește dureros indicele alfabetic de materii, indispensabil oricărui studiu de felul și proporțiile tezei d-rei A.

Pe baza acestui material exact cercetat, d-ra A. aduce o confirmare mai mult impresiei de unitate și, cu deosebire, de fixitate pe care o dă criticul și gînditorul France oricui se ocupă atent de scrisul său. „Deși France și-a modificat părerile asupra unor scriitori, el a păstrat, în fond, același gust și aceleași preferințe. Tot astfel nu găsim decît puține schimbări, sau deloc, în concepția sa despre rolul criticei”, (pag. 69).

Fiu al unui rural devenit librar și bibliofil, France s'a distins printr'un conservatism solid în idei și în gusturi. François Thibault, tatăl, se consacrase strîngerii materialului pentru o istorie fidelă a Revoluției franceze. De copil deci Anatole se putuse cufunda în acel trecut atît de viu încă, de

unde el a scos câteva schițe anecdotice și, înșfîrșit, *les Dieux ont soif*. France, tatăl, cetea toată ziua; învăța, la bătrînețe, ebraica, egipteana și copta. Făcea și versuri; se povestește chiar că a fost cîndva ceartă între tată și fiu, fiindcă tînărul refuzase a strecura în *le Temps* o mică poemă a bătrînelui.

Să notăm că, prin adunarea zeloasă și clasarea textelor care ne povestesc formarea ideilor estetice și altele, în Anatole France, d-ra A. oferă, involuntar, poate, cetitorului o antologie foarte substanțială și întristătoare a formulelor banale a căror existență în acest mare scriitor, va închide veșnic pe admiratorii săi lucizi în o perplexitate umilitoare. Prin clasicismul pe care-i plăcuse a-l expune ca fină floare franco-elină, prin deprinderea mereu întărită de a pasta „frumusețile” într'un fel de *à la manière de* care nu e totdeauna intenționat parodistic, France s'a fixat în apropierea primejdiei de a pune pe hîrtie cu spirit serios: *les roses et les lys, les grâces et le ris*. Anticitatea lui este vai! atît de mult o anticitate de profesor cu aspirații poetice. Perpetuă puritate, perpetuă claritate, perpetuă grație, *roses, festins et molesses ioniennes...*, sînt recvizitele monotone ale acestui clasicism obositor și prin ingenuitatea foarte pregătită cu care France obișnuște a-l accentua.

Cum era de așteptat, D-ra A. înseamnă foarte judicios că, în foiletoanele sale, France expune, cum se zice o filosofie. — Și în acest punct, silințele ingenioase ale autoarei au ca rezultat extragerea din gîndirea lui France a unor formule perimate: frumusețea e mai adevărată decît adevărul — nu putem eși din noi înșine — simțurile ne înșeală cași rațiunea — totul e iluzie — nu putem înțelege lumea — iubirea înțelegătoare e singura care etc., etc.... Colecție penibilă, dar profund instructivă; cu ea înțelegem deplin îndepărtarea categoric aspră în care elemente serioase ale generației actuale de literați gînditori se află față de Anatole France, așa cum se vede aceasta eminent în discursul de recepție al lui Valéry la Academia franceză.

(Regretăm că D-ra A. nu a vrut să insiste asupra incidentului, zgomotos pe vremuri, al falimentului științei, pe care îl amintește în legătura esențială cu scepticismul lui France. Incidentul acela a fost o dramă între simpli literați — unii dintre ei, politicizanți! — și aceasta nu atîngea întru nimic știința însăși și metodele ei, cum a și arătat de pe atunci Berthelot. Scepticismul lui France stă și el în pachetul filosofiei literaților. Subiectul ar merita cercetat în interesul capitalului veșnic interesant al diletantismului tradițional și al crizei sale.)

Este un joc ciudat de ironie intimă, în cazul lui France. Omul care pretindea atît de cochet că iubeste elasticitatea supremă a spiritului, lărgimea de vederi pînă la inconsec-

vența elegantă, „la diversité ondoyante” cum se zice în știuta formulă, rămînea, în esență, plin de siguranțele bunului simț. Fondul burghez al clasicismului din veacul XVII, cu optimismul său robust în materie de cunoaștere și judecare a lumii, înregistrează, în figura lui France, o încarnare mai mult, și din cele mai hotărîte, sub complexitatea de suprafață a costumului pe care-l împrumută el dela niște momentane mode cărturărești. — „Qu'on fasse de la métaphysique, mais sans excès” (cuvînt al lui France, consemnat de D-ra A. la pag. 97-8, după Corday, *Dernières pages inédites d'A. F.*) e o minunat simptomatică afirmare a echilibrului confortabil clasicist.

Cu puternic motiv califică de simplă cochetărie, autoarea, cele cîteva comentări ale lui France despre boala cărții și a cetitului. France afecționa și această zicătoare, lipsită de mult de orice prospețime: les buissons des routes, la fumée des toits, les champs etc., etc. révèlent aux âmes naissantes des secrets plus précieux mille fois que ceux qui sont éclaircis dans les livres... Ciudată și supărătoare e înmărmurirea lui France în antiteze de asemenea calitate.

Impregnat de clasicism cărturăresc scrisul lui France, încadrat în un moment de scrupule critice, istorice și biologice, era predestinat pastişului de felurite forme și grade, și unor cochetării care nu ascund totdeauna frumos dogmatismul fundamental.

Nu-mi e clar de ce D-ra A. numește „étrange” amănuntul că France, în intimitate, lauda pe Béranger. Acel „cîntăreț” ne pare foarte logic prevăzut în ideile intime ale lui France despre poezie (v. pag. 163). — France pomenește, cu admirație detaliată pe Octave Feuillet ca pe „ultimul clasic”. Și Gyp e pe aproape.

Acum cîțiva ani am semnalat în această revistă un interview al lui France din călătoria sa prin America de Sud. Acolo, impacientat de a fi sărbătorit ca fiu spiritual al autorului *Vieții lui Isus*, France vorbește cu o asprime ce atinge revolta de „stilul frumos” à la Renan. Un text în ade-văr neprevăzut și care ni-l arată pe France „ondoyant et divers”. Textul acesta nu-l găsesc la D-ra A. Poate e o scăpare din vedere a mea. Notez amănuntul, tocmai pentru că exactitatea autoarei este exemplară.

* * *

Henri Bremond, *Racine et Valéry*. Notes sur l'initiation littéraire. — Paris, Bernard Grasset, 1930.

Părintele Bremond ne previne că intenția sa primă fusese o carte *De Virgile à Valéry*. Soarta a hotărît altfel, și

eminentul cleric literat ne-a dat, în loc de o carte, trei: *La Poésie pure — Prière et poésie — Racine et Valéry*. Racine în locul lui Virgil: rămânem în cea mai bună tradiție latină. Critica franceză, de trei veacuri, apropie pe cei doi poeți, special înrudiți prin eleganța lor supremă. Negreșit, tema fundamentală e tot poezia pură.

Poezie pură, poezie în sine. Formula apare, înainte de Valéry, la Tancrède de Visan și în *Mallarmé* al lui Thibaudet. Dar ideea aceasta o cunoșteau și Platon, Goethe, Poë, Baudelaire, cași profesorii Bradley (*Poetry for Poetry's sake*) și Middleton Murray. Importantă rămîne totuși sublinierea lui Valéry: „în veacul XIX se accentuează în literatura franceză o voință remarcabilă de a izola definitiv poezia de orice altă esență decît ea însăși”. Și adaugă: „O astfel de preparare a poeziei în stare pură o precizase și recomandase, cu cea mai mare precizie, Edgar Poë”. Părintele Brémond crede, cași Rémy de Gourmont și atîți alții, că faimoasa schiță a lui Poë e o mistificare. Din contra: Valéry descrie, din experiența sa, „inspirația” poetică întocmai ca Poë în *Filosofia compunerii*.

Părintele Brémond se adresează, zice, începătorilor, și mai mult celor bătrîni: nu-i niciodată prea tîrziu pentru a învăța să deosebești poezia de proză. „Prin o serie de mesaje pedagogice caut a familiariza pe cetitor cu metafizica purului și a impurului”.

Prevenim pe cetitor să nu se gîndească, văzînd aceste cuvinte ale părintelui Brémond, la ideea de *pur* fixată de Kant în filosofie. Kant tindea la un maximum de precizie în delimitarea unor poziții ale spiritului. Plecînd dela poziția foarte hotărîtă a lui Valéry: „e proză scrierea care are un scop exprimabil prin o altă scriere”, părintele B. ne anunță, chiar în prefață, că poezia pură este acel *je ne sais quoi*, cărui părintele Bouhours, un răposat coleg al lui Brémond în finețe estetice, îi consacrase un dialog întreg, în plin veac XVII. Pentru însemnătatea lucrului, propun să neglijăm acel „nu știu ce”, și să reținem că toată această osteneală delicată spre a determina poezia, e un episod în istoria diferențierii spiritului.

În procesul de lămurire a pozițiilor spiritului, distingerea poeziei din o confuză moștenire veche cît specia noastră însăși, desfacerea poeziei de eloquență și a poeticeii de retorică, semnifică o delimitare din ce în ce mai minuțioasă a domeniului estetic. Luminarea aceasta s'a făcut încet și greoiu, filosofii subordonînd, în multiseculară îndărătnicie, postulatelor moralistice fenomenul estetic în toate aspectele sale. Evoluționismul metafizic al lui Hegel, cași cel pozitivist, înrădăcinară prejudecata așa numitelor explicații științifice. Gîndirea europeană — firește, gîndirea obișnuită

și a literațiilor, mai cu samă — s'a închinat, timp de vre-o trei sau patru generații, căutării originilor, lăsind să se lățească o confuzie diletantică asupra determinării fenomenelor în ele însele. După modelele intelectuale din veacul trecut, ar părea medievală o încercare de precizare ca aceasta a poeziei pure. Pe atunci era de superioară eleganță să se confunde atitudinea estetică, de exemplu, într'o vagă imagine de energii sublime, topind-o în ideea de solidaritate socială, de amor umanitar sau de altă specie; și aceste confundări se prevalau de prestigiul explicațiilor genetice sau al unei vaste comprehensiuni ce disprețuește a se opri la distingeri scolastice. Evoluționismul pierdea legătura cu spiritul filosofiei critice și refuza aproape orice teorie a cunoștinței. Însă mersul necesar al filosofiei cași al artelor ne-a depărtat dela idolatrizarea explicărilor genetice, ne-a învățat a ne interesa să distingem obiectele în ele însele, ne-a adus a simți că în cercetarea structurii spiritului, psihologismul și sociologismul au introdus deprinderi necioplite.

Astăzi încă, gândirea europeană se află în reacție contra acelei orientări care împrăștia fără delicatețe analogii și procedări biologice peste tot cuprinsul teoriei. Astfel, nouă, ne e necesar și normal să întrebăm ce e „poezia pură”. Poezia s'a desfăcut de religie și cult; ea se desface de morală și de știință. Este o fatală eșire din nevirstnicie: omul nou se joacă fără guvernante. Și în sfârșit: așa e; și întîmplarea nu e o nenorocire. Cu atît mai puțin, cu cît se fabrică din gros o marfă care nu e nici artă pură, nici morală pură, nici știință pură, — dinadins. E un amestec practic care consolează de orice rele. Însă la propoziția lui Valéry, bucuros primită de părintele Bremond, că nu e posibil poem care să fie numai poezie pură, e profitabil să observăm, cu consimțămîntul categoric al lui Valéry, că, din secolul trecut, se întărește un apetit clar de a izola poezia de tot ce nu este ea. Putem crede că gradul în care se realizează poezia pură este în funcțiune de exercițiu și al poetului și al cetitorului; și e imaginabil ca, eventual, un cetitor bun să poată extrage poezie pură dintr'un poem, mai multă decît știa poetul că a pus.

Exemple impresionante de gradul în care un om nou e capabil a vedea poezie pură, ne dă îmbelșugat însăși cartea părintelui Bremond. Pomenesc aci unul care e cu deosebire tare. Părintele Bremond, cu mare dreptate, respinge „clișeu exasperant” (pag. 48) al criticei franceze tradiționale, care de două veacuri, tot zice: „le grand siècle français, unique par la connaissance qu'il a eu de l'homme”. Ce știu literații franceji, dela Malherbe la La Bruyère, care să nu fi știut Biblia, Homer și ceilalți clasici antici, părinții bisericii, Rabelais, Montaigne, Cervantes, Shakes-

peare?... „Racine nu ne *învață* nimic în privința inimii o-menești”. Și nici nu cerem așa ceva poeziei. Iar în privința lui *Si vis me flere* al lui Horațiu, copiat de Boileau, părintele Bremond opune același refuz clar: „toute poésie qui fait pleurer est impure” (pag. 65).

Racine et Valéry examinează ideile literare ale clasicilor și ale romanticilor în raport cu ideea „poeziei pure”. Problema „simplicității” și a „ornamentului” — subiect de mare iritație în estetica lui Benedetto Croce și a școlărilor săi —, așa cum au înțeles-o criticii francezi din secolul XVII până la Sainte-Beuve, istoria comparării lui Corneille cu Racine, poezia pură în raport cu tragediile biblice (o materie de care așteptam lacom să fie tratată de un cleric atît de literar), și, în sfîrșit, criticarea abuzului de biografie în studiile literare, sînt contribuții la teoria poeziei cași la istoria tradiției clasiciste în Franța, lucrate cu o exactitate de gîndire și o cunoștință de fapte ce asigură cărții rang de tratat obligatoriu.

Paul Zarifopol

* * *

Lucien Romier, *Le carrefour des empires morts. (Du Danube au Dniester)*. Hachette, 1931.

Literați obscuri sau anonimi secretari de redacție în țara lor, cei mai mulți Francezi care au scris în ultimii zece ani despre România, au devenit autori cunoscuți la noi tocmai prin faptul c’au scris despre noi; continuînd însă să rămînă autori mai mult sau mai puțin „subvenționați” de guvernele noastre, dar necitiți în propria lor patrie. Nu acesta este cazul lui Lucien Romier. Fostul director al lui „Figaro” are atîta prestigiu și autoritate în lumea intelectuală franceză, încît pe vremea cînd își publica substanțialele și minusculele articole de fond în ziarul lui Fr. Coty, cotidianul salonarilor parizieni era citit și de cele mai înfocate spirite de stînga... Fostul normalian și „chartist” ar fi putut oricînd, prin lucrările-i de meticuloasă și aridă disciplină istorică, să ocupe o catedră la una din Universitățile Franței. A renunțat la Universitate pentru ziaristică. Și, știut e că azi autorul pătrunzătoarei „Explication de notre temps” e unul din cei mai ascultați economiști ai Franței (rolul lui în opera de revalorizare și stabilizare a francului, dusă la capăt de Poincaré în 1926-7, a fost mare) și unul din marii ei „reporteri”.

După ce a instituit acel vast și inteligent examen al lumii americane, al cărui rezultat l-a fixat în „Qui sera le maître”, d. Romier a avut, pentru noi, măgulitoarea inspirație de a supune și fenomenul românesc unui examen ascuțit și de a încerca să-i găsească o formulă obiectivă, o definiție.

Numeroasele observații, observații de detaliu dar de o extraordinară putere de pătrundere, pe care d. Romier le pre-

sară cu profuziune în a sa *Răscruce a împărățiilor moarte* și reflexiile generale pe care le formulează în partea III a cărții ne dispensează să ne mai punem neliniștitoarea întrebare : D. Romier a stat oare destul de mult timp în mediul despre care ne vorbește pentru a putea desena un portret fidel al lui? D. Romier abordează și realitatea românească cu acel simț extrem al concretului care a împrumutat și împrumută interes constant și valoare obiectivă tuturor reportagiilor d-sale.

Metoda de expoziție a autorului *Răscrucii împărățiilor moarte* ține locul de mijloc între metoda savantă a lui André Siegfried și metoda pur literară — așa zice à la Henric Heine — observată de Duhamel în a sa *Scènes de la vie future*. Și, s'o spunem franc : regretăm că d. Romier nu ne-a dat o carte despre România scrisă exclusiv în maniera siegfriediană. Observațiile, reflexiile și... sfaturile d-sale, insinuate cu prea multă discreție într'o expunere literară, ar fi câștigat desigur în accent și autoritate în fața multor cititori români, mai obișnuiți să li se spună lucrurile direct și nu prin delicate aluzii... Este adevărat, pe de altă parte, că autorul a scris cartea în primul rînd pentru Franceji. Și, în acest caz, a procedat ca un bun și merituos psiholog. E probabil însă că lui Lucien Romier, sorbonian transfug, îi repugnă în general, nu metoda de investigație, dar metoda de expunere agreată de universitari, de toți universitarii „serioși” din lume, metodă care nu excelează tocmai prin discreție...

Oricum ar fi realitatea, și oricît ar fi de remarcabilă puterea de analiză și dibăcia cu care autorul cărții *Răscrucea împărățiilor moarte* știe să disece și să prezinte concretul, adevărata lui forță și triumful inteligenței sale se manifestă în minuțiozitatea și formularea ideilor generale. Aici glasul d-lui Romier câștigă accent profetic și o neobișnuită putere de persuasiune. Cultura d-sale și experiența îndelungată și luminată a faptului economic-politic împrumută reflexiilor d-sale generale rezonanță mare și sens adînc. Din cele două capitole finale ale cărții *Răscrucea împărățiilor moarte* se degajază cu relief o idee tare, o idee extrem de plauzibilă a problemelor fundamentale și urgente pe care va trebui să le rezolve țara românească, pentruca însăși existența ei ca Stat independent să nu fie serios periclitată.

În capitolul intitulat sugestiv „Muntele la răscrucea împărățiilor moarte”, d. Romier devine ceiace a arătat, prin exemplul vieții sale, că nu dorește să fie. D. Romier devine profesor! Sociolog cu simț profund a ceiace va trebui să fie Europa pentruca să continue să existe și a ceiace trebuie să devie România în această Europă viabilă, omul cu orizonturi de o rară lărgime intelectuală, europeanul Romier dă în-

demnuri Europei occidentale și formulează sfaturi pentru intelectualii fără experiență suficientă a unei țări ce abia a existat pînă acum, dar pe care d. Romier ar dori s'o vadă mare națiune („grande nation”), aici, la răscrucea împărățiilor moarte.

D. D. Roșca

* * *

Pitigrilli, *L'Esperimento di Pott*, roman zo. — Casa editrice Sonzogno, Milano.

Un bărbat setos de dragoste. Nu știm dacă există vreunul care să nu fie. În tot cazul niciunul niciodată, n'a fost atît de însetat de dragoste ca acel președinte de tribunal, pe care ni-l înfățișează bufonicul și tragicul Pitigrilli în ultimul-i roman: *L'Esperimento di Pott* (Experiența lui Pott).

Pe Pitigrilli îl cunoșteam din cele cîteva tîlmăciri românești și știm cît sarcasm, ce spirit ascuțit știe să risipească acest veritabil humorist italian, cînd e vorba să ia peste picior toate minciunile grave, stingheritoare și dragi tradițiilor noastre.

Dacă în *La virgine a 18 carati* (Fecioara de 18 carate) a creat, în ciuda amărăciunii sale de entuziast, momente ibseniene, după ce a ris de atîtea feluri de-a iubi și de-a face dragoste, aici în „*L'Esperimento di Pott*” va rîde de acest Pott, care e chinuit de implacabila sete a iubirii, și care — desigur — nu e altul decît Pitigrilli însuși.

Acest din urmă roman își deschide cartea cu o sentință a d-lui președinte de tribunal Paolo Pott: — În numele poporului Francez, etc., etc., avînd în vedere articolele etc., etc., considerînd că, etc., și, în afară de asta, întrucît judecătorul dela dreapta mea e un cretin și judecătorul dela stînga mea e un alt cretin, dv. Maria Lanson de Pierre, de ani 25, născută la Coulommiers, etc., etc., sinteți condamnată la 3 ani recluziune, două mii franci amendă și daune către partea civilă. Aveți trei zile să faceți apel, și vă sfătuiesc să-l faceți, fiindcă, din fericire, nu toți judecătorii sînt ca acești doi”.

Se'nțelege că această sentință... originală, îi face lui Pott imposibilă rămînerea în magistratură. Și atunci își alege o nouă meserie.

— Voi face pe clownul! — mărturisește el unui coleg. La care colegul răspunde:

— E o artă prea grea.

Și Pott:

— Știu. E mult mai ușor să distribui ani de recluziune. Dar cu acest eveniment în viața lui, abia începe aven-

tura și experiența lui Pott. Și din paginile următoare reese că Pott nu-i numai însetat de dragoste — se știe originalitatea aventurilor amoroase pe care le născoceste spiritul lui Pitigrilli — dar e și un veșnic însetat de libertate, de libertate absolută. Intr'adevăr, cine e chinuit de dorința de-a iubi și de-a fi iubit, simte fatalmente necesitatea libertății. Căci există în cecece înconjură o iubire, în moravurile amoroase ale veacului nostru, atâtea contradicții cu instinctul dragostei și atâtea constrângeri artificiale și inutile, de care te-ai desbăra bucuros.

Cu alte cuvinte, aceste idei-pivot sînt un nou prilej pentru Pitigrilli să arunce spirite succulente, paradexe cu substraturi reale, să scrie adică una din acele cărți ferme-cătoare care va mulțumi și pe intelectualul fin și pe modista modestă.

Impărechind aventurii de dragoste care „pășionează”, cele mai cutezătoare idei și sarcasmele cele mai subțiri și analizele cele mai adînci — Pitigrilli izbutește, prin arta-i personală, să placă tuturor și să satisfacă în același timp cerințele artei adevărate.

Experiența lui Pott — „această iubire a însemnat pentru tine un vînt de toamnă care frînge ramurile moarte și împrăștie frunzele uscate, lăsînd numai cecece e viu în tine: inteligența” — va putea sta între cărțile cele mai grave, cum sînt cărțile pline de bufonerii ale lui Anatole France și între pergamentele senzualității cum sînt cărțile lui Pierre Louys.

Desigur „Experiența lui Pott” sau mai bine *Un bărbat setos de dragoste* va fi tradusă și în romînește. Fiindcă s'a încununat de succes obiceiul ce s'a făcut de a-l traduce și la noi pe spiritualul Pitigrilli.

L. S.

* * *

M. Barrès, *Mes cahiers*. Tome III. Plon. Ed.. Paris.

Fiul lui Barrès a întreprins publicarea „caetelor” rămase de la tatăl său, cu notațiunile sale zilnice, material care trebuia să servească, dacă Maurice Barrès mai trăia, la alcătuirea memoriilor sale. Sînt în aceste volume scheme pentru articole, impresii, caracterizări de personaje, citații interesante etc. Evident multe din aceste pagini nu prezintă nici un interes pentru cititorul neinițiat sau pentru marele public. Pentru cei care admiră și au urmărit de aproape pe marele scriitor, aceste note zilnice arată curba evoluției, luptele interioare, fragmentele sporadice din care s'a înfiripat personalitatea sa. Unele pagini ar putea fi detașate chiar pentru semnificația și valoarea lor independentă.

Camille Mauclair, *L'âpre et splendide Espagne*. Ed. Grasset, Paris.

Spania e deobicei, pentru majoritatea călătorilor scriitori, o ocazie minunată pentru confesiuni lirice.

Cu alte cuvinte, această țară, unică în lume ca originalitate și pitoresc, devine un simplu pretext. Aflăm prea puțin despre Spania, — spre deosebire de cum procedase Gautier, onest și documentat, — cât mai ales despre eminenta personalitate a autorului. Prezenta lucrare ne dă o serie de informații prețioase și bine ordonate. E vorba mai mult de Spania decît de autor. Deaceia o putem considera ca o contribuție interesantă.

M. R.

Revista Revistelor

Despre adevăratul socialism.

Un profesor dela Universitatea din Bordeaux a început publicarea operelor complete ale lui Jaurès, publicare atât de așteptată în Franța. Intiul volum a și apărut. Acesta, și următoarele, vor permite, fără îndoială, clarificarea și revizuirea unor puncte importante din istoria celei de a III-a Republici Franceze. Pentru moment să fie notat că trei sînt aspectele fundamentale pe care trebuie să le întrunească orice socialist adevărat. Aspecte pe care azi — cel puțin în Franța — nu le găsim unite în aceeași persoană, și din care două erau trăsăturile fundamentale și esențial unite ale personalității lui Jaurès.

Care sînt aspectele despre care e vorba? Ele sînt trei: acțiune, revoluție și mistică. Definind cuvîntul de „acțiune” ca ceea ce contrar „reacțiunii”, se poate spune că adevăratul socialism, socialismul complet trebuie să fie „acționar” (activist), revoluționar și religios. Elementul acțiune este reprezentat de partidul socialist, cel revoluționar de disciplina comunistă, cel religios de solitarii idealști: de acei intelectuali idealști și socialisti, pentru că idealști și neînscrisi în nici un partid intelectual sînt atât de numeroși în Franța. Ceea ce trebuie reținut, e faptul că reprezentanții fiecăruia din elementele constitutive ale socialismului complet consideră drept dușmani pe reprezentanții celorlalte două elemente...

Partidul socialist e un partid de acțiune. Dela moartea lui Jaurès, el nu mai e aproape deloc partid

de doctrină. În congresele și comitetele lui se discută tactică de zece ori mai mult decît doctrină. Ar putea fi botezat, cu titlul cărții lui A. Métin, „Socialism fără doctrină”. Pe vremea lui Métin (începutul sec. XX), pentru a găsi un socialism fără doctrină, trebuia să te duci la antipozii, în Noua-Zeelandă sau în Australia. Azi, antipozii s’au mutat în Franța. În fond, socialismul n’a făcut decît să se integreze în democrație, a cărei aripă înaintată o formează pretutindenea. El e la putere în Anglia, a fost la putere în Germania și va fi poate la putere într-o bună zi în Franța. Nicăeri n’a încercat să realizeze scopul care pare a fi, acum douăzeci și cinci de ani, definiția însăși a socialismului: socializarea mijloacelor de producție. Socialismul și-a pierdut autonomia, originalitatea sa doctrinară într-o realitate politică întemeiată pe sindicalism și pe un fel de alunecare naturală spre stînga a unei societăți cum e cea franceză. În limba partidelor politice, „socialism”, „socialist” tind să însemne pur și simplu ceea ce se găsește la stînga bătrînului radicalism francez. Altădată socialist echivala cu „revoluționar”; azi el e egal cu „republican”.

Cu alte cuvinte socialismul și-a pierdut aproape cu desăvîrșire miezul revoluționar. Succes pe deoparte, primejdie pe de altă parte. Succes: pentru că acest fapt e indiciul cel mai pozitiv că democrația a realizat — sub presiunea socialistă — o bună parte a programului socialist. Primejdie: pentru că socialismul încetînd de a mai fi revoluționar, renunță la o

parte esențială a misticei sale, deci la ceea ce a făcut prestigiul său tradițional în fața marilor masse.

Iată de ce comunismul moștenește acest prestigiu. El încorporează în esența sa ideea și sentimentul Revoluției. Nu e propriu zis vorbă de dispoziția spirituală către revoluție, ci mai mult de credința în revoluție. Credința că revoluția nu aparține numai trecutului, ci că ea este felul normal în care poate fi instaurată orice ordine cu adevărat nouă. În Franța nu există azi un partid puternic al revoluției sociale.

Cu toate acestea, dela război în coace, spiritul revoluționar a crescut simțitor în masse; și, în chip și mai sensibil, acest spirit a crescut în inteligențe și în moravuri. Există azi o atitudine revoluționară în gândire și conduită. Legislația socială și o oarecare prosperitate economică au slăbit forțele revoluționare organizate. Cu toate acestea ritmul accelerat al vremii, în moravuri, gesturi, idei, și actualitatea revoluției rusești au augmentat potențialul revoluționar ne-rezistența la ideea de revoluție. Comunismul nu este decât intruparea în formă concretă a acestui mare potențial revoluționar. Forța lui față de socialism nu constă în faptul că a primit investitură dela Moscova, ci în faptul că el reprezintă revoluția integrală, stînga absolută.

Dar majoritatea voturilor socialiste și comuniste nu e dată de cititorii *Arelor Humanité* și *Populaire*, ci de electori care nici nu citesc aceste ziare și nici nu sînt înscrși în partid. Ceea ce are socialismul mai bun ca ideologie, ca gândire, ca moralitate, flacăra însăși a spiritului socialist este reprezentată de spirite izolate, de inteligențe critice, de suflete generoase. Toate aceste inteligențe libere, cărora le repugnă caporalismul partidelor nu-și mai pot formula aspirațiile azi în coloanele ziarelor socialiste, sectare, ci numai în reviste: stare de spirit tocmai contrară aceleia pe care o visa Jaurès. Iată de ce întrebarea: O „acțiune franceză socialistă”,

cotidian al socialismului complex n'ar fi oare binevenită în Franța lui Jaurès?

(A. Thibaudet, *Nouvelle Revue Française*, 1 Iulie, 1931).

*

Pace și literatură.

Julien Benda denunță pe toți aceia care, din motive de ordin literar, urăsc pacea. Cei dintii în rînd sînt poezii lirici. Cu foarte puține excepții, poezii lirici au devenit celebri în ochii masselor proslăvind războiul și toată pleiada de preținse ale lui virtuți. E adevărat că există și un lirism al păcii, dar acest lirism al muncii, al căminului și al vieții cîmpului este cu mult mai puțin popular decît cel care a făcut prea cunoscute și prea estimate *Iliada*, *Eneida*, *Cîntecul lui Roland* și altele. Și, nu se știe dacă, în sufletul lor, liricii nu-și inchipue că adevărata rațiune de a fi a războiului e aceea de a le alimenta lira.

Imediat după lirici vin, ca mari dușmani ai păcii, cei care nu-și scriu emoțiile, dar care sînt însetați de emoții de orice fel. Aceștia sînt belfegorienii. Pacea, pentru aceștia, poartă în substanța ei — și tocmai din cauza virtuților ei — o mare plagă: aceea de a fi *plictisitoare*. Naturl fierbinți și dornice de senzații, de „viață intensă”, belfegorienii nu pot „gusta” pacea. Emoțiile pe care le procură spiritului arta, filosofia, știința sînt prea șterse pentru aceste spirite belfegoriene în comparație cu acelea pe care le trezește primejdia războiului, sau orice primejdie. Războiul cel mare nu i-a învățat nimic pe acești exigenți care preferă să riște să moară de zece ori pe zi, decît să ducă o viață lipsită de emoții tari; aceasta cu atît mai mult, cu cît nu totdeauna cei ce iubesc războiul sînt cei ce-l și fac.

A treia grupă de dușmani ai păcii este constituită, printre scriitorii, de așa-zisii moralști ai eroismului, de cei ce nu prețuesc decît concepția tragică a vieții, de cei ce disprețuesc căutarea fericirii, dragostea de pace fiind una din

formele acestei căutări. Spre deosebire de poeți care, în ultimă analiză, sînt niște naivi, acești teoreticieni ai eroismului (Nietzsche, Barrès, Sorel, etc.) se ridică contra pacifismului, fără naivitate, în numele unei filozofii conștient construită și preconizînd o anumită scară de valori. Deși metoda lor e lirică, ei vorbesc contra păcii cu gravitatea acelor care își sprijină raționamentele pe temelii neclintite logicește.

Acești dușmani ai păcii sînt de formație recentă; ei fac parte din acel curent ideologic caracteristic sfîrșitului secolului al XIX-lea pe care-l putem numi romantism ideologic.

Unul din aspectele curioase ale acestei ideologii a literaților este disprețul pe care aceștia îl afișază pentru profesiunea lor prin excelență sedentară, și admirația pentru oamenii de acțiune, și pentru rășboinici. În esența lui, acest aspect psihologic nu e nou. (Il găsim exprimat deja de Ronsard; formulat apoi elocvent la Balzac (sec. XVII). Lamartine admira mai mult pe Byron omul de arme, decît pe Byron poetul.) Această mișcare spirituală s'a întărit însă uimitor în zilele noastre. Dar, fapt curios, acești adoratori ai vitejiei literaților n'au prea căutat să profite de ocaziile abundente pe care le-a oferit marele rășboi pentru a-și trăi idealul pe care-l proslăveau; persistînd a nu cunoaște în mod concret decît bătăile pe care aveau să le ducă contra editorilor lor!... Dar, pînă cînd acest din urmă omagiu adus de literați rășboiului este numai ridicol, exaltarea filozofică a rășboiului, făcută de un spirit de talia lui Nietzsche și de imitatorii lui a contribuit în măsură însemnată la crearea atmosferei spirituale a anului 1914... (Julien Benda, *Les Nouvelles littéraires*, 11 Iulie, 1931).

*

Vorbe, gînduri și anecdote.

Este titlul cîtorva pagini bogate în reflexii adesea originale, totdeauna interesante, și fixate într'o formă plină de forță, pagini

semnate de Paul Léautaud în „Nouvelle Revue Française” din 1 Iulie 1931.

Iată cîteva din aceste reflexii: Lipsă de vanitate: mare nenorocire din punct de vedere moral. Talent, succes, complimente, reputație, în nimica nu mai crezi.

*

Cine cunoaște în Franța pe Chamfort al nemților: pe Lichtenberg? Il citesc des, în extrasele pe care ni le-a dat d. Victor Bouillier. Un scriitor german din 1790 citit de un scriitor francez din 1930? Hm! asta înseamnă glorie și-odată!

*

Cel mai mare spirit al secolului al XIX-lea: Renan.

*

Simt o admirație profundă în fața acestui mic apolog de Oscar Wilde: „Isus întilnește pe Lazăr după ce-l înviase din morți. Aplecîndu-se la urechia lui Lazăr: „Spune, Lazăre, tu care ai fost mort, ce e dincolo?” Lazăr, confidențial: „Doamne, nu e nimic!” Isus, apăsător: „Să nu mai spui nimănui!”

Toată farsa religiei e aici.

*

Încă o trecere a Atlanticului. Numiții Costes și Bellonte au ajuns în America. Jurnalele delirează: „Eroi aerului”. Între parenteze: cincizeci de milioane cîștig. *Le Quotidien*: „Nici un Francez nu-și poate înăbuși un viu sentiment de mîndrie”. Ba da, ba da! Faceți excepție cel puțin cu mine: nu mă interesează absolut de loc („je m'en fiche parfaitement”).

*

Un savant e un om care știe multe lucruri pe care ar trebui să le cunoști mai bine decît el pentru a ști dacă savantul nu e un măgar.

(Paul Léautaud, *Nouvelle Revue Française*, 1 Iulie, 1931.)

*

In legătură cu reforma licenței în litere.

(Citeva experiențe pedagogice).

Universitățile franceze au instituit, acum cîțiva ani, două feluri de licență în litere: una, numită licență de învățămînt, echivalentă cu vechea licență, și a doua, numită licență liberă care se obține trecînd patru certificate de studii superioare alese liber de candidați. Această din urmă licență nu e decît un titlu universitar, neconferînd titularului nici un drept în învățămîntul de Stat.

Senatul francez vrea să suprimе această din urmă licență și să dea în acelaș timp o extensiune mai mare studiilor clasice (latinei) în ce privește licența de istorie și de filosofie.

Motivele sînt prea cunoscute în Franța: Licența liberă e o licență care, permițînd candidatului să se desintereseze de latină, îi dă posibilitatea să ignoreze studii indispensabile formațiunii spiritului francez. Sacrificînd latina, licența liberă sacrifică elementele, care constituie calitățile esențiale ale spiritului francez și pe care se sprijină superioritatea acestuia.

Este adevărat că puterea de organizare a ideilor, claritatea, eleganța în expresie și gîndire, simțul măsurii sînt elementele caracteristice ce compun forma spirituală care se chiamă formă franceză. Dar unde este proba că licența liberă este cu adevărat periculoasă pentru tradițiile spiritului francez? Să se demonstreze, prin fapte, că cine nu face traduceri din latinește pierde toate calitățile ce caracterizează inteligența franceză, iar cine face traduceri le cîștigă. Daniel Mornet, profesor la Sorbona, a examinat 200 de compoziții de latină făcute de candidați la bacalaureat înainte de 1902, deci înainte de reforma care a redus studiul limbii latine în liceele franceze, și 200 de compoziții de după 1910, an în care se revenea asupra legii din 1902 și se întăria din nou studiul latinei: Compozițiile din 1902 erau mai pline de greșeli de ortografie, etc.,

decît cele din 1910! O experiență analoagă s'a făcut la Școala centrală, de Lanson. Lucrările inginerilor care nu făcuseră studii de latină s'au arătat a fi mai bune decît ale celor ce erau tari la latină... Constatare asemănătoare și la Școala Politehnică! Tot așa și într'o școală superioară de fete din Neuilly, și la școala sorboniană pentru profesori de franceză în streinătate, nu s'a putut constata că studenții care au făcut latină multă ar fi superiori celor care au făcut puțină, sau deloc.

Toate acestea sînt fapte statistice. Autorul mai aduce și altele: constatări făcute la examenul de licență în franceză, la Sorbona, și la Alianța Franceză.

Partizanii latinei obligatorii la licență n'au decît să opună contra acestor fapte alte fapte care să le infirme. Lucru pe care nu l-au făcut pînă acum, mulțumindu-se cu pledoarii elocvente...

(Daniel Mornet, *Les Nouvelles Littéraires*, 18 Iulie, 1931.)

*

Franța anului 1789 văzută de Arthur Young.

Călătoriile lui A. Young sînt de mult și cu dreptate celebre în Franța și în Anglia. În franțuzește n'au fost traduse integral decît în 1931, în 3 volume, de Henri Sée, profesor la Universitatea din Rennes. Capitolele netraduse pînă acum de cei doi precedesori ai lui Sée (Soulès și Lesage) conțin o mulțime de date statistice în materie economică, de observații sprijinite pe cifre și răspund prin aceasta nevoii de precizie, caracteristică timpului nostru. Traducerea lui Sée aduce un real serviciu istoricilor.

Ceea ce face actualitatea lui Young este interesul pe care-l arată el faptelor economice. Intreprinde trei călătorii în Franța pentru a duce la capăt o anchetă, făcută cu simț critic și minuțios controlată, în ce privește forțele și lacunele Franței pe care o compară neîncetat cu Anglia. Young este un mare specialist în materie agrico-

lă. În momentul când vine pentru întâia oară în Franța e deja celebru. Membru al Societății Regești din Londra, cărțile lui au raportat succes mare în Anglia. Sosit în Franța înarmat cu o mulțime de recomandări către persoane importante, Young obține informații de primul ordin.

Dar Young nu e numai un specialist. Este și un spirit de o vastă cultură literară și istorică. Fapt care se resimte din fiecare observație pe care o face. Reflexiile lui au o rezonanță ideologică de o amploare pe care rar o întâlnim la omul de pură specialitate.

E și un spirit original care nu adoptă fără critică ideile curente ale secolului său: E antimilitarist și anticolonialist înverșunat. Trăsături care îi împrumută o fizionomie particulară printre contemporanii săi. După el, adevărata bogăție a unei țări nu e nici industria nici comerțul, ci agricultura, care trebuie exploatată în mare pentru a putea fi valorizată integral. În această privință, Anglia timpului său se arată superioară Franței. Young caută apoi să explice această stare de fapt. Și, în legătură cu acest efort de explicație, aduce o mulțime de observații extrem de penetrante și de judicioase. Nici examenul nivelului de viață al muncitorului agricol englez și francez nu-i scapă.

O altă superioritate a Angliei rezidă în producția unei calități superioare de lână. Lâna franceză e inferioară în toate privințele. Cauza principală a acestui fapt este „felul detestabil” cum se face cultura oilor în Franța, cultură care nu ține sama de nici o condiție igienică a vieții acestor animale.

Evident, unui observator atît de obiectiv ca Young nu-i scapă nici faptele prin care Franța este superioară Angliei: are cuvinte de admirație pentru bucătăria franceză, pentru amabilitatea franceză, pentru teatrele parisiene. Constată, mai departe, că comerțul francez este în plină și continuă creștere. El e întreit față de 1763, pe cînd comerțul englez numai a dublat. Contrastul dintre agricultura fran-

ceză înapoiată și comerțul în plin avînt îl uimește. În ce privește industria, Anglia îi pare incontestabil și incomparabil superioară Franței.

Într'o serie întreagă de capitole, Young încearcă să facă un recensămînt al populației Franței și să determine raportul între salarii și prețul principalelor alimente. Recensămîntul pe care-l face el este cel mai exact din cite s'au încercat cu privire la Franța anului 1789. Iar rezultatul anchetei asupra salariilor este că prețul vieții s'a ridicat în proporție mai mare decît salariile. Young determină numeric acest raport pentru principalele provincii franceze. Cauza acestei anomalii este în suprapopulație. Young e malthusian. În Anglia salariile fiind mai mari și calitatea muncii e mai bună.

Un observator atît de profund, nu putea să nu facă reflexii interesante și asupra Revoluției franceze: Revoluția a făcut bine c'a distrus ce a distrus. Ea a fost necesară. A eșuat însă în partea reconstrucțivă a ei. Dela începutul revoluției, Young înțelege că războiul pe care trebuie să-l ducă Revoluția cu străinătatea va avea ca rezultat întărirea autorității în Franța, și, ca urmare, întărirea rezistenței franceze.

Dar dovada cea mai mare în favoarea marii puteri de pătrundere a acestui spirit o constituie faptul că a întrevăzut importanța universală a Revoluției. În această privință, observațiile lui s'au dovedit a fi adevărate profeții.

(Albert Mathiez, *Revue Politique et Parlementaire*, 10 Iulie 1931).

*

Orient și Occident.

Confruntarea celor două vechi jumătăți ale lumii a încetat de a fi un exercițiu de critică istorică decupat în timp ca o imagine comparată cu altă imagine. Prin miile de contacte zilnic repetate, încrucișate, multiplicare, variate la nesfîrșit, uniformizarea lumii este un proces în mers. Este inutil de a demonstra că solidaritatea uni-

versală a devenit factorul cel mai activ al economiei mondiale.

Totuș această uniformizare a lumii se face deocamdată mai ales pe cale exterioară, prin știință, comunicații, unelte, politică, diplomatie, legislație. Este un proces mecanic. El ne amenință să ne ducă la un mecanism universalizat al cetăților de albine sau termite, în care nu numai individul, dar și colectivitatea întreagă își pierde accentul în automatismul zilnic, unanim, infinit al unei mișcări îndreptate spre un destin nebănuit.

Dar problema este mult mai vastă și mai adâncă. Uniformizarea exterioară nu va putea suprima problema unității interioare a spiritului, ai cărei gemeni se găsesc din toate timpurile în orice religione, în orice filozofie, față de care toate civilizațiunile, așa cum ni le prezintă istoria, nu sînt decît reflexe vizibile, imagini proiectate în plastică, poezie, muzică, dans, societate. Pentru noi e ca și dovedit că nu numai Europa și Asia — întocmai ca și orice popor luat aparte din Europa sau Asia — nu au încetat să se înriurească reciproc, cînd pentru a umplea un gol format prin desvoltarea prea unilaterală a civilizației occidentale, cînd pentru a umplea un gol format prin desvoltarea prea unilaterală a civilizației orientale. Civilizația greacă în ansamblul ei nu se poate concepe fără Egipt, — care prin spiritul său aparține cel puțin tot atîta Asiei cît și Africei, — fără Asiria, fără Chaldea, fără Persia, chiar fără Indiile îndepărtate.

Și, atunci, puși în fața dublului aspect: material și spiritual al unei situațiuni de fapt, să examinăm trăsăturile esențiale ale spiritului oriental și ale celui occidental, spre a vedea căile probabile ale apropierii dintre ele.

Orientul este în mod esențial mistic; el este încălzit mai mult decît de o credință, de o îndoială transcendentă care îl menține într-o stare de beție spirituală ce alimentează în continuu lirismul spiritului rău. O mulțime de cre-

dințe cu dogme puțin consistente, încalcite, largi, cu strecurători subtile, lasă inteligența liberă de a se mișca într'un infinit, pe care o metafizică grandioasă îl organizează și-l rețușează fără încetare, spre satisfacția cunoștinței dezinteresate. În timp ce Occidentul, care nu e mistic, încearcă nevoia de a se menține în mediocritatea lui spirituală pe dogme imobile care introduc în „cer” o administrație a sufletelor tot atît de riguroasă ca și pe pămînt. Copil în acest domeniu, el are nevoie de tutori și luminisuri. Și astfel se întîmplă că, printr'un straniu paradox, spiritul religios domnește în mod absolut acolo unde libertatea și vagul cultelor merg pînă la un ateism complet, în timp ce aici, religia cea mai strictă și chiar cea mai sinceră trăiește în inteligența cea mai pozitivă și cea mai interesată. Ceeace domină acolo, este intuiția posibilului, și aici setea certitudinii. Occidentul raționalizează pînă și sentimentul religios, Orientul spiritualizează pînă și fapta. Gîndirea în occident a devenit o mecanică, despărțită de sensurile din care iese, despărțită de viața asupra căreia pretinde să acționeze, despărțită de scopurile sale, de sursele sale, ajunsă astfel să se confunde cînd cu obiectul de utilitate imediată, cînd cu o abstracțiune distinctă de obiect. În Orient, gîndirea este legată de toate lucrurile. Fluiditatea sa nu cunoaște clasificări și sertărașe și tocmai de aceea plenitudinea și intensitatea vieții anterioare ascund pentru Oriental lumea exterioară. În Occident societatea, literatura îmbracă caractere științifice, în Orient, cu un lirism mai mult sau mai puțin mișcător, caractere poetice.

Punctul de întrebare în această tragică opoziție, este rolul pe care îl vor juca în acest conflict America și Rusia, una reprezentantă a individualismului interesat și a energiei morale a Europei duse la consecințele ei extreme, cealaltă reprezentantă a spiritului de introspecțiune asiatic. Nu se știe dacă Europa Occidentală însăși nu

va fi câmpul de bătălie, fie spirituală, fie materială, sau spirituală și materială, a acestor doi coloși în plin mers. Imposibil de răspuns pentru moment, nici de prevăzut. Desigur Rusia ar reprezenta mai bine, prin situația sa geografică și morală sinteza posibilă între Asia și Europa, dar pe de altă parte St. Unite evoluează tot mai repede, ca și lumea întreagă, spre formele colective ale producției, iar încrușișarea universală a raselor sudice și nordice, orientale și occidentale le apropie de o stare organică a sufletului, cu mult mai puțin depărtată de spiritul rusesc, decît s'ar crede. Totuș lupta ce se va da va fi lupta dintre acțiune și mistică.

(Elie Faure: *Mercure de France*, 15 Iulie 1931).

Inolrea spiritului european.

Europa durată de tratatele de pace dela Paris, este stăpinită încă dela formarea ei de un adînc sentiment de nesiguranță. Omenirea europeană simte în mod instinctiv, că alcătuirea internă a continentului ține prea puțin sama de condițiunile psihologice, pentru a avea pretențiuni de durată. În același timp Europa se simte amenințată de două puteri dinafară: de ideologia revoluției mondiale a bolșevismului și de puterea capitalului american. Ambele puteri sînt concepute în mare, pe cînd Europa este împărțită și prin însuși acest fapt se găsește într'un fel de inferioritate. Ca orice organism amenințat, statele europene, care-și văd siguranța amenințată, caută să găsească un remediu situației. Ideia Paneuropăi, a Statelor Unite Europene, care să fie opusă pe de o parte Statelor Unite ale Americii de Nord, iar pe de altă parte Rusiei Sovietice, ca o forță egală, este unul din aceste remedii.

Dar realizarea unei pan-idei, nu poate fi concepută fără consolidarea păcii europene. Or, realitatea ne arată că asupra acestui punct diversele popoare ale Europei înțeleg lucruri cu totul diferi-

te. Pentru Statele, cărora noua alcătuire a Europei le-a adus avantaje și satisfacerea dorințelor lor, „pace” înseamnă totalitatea tratatelor încheiate pînă în 1929. Această pace ele o vor sub presiunea adîncă a cugetării romanice. Ele vor *statica*. Celelalte înțeleg sub „pace” sfîrșitul „războiului cu alte mijloace”; ele înțeleg sub această noțiune revizuirea pașnică a tratatelor, menținerea cărora este dorită de ceilalți. Ele vor *dinamica*. Și unii și alții se bizue pe statutul Societății Națiunilor. Unii pe articolul, care apără integritatea granițelor, ceilalți pe articolul care cere revizuirea tratatelor ce nu mai corespund cerințelor timpului. Statica sau dinamica păcii, acesta este marele conflict, care sguđuie Europa.

Un alt aspect al problemei se ascunde sub conflictul ideii de stat, dezvoltate în zilele noastre sub cuvîntul de ordine al națiunii franceze a suveranității atotputernice și dreptul popoarelor minoritare la o viață și dezvoltare națională liberă.

Dar tocmai în lupta popoarelor pentru o liberă afirmare a ființei lor etnice, rezidă bazele unei noi ordini europene. Politica europeană de pînă acum a nesocotit popoarele. Ea a alunecat pe deasupra lor. Dar fără recunoașterea popoarelor ca *purtaătoare ale unei dinamice proprii independente*, bazele unei noi Europe nu vor putea fi găsite. Pentru că Europa nu trebuie să se clădească numai pe state, ci și pe unitățile vitale naturale, *popoarele*.

Libertatea națională va pune sfîrșit urei *dintre* popoare. Aceste noi forme de viață sînt singurele care ar putea întări panideea europeană și aduce formulărilor ideale, realizarea practică a unificării europene, opozabilă Americii și Sovietetelor.

Dar Europa nu are timp mult de pierdut. Dacă ea rămîne credincioasă ideii atotputerniciei de stat, atunci viața ei nu se deosebește în fond de practica bolșevismului și americanismului decît prin *formele de manifestare* ale

materialismului său, care nu vor întârzia să perimeze prin greutățile interne ce le creiază, ideia unirii popoarelor europene. Pentru Europa este o chestiune vitală de a urma ideile noi cu sufletul și fapta. Reînnoirea Europei nu poate să vină decît pe cale spirituală.

(Dr. Kurt Trampler: *Nation und Staat*, Iunie 1931).

*

Concertele Lamoureux și poezia franceză

La jubileul de cincizeci al concertelor Lamoureux, după ce-și cere iertare pentru sacrilegiul cel comite, el, scriitor, cu vorba lui „plană și săracă”, pătrunzând în sanctuarul muzicii, Paul Valéry arată cît de mult e debitoare muzicii poezia franceză modernă.

O istorie a literaturii de la sfîrșitul secolului XIX, care nu ar vorbi de muzică, ar fi zădarnică, incompletă, inexactă, chiar ininteligibilă. Și orice istorie literară, care n'ar vorbi decît de literatură ar fi tot atît de infirmă ca o istorie politică unde nu ar fi pomenite evenimentele economice. Mișcarea poetică dezvoltată dela 1840—1850 pînă în zilele noastre rămîne neînțeleasă, dacă nu se arată precis rolul muzicii în această prefacere literară considerabilă. Educația muzicală a publicului francez, în deosebi a unui număr tot mai mare de scriitori francezi, a îndreptat mai mult decît orice considerație teoretică, poezia „spre o soartă mai pură, și a scoate din producerile sale tot ce proza poate exprima exact”. Dupăcum muzica, la origini, a despărțit sunetele de șgomote, respingînd pe acestea din urmă, care au un fel de înțeles, dar nu se pot combina bine între ele, și păstrînd pe cele dintii, care nu înseamnă nimic prin ele însele, dar se pot bine combina și reproduce, tot astfel poezia, cu multă osteneală, uneori și cu primejdie, s'a silit, pe cît stă în puterea ei, de a deosebi, în

vorbire, expresiile al căror sens, ritm, sonorități vocale și mișcare, se acordă și se întăresc, și a respinge expresiile în care sensul este independent de forma muzicală, de orice valoare auditivă.

Ce au fost concertele Padeloup pentru Baudelaire, au fost, pentru Mallarmé, concertele Lamoureux.

Prin dragostea lui de perfecție, prin exigențele sale severe, Lamoureux era adevăratul om al acelei epoci „aproape religioasă față de frumos, pe care am trăit-o în anii tinereții noastre”. Pentru acea tinerime, arta era singura cultură posibilă, singura activitate nediscutabilă, și care dădea siguranțe imediate. Iar muzica, îndeosebi muzica orchestrală, era cea mai capabilă „a impune”, sau chiar „a exagera”, acel sentiment de siguranță și de putere. Muzica dispune de o energie estetică nemăsurată. Precum mașinile noastre realizează operațiuni, ne comunică repejuni care întrec înfinit puterile noastre proprii, tot astfel muzica de orchestră ne dă o cunoaștere fictivă nelimitată, o stăpînire aproape totală asupra existenței întregi, ne impune stări pe jumătate mincinoase, și totuși mai puternice decît cele mai multe dintre stările noastre reale”.

Totodată, și excitare intensă a vieții interioare, și comunicare — deci condiția religioasă realizată eminent.

Pe o bancă dintre cele mai retrase ale cercului în care se dedeau concertele Lamoureux, se supunea Stéphane Mallarmé, fermecat, dar și cu acea îngerească durere ce se naște din rivalitățile superioare, încintărilor lui Beethoven sau Wagner”.

Mallarmé eșea dela concert, insuflețit de o sublimă gelozie. „Disperat, căuta el mijloacele de a recîștiga artei noastre ceea ce prea puternica muzică îi răpise din minunile și însemnătatea ei”.

(Paul Valéry: *Commerce*, fascicola 26, 1930).

*

Psihanaliza, psihofiziologia și «psihologia concretă».

S'a observat adesea că la timpul lor, ideile științifice sînt „în aer”, și-și găsesc în același timp expresia, la mai mulți autori, independent unul de altul. La fel, se pare, se întîmplă cu sforțările con-temporane pentru a constitui o psihologie care să nu fie un joc de concepții abstracte fără posibilitate de aplicațiuni practice. Pentru că, pînă astăzi, nici psihologia introspectivă, nici psihologia așa zisă „obiectivă”, nici psihofiziologia, nici psihologia experimentală nu satisfăceau complet condițiunile unei adevărate științe.

Dacă rezumăm tendințele care caracterizează diferite școli psihologice, obținem următorul tablou.

Psihologia pozitivă, fundată pe experiențele-aplicațiuni ale medicului, caută să claseze realitățile științifice pe baza cîtorva principii, primite ca axiome și izbuște astfel, întocmai ca și alte științe, să enunțe raporturi între variabile și funcțiunile lor.

Psihologia incompletă sau *abstractă* în sensul strict al cuvîntului detașează categoria (experiența internă) de obiectul științei (comportament) și analizează una independent de cealaltă și *vice versa*.

Psihologia metafizică sau *dogmatică* ipostaziază o generalizare extremistă și pune ipoteze în locul realităților.

Psihologia empirică acumulează o cantitate de constatări de fapte fără a reuși să le definească și să le claseze după o metodă legitimă din punct de vedere științific, din cauza lipsei unui principiu capabil să dirijeze cercetarea.

Dar clasificarea de mai sus, valabilă pentru un filozof care studiază psihologia din afară, nu înseamnă nimic pentru psihologul care lucrează pentru a face să progreseze știința sa. Dacă vom considera psihologia nu ca un lucru mort ce trebuie disecat, ci ca o unitate vie care se desvoltă, vom observa că părțile sale sînt în mod intim legate una de alta.

Orice tentativă de a le scinda nu va izbuti decît să distrugă totul, pentru că *psihologia filozofică este organul de creștere al psihologiei pozitive*. Ar fi *absolut imposibil* de a enunța cele cîteva adevăruri pozitive pe care le posedăm fără a trece prin rătăcirile speculațiunii și ale abstracțiunilor false.

Nu se poate găsi calea cea adevărată decît după ce se va fi demonstrat că alții nu au reușit acest lucru. O privire asupra istoriei clasificățiunii bolilor mintale ne evidențiază mai bine ca orice altă demonstrație, raporturile ce există între diversele tendințe psihologice și distruge în același timp concepțiunea conform căreia psihologia abstractă s'ar opune psihologiei concrete. Una este fiica celeilalte. *Psihologia pozitivă*, ca individualitate vie care progresează și crește sub ochii noștri, cuprinde toate tendințele și întrebunțează toate melodele; ea nu face decît să le coordoneze și să extragă din ele puțin cîte puțin partea esențială. *Inafără de știință nu rămîne decît ceace este concret*, ceace aparține, nu reflexiunii, ci vieții trăite: „cunoașterea omului” a romancierului și a conducătorului de mulțimi, a misionarului și a confesorului.

(Dr. A. Mochi: *Revue Philosophique*, Juillet-Août 1931).

*

Se va merge curînd în Lună?

În mai puțin de zece ani... se va putea merge, nu în lună, ci în jurul lunei.

Aceste cuvinte au fost spuse de către d. Robert Esnault-Pelterie, principala autoritate și marele apostol al *astronauticei* în Franța.

Ele actualizează în cea mai mare măsură „Călătoria dela Pămînt la Lună” a lui Jules Verne, efectuată într'un obuz confortabil, aruncat de un tun uriaș.

Intr'adevăr ideia acestui tun este cea dintîi care ne vine în minte la considerarea problemei. Acest tun al lui Jules Verne, rămas atît de popular, nu ridică prea mult protestările bunului

simț. A trimite un obuz în Lună, ar părea să nu fie decît o chestiune de mai mult sau mai puțin: a mări într'o foarte mare proporție puterea de bătaie a pieselor de artilerie.

Lumea se înșeală, pentru că există o limită care nu poate fi depășită și care condamnă pe pămînteni să nu se poată bombarda decît între ei. Toate calculele au dus la falimentul total al ideii tului.

S'a vorbit de mai multe alte mijloace de propulsie. Ele nu vor fi menționate, deoarece se izbesc de radicale imposibilități fizice sau tehnice.

Procedind astfel prin eliminare ajungem la ideea rachetei. Aceasta este o veche unealtă. Încă în epoca evului nostru mediu. Chinezii o întrebuițau ca mijloc de distracție.

Racheta cunoscută de toată lumea, racheta focurilor de artificii își brăzdează traseul printr'o lungă diră de foc. Acest lucru se datorește întrebuițării progresive a forței sale motrice. Pe măsură ce ea se ridică, o nouă cantitate de pulbere se aprinde și presiunea gazelor produce prin combustie o împinge mai departe. Astfel este transportată la o înălțime oarecare o cantitate din acele substanțe al căror secret îl deține pirotehnia și care explodează în stele multicolore, în ploaie de foc...

Imaginați-vă această uneltă pe scară mare, înlocuiți încărcămîntul printr'o cabină în care să încapă un om sau doi și veți concepe un aparat capabil să servească la excursiunile în afară de Pămînt.

Este utopică această concepție? În anul 1930, d. R. Esnault-Pelterie scrie în cartea sa *L'Astrolitique* (p. 227):

„...Dacă s'ar putea aduna fondurile necesare este foarte probabil că călătoria în lună, dus și întors, va fi efectuată în mai puțin de zece ani... Or, eu consideram această călătorie quasi utopică, abia acum doi ani”.

Ce a provocat acest reviriment în idile savantului francez?

Problemele vitezei, greutateii, mînuirii rachetei, alimentării pilotului cu oxigen, și o mulțime de alte probleme tehnice, fuseseră rezolvate mai de mult. Rămînea problema forței de propulsie necesare pentru o astfel de călătorie astrală.

Dela început s'a ajuns la ideea întrebuițării energiei hidrogenului arzînd în oxigen. Experiențele din 1928 ale inginerului german Oberth, au ajuns în această direcție la rezultate care au avut darul să provoace declarația mai sus citată a lui Esnault-Pelterie. S'a dovedit însă că atîta timp cît nu se va cunoaște o sursă de energie mai puternică decît cea arătată spațiul dintre Pămînt și Lună va rămînea pentru noi inaccesibil.

Totuși cercetătorii izolați din Franța, Germania și Statele Unite, precum și societățile de astronomică a căror compoziție servește drept garanție a seriozității întreprinderii, nu se descurajează. Știința modernă face să se întrevadă puțința apropiată a căpătării energiei necesare pentru străbaterea spațiilor astrale.

Profesorul Langmuir, inginer și fizician american, a reușit de curînd să descompună molecula biatomică a hidrogenului. În momentul în care se va putea căpăta în cantități mai mari hidrogenul monoatomic, întrebuițat astăzi numai în laboratoare pentru obținerea de temperaturi momentane de 10.000 grade, vom avea energia necesară pentru a călători în Lună.

Această energie nu va fi însă suficientă pentru a merge la planetele sistemului solar. În acest scop am avea nevoie de energia interioară a atomilor -- pînă astăzi inaccesibilă nouă.

Totuș poate veni o zi cînd nici această forță de o intensitate minunată, nu va constitui un secret pentru fizico-chimiști.

(Jules Sageret: *La Revue de France*, 15 Juin -- 1 Juillet 1931).

Criza economică. Schișa unei politici coerente

De doi ani de zile lumea este bîntuită de o cruntă criză economică. Pînă mai acum cităva vreme aspectul general al acestei crize era decorcentant prin situația specială a Franței, care în ciuda tuturor agravărilor pe care le adăoga timpul la dezastrul inițial, părea să-și păstreze cu fermitate o poziție de rezistență dirză și chiar de înflorire economică.

Raportul prezentat de către Comitetul Minelor (Comité des Nouillières) Franței din acest an, notează că criza economică mondială a ajuns prin „contagiune lentă” și această țară și amenință „să se prelungească și mai departe dacă apărarea va rămînea ezitantă”. Această constatare rezultă dintr’o justă observare a situației economice din Franța.

Ca și orice reacțiune umană, această „apărare ezitantă” are mai multe cauze, în special de ordin psihologic. De exemplu este în afară de orice îndoială că temperamentul dominant al rasei, geniul francez, pentru a spune totul, se găsește la strîmtoare în această perioadă critică cînd, pentru a re-lua termenii raportului deja citat „o suferință economică mai puțin vizibilă” ca în alte părți, „mai puțin vătămătoare” poate, se instalează și cîștigă teren pe zi ce trece. Totuș ar fi imperios pentru acest geniu francez de a presupune că ezitățile sale prezente au drept cauză principală o inaptitudine naturală de a se adapta. Dealtfel Franța nu este absolut singură în această situație.

Totuș cazul economiei franceze este în măsură să evidențieze o serie de învățăminte care pe lângă valoarea lor pentru acele țări, care prezintă caractere asemănătoare în criza prin care trec, au și o valoare universală.

Dela început trebuie de convenit că dacă vrem să evităm prelungirea și agravarea crizei actuale, va trebui odată mai mult, pentru a organiza viitorul, de a recurge

la resursele profunde ale fiecărei țări în parte. Va trebui ca bunele voinți împreunate să dea însfîrșit dreptate metodelor indicate de situația actuală, în detrimentul celor defectuoase și chiar primejdioase ale trecutului.

Dela 1919 încoace, modurile de dezvoltare întrebuițate de către industria și comerțul multor țări, demonstrează că sforțările au fost urmărite „în mod individual” fără vederi largi, fără o solidaritate reală, și cu un naționalism atît de orb că scopul atins astăzi este diametral opus celui căutat.

Or, timpul individualismului a trecut. Necunoașterea nevoilor mondiale, a stării piețelor mondiale nu-și mai are sensul în secolul în care Internaționala mijloacelor de comunicație a creiat de bună seamă Internaționala industriilor și comerțurilor, cu rolul ei obligatoriu: interdependența strînsă a industriilor și economiilor naționale. Cu voie sau fără voie, solidaritatea este la ordinea zilei.

Directorul general al Băncii Reglementelor internaționale a declarat fără echivocuri, că lumea capitalistă trebuie să evolueze de la economie națională la economie internațională. De pe acum se poate stabili principiul că în noile condițiuni ale lumii „distincțiunea între comerțul exterior și comerțul interior al Națiunilor nu mai are astăzi decît o importanță secundară”. (Revue internationale économique. Editorial).

Economia națională nu va avea să se plîngă de această evoluție. Metodele anterioare au făcut ca măsurile de raționalizare să nu fie aplicate decît producției. S’a uitat în procesul de raționalizare să se trateze și ceilalți poli ai „circulației bunurilor”. Extinderea principiilor de raționalizare la circulația, repartiția și consumarea bunurilor în întreg edificiul economic mondial, este calea care va aduce îndreptarea situației economice de astăzi.

(Raymond de Balasy: *La Revue Mondiale*, 15 Juillet 1931).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Marquis d'Andigné: *Mon beau Paris.* (Ed. E. Figuière).

Sub titlul acesta, marchizul d'Andigné prezintă o culegere din discursurile sale, care-l arată ca pe un umanist minunat, amator de artă, care și-a consacrat partea cea mai bună din energie pentru a mări și a întreține patrimoniul artistic de care dispune marea Capitală.

Henry Pourrat: *Le Bosquet pastoral.* (Ed. Gallimard).

Autorul prezintă două studii de o psihologie pătrunzătoare și nuanțată asupra a doi scriitori îndrăgostiți de natură: Cavalerul de Florian, fabulistul și autorul lucrării Estelle et Nemorin, și Bernardin de Saint-Pierre.

Gyp: *La joyeuse enfance de la III-ème République.* (Ed. Calman-Lévy).

Volumul cuprinde amintirile autoarei din epoca primilor ani de căsătorie.

Pasaje întregi evocă Parisul încă fumegînd de incendiatorii Comunei și Nancy sub ocupație germană. În orașul liberat în sfîrșit urmează o serie de serbări și spectacole înfrumusețate de prezența principală pentru care Gyp a adunat o sumă de anecdote.

Alexandra Stolypine: *L'homme du dernier Tsar. Souvenirs.* (Ed. Alexis Bedier).

Stolypine, care a fost președintele Consiliului sub Țarul Nicolae II și a cărui carieră a fost zdrobită de un atentat, a avut o viață extrem de agitată.

Prima parte a volumului o formează tocmai evocarea acestei activități. În partea a doua autoarea își adună toate amintirile din timpul marii revoluții ruse, în timpul căreia a trecut prin aventurile cele mai surprinzătoare, pînă ce costumată cu o uniformă masculină a încercat să se angajeze într'un regiment de cavalerie rusă.

André Demaison: *Diaeli.* (Ed. M. Piazza).

Volumul cuprinde o serie de fable; e o adevărată carte a „înțelepciunii negre”, scrisă cu intenția de a reliefa literatura și filosofia neagră. Subiectul e îndrăzneț și interesant sint observațiile asupra limbii și literaturii negre care precedează fabulele, fiindcă ele formează o introducere la poezia specială a Nigerului și a Congo-ului.

Pierre Mille: *Au Maroc. Chez les fils de l'ombre et du soleil.* (Ed. Firmin-Didot).

Autorul își scrie impresiile de călătorie. Lucrarea sa asupra Marocului, intitulată „Chez les fils de

l'ombre et du soleil", cuprinde două părți: Marocul Mazareenilor cu toate încântările și decepțiile dela Marakech, orașul Fezului, oazele Moulai-Ydriss, diversele tipuri de coloniști și Marocul berber cu dealurile sale „fils de l'ombre" și cu războinicii săi curajoși.

Henry Pourrat: *La Tour du Levant.* (Ed. Albin Michel).

Volumul prezintă epopeia unui muntean simplu și robust. Povestirea urmează întreruptă de mici pauze, iar eroul, Gaspard des Montagnes, va fi pentru Auvergne ceiace era Tartarin pentru Haute-Provence.

Istorie

G Lenotre: *La compagnie de Jéhu.* (Episodes de la Réaction lyonnaise 1794—1800). Ed. Perrin.

Obiectul volumului d-lui Lenotre e format de reacțiunea lioneză, pe care istoricii cei mai binevoitori evoluției au prezentat-o sub forma unui masacru de nevinovați și de republicani cinstiți asinași de conjurații regalști și de preoții fanatici.

Bazat pe documente inedite, autorul restabilește adevărul asupra episodului reacțiunii lioneze.

Execuțiile care au ilustrat-o nu sînt rezultatul unei conspirațiuni regaliste, — sînt rezultatul unei răzbunări personale contra celor ce-au condus ațiși nevinovați la eșafod. Luînd fiecare victimă în parte, d. Lenotre arată motivele pentru care a fost asasinată.

Cît privește titlul de „Compagnons de Jéhu", este o reminiscență biblică luată dela un martor al epocii turburi și puțin cunoscute, care a permis d-lui Lenotre să scrie o operă foarte interesantă și emoționantă.

Pierre de La Gorce: *Louis Philippe.* (Ed. Plon).

Volumul completează studiile magistrale asupra restaurării. Dorința lui e de a face pe cititor să priceapă domnia aceasta.

Acțiunea e animată. Rînd pe rînd vezi și auzi personaje de talia lui Cazimir Perier, ducele de Broglie, Thiers, Quizot. Asiști la ședințe particulare și iei parte la evenimente: Constituirea imperiului algerian, chestiunea imperiului algerian, chestiunea Orientului, etc.

În felul acesta, urmărim evenimentele pînă la răsturnarea neașteptată a regimului, abdicarea regelui și fuga lui.

Colonel Reboul: *La vie au XVIII-e siècle: l'Armée* (Ed. Marcel Séheur).

Autorul face un studiu asupra armatei epocii. Care-i erau tradițiile; cum era viața ei în timp de pace și în timp de războiu, calitățile și defectele ei.

În cursul acestor pagini pito-rești se agită, se grupează, defilează jandarmii regelui, grenadierii regali, carabinieri, dragonii, etc.

În mijlocul tuturor vehiculelor și echipajelor, apar în primul plan figurile mareșalilor Franței în mijlocul soldaților curajoși botezați: la Fortune; Coeur de lion; Bel amour; Picard Va-de-bon-Coeur, etc.

Correspondance secrète de Bülow et Guillaume II Traducere din germană de M-elle Gilberte Lenoir. (Ed. Grasset).

Volumul formează un document de-o valoare excepțională pentru istoria dinainte de războiu. E o argumentație în favoarea tezei, că invazia germană a fost premeditată. Cu zece ani înainte de invazia Belgiei Wilhelm II și Bülow sînt de perfect acord asupra necesității acestei invaziuni.

Romane

André Corthis: *Soledad.* (Ed. Albin Michel).

Doria Soledad este o femeie încintătoare, deși e aproape de vîrsta maturității. Tinărul Jean-François Fontaniac venit de curînd în Baleare, se îndrăgostește de dînsa.

El ezită însă între mamă și fiica

sa, Mercedes, a cărei tinerețe exercită un farmec deosebit asupra lui Fontaniac. Drama ce se petrece între mamă și fiică ar merge de parte, dar e întreruptă de o alta. „Fiica păcatului” vine și pune la încercare și ea capriciul frumosului străin.

Geografie

Albert Kammerer. *La Mer rouge, l'Abyssinie et l'Arabie depuis l'Antiquité.* (Ed. de la Société royale de géographie d'Egypte).

Albert Kammerer, ministru plenipotențiar care și-a îndreptat

studiile către istoria veche orientală în timpul șederii sale prelungite în Egipt, a încercat în volumul de față să scrie istoria Mării Roșii; primele două volume sînt precedate de o frumoasă prefață a lui Gabriel Hanotaux și-s întovărășite de hărți vechi. Cele două volume apărute evidențiază rolul comercial al Alexandriei în Evul mediu, al Arabiei, al regatului lui Aksum și al Abisiniei luînd ca termen pentru istoria sa, pe care o vor completa și alte volume, apariția Portughezilor în Marea Roșie.

Toate publicațiunile anunțate, recenzate sau analizate în această revistă se găsesc de vânzare la librăria HASEFER, București, Str. Caragheorghevici 9.
